Tidningar för alla

Den finländska pressens historia

Päiviö Tommila & Raimo Salokangas

NORDICOM

Tidningar för alla

Tidningar för alla
Den finländska pressens historia

Päiviö Tommila & Raimo Salokangas

Översättning Lars-Folke Landgrén

Översättningen finansierad
av expertkommittén för översättning av
finskspråkig facklitteratur till svenska

NORDICOM

Finska originalets titel:
Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia
© 1998 Författarna och Oy EDITA Ab, Helsinki

Tidningar för alla
Den finländska pressens historia

ISBN 91-89471-04-0
© 2000 Författarna och NORDICOM, Göteborgs universitet

Översättare: *Lars-Folke Landgrén*
Översättningen finansierad av
Expertkommittén för översättning av finskspråkig facklitteratur till svenska

Omslag: *Roger Palmqvist*
Teknisk redigering: *Per Nilsson*

Printed in Sweden by
Livréna, Kungälv 2000

Kopieringsförbud
Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen. Kopiering är förbjuden utöver vad som avtalats mellan upphovsrättsorganisationer och högskolor enligt avtalslicensen i 13 § upphovsrättslagen.
Den som bryter mot lagen om upphovsrätt kan åtalas av allmän åklagare och dömas till böter eller fängelse i upp till två år samt bli skyldig erlägga ersättning till upphovsman/rättsinnehavare.

Nordicom
Göteborgs universitet
Box 713
SE-405 30 Göteborg
www-adress: http://www.nordicom.gu.se
tel 031-773 10 00, fax 031-773 46 55

Förord

Då denna bok utkom på finska hösten 1998 hade det redan hunnit gå tio år sedan utgivningen av de sju delarna om tidningspressen i serien ”Den finländska pressens historia” och ca sex år sedan banden som innehåller tidskrifternas historia utkom. I de band som behandlade tidningarna medverkade 13 forskare som skribenter och trycksidorna uppgick till ca 3 000. Banden om tidskrifterna omfattade sammanlagt nära 1 400 sidor och nästan tjugo forskare medverkade som författare. Redan i början av 1990-talet fanns det sålunda rikligt med material för ett kortare översiktsverk och vår avsikt var också att skyndsamt skriva ett sådant. På grund av allehanda övriga arbetsuppgifter drog emellertid planens förverkligande ut på tiden.

Men uppskovet kan ha varit nyttigt. Tidens gång har möjliggjort upptäckandet av nya synvinklar, vilket förhoppningsvis har gjort denna bok mångsidigare än vad vi annars hade förmått om vi skrivit den omedelbart efter storverkets tillkomst. Därtill har vi i denna bok kunnat gestalta den finländska pressens utveckling även under 1980- och 1990-talet; förändringarna i mediefältet under de senaste decennierna har varit stora och betydande. Bokens ”nu” är försommaren 1998.

Redan tidigt förstod vi utgående från våra nordiska kollegers kommentarer att vi enligt deras uppfattning lever bakom en språkmur. Vi uttryckte då vår avsikt att skriva förhandenvarande bok och vi har ofta blivit påminda om detta vårt löfte och uppmanade att, då boken blivit färdig, även ombesörja dess översättning till svenskan. Vår förhoppning är att denna bok både skall nå nordiska mediehistoriskt intresserade, och även att den skall finna nya finlandssvenska läsare. Sidorna 11-87 har skrivits av Päiviö Tommila och sidorna 88-277 av Raimo Salokangas.

Möjliggörandet av den svenskspråkiga upplagan har krävt beslut på flera olika håll. Vår kollega inom det stora presshistoriska projektet, docent Lars-Folke Landgrén lovade ombesörja översättningen. Expertkommittéen för översättning av finskspråkig facklitteratur till svenska betalade översättningsarvodet. Presshistoriska Föreningen och Letterstedtska Föreningen har stött utgivningen, och Nordicom tog upp boken på sitt utgivningsprogram. Till alla dessa frambär vi vårt tack.

Grankulla och Jyväskylä i september 2000

Päiviö Tommila *Raimo Salokangas*

Innehåll

De första femtio åren (1771–1818) 11
Finlands ställning i det svenska riket 11
Finlands äldsta press 13
Finlands första officiella tidning 19

Från en tidning till tidningspress (1819–1827) 21

Nya centraleuropeiska strömningar i pressen 27
En ny journalistik 27
”Parisiska” nyhetstidningar i Åbo och Helsingfors 29

Auktoritär eller liberal offentlighet? 34

Uppkomsten av fennomanpressen och en allmän opinion 38

Den liberala pressens uppkomst och blomstring 44
Liberalism och radikalism i Viborg 44
Snellman och skandinavismen 46
1860-talet – reformernas decennium 46
Helsingfors Dagblad och dess satelliter 50

De finsk- och svensksinnade tidningarna 52
Den jungfennomanska tidningsvågen
och uppkomsten av en regional press 52
Den svenskspråkiga kulturens försvar 55

I kläm mellan nya idéer och trycket från Ryssland 58
Ungfinnarna erövrar tidningar 58
Gammalfinnarnas eller suomettarianernas tidningar 60
Arbetarpressens födelse 61
Undfallenhetsmän och konstitutionella fjättrade
av censuren under Bobrikov 63

Pressens tillväxtfaktorer 1870–1910 67
Läsare och redaktörer 67
Från Gutenberg till rotationspress 70
Avstånden förkortas 73

Tidskrifternas blomstringstid 77
Tidningarnas och tidskrifternas differentiering 77
Den periodiska pressen befäster sin ställning 79
En period av kraftig tillväxt och ökad mångsidighet 83

Det politiska tidningssystemets storhetstid (1905–ca 1930) 88
Förändringens bakgrundsfaktorer 90
Åren 1905–09 innebär en ökning av antalet tidningar 92
De svenskspråkiga tidningarna passerar sin kulmen i fråga om antal 92
De politiska tidningsnäten breder ut sig 95
Den partibaserade journalistiken skiljer mellan ”vi” och ”de övriga” 113
De politiska tidningsmarknaderna i autonomins slutskede 117
Partifältet, tidningspressen och brytningsskedet 1917–1919 120
Pressen blir ett ekonomiskt problem för partierna 131

Tidningen skall säljas även åt andra än liksinnade 158
Nyheterna befrämjar försäljningen 158
Tidningen blir lättare 173

Politik, nyhetsjournalistik och ekonomi på marknaderna 181
Den politiska tankemodellen möter den ekonomiska 181
Varför utgick Helsingin Sanomat som segrare? 182
Regionalpressens inbördes rangordning börjar ta form 189

Tidskrifter för folket 195
Två bildmagasin 196
Tidningar för kvinnor 197
Veckomagasin 197

Krig och undantagsförhållanden 200
Censur och propaganda 200
Stora nyheter men knappa resurser 207
Undantagstiden medför stelnande strukturer 210

Förstatidningarna växer, andratidningarna går tillbaka (från slutet av 1940–talet till 1980–talet) 212
Tidningar dör 212
Statligt stöd för partier och tidningar 214
De politiska bindningarna uppluckras 216
Tidningspressens struktur förändras 219
Konkurrensen på de regionala marknaderna 221

Mera utrymme för flera artiklar 233
Mera sidor och bilder, större rubriker 233
Flera redaktörer, ett decentraliserat ansvar 235
Tidningen blir mångsidigare och öppnare 238
Finlandiserad och krälande i stoftet? 241

Lokalpressen utbreder sig över hela landet 243
Lantliga sockentidningar 243
Nätet blir tätare, likaså hushållstäckningen 245

Den oroliga tidskriftsmarknaden 249
Avslöjanden och ställföreträdande upplevelser 249
Förändringens vindar 251

Tidningsföretaget blir en handelsvara 258
Antalet tidningar överskrider sin kulmen 258
Den ekonomiska depressionen inverkar minskande på upplagan och uttunnande på täckningen 259
Partibundenheten blir en historisk kvarleva 264
Ägokoncentration och ökat samarbete 268
Journalistik under kostnadsmedvetenhetens tryck 276

Litteratur 279

De första femtio åren (1771–1818)

Finlands första tidning utkom med sitt första nummer den 15 januari 1771. Varje händelse har alltid sina rötter i tiden, och för att förstå dem är det nödvändigt att granska också de lokala och allmänna förhållanden till vilka det undersökta fenomenet hänfört sig. Begynnelseskedet av den finländska pressens historia kräver därtill som förklaring en översikt av vårt lands allmänna ställning i det svenska riket.

Finlands ställning i det svenska riket

Då kungadömen uppstod i Norden och konkurrens uppkom om äganderätten till Östersjöns stränder kring år 1000 blev finnarna den svenska konungens undersåtar. Dels anslöt de sig frivilligt och dels införlivades de med våld. Finland kom till sin regional- och lokalförvaltning och såväl till sitt kyrkliga som sitt rättsliga system att skötas på samma sätt som Sveriges övriga landskap, län och stift. Några viktiga faktorer särskiljde dock Finland till en speciell helhet.

För det första så avskiljdes rikets östra hälft från den västra av Bottniska viken och Östersjön; under medeltiden kallades den östra delen även Österland. Å andra sidan har vattnet alltid haft en viktig sammanbindande betydelse. För det andra talade nästan 90 procent av Finlands befolkning ett annat språk än svenskarna. Svenskspråkig befolkning hade i slutet av vikingatiden och även senare spritt sig till den finländska kusten som under medeltiden avsiktligt koloniserats. Svenskan var rikets förvaltningsspråk och svenskan blev även ståndspersonernas, adelns och prästerskapets språk, fastän präster och lägre tjänstemän i sitt dagliga värv var tvungna att kunna finska. Också i städerna, där det på grund av Hansans inflytande under medeltiden och även långt därefter speciellt på sydkusten bodde tyska borgare, blev svenskan ett viktigt handelsspråk. Det svenska språkets ställning förstärktes på 1600- och 1700-talet.

Städernas lägre borgerskap och tjänstefolk var däremot i många städer finskspråkiga i likhet med hela allmogen, förutom den svenskspråkiga befolkningen på den smala kustremsan. Finlands reformator Mikael Agricola var upphovsman till det finska skriftspråket i mitten av 1500-talet, men den finskspråkiga litteraturen var länge till sin mängd anspråkslös och tämligen religiös.

Under den lutherska ortodoxins århundrade började kyrkan i slutet av 1600-talet kräva att folket självt skulle göra sig förtroget med Guds ord, vilket innebar inledningen på undervisning i läsfärdighet. I praktiken varierade läskunnigheten; i de dunkla rökpörtena var det svårt för gamlingar med dålig syn att läsa. Läsning ihopkopplades dock länge enbart med religiös text, och ännu i början av 1900-talet kunde man ställvis inta en avvisande attityd gentemot läsning av tidningar, ty de ansågs alltför världsliga. Men i alla fall lade den lutherska kyrkan i Finland, liksom i de övriga nordiska länderna, en värdefull grund genom att lära folket bokstäverna, läskunnighet och högaktning för det skrivna ordet. Läskunnigheten blev egentligen aktiv först i och med det år 1865 grundade folkskolväsendet, som även meddelade undervisning i skrivkunnighet, vilken tidigare endast behärskats av ett fåtal allmogemänniskor.

Latinet var enligt allmän europeisk sed den lärda kulturens språk, vilket vid det år 1640 grundade universitetet i Åbo brukades som centralt språk i nära två sekel. Avhandlingar på svenska kunde publiceras fr.o.m. mitten av 1700-talet, på finska först hundra år senare. Universitetet blev centrum för det andliga livet i Finland, och där utbildades för landets behov såväl präster som ämbetsmän – och tidningarnas redaktörer.

Då den första tidningen i Finland grundades år 1771, var det på sätt och vis naturligt att detta skedde vid akademin i Åbo. Lika förståeligt var att tidningen utgavs på svenska, ty svenskan var den potentiella läsekretsens språk.

Finland fick sin första tidning förhållandevis sent jämfört med länderna i mellan- och västeuropa, där pressen hade uppkommit redan under 1600-talets första decennium, eller med t.ex. London, där det år 1790 utkom 15 dagliga och 9 tredagars tidningar. Det bör dock ihågkommas att den officiella tidningen Ordinarie Post-Tijdender, som börjat utkomma i Sverige år 1645, på samma sätt som i övriga svenska landskap också var Finlands äldsta tidning. I många europeiska länder, såsom just i England, Sverige och Danmark, var huvudstaden länge den enda utgivningsorten för tidningspressen, vars spridningsområde omfattade hela riket.

Den tidigaste tidningen i Sverige utanför Stockholm grundades i Göteborg år 1750 och i slutet av 1770-talet fanns det nio språkrör ”på landsorten”, ett av dem i Åbo. I Danmark grundades den första tidningen utanför Köpenhamn i Ålborg 1767 och Norge, som då tillhörde Danmark, fick sitt första organ år 1763. I England tog en dylik utveckling fart på allvar först i början av 1800-talet. Mot denna bakgrund är starten för Finlands första tidning Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo år 1771 inte något försenat fenomen, vilket påstående ofta framförts i

litteraturen, utan en del av den dåtida europeiska pressens kraftiga expansionsskede.

Före 1770-talet hade man i Finlands städer, herrgårdar och prästebol läst tidningar som utgavs i Stockholm, en sed som fortlevde långt in på 1800-talet. Man prenumererade även på tyska tidningar, framför allt på den mest betydande nyhetstidningen Hamburger Correspondent, och de finländska tidningarnas redaktioner använde sistnämnda tidning som nyhetskälla ännu under följande århundrades första hälft. Vid universitetet i Åbo hade man under 1730-talet efter tysk förebild begynt hålla särskilda tidningskollegier och lärt studenterna att läsa tidningar som källitteratur. Också studentnationerna prenumererade på tidningar, liksom många av de läsesällskap vilka grundades i städerna i slutet av seklet. Upplysningstiden innebar i ståndskretsar en blomstring för läsning och anskaffning av litteratur. Brevskrivandet blev livligare och efterfrågan på all slags information ökade. Därom förtäljer också det faktum att kungörelser och olika slag av meddelanden som upplästes i samband med gudstjänsterna fick ökad betydelse som nyhetsvägar i folkets medvetande.

Finlands äldsta press

Att starta en egen tidning i Åbo var ingen ny idé. Den hade diskuterats vid flera olika tillfällen under föregående decennium, men man hade inte övergått från ord till gärning förrän det i Åbo enligt svensk modell år 1770 grundats ett lärt sällskap, Aurora-sällskapet. I sällskapets stadgar ingick nämligen en förpliktelse om utgivande av en tidning. Dess redigering hörde till sekreterarens uppgifter, vilka föll på docenten i latin och blivande professorn Henrik Gabriel Porthan, som var en av de stiftande medlemmarna. Porthan blev därmed Finlands förste tidningsman, hans journalistiska bana sträckte sig över tre årtionden.

Åbo Tidningar, vilket namn brukades om tidningen i dagligt tal och sedermera även officiellt, utkom till att börja med sporadiskt: 1771–78, 1782–85, 1789. Tidningen började utkomma oavbrutet först fr.o.m. år 1791. Avbrotten berodde på centralpersonen Porthans övriga uppgifter samt på de stadganden som censuren utfärdat angående förlagsverksamheten. Tidningen hade under de första åren rikligt med medhjälpare: Aurora-sällskapets medlemmar var förpliktigade att bidraga.

En förutsättning för tidningsutgivningen var, ända tills aktiebolagsformen blev möjlig under senare hälften av 1800-talet, att det fanns ett boktryckeri på orten. Boktryckarna var mestadels även förläggare, så också i fråga om Aurora-sällskapets tidning. Det första boktryckeriet i

Åbo hade grundats redan år 1642. Det övergick år 1763 i faktor J. C. Frenckells ägo och verkar fortfarande under namnet Frenckell.

Då Åbo Tidningar föddes rådde det i Sverige-Finland tryckfrihet, som hade tillkommit år 1766 på initiativ av Anders Chydenius, finländsk riksdagsman, präst och förkämpe för den ekonomiska liberalismen. Övervakningen av det skrivna var lika gammal som det tryckta ordet, och i Sverige tog den sin början i och med kung Gustav Vasas beslut att år 1526 låta stänga boktryckeriet i Söderköping, enär detta utgivit reformationsfientlig litteratur. Den kyrkliga renlärigheten var härefter det väsentliga objektet för övervakningen. Under 1700-talet, som visserligen till största delen kallas för frihetstiden, kom den politiska övervakningen in i bilden, och övervakningen av ordet blev strängare från år 1774; först då kung Gustav III sökte fjättra oppositionen och sedan under 1790-talet då man avvärjde den franska revolutionens läror vilka hotade omstörta samhället. Bestämmelserna varierade beroende av tidpunkt och regering. Sålunda upphörde Åbo Tidningar att utkomma 1785, då ett nytt kungligt påbud förpliktade boktryckarna att ansöka om ett särskilt utgivningstillstånd och då den därav föranledda byråkratin väckte stor indignation hos Porthan.

Fastän 1766-års tryckfrihet hade avskaffat bestämmelsen att politiska och statliga (framför allt utrikes) nyheter endast var förbehållna den officiella Stockholms Post-Tidningar och de inhemska officiella nyheterna dess år 1760 grundade systertidning Inrikes Tidningar, fortgick dock gammal praxis, och sålunda fick varken allmänna eller utrikesnyheter plats i spalterna i Aurora-sällskapets tidning. Det är viktigt att känna till detta, ty sedermera övergick samma ”monopol” till landets egna officiella tidning i det under Ryssland lydande autonoma Finland.

Nyheterna i Åbo Tidningar gällde universitetet, hovrätten, domkapitlet, tjänsteutnämningar och olika händelser i anslutning till den vittra världen. Många universitetslärare skrev artiklar i ämnen från sitt eget fält. Den för sin tid karakteristiska månglärde redaktören Porthan intresserade sig för lokalbeskrivningar, Finlands geografi och allt mera även för hemlandets historia. Alla dessa tillhörde också de ämnesområden som Aurora-sällskapet enligt sitt program skulle befrämja.

Akademin i Åbo var lokalbeskrivningarnas lovade land bland rikets universitet. De framlades som lärdomsprov vid universitetet och även Åbo Tidningar publicerade dylika. Man såg däri för samtiden viktig nytta: genom dem lärde man sig känna hemlandet och dess resurser noggrannare. Porthans aktiva fördjupande och kompletterande bild av Finlands geografi hade samma syfte. Som ett resultat av dessa strävanden utgav Porthan år 1795 ett arbete om Finlands geografi, det första i sitt slag.

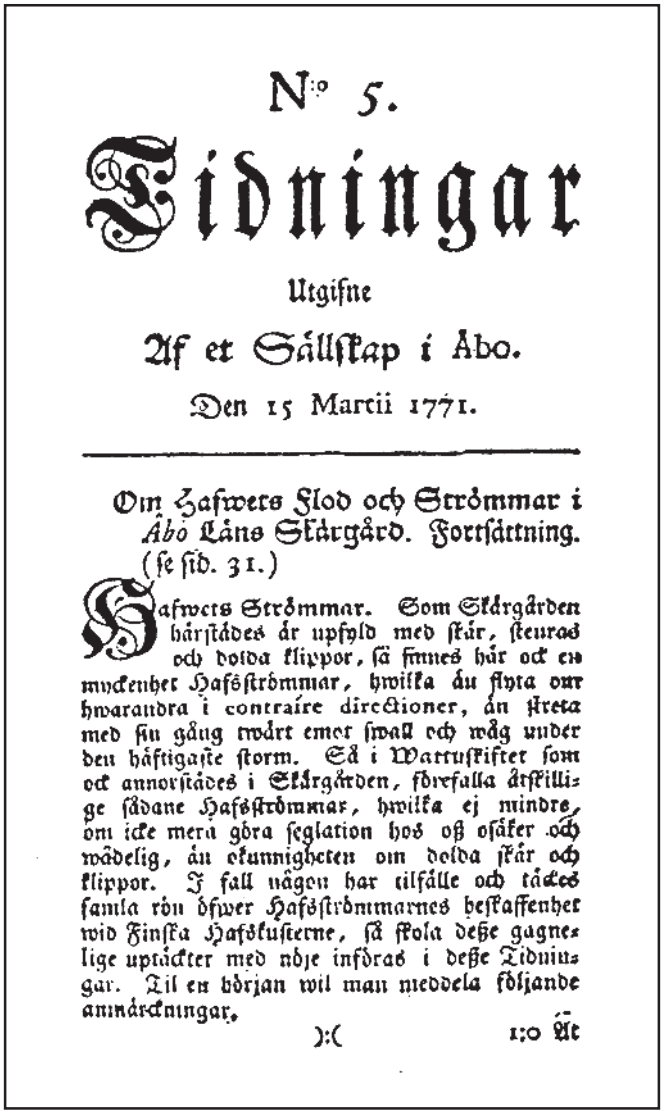

N:o 5.

Tidningar

Utgifne

Af et Sällskap i Åbo.

Den 15 Martii 1771.

Om Hafwets Flod och Strömmar i Åbo Läns Skärgård. Fortsättning. (se sid. 31.)

Hafwets Strömmar. Som Skärgården härstädes är upfyld med skär, steuras och dolda klippor, så finnes här ock en myckenhet Hafsströmmar, hwilka äu flyta ont hwarandra i contraire directioner, än streta med sin gång twärt emot swall och wåg under den häftigaste storm. Så i Wattuskifter som ock annorstädes i Skärgården, förefalla årskillige sådane Hafsströmmar, hwilka ej mindre, om icke mera göra seglation hos oß osäker och wådelig, än okunnigheten om dolda skär och klippor. I fall någon har tilfälle och tåcks samla rön öfwer Hafsströmmarnes beskaffenhet wid Finska Hafskusterne, så skola deße gagnelige uptäckter med nöje införas i deße Tidningar. Til en början wil man meddela följande anmärckningar.

):(1:o Åt

Finlands första tidning hade samma format som en liten bok och den var åtminstone lika mycket tidskrift som tidning. På grund av det snäva utrymmet fortsatte artiklarna ofta i följande nummer utan att det var fråga om följetonger.

) 30 (

Maata hyödyttåwå Seura on yhteiseri ja jokaaikaiseri kunnia-palkkiori määrännyt Kari kauniſtettua Hopia Rahaa kuhunkiin Maa-Herrakuntaan, annettaa wuoſittain ſille yhteiſeſtå Kanſaſta, kuin Maanſa ja tiluſtenſa wiljellyreſå ja ruokkomiſeſa ſuurimman ja parhamman ahkeruden oſottaa.

* * *

Uuſia Sanomita.

Sekå Hiſpaniaſa, että Frankrikiſa on wiimeis Syynå eri ajoilla tapahtunut Maanjåriſtys. Hiſpaniaſa on ſe ollut kowa, mutta Frankrikiſa huokia. Kuitenkin on jålkimmåſti mainituſa Waltakunnaſa Kaen Kaupunkiſa ſen kautta 20. huonetta kukiſtunut.

Turkin Maan rajoilla kirjoitetan myös hirmuinen Maan järiſtys turmellen Maakuntia.

Rutto ſanotan myös monialta ſiellå ilmeſtywän.

Saxan Maalla Pragin Kaupunkiſa on ſ. 17. p. edesmenneſå Joulu-Kuuſa, ſeitzemän Judalaiſta rikkammiſta ja aimommiſta Suwuiſta kååntynet Chriſtilliſeen Uſkoon.

Nea-

Den första finskspråkiga tidningen Suomenkieliset Tieto-Sanomat (Finskspråkiga Underrättelser) utkom endast år 1776. Den skapade som folkbildande och upplysande tidning en förebild för sina långt senare efterföljare. Den innehöll även korta utrikesnyheter.

Åbo Tidningar gav å sin sida denna bild ett tidsmässigt djup med sina historiska artiklar, biografier och framför allt genom sina urkundspublikationer. Sistnämnda verksamhet var i allmänhet livlig under 1700-talet; historieforskningen höll först på att närma sig användningen av primärkällor. I själva verket kunde man, speciellt vad 1790-talets första år beträffar, uttryckligen kalla Åbo Tidningar för en historisk tidskrift.

Aurora-sällskapet avsomnade i och med att tidningens första utgivningsperiod avslutades och trots försök vaknade det inte mera till liv. Under de första åren hade sällskapet en särskild litterär avdelning som samtidigt utgjorde tidningens redaktion. De i hela riket kända skalderna J. H. Kellgren och A. N. Clewberg (Edelcrantz) tillhörde denna grupp. Även Finlands första kvinnliga poeter, professor P. A. Gadds hustru Brita Sidonia och den unga friherrinnan Catharina Hastfehr publicerade sina verser i tidningen. Vid sidan av originaltexter innehöll den även rikligt med översättningar.

Åbo Tidningars mest berömda skald var emellertid Frans Mikael Franzén, docent och professor i historia, som inträdde i redaktionen år 1791 och som från år 1798 ensam ansvarade för tidningen. Han var Porthans elev och företog med sin lärare en lång rundresa i Finland samt reste år 1795 utomlands för att bekanta sig med det revolutionära Mellaneuropa och England. Redan då var han en rikskänd poet. Franzén förändrade Åbo Tidningars karaktär mot en mera nyhets-, förströelse- och annonstidning enligt modell från de tidningar han sett i andra länder. I stället för publicering av urkunder gynnade han historiska berättelser och ivrade mycket för framställningar av utländsk litteratur. Franzén var den förste som i Finland presenterade Goethe och Schiller, vilkas produktion han blivit bekant med under sina resor. Överhuvudtaget strävade han efter att göra tidningen mera journalistisk.

Exemplet med Aurora-sällskapets tidning inspirerade den för sitt bibelöversättningsarbete kände prosten i Virmo Anders Lizelius att år 1776 utge världens första finskspråkiga tidning. Den finskspråkiga Suomenkieliset Tieto-Sanomat odlade en ren finska som var före sin tid. Från sin svenskspråkiga kollega skiljde sig tidningen genom att den också publicerade korta och koncentrerade utrikesnyheter, vilka man inte på finska kunde läsa i någon annan tidning. Till sin karaktär var Lizelius tidning ett folkbildnings- och folkundervisningsblad. Redaktören gav råd om odlingsbruk och andra för allmogen nyttiga frågor, publicerade som artikelserie den första läroboken i geografi på finska språket och beskrev sin församlings fattigvård, som han själv kraftigt hade utvecklat och vilken han önskade skulle bli ett föredöme även på andra håll i landet.

I sina utrikesnyheter följde Suomenkieliset Tieto-Sanomat frihetskriget i Förenta Staterna, och stod i denna fråga en aning på amerikanernas sida. Tidningen innehöll också den första beskrivningen av indianerna, dessa ”rasande människor”.

Lizelius torde ha ämnat sin tidning för såväl upplysta bönder som för präster, så att dessa kunde förmedla kunskapen vidare. Den kunde dock ej uppbåda ett tillräckligt antal prenumeranter, speciellt inte med tanke på ett andra år och sålunda tvingades Lizelius upphöra med sin banbrytande tidning i slutet av år 1776. Den skulle emellertid fungera som en förebild för folkbladen ännu många årtionden framöver.

Sonen ville inte vara sämre än sin far. Pastor Samuel Lizelius började nämligen år 1782 utge Finlands första tidskrift Om Konsten at rätt behaga. Också dess fortsättning Angenäma Sjelfswåld som utkom följande år var redigerad av honom. Gränsen mellan tidning och tidskrift är visserligen svårdragen under pressens första tid; till denna problematik skall vi återkomma senare då vi undersöker sistnämnda grupp. Samuel Lizelius tidningar företrädde dock den ”rena” tidskriften, i det hans alster såsom förströelsetidningar förbigick alla slag av nyheter och sålunda kan anses som banbrytare för sin genre i Finland.

Om Konsten at rätt behaga och Angenäma Sjelfswåld tillhörde de under 1700-talet karakteristiska moraliska veckotidningarna, vilka inleddes med de engelska The Tatler och framför allt The Spectator på 1710-talet. Denna tidningstyp spreds snabbt och fick efterträdare även i Sverige (främst Then Swänska Argus på 1730-talet). Kännetecknande var att de innehöll kritik av seder och tidsfenomen i form av ett kåseri, ett brev eller en diskussion samt att de sökte avslöja människornas löjlighet, skenhelighet eller ytlighet. Denna form av journalistik smittade även av sig på Åbo Tidningar. I Finland fanns det emellertid inte någon urban cafékultur för medelklassens borgerskap, till vilket de engelska förebilderna var riktade. Salongskultur förekom förutom i Åbo endast i officerskretsarna på Sveaborgs fästning och i garnisonerna i Savolax.

Samuel Lizelius förenade fördömandet av fåfängan med utlärandet av goda seder. Tidningarna skiljde sig från varandra däri, att den äldre utgående från kristen grund betonade goda egenskaper och satte sin lit till uppfostrans styrka i sann upplysningsanda, medan den yngre åter var gycklande och skämtande samt hånade tillgjorda salongsseder. Ingendera tidskriften levde ett helt år, och det saknades således en tillräcklig publik. Som experiment är de dock intressanta i vår presshistoria.

Detsamma måste sägas om den fjärde representanten för vår tidigaste press, den år 1803 utgivna vittra Allmän Litteratur-Tidning, den enda riksmässiga finländska tidningen från svenska tiden. Den var Porthans sista tidning och den första som censuren förbjöd. Bakom tidning-

ens grundande fanns ett missnöje bland många universitetslärare över Åbo Tidning som ansågs ha blivit alltför ”lätt”, oaktat dess redaktör Franzén också var professor. Å andra sidan utkom det vid denna tid i riket ingen lärd vetenskaplig tidskrift.

Allmän Litteratur-Tidning startades av 12 professorer, men än en gång föll det praktiska redaktionsarbetet på Porthan. Själv skrev han just ingenting längre, förutom vetenskapliga nyheter, kollegerna däremot desto mera. Tidningen var kraftigt naturvetenskapligt färgad. Den innehöll mycket ekonomi och den försvarade smittkoppsvaccineringen. Den hade kvar det föregående århundradets nyttoanda och den linnéska natursynen. Biskopen i Åbo, Porthans gamle redaktörskollega Jakob Tengström skrev teologiska artiklar utgående från den teologiska riktning han företrädde, neologin. En intolerant och renlärig luthersk biskop i Sverige blev emellertid indignerad över dylika kätterier och började fordra en indragning av åbotidningen. Så skedde också, men det berodde ej enbart på Tengströms neologiska syn, utan minst lika mycket på tidningens hållning till Frankrike, vilken tolkades som alltför liberal.

Finlands första officiella tidning

När de ryska trupperna våren 1808 erövrade Finland, utkom i landet fortfarande endast en tidning, Åbo Tidningar. Finlands införlivande med ryska kejsardömet genom freden i Fredrikshamn hösten 1809 innebar en grundläggande vändpunkt i landets historia. I föreningen med Ryssland erhöll Finland en inre autonomi, till vilken hörde en egen regering och egen statsekonomi och landets ärenden handhades direkt av kejsaren i enlighet med de tidigare svenska grundlagarna. I pressens historia kom denna brytning till en början enbart till synes i den enda tidningens innehåll och ställning.

Det är förvånansvärt att inte krigsutbrottet mellan Sverige och Ryssland, lika litet som de ryska truppernas ankomst till Åbo, kommer till synes i Åbo Tidningars spalter. Den publicerade sedvanliga artiklar, dikter och meddelanden, som om ingenting exceptionellt skulle ha skett i landet, förrän man plötsligt den 9.7.1808 införde krigsnyheter med en rysk tendens. Bakom förändringen låg en befallning av den ryske överbefälhavaren, general Friedrich von Buxhoevden.

Landets enda tidning förbigick de mest centrala nyhetshändelserna delvis av den anledningen att den slaviskt iakttog en gammal praxis att de statliga nyheterna var förbehållna tidningarna i Stockholm. På samma sätt gjorde också många andra landsortstidningar i Sverige, men kriget nådde ju inte deras område. Man kan också tänka sig att redaktör Franzén bortlämnade krigsnyheterna, emedan man ändå inte i det ocku-

perade landet kunde ha publicerat skriverier som försvarade Sverige-Finlands vapen. Detta är emellertid inte en adekvat förklaring rörande de första krigsveckornas nyheter. Därför är det mera sannolikt att anta, att redaktionen saknade öga för nyheter – det fanns ju inte heller alltid hos redaktionerna många decennier senare.

Från och med juli 1808 förvandlades Åbo Tidningar till ryssarnas rapportör; dessa förstod tidningens betydelse som opinionsbildare. Även utrikesnyheter dök upp i tidningen, men efter att krigsoperationerna upphört i slutet av år 1808 och Åbo Tidningar återvänt till sin tidigare roll, lämnade tidningen åter sin aktualitetsuppgift.

Detta skede blev dock tämligen kortvarigt, ty Finlands nya regeringskonselj beslöt i slutet av år 1809 förändra tidningen till sitt officiella språkrör efter modell från Stockholm. Den såg en egen tidning som en symbol för landets autonoma ställning: en riktig regering skulle ha en officiell tidning, som den också kunde använda sig av för att driva sina egna syftemål. I sin nya form började tidningen under namnet Åbo Allmänna Tidning utkomma tre gånger i veckan i ett större format. Dess innehåll var tredelat: för det första innehöll den officiella meddelanden och kungörelser, för det andra utrikesnyheter, vilka fortsatte den riksvenska officiella tidningens traditioner, och för det tredje artiklar rörande Finland, vilka i sin tur följde åbotidningens linje. Regeringen lät i tidningen införa artiklar, som stödde landets under uppbyggande varande autonoma ställning samt propagerade för dess nya politiska position. Kommittén för finländska ärendena i S:t Petersburg, vilket organ var den nya inriktningens andliga ledare, verkade i politiskt hänseende för bildandet av en finsk nation.

Då man började återuppbygga det under kriget nedbrunna Helsingfors befallde kejsar Alexander I år 1812 att huvudstaden skulle flyttas från Åbo, som låg alltför nära Sverige, till Helsingfors som skulle uppbyggas på det sätt dess nya status erfordrade. Regeringen överflyttade till den nya huvudstaden år 1819, och där grundades en ny officiell tidning, Finlands Allmänna Tidning. Porthans och Franzéns gamla tidning, som återtagit sitt förra namn Åbo Tidningar, levde ända till år 1861.

Från en tidning till tidningspress (1819–1827)

Åbo var sedan medeltiden Finlands största och mest betydande stad. Huvudstad kunde den emellertid kallas endast åren 1809–19, då det autonoma storfurstendömet Finlands regering hade sitt säte där. Universitetet blev kvar i sin gamla hemstad ända till Åbo brand 1827; då fick även det befallning att flytta till den nya huvudstaden. Av denna anledning förblev Åbo landets andliga centrum ända till den stora branden, och i själva verket var åren 1819–27 mycket viktiga för Finlands idé- och kulturutveckling. Under denna tid omvandlades Finland från ett entidningsland till ett flertidningsland; en tidningspress uppstod.

Då den autonoma staten för sin växande förvaltning behövde ämbetsmän – de gamla centrala ämbetsverken hade funnits i Stockholm – utvidgades universitetet kraftigt år 1811. Under de följande åren började från Tyskland och Sverige till unga akademiska kretsar spridas nationalromantiska krav på att man borde leta efter en nationell identitet och en nationalanda i Finlands historia, i dess folkdiktning och språk. Den unga generationen i Åbo tillförde det av landets nya ledare skapade praktiska realpolitiska ”finländska programmet” nya dimensioner vilka härletts ur det förgångna och vilka den äldre generationen som tillägnat sig upplysningskulturen betraktade med misstro. En konflikt kunde inte i längden undvikas.

Några unga universitetslärare, med docenten i historia A. I. Arwidsson som centralgestalt, utgav influerade av de nya nationella idéerna den litterära Aura-kalendern, varav även gruppen fick sitt namn. Gruppen påminde som typ om Aurora-sällskapet, även om den egentliga modellen kom från Sverige. Det viktigaste bidraget i Aura-kalendern var en av den blivande filosofieprofessorn J. J. Tengström skriven artikel om den finska kulturens hinder. Artikeln bearbetade diskussionerna inom Aura-sällskapet till ett kulturpolitiskt program och underströk betydelsen av odlingen av det finska språket och landets historia samt dryftade ämbetsmännens fostran. Den bildade klassen borde lära sig finska, vilket krav J. V. Snellman en generation senare upprepade med större eftertryck.

Från denna utgångspunkt begynte Aura-sällskapets medlemmar med ingången av år 1819 utge tidningen Mnemosyne, som fick sitt namn av minnets gudinna i den grekiska mytologin. Den utkom till en början

som tidning två gånger i veckan, men under sina tre sista år som en tidskriftslik månadsskrift. Till sin karaktär var den hela tiden litterär, och dess nationalromantiska anda framgick ur programartikeln ”Om Finsk Nationalitet”: den finska nationaliteten skulle basera sig på språket, litteraturen, religionen och lagarna. I tidningen fördes fr.o.m. våren 1819 den första omfattande finländska presspolemiken efter att historieadjunkten Reinhold von Becker skarpt kritiserat en nyss utkommen tyskspråkig finsk grammatik. Kritiken öppnade dörrarna för en debatt om det finska språkets renhet och ortografi samt för den s.k. dialekternas kamp.

Von Becker blev så entusiastisk att han utarbetade en egen grammatik och med ingången av år 1820 började utge en egen finskspråkig tidning Turun Wiikko-Sanomat. Östfinnen von Becker ville tillföra skriftspråket, som han ansåg vara ett dåligt av ”kustfinnarna” talat språk, balanserande element. Någon språkivrare var han emellertid inte. Utgående från sina universitetsföreläsningar utgav han den första finskspråkiga presentationen av hemlandets historia, fortsatte Lizelius geografiska framställningar och publicerade med denne som exempel utrikesnyheter.

Von Becker fäste speciell uppmärksamhet vid de konstitutionella frågorna. Kejsar Alexander I hade lovat bevara landets svenska lagar och rättigheter intakta, men han hade som känt inte närmare definierat dessa. Finländarnas tolkning var att löftet omfattade Gustav III:s regeringsform och 1734-års lag, enligt vilka man även begynte administrera Finland. Turun Wiikko-Sanomat strävade efter att avlägsna oklarheterna: ”Det är bra att även bonden känner till sina rättigheter och sina plikter.” Då grundlagsfrågan inte heller utretts på svenska, så var von Beckers försök grundläggande.

Mnemosyne gav också upphov till en annan tidning. Arwidsson ansåg att Mnemosynes program var alltför tunt, och efter att tidningen vägrat att publicera hans kritik av Finlands styrelseåtgärder, beslöt han grunda en egen tidning. Sin kritiska artikel sände han till Sverige och inledde därmed en sed som tidvis fortlevt ända in i våra dagar: att i Sveriges press framföra sådana ställningstaganden vilka av en eller annan orsak varit ömtåliga i det egna landet.

Arwidssons Åbo Morgonblad blev den första verkliga finländska opinionstidningen och genom tiderna en av de mest betydelsefulla utgåvorna i Finlands presshistoria, även om den endast hann utkomma knappt ett år innan den indrogs för störande av samhällslugnet i oktober 1821.

Där den föregående generationens poet Franzén hade skaldat om vår-, sjö- och ängsidyller, levde sig Arwidsson som en äkta romantiker in i den stormande hjältetiden, och där J. J. Tengström hade nedtecknat

ett program, började Arwidsson driva det som förkunnare och propagandist. Åbo Morgonblads yttersta avsikt var att väcka debatt, höja medborgaraktiviteten och få finländarna att med öppna ögon bygga upp ett konstitutionellt Finland. Staten såg Arwidsson i enlighet med nationalromantiken som en levande organism, vars utvecklande krävde offentlighet och tryckfrihet. Här hamnade han på kollisionskurs med landets ledande män. Byggandet av det egna landet var nog en gemensam målsättning, men i fråga om medel gick åsikterna i sär.

Finland hade ärvt de gränser för övervakningen av det tryckta ordet vilka varit rådande i Sverige vid tiden för fredsslutet i Fredrikshamn. I Ryssland rådde åter förhandscensur. Utövandet av den högsta censurmyndigheten i Finland ankom på senatens kansliexpedition, även om systemet ännu var oklart. En kontrast var den i Sverige som en följd av tronskiftet år 1809 införda pressfriheten, vilken ur Rysslands synvinkel innebar en säkerhetspolitisk riskfaktor då den reaktionära Heliga Alliansen förstärktes under de år som följde på freden i Wien, speciellt som det fortfarande fanns oroshärdar i Europa.

Man begynte lägga beslag på tidningsnummer som prenumererats från Sverige och bl.a. förbjöds finländarna prenumerera på den aktiva utrikespolitiska Allmänna Journalen. Mot denna bakgrund begynte Åbo Morgonblads åsikter verka störande för samhällsfriden. De passade ej heller i hop med den inhemska regeringens autoritära offentlighetsprincip, enligt vilken pressens uppgift inte var att konkurrera om medborgarnas opinioner med samhällets ledning, än mindre söka leda dem.

Kansliexpeditionens chef C. J. Walleen kallade till sig Arwidsson för ett enskild samtal i anledning av dennes framförda offentlighetskrav. Docenten, som var odiplomatisk och tjurskallig, fortsatte tryckfrihetsdebatten i sin tidning och försatte Walleen i en svår situation. Polemiken som på bägge sidor utvecklats till en prestigekamp utmynnade i en av kejsaren-storfursten utfärdad order om Åbo Morgonblads indragning. Då Arwidsson ännu efter detta fortsatte att kritiskt behandla Finlands angelägenheter i Mnemosyne, avskedades han från universitetet och förhindrades att erhålla tjänst i Finland. ”Måtte fan ta alla despoter” yttrade Arwidsson argt, och statssekreteraren R. H. Rehbinder meddelade å sin sida: ”Jag fann att han var besatt av djävulen”.

Kontroversen mellan tidningsredaktören och den offentliga makten, som i Åbo Morgonblads fall ledde till öppen konflikt, utvecklades till ett permanent spänningstillstånd i Finlands presshistoria. Dylika spänningar har påverkats av de statliga och politiska konjunkturskiftningarna; tryckfrihetens och censurens möten på olika nivåer har avspeglats i dem och de har påverkat tidningarnas innehåll, skrivsätt och även utseende. Arwidssons tidning blev ingalunda den sista som indrogs.

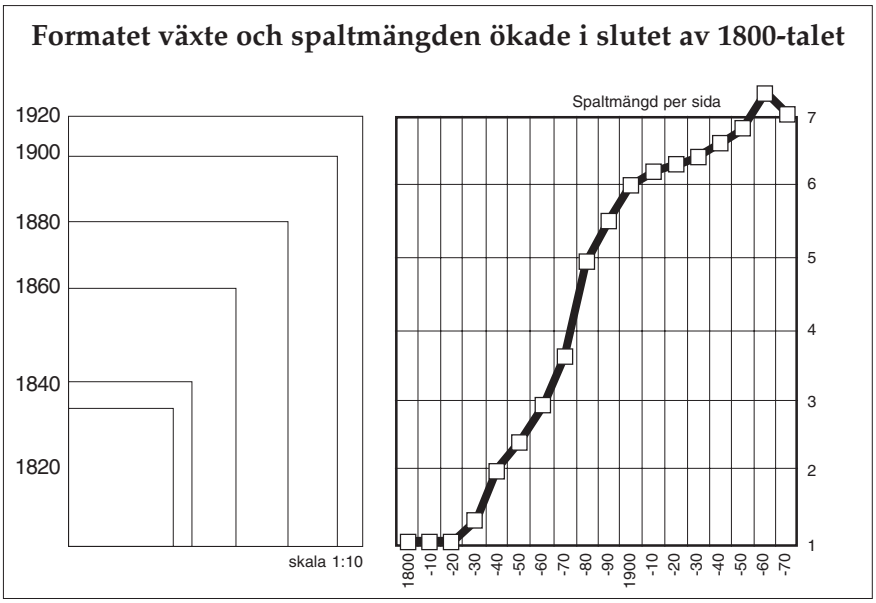

Det spaltutrymme som tidningarna hade till sitt förfogande växte fr.o.m. 1830-talet både genom en utökning av sidformatet och på grund av en effektivare användning av sidutrymmet. Då antalet utgivningsgånger per vecka samtidigt ökade, mångfaldigades årgångens totala spaltutrymme. Figur: Mervola 1995.

Varje grupp och samfund som hyllar en egen fråga eller idé har i alla tider haft ett förståeligt behov att sprida sitt budskap. I Finland yttrade det sig för första gången i Aura-sällskapets eller åboromantikernas tre tidningar. Av dessa var Mnemosyne den mest litterära, Åbo Morgonblad den mest idépolitiska samt Turun Wiikko-Sanomat som finskspråkig den som var mest populär och mest genomsyrad av upplysningsanda. På så sätt kompletterade dessa tidningar varandra.

Åbo Tidningar, som efter att ha varit en officiell tidning åter blivit reguljär, hamnade i skymundan för dessa målinriktade tidningar. Den skapade emellertid tillsammans med Mnemosynes efterträdare Åbo Underrättelser en grund för regional- och stadspressen i landet; sistnämnda tidning utkommer allt fortfarande som den överlägset äldsta tidningen i Finland. Aura-sällskapets tidningar var inte regionala. Även övriga åbotidningar sökte, också av rent ekonomiska skäl, att värva prenumeranter från hela landet, men inte heller senare lyckades de bli riksmässiga. Däremot utvecklades västra Finland och uttryckligen Åbo i allt högre grad till influensområde för dessa tidningar.

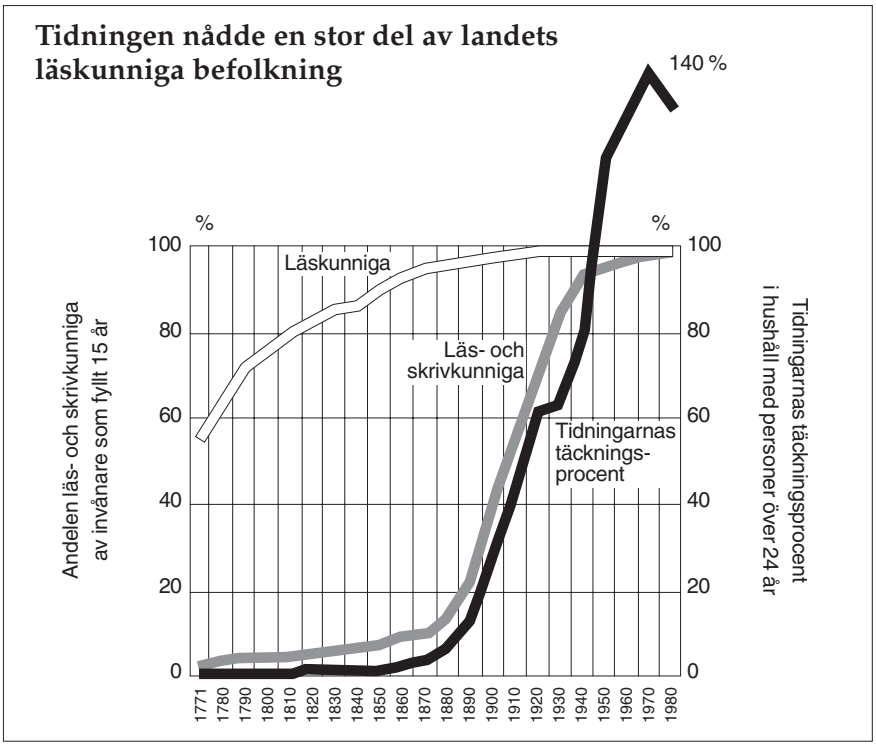

Prästerskapet hade börjat undervisa i läsning redan i slutet av 1600-talet. Undervisningen upptog länge enbart religiösa texter. Under senare hälften av 1700-talet började läskunnigheten få ett egenvärde. Den aktiverades ytterligare av skolväsendets förbättring under 1800-talets första decennier och sedan av folkskolans införande på 1860-talet. På samma gång började även skrivkunnigheten bli allmännare. Figur: Mervola 1995.

Till stadstidningarna hörde också Viborgs tyskspråkiga tidningar, vilka på 1820-talet breddade pressfältet. Expansionen skulle inte heller i Åbo ha varit möjlig utan ett allt livligare boktryckeriväsen. Också på östra Finlands centralort grundades ett boktryckeri, och för att erhålla regelbundet arbete för tryckeriet började dess ägare utge en tidning; motivet skulle bli rätt allmänt under de påföljande decennierna. Tyska som utgivningsspråk var dock exceptionellt i landets presshistoria. I Viborgs fall var valet av språk dock naturligt. Staden var fyrspråkig och av dess befolkning talade 44 procent finska, 29 procent ryska, 14 procent svenska och 13 procent tyska. Sistnämnda grupp behärskade emellertid stadens närings- och kulturliv, så det låg ingenting underligt i att den första tidningen grundades på detta språk. Lika naturligt var det att

man efter två – i och för sig små och usla – tyska tidningar fortsatte med en finskspråkig.

Från år 1812 finns det spridningsuppgifter om de i Finland utkomna tidningarna. Den officiella tidningen hade på 1810-talet ungefär femhundra abonnenter, under följande årtionde kring 700. Aura-sällskapets övriga tidningar nådde i bästa fall upp till 250 prenumeranter, men Turun Wiikko-Sanomat var en verklig rikstidning; under sitt första år hade den hela 1 600 och ännu under sitt andra år 1 000 prenumeranter. Så höga spridningssiffror uppnådde man ånyo först på 1850-talet. Den finskspråkiga potentiella läsekretsen hade vuxit sedan Lizelius dagar.

Nya centraleuropeiska strömningar i pressen

En ny journalistik

I den finländska pressens historia inleddes med 1820-talet en ny epok, som präglades av att man levde i skuggan av kejsar Nikolaj I:s princippolitik och en allt strängare censurövervakning. Den ett kvartssekel långa perioden avslutades med Krimkriget, kejsarens död och de nya tider som randades i och med den nye kejsaren Alexander II:s trontillträde.

Pressen växte både i fråga om antal och spridning. Då det år 1830 utkom sju tidningar och en tidskrift, var siffrorna år 1840 9 och 4, 1850 9 och 5 samt 1860 16 och 10. Den totala spridningen tiodubblades och var år 1860 nästan 60 000. Per utgiven årgång gick det år 1830 735 invånare, men år 1860 endast 80. Den övervägande delen av pressen var fortfarande svenskspråkig, men de finskspråkiga tidningarna stärkte sin andel i synnerhet på 1850-talet. Den svenskspråkiga läsande allmänheten var mera solvent än den finskspråkiga allmogebefolkningen, och därför var de finskspråkiga tidningarnas ekonomi sämre och de var kortlivade och sporadiskt utkommande.

Under denna tid genomgick tidningarna, som tidigare varit bokmässiga, en förändring i riktning mot en egen särskild publikationsform och nyheternas betydelse accentuerades i deras innehåll. Oaktat censuren blev de också mera ställningstagande. Tidningarna utkom fortfarande en eller två gånger i veckan och de redigerades mestadels som bisyssla. Man tog intryck från Sverige, därifrån man som förut rekvirerade ett flertal tidningar, men allt flere tidningar kom också från England, Tyskland och framför allt från Frankrike.

Den nya franska journalismen syftade från och med 1830-talet mot en mångsidig, välredigerad och en för alla intressant tidning, vilken även var ekonomiskt lönsam. Man stödde sig på annonsintäkter, vilket innebar en kommersialisering, men också billiga priser och en ökad upplaga, vilket i sin tur ledde till ett mera lättfattligt innehåll. Dragplåster i de franska tidningar blev understreckarna och framför allt följetongerna.

De nya innovationerna spreds emellertid inte alltid så snabbt till Finland och en orsak därtill var redaktörskårens amatörmässighet. Då

Då Helsingfors Tidningar den 7.2.1839 publicerade en bilagd bild av kejsarinnan Alexandra Feodorovna var det fråga om en unik nyhet. Små annonsillustrationer och ett fåtal sällsynta anspråkslösa bilder hade nog tidigare publicerats, men aldrig en sådan praktbild. Kejsarinnan hade tillsammans med sin make Nikolaj I besökt Helsingfors år 1833. I samband med detta besök restes på Salutorget en minnessten.

tidningsutgivningen nästan helt hade koncentrerats till Åbo, rekryterades redaktörerna så gott som utan undantag från universitetet, närmast bland professorerna. Dessa hade skrivvana, de kände den litterära kulturen, vilket var viktigt för en redaktör, och de läste tidningar som utkom på den svenska sidan och utomlands. Samma praxis fortsatte i Helsingfors efter det att universitetet och därmed landets andliga centrum flyttat dit 1828. Då pressen spreds till övriga delar av landet rekryterades redaktörerna bland lärarna, prästerna och tjänstemännen. Av de 114 ansvariga redaktörer som 1809–60 ansvarade för det offentliga ordet, var hälften lärare, vilka antingen kom från universitetet eller något läroverk. Redaktionsarbetet hade en stark akademisk prägel, enär magisterexamen utgjorde grundutbildning även på andra håll. En examen var även såtillvida lämplig för tidningsarbetet, då alla som avlade examen före 1852 års examensreform måste få en anteckning om godkänt i filosofiska fakultetens samtliga elva ämnen.

Magisterredaktörerna fick emellertid ingen undervisning i redaktionsarbete. Uppgiften mottogs ofta utan erfarenhet på boktryckarenförläggarens begäran. ”Någon måste utföra även denna uppgift”, fastslog professor Alexander Blomqvist när han blev redaktör för den officiella tidningen. Mången gav i hopp om extra förtjänster sitt löfte, och då tidningarna utkom med långa mellanrum, utfördes redaktionsarbetet på fritiden. Det kunde även se lätt ut: man bara saxade artiklar ur andra tidningar och ifall det var nödvändigt översatte man dem. Den första yrkesredaktören Zacharias Topelius karakteriserade ironiskt: ”Redaktören anser att han gjort sitt, då han fyllt spalterna, egalt hur detta skett.”

Förutom ”brödredaktörerna” fanns det redan i pressens barndom journalister vilka tog yrket som ett kall, och som i likhet med Aura-sällskapets medlemmar såg en planmässig spridning av ett visst budskap och utvecklandet av innehållets struktur som sin uppgift. De finskspråkiga tidningarnas redaktörer var i allmänhet inspirerade av folkbildningens sak.

”Parisiska” nyhetstidningar i Åbo och Helsingfors

Åbo brand innebar en stor omvälvning även för stadens press. Åbo Tidningar kunde utkomma med ett avbrott på endast en och en halv månad, men Åbo Underrättelser och Turun Wiikko-Sanomat låg avsomnade i hela ett och ett halvt år. Förlusten av universitetet betydde att en del av den potentiella läsarkåren försvann. De svenskspråkiga tidningarna började på 1830-talet rikta sitt budskap till borgerskapet och publicera meddelanden, nyheter och artiklar rörande det offentliga näringsli-

vet. Bägge tidningar erhöll en huvudredaktör som var insatt i ekonomiska spörsmål och som dessutom hade öga för journalism.

Åbo Underrättelsers Lars Arnell var en främmande fågel inom den finländska redaktörskåren. Han var en f.d. rikssvensk officer och landshövding som på grund av sina trassliga privata angelägenheter tvingades resa utomlands. Han var språkkunnig och hade översatt engelsk och fransk litteratur till svenska. Han kände sedan tidigare den nya franska journalistiken och under sin landsflykt gjorde han sig alltmera förtrogen med densamma. Åbo Underrättelser tog exempel av de parisiska tidningarna och började följa med modet, publicera moderna noveller, bl.a. av Eugen Sue, och skaffade sig efter franskt mönster läsare bland familjens kvinnliga medlemmar. Även magister N. H. Pinello från granntidningen var bekant med de franska tidningarna. Följden blev att den i Finlands presshistoria första verkliga konkurrensen om läsare och marknader uppstod i 1830-talets Åbo. Tidningarna var ekonomiskt inriktade, de tog medvetet modell från Frankrike och strävade efter att disponera sitt innehåll bättre än konkurrenten.

Helsingfors Tidningar, som grundats i Helsingfors 1829 och som blev en av de viktigaste publikationerna i den finländska pressens historia, satsade hårdare på nyheter och annonser än åbotidningarna. Den började omedelbart utkomma i två spalter och i halvarksformat, vilket exempel övriga tidningar snart följde. Liksom kollegerna i Åbo omfördelade den sitt innehåll och placerade inrikesnyheterna på framsidan i stället för en artikel eller en novell samt började år 1841 publicera nyhetsöversikter om utrikeshändelserna.

Den samtida Helsingfors Morgonblad, som år 1832 fick den som Finlands nationalskald berömde J. L. Runeberg till redaktör, har liksom lokalkollegan intagit en viktig plats i vår presshistoria. Bakom tidningen stod Lördagssällskapet, som utgjordes av en grupp unga akademiska intellektuella på samma sätt som dess föregångare Aurora- och Aura-sällskapen. Kretsen hade bildats då universitetet ännu var beläget i Åbo, och genom den förmedlades Åbo-romantiken från Arwidssons dagar till Helsingfors universitet. Aura-sällskapet hade hos sina medlemmar väckt entusiasm för tidningsarbetet. Även till Lördagssällskapet hörde förutom Runeberg flera blivande publicistiska förnyare och kända kulturpåverkare, såsom J. V. Snellman, Elias Lönnrot, Fabian Collan och som den yngste Zacharias Topelius.

De nya tidningarna i Helsingfors tävlade inte som i Åbo på 1830-talet inbördes om marknaderna. Runebergs tidning, i vars redaktion hans hustru Fredrika deltog som landet första kvinnliga journalist, riktade sig närmast till det akademiska folket, medan åter Helsingfors Tidningars publik utgjordes av samtliga stadsbor. Förstnämnda tidning var på väg att utvecklas till ett skönlitterärt magasin, men då Runeberg

lämnade den 1837 blev den åter en allmän kulturtidning, men omvandlades snart till en nyhetstidning.

Då Helsingfors Tidningar ansökte om utgivningstillstånd – det beviljades av senaten – hade man önskat få rätt att även publicera utrikesnyheter, men detta avslogs, ty det var ju den officiella tidningen förbehållet att förtälja om utrikeshändelser. Då avsågs närmast politiskt-statliga nyheter, ty man fick nog publicera ekonomiska och kulturella nyheter. Då man på 1830-talet i åbopressen liksom även i Helsingfors Tidningar i allt större utsträckning riktade uppmärksamheten på inrikesnyheterna, var det förståeligt att det faktum att utrikesnyheterna enbart var förbehållna officiella tidningen inte i längden kunde tillfredsställa de övriga tidningarna. Visserligen lärde man sig att kringgå förbudet genom att bland diverse nyheter också insmyga politiska. Allt detta rörde de svenskspråkiga tidningarna, ty de finskspråkiga följde en gammal tradition och rapporterade även om utrikeshändelser.

Utan att de erhållit egentligt tillstånd från högre ort började de svenskspråkiga tidningarna småningom, som den första Helsingfors Tidningar år 1839, att införa allt flera nyheter om statliga och politiska händelser utomlands. För några år blev Åbo Underrättelser landets bäst redigerade utrikesnyhetstidning. På detta sätt hamnade den i en konkurrenssituation med Finlands Allmänna Tidning. Sistnämnda tidning var dock fortfarande överlägsen i fråga om omfattning och aktualitet. Den utkom sedan ingången av år 1831 sex gånger i veckan, mot två gånger för de övriga svenskspråkiga tidningarna, och dess huvudinnehåll var förutom officiella angelägenheter just utrikesnyheter. Professor Alexander Blomqvist, som redigerade tidningen åren 1825–49, var personligen intresserad av Centraleuropa och speciellt av det engelska parlamentet, vars debatter tidningen noga följde med. Intressant är att censuren tillät den officiella tidningen att publicera även sådant material vilket egentligen som alltför ömtåligt borde ha förbjudits.

Antalet utrikesnyheter i den finländska pressen började öka i mitten av 1840-talet och speciellt under Europas galna år 1848. Detta ledde till att censurens grepp stramades åt, vilket närmare framgår ur följande kapitel. Den officiella tidningen överfördes till generalguvernörens kansli, och övriga tidningar förbjöds att införa andra än av officiella tidningen eller av S:t Petersburgs motsvarande officiella organ redan granskade nyheter. Den finskspråkiga tidningspressen förbjöds helt att publicera nyheter. Situationen lättade efter några år i och med Krimkriget, och nyhetsinnehållet växte i slutet av 1850-talet till drygt 50 procent av tidningarnas spaltutrymme, då det år 1845 hade utgjort 20 procent.

Begreppet aktualitet var under första hälften av 1800-talet ett annat än i dag. Det dröjde innan en nyhet infördes i tidningen, ty tidningarna utkom sällan och det tog dessutom dagar ja till och med veckor för tid-

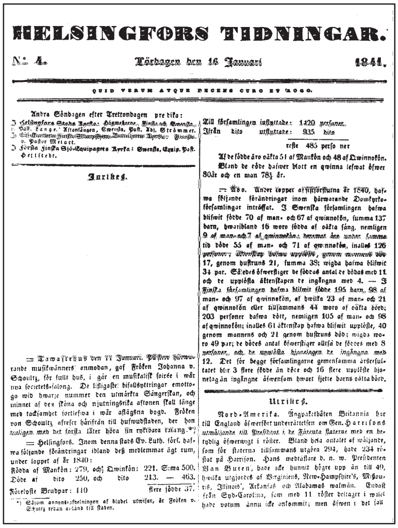

HELSINGFORS TIDNINGAR.

N:o 4. Lördagen den 16 Januari 1841.

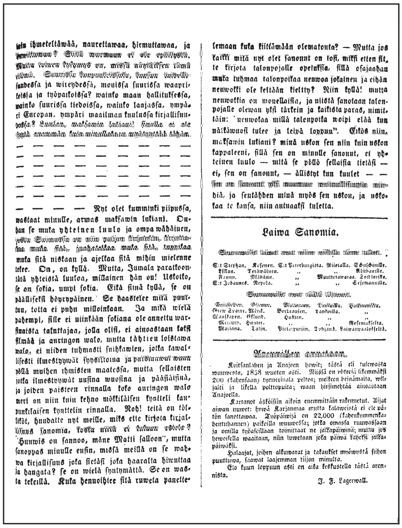

Laiwa Sanomia.

Censuren skärptes under 1840-talets lopp. Spåren därav fick i själva verket inte synas i tidningarna, men förbudet åtlyddes inte alltid. I Helsingfors Tidningars nummer av den 16.1.1841 fanns ett tomrum, medan i Suometar av den 23.6.1847 lämnades ett tomt, enbart streckat utrymme.

ningen att nå prenumeranten utanför boktryckeriorten. Beroende på nyhetens ursprungsland var tidsbegreppet likaså relativt. De främsta källorna för utrikesnyheterna utgjordes av utländska tidningar, vars uppgifter ofta cirkulerade till övriga finländska tidningar via den officiella tidningen. I början av 1830-talet tog det för de centraleuropeiska tidningarna tre veckor att nå Helsingfors, på vintern mer än en månad. Järnvägsnätets utvidgning i Europa och inledandet av ångbåtstrafik på Östersjön i slutet av 1830-talet förkortade postgången med hälften och telegrafen minskade nyheternas ålder till några dagar. Telegrafen som nådde Finland under Krimkrigets dagar tjänade visserligen till en början endast militära ändamål, men år 1859 etablerades över Haparanda kontakt med Sveriges telegrafnät och Oulun Wiikko-Sanomia införde omedelbart en avdelning ”Telegraf Meddelanden” (Sananlennätin-Sanomia). Tidningen fick uppgifter om händelser i Centraleuropa på t.o.m. fyra dagar.

Nyheternas långsamma hastighet och tidningarnas glesa utgivningsfrekvens ledde till kolumnmässiga nyhetsöversikter, vilka inleddes av Helsingfors Tidningar och i vilka man kunde behandla händelser selektivt och analyserande. Den unge Zacharias Topelius, sedermera his-

torieprofessor och författare, började efter att han år 1842 blivit redaktör, skriva brev om händelserna i staden och även annorstädes till den fiktive kaptenen Leopold i Grusien. Han introducerade sålunda tidningskåseriet i Finland och vann en oanad popularitet.

Färdbeskrivningar hade publicerats redan på 1700-talet, men först Helsingfors Tidningar gjorde resebreven till en populär reportageform. De tjänade också som förmedlare av nyheter. Särskilt viktiga i detta avseende blev de inhemska bygdebreven som efter modell av Suometar började publiceras i den finskspråkiga pressen från och med slutet av 1840-talet; de blir senare föremål för en närmare granskning.

Helsingfors Morgonblad och Helsingfors Tidningar introducerade också den franska journalismens viktigaste innovationer i den finländska pressen, den förra understreckaren år 1845 och den senare följetongen år 1849. Visserligen hade tidningarna ända sedan Aurora-sällskapets dagar publicerat noveller, berättelser och artiklar, och ifall de inte rymdes i ett nummer så fortsatte man i följande. Det var emellertid då fråga om en av spaltbrist förorsakad nödvändig uppspjälkning av texten och inte om en medveten journalistisk metod.

Det från franskan lånade ordet *feuilleton* avsåg ursprungligen understreckare i den franska pressen. Den krävde en differentierad layout, minst två spalter samt ett förhållandevis stort format. I Finland kom ordet att betyda romaner skrivna i avsnitt av bestämd längd, sådana som Honoré de Balzac, Victor Hugo, George Sand och framför allt Alexander Dumas skrev i de parisiska tidningarna. Avsnitten slutade alltid på det allra mest spännande stället, så att läsaren skulle lockas att läsa även följande nummer. Då berättelsen fortsatte över årsskiftet, blev följetongen även ett försäljningsmedel. Topelius tillägnade sig snabbt den nya seden, och många av hans historiska romaner, såsom *Fältskärns berättelser*, utkom i Helsingfors Tidningars spalter. Såväl understreckarna som följetongerna blev standardstoff också i den finländska tidningspressen.

Auktoritär eller liberal offentlighet?

Sökandet efter innovationer samt redaktörernas kreativitet och originalitet stävjades av censurväsendet, vars utgångspunkter bestämdes av den censurförordning som 1829 stiftats för Finland. Den formades enligt motsvarande ryska förordning, som utfärdats föregående år, och var i kraft ända till tryckfrihetens införande år 1865. Förordningen förutsatte förhandsgranskning av både i det egna landet tryckta och från utlandet införda publikationer. För detta ändamål skapades en särskild censurförvaltning med lokala censorer. Den högsta makten tillhörde senaten, som beviljade utgivningstillstånd för tidningar och för grundandet av boktryckerier och bokhandlar, men i samtliga fall krävdes utlåtande av censurmyndighet.

Censurförordningen var i sig inte så värst sträng. Den förbjöd skriverier som sårade religionen, regenten, regeringen, konstitutionen och som i allmänhet stred mot god sed samt kränkte medborgarens heder. Men den kunde även tillämpas på många olika sätt, vilket senare skulle yttra sig i beskyddandet av samhällsfreden och då säkerhetspolitiken det krävde. Övervakningen av ordet var under de första decennierna av autonomins tid inte något allvarligt problem då den litterära kulturen var ringa, även om Arwidsson på 1820-talet hade fått lida då han prövade gränserna för det tillåtna. Bakom 1829-års censurförordning låg dekabristupproret som kejsar Nikolaj I nyligen upplevt och vilket i honom lämnade en djup och bestående motvilja mot samhällskritiska och västerländska liberala tankar. Han ansåg det också viktigt att Ryssland fungerade som Europas säkerhetspolis och åren 1830–31 nedslogs det polska upproret. Sverige som 1812 ingått förbund med Ryssland kände sympati för polackernas frihetssträvanden och gled mot en kritisk östpolitik, vilket i sin tur fick Ryssland att effektivera Östersjöns försvar. Abonnemang på hela elva rikssvenska tidningar förbjöds i Finland och censuren svärtade många tyska tidningars nummer på grund av deras antiryska skriverier. För säkerhets skull utnämndes till generalguvernör i Finland sjöministern Aleksandr Mensjikov, som vid behov var redo för stränga censuråtgärder.

Dessa behövdes dock inte tillsvidare, ty Finland förblev lojalt mot kejsaren-storfursten och dess trupper deltog i betvingandet av upproret i Polen. Finland hade år 1809 vunnit inre autonomi, medan Polen under föregående årtionden hade delats och förlorat sin självständighet.

Samma lojalitetsattityd upprepades under det andra polska upproret år 1863, och inte heller 1848–49 års revolutionsrörelser i Europa ledde till oro i Finland, fastän de följdes med livligt intresse i tidningarna. Då det emellertid i Centraleuropa fortsättningsvis förekom allt starkare riktningar, vilka strävade till skapandet av liberala konstitutionella regeringsformer, måste de fria opinionsyttringarna och medborgaraktivitetens växande målsättningar avvärjas på förhand. Censuren, som med undantag av England och Frankrike hade hört till de europeiska staternas system ännu på 1820-talet, avskaffades i Frankrike år 1830. Efter det galna året mildrades den i Tyskland och Italien och den avskaffades i Danmark samt 1859 i Österrike. I Finland gick utvecklingen i helt motsatt riktning: censuren åtstramades och blev t.o.m. strängare än i själva kejsardömet.

En orsak till det hårdnade greppet var nationalfilosofen J. V. Snellmans tidning Saima (1844–46), som indrogs av liknande skäl som Arwidssons tidning ett kvartssekel tidigare.

Snellman hade redan 1839–41 i den av honom utgivna tidskriften Spanska Flugan inlett ett korståg för att förbättra den finländska tidningspressen och öka offentligheten. I landet utkom vid denna tid sju svensk- och två finskspråkiga tidningar. Förutom redan nämnda språkrör hade tidningar grundats i Borgå och Vasa, och redan ett tiotal år tidigare hade en finskspråkig tidning börjat utges först i Uleåborg och sedan i Viborg. Oaktat dessa var de enda i respektive stad, så nedlades de tillsvidare år 1841 som olönsamma.

Snellman tilldelade såväl i Spanska Flugan som i Saima utgående från det finsknationella programmet pressen uppgiften som samhällelig väckare. De svenskspråkiga tidningarna skulle få den bildade klassen att lägga märke till sin rätta finska och finskspråkiga nationalitet, ty endast nationellt medveten kunde denna klass gå i bräschen för utvecklingen. Samtidigt måste folkets bildningsnivå höjas och däri låg de finskspråkiga tidningarnas uppgift.

Snellmans utgångspunkt var den liberalistiska pressuppfattningen, som höll på att spridas från England till kontinentens press. Den grundade sig på en av staten oberoende press, som skulle utgöra en statsmakt. Offentligheten var inte en på statens villkor fungerande autoritär kommunikationsverksamhet, såsom Finlands styrelse hade förklarat den, utan en form av medborgaraktivism. I praktiken var 1840-talets liberalistiska offentlighet en borgerlig offentlighet. Det var borgerskapet, den begynnande medelklassen, som representerade den ”sanna” opinionen i stället för regeringen. I Finland existerade inte ett dylikt fenomen i centraleuropeisk mening, varför Snellman talade om den bildade klassen som en förtrupp. Den grupp som företrädde den allmänna opinio-

nen skulle emellertid växa i takt med folkets bildningsnivå, vilket motiverade den finskspråkiga bildade klassens utökande.

Då Snellman betraktade den finländska tidningspressens tillstånd och offentlighetsförhållandena i landet utgående från sin nationalitetsfilosofi och den liberalistiska pressteorin kom han fram till ett bedrövligt slutresultat. Tidningarna var uselt redigerade och de saknade framför allt en tydlig nationell målsättning. Han förnekade ej nyheternas och förströelsens betydelse, men utan ett alltomfattande finsknationellt program var de enligt hans åsikt odugliga. Likt en skolmästare utdelade Snellman praktiska råd om förbättringar. Förebilden var också den tyska nyhegelianska pressen, där artiklarna intog en betydelsefull ställning.

Snellman strävade efter att på alla sätt göra Saima till en mönstergill programmatisk väckare såväl till utseende, skrivsätt och indelning av materialet som till sitt ideologiska innehåll. Fennofilin utvecklades till en fennomansk samhällelig oppositionsrörelse, med vilken yttrandefriheten oskiljaktligt hörde samman. Saima försvarade även näringsfriheten, frihandeln, ett fritt jordskifte och landets industrialisering.

Snellman hade flyttat till Kuopio, en småstad i inlandet, inte ”i landsflykt”, utan för att friare kunna sprida sitt budskap. Tidningen fick en stor spridning och en entusiastisk läsarkår. Redan Spanska Flugan hade väckt debatt i den finländska pressen – det var också Snellmans syfte. Detsamma gjorde Saima. En häftig polemik uppstod med Helsingfors Tidningar, vars redaktör Topelius i Snellmans ögon försvarade en alltför lätt fransk redaktionell linje. Anmärkningsvärt var, att Helsingfors Morgonblads unge redaktör, historiemagistern Fabian Collan redan före Saima hade omfattat Snellmans reformprogram och sökte förbättra sin tidnings kvalitet. Också övriga tidningar beaktade Snellmans kritik, om inte alltid för det nationella programmets skull, men redaktionellt och i sina ställningstaganden.

Ett kvartssekel tidigare hade Arwidssons offentlighetskrav kollide-rat med den autoritära synen hos samhällets ledning. Detsamma upprepades nu, och som en följd av konflikten indrogs Saima. Generalguvernör Mensjikov ansåg att censursystemets slöhet var skyldig till den finländska pressens ökade aktivitet. För att tidningsmän och ”kommunister”, såsom Snellman titulerades, inte i framtiden skulle få inflytande i samhället, blev de lokala censorerna underställda länens guvernörer och beviljandet av utgivningstillstånden och indragningsmakten överfördes från senaten till generalguvernören. Utrikesnyheter fick endast saxas ur Finlands eller S:t Petersburgs officiella tidningar och den förstnämnda överfördes till generalguvernörens kansli. Finlands hela censurförvaltning underställdes sålunda Mensjikov, som år 1848 blev även kejsardömets högsta censurövervakare.

Furst Mensjikov motiverades av fruktan för revolution. Han varnade enkannerligen den finländska kyrkans ledning för den svenska demokratiska socialismen. Demokratin sågs även mera allmänt som ett pöbelvälde, som man skulle skydda det vanliga folket för. Då detta folk i Finland talade finska och kunde läsa, måste man uttryckligen övervaka publikationer på dess eget språk. Sålunda uppstod den paradoxala situationen, att en text som kunde utges på svenska och i kejsardömet på ryska inte fick publiceras på finska. Svenskan var den bildade klassens språk – kusternas svenskspråkiga allmoge glömdes bort. I Ryssland åter kunde det vanliga folket inte läsa som i Finland.

1850-års språkförordning var inte motbjudande för alla finländska regeringskretsar. De finsknationella strävandena hade ända till 1840-talet varit föremål för ett allmänt omfattade kulturintresse. De hade gynnats från rysk sida, då man däri såg en faktor som befrämjade skilsmässan från Sverige. Den samhälleliga fennomanin inrymdes emellertid inte längre inom dessa allmänna kulturfinska ramar, och ur de svenska ämbetsmännens synvinkel var detta ”finsksinne” en faktor som underminerade deras ställning. Resultatet blev en försvarsreaktion som på många sätt kom att påverka pressförhållandena.

Den strängaste perioden av censur (1846–54) för det tryckta ordet i Finland avslutades i och med Krimkriget, då behovet av information om krigshändelserna återinförde utrikesnyheterna även i de finskspråkiga tidningarna. Furst Mensjikov entledigades från sina uppgifter strax efter kejsar Nikolaj I:s död år 1855, språkförordningen upphävdes år 1860 och den censurdiktatur som samlats i generalguvernörens händer upphörde 1861. Snellman hade tystats tio år tidigare. Under de förändrade förhållandena efter kriget fick hans offentlighetskrav ny tyngd.

Uppkomsten av fennomanpressen och en allmän opinion

Enligt Snellman var språket nationalitetens kännetecken och det tog sitt främsta uttryck i nationallitteraturen i vilken även tidningspressen ingick. Han upphörde inte att betona läsandets och lärdomens betydelse: ”Ju mera Du läser, desto lättare går läsandet; ju mera Du lär dig, desto bättre förstår Du det lästa.” På samma gång som Snellman underströk tidningspressens betydelse som ett medel för offentligheten och som spridare av nationalandan, ansåg han att pressens och läsarnas antal var en direkt indikator på folkets bildningsnivå. Denna lära upprepades snart i alla finskspråkiga tidningar. Saimas finskspråkiga eko Kanava uttryckte saken tydligt: ”Hos alla mera upplysta folk är tidningspressen snart en nödvändig egendom, och utgående från dess kärlek kan man nästan gissa sig till på vilken nivå upplysningen skall sökas hos samma folk.”

Då den fennomanska synen spreds och rörelsen under senare hälften av 1800-talet fortsättningsvis erhöll nya tidningar som språkrör hänvisade de redaktörer som omfattade folkundervisningens välsignelse gång efter annan till den måttstock som framför allt prenumerationen av tidningar utgjorde på varje enskild orts bildningsnivå. Man började också uppfatta tidningarna som folkets röst, som ett mått på folkets åsikter. Detta tillspetsades av Suometar vid censurdiktaturens fall 1861: ”Lyckligt det folk, som får tala ut och vars regering inte behöver frukta ljus och sanning.” Den allmänna opinionens framväxt i Finland sammanhänger just med tidningspressens uppsving på 1850-talet.

De finskspråkiga tidningarna hade naturligtvis allt sedan Lizelius dagar varit språkligt nationella då de sökt meddela undervisning och upplysning på finska. Målsättningen förblev viktig ända till slutet av 1800-talet. Utvecklandet av modersmålet var målet för Aura-sällskapets Turun Wiikko-Sanomat, detsamma gällde för den litet yngre Oulun Wiikko-Sanomia, vars grundare, då de studerade i Åbo på 1810-talet, hade bildat en förening för att odla det finska språket, samt Sanan-Saattaja Wiipurista (Budbäraren från Viborg), vars tillskyndare hade tillhört Aura-sällskapet. Universitetslektorn i finska och folkloristen C. A. Gottlund, som på 1840-talet utgav några kortvariga finskspråkiga tidningar, hade även varit medlem av samma sällskap. En annan av pres-

sens bakgrundspåverkare var distriktsläkaren i Jyväskylä W. S. Schildt-Kilpinen, som var gudson till A. I. Arwidsson.

Med undantag av Topelius hade även de unga som grundade det tidigare nämnda Lördagssällskapet hunnit inleda sina studier i Åbo. Under historiens gång och även i brytningspunkterna bör kontinuiteten ihågkommas. Vi kommer inte alltid att tänka på att Snellman, Runeberg och Lönnrot skrev in sig vid universitetet endast ett år efter det att Arwidssons tidning indragits och under Turun Wiikko-Sanomats blomstringstid. Genom Lördagssällskapets förmedling nådde kulturromantiken Helsingfors, där savolax-karelska avdelningen blev det mest finsksinnade studentsamfundet. Där påverkade Schildt Kanavas huvudredaktör Pietari Hannikainen, och där kvarlevde hans ande ännu på 1840-talet då bondesonen Paavo Tikkanen beslöt grunda Suometar.

Efter att tidningarna i Uleåborg och Viborg nedlagts år 1841 saknade landet en finskspråkig tidning, ett tillstånd som oroade både Gottlund och Schildt. En ny öppning åstadkoms emellertid i Kuopio, där Snellmans Saima med ingången av år 1844 vid sin sida erhöll Maamiehen Ystävä (Lantmannens Vän) som grundats av ägaren till det lokala boktryckeriet. Snellman verkade som redaktör för tidningens 14 första nummer. I dessa nummer hann han på finska upprepa det väsentliga i Saimas nationalitetsprogram och understryka det finska språkets betydelse även som ”de lärdas” språk. Maamiehen Ystävä var dock i första hand en upplysningstidning och den hade under sina första år en stor prenumerantkår och var den första avisen i många allmogehem.

Kanava (Kanalen) i Viborg blev Saimas egentliga ideella finskspråkiga tolk. Tidningen har av Ilmari Kohtamäki kallats ”banbrytaren för vår moderna press”. Detta håller även streck, men endast för den finskspråkiga pressens del. Redaktör Pietari Hannikainen, som till sitt yrke var lantmätare, var inte någon originell nationalitetstänkare, men en utmärkt översättare och tillämpare av Saimas budskap. Med åren radikaliserades han i sitt tidningsarbete. Kanava upprepade påståendet att folkets språk även måste vara dess bildnings- och ämbetsspråk, att litteraturens och tidningspressens ställning i samhället var central och att historien måste vara nationell. Redaktören sammanfattade tidningens språkprogram: ”Det finska folket har börjat känna ett behov att tala offentligt, att tala med sin egen mun och på sitt eget språk.” Detta krav på offentlighet blev också Kanavas öde. Tidningen blev inte direkt indragen, men den blev så hårt trängd av censuren att den efter sitt tredje år 1847 inte längre hade möjlighet att fortsätta.

Hannikainen rekommenderade i det sista numret att läsarna skulle prenumerera på Suometar. Den hade börjat utkomma i början av året och utgavs från år 1869 som Uusi Suometar (Nya Suometar) samt från år 1919 som Uusi Suomi (Nya Finland). Tidningen var den centrala fenno-

man- och senare högertidningen ända till nedläggelsen i början av 1990-talet. Den grundades av den 24-årige studenten Paavo (Paul) Tikkanen, som också blev tidningens förste huvudredaktör. Suometar var inte något traditionellt folkblad, utan vände sig närmast till den bildade klassen för att söka förverkliga Snellmans krav på dess förfinskande. Framför allt kom tidningens samhälleliga fennomani till synes i språkfrågan. Finskhetens seger skulle uppnås blott om arbetet inleddes redan i läroverken, vilka samtliga på den tiden var svenskspråkiga. Finskspråkiga skolor blev ett stående krav i den finskspråkiga pressen, ty även om det första finskspråkiga läroverket grundades 1858, dröjde de följande länge och bakom deras tillkomst låg stor möda.

Presshistoriskt var Suometars viktigaste innovation det s.k. bygdebrevet (maaseutukirje). Korrespondensen i sig var inte tidningens påfund, men medhjälparnas systematiska värvning på fältet var det. Enligt Tikkanen borde tidningen inte meddela kunskap endast ”von oben”, utan den skulle lyssna till läsarens röst och utgöra objekt för ”det gemensamma folkets dagliga tal”. Han kunde snart skryta med att ”hela Finlands folk” redigerade Suometar, som på detta sätt övergick från att ha varit ”de bildades” tidning till att bli folkets röst. Med detta demokratiska steg ville Tikkanen givetvis också påvisa, att det var ”den sanna nationaliteten....som kommer till uttryck i folkets offentliga, allmänna arbete och rörelse” som nu fick utrymme i tidningen. Sålunda utgjorde finskheten framtidens idé även för den bildade klassen.

Brevväxlingen i Suometar nådde sin höjdpunkt år 1855, då tidningen publicerade 5-6 bygdebrev per nummer. Entusiasmen smittade av sig på övriga tidningar, och åren 1847–65 har man uppskattat att de finskspråkiga tidningarna hade åtminstone 2 500 korrespondenter. Huvudparten av dessa kom från landsbygden i olika delar av landet. I början ingick i denna grupp många präster, lärare och klockare, men andelen vanliga män av folket ökade hela tiden. En orsak härtill var folkundervisningens kraftiga effektivering och folkbibliotekväsendets uppkomst på 1840-talet. Många omfattade den snellmanska tanken att upplysningsnivån kunde mätas genom ivern för läsning av böcker och tidningar. Med breven från landsbygden erhöll de finskspråkiga tidningarna ända till 1910-talet en fortgående aktiv kontakt med sina läsare. I spalterna undervisade man också konkret hur breven skulle skrivas.

Under trycket från 1850-års språkförordning avbröt Tikkanen utgivningen av sin tidning, men han återupptog den åter med ingången av följande år. Ytterst intressant är att språkförordningen, som alltså på finska endast tillät publicering av religiösa och ekonomiska texter, i själva verket gjorde verksamheten på detta språk livaktigare. När Suometar återinträdde på marknaden startade nämligen i Åbo en ny tidning, Sanomia Turusta (Tidningar från Åbo), och ett år senare vaknade den re-

Suometar.

Nr 16. Helsingissä 20:nena päivänä Huhtikuuta 1847.

Helsingfors Dagblad.

Nro 160. Onsdagen den 15 Juli 1863.

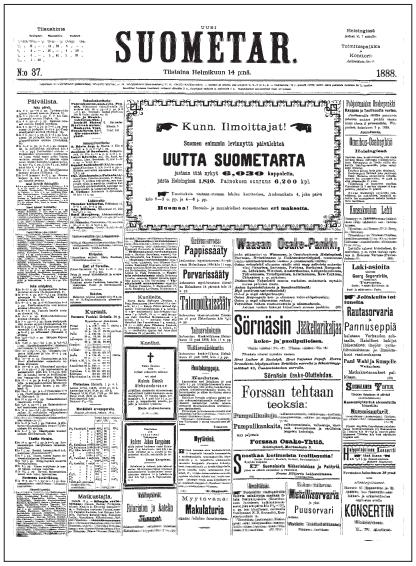

SUOMETAR.

Nro 37. Tiistaina Heinäkuun 14 pnä. 1888.

Kunn. Ilmoittajat!

UUTTA SUOMETARTA

Förändringar i tidningens yttre från 1840- till 1880-talet. Formatet växte, antalet spalter ökade och annonserna erövrade första sidan. Suometar, från år 1869 Uusi Suometar (Nya Suometar), var den ledande fennomanska tidningen, Helsingfors Dagblad åter liberalernas ledande språkrör.

dan avsomnade tidningen i Uleåborg åter till liv. Likaså uppstod de första religiösa och ekonomiska tidskrifterna. Det synes sålunda som om det på finskspråkigt håll väcktes en vilja att visa att det trots allt fanns företagsamhet, även om man tvingades verka under en sträng censur. Oulun Wiikko-Sanomia, med den högklassige litterära förmågan Elias Lönnrot i spetsen, visade att en välredigerad folklig tidning i sin egen klass kunde vara en kvalitetstidning.

Men inget ont som inte för något gott med sig. När Sanan-Lennätin i Viborg efter Krimkriget skrev, att ”Finlands kulturhistoria...i framtiden kommer att glädja sig över detta krig”, och Sanomia Turusta yttrade att ”vakenheten har fått sig en knuff framåt” till följd av kriget, gjorde tidningarna sig till tolk för den högkonjunktur som krigsnyheterna hade åstadkommit angående efterfrågan på information. Krimkriget utbröt i slutet av år 1853 mellan Ryssland och Turkiet, men England och Frankrike blandade sig däri på sistnämnda stats sida, och deras samfällda flotta bombarderade under de två följande somrarna Finlands kust och förstörde en stor del av landets handelsflotta. Kriget gav från första början upphov till rikligt med rykten, och med hänvisning till dessa ryktens skadlighet lyckades Tikkanen skickligt i mars 1854 utverka kejsarens tillstånd att få publicera krigsnyheter. Detta var inledning till en utveckling som gradvis ledde till upphävandet av förbudet gällande de finskspråkiga tidningarnas rätt att publicera statliga nyheter och därigenom även av språkförordningen. Även de svenskspråkiga tidningarnas gränser uppluckrades, men här behövdes blott att censorerna inte tillämpade de strängaste bestämmelserna. Rörelsefriheten för hela pressen ökade, och som en följd därav inleddes efter en mångårig stillhet en ny aktiv journalistisk företagsamhet.

De finskspråkiga tidningarna hade under krigsåren uppnått rekordupplagor. Suometar hade år 1856 hela 4 600 prenumeranter, d.v.s. betydligt mera än de två näststörsta tidningarna tillsammans. Då bygdebrevens antal samtidigt ökade, kunde tidningen med full rätt skryta att den var ”liksom folkets röst”, som förtäljer ”vad det finska folket tänker, önskar och längtar”. Kollegan Wiborg kallade den ”ett redskap för den allmänna opinionen”.

Begreppet allmän opinion härstammar som känt från den franska revolutionens år. Såsom tidigare nämnts ansåg den liberalistiska pressteorin att medelklassen, borgerskapet var tolk för den allmänna opinionen. I ett tvåspråkigt land som Finland togs det avgörande steget i den allmänna opinionens utveckling vid den tidpunkt då folkets stora finskspråkiga majoritet erkändes som en opinionsgrupp värd att beakta.

Utfärdandet av språkförordningen år 1850 var redan på sätt och vis ett tecken på oron över att den finskspråkiga allmogen var en potentiell opinonsgrupp. Detta erkännande kom klart till synes i ett på den

nye generalguvernören F. W. R. von Bergs initiativ i början av år 1856 grundat finskspråkigt officiellt tidningsföretag. Suometars otroliga spridning gav anledning till fruktan för att de åtgärder som källan för den autoritära offentligheten, samhällets ledning företog och vilka avsåg undersåtarnas bästa, inte skulle få en riktig behandling i offentligheten. För planeringen av den nya officiella tidningen Suomen Julkisia Sanomia (Finlands Offentliga Tidningar) anslogs mera pengar än för någon enskild tidning därförinnan. Staten stod för redaktionskostnaderna, tidningen fick samma förmåner i fråga om postgången som Finlands Allmänna Tidning, bygdekorrespondenterna fick löfte om befrielse från postavgifterna och den två gånger i veckan utgivna tidningen kostade lika mycket som den en gång i veckan utkommande Suometar. Därtill värvades landets prästerskap för tidningens prenumerantanskaffning.

Men i ett avseende misslyckades man dock. Man fann inte i Finland någon redaktör för Suomen Julkisia Sanomia – som snart i folkets mun döptes till ”fräcka tidningar” (julkeat sanomat) – i Finland, utan denne måste först rekryteras från Ingermanland och sedan från Reval. Den svenskspråkiga officiella tidningen som överflyttats till generalguvernörens kansli hade hunnit få en så motbjudande rysk stämpel att ingen redaktör i Finland längre ville sälja sig. Till och med Lönnrot erbjöds uppdraget.

Den finskspråkiga officiella tidningen grundades helt tydligt för att konkurrera med Suometar. Den massiva inledningskampanjen var till en början framgångsrik. Tidningen fick 2 700 abonnenter som den utmanade Suometar miste, men redan det andra året 1858 sjönk antalet prenumeranter till en fjärdedel. Den statliga offentligheten hade inte den framgång man räknat med. Suometar utgick däremot ur tävlingen som segrare. Då man i litteraturen förlagt den allmänna opinionens start i Finland till början av 1860-talet, var sålunda den verkliga födelsetidpunkten omedelbart efter Krimkriget.

Den liberala pressens uppkomst och blomstring

Liberalism och radikalism i Viborg

Den ledande ekonomiska doktrinen under 1800-talets förra hälft var fortfarande merkantilismen, också om Anders Chydenius hade lyckats upphäva det österbottniska handelstvånget redan under föregående sekel. Handeln var koncentrerad till städerna, hantverkarna bundna till skråna och sågarna hade stränga anskaffningskvoter. Då ständerna inte sammankallades på ett halvt århundrade, innebar det att även många andra reformer som avsåg att utveckla samhället blev ogjorda. Därtill gynnade Nikolajs tid inte heller i övrigt dylika reformer.

Uppluckrandet av de bestämmelser som styrde det ekonomiska livet hade tidvis behandlats i pressen, bl.a. hade detta skett i Saima. Liberalismen hörde dock till de farliga idéer som kejsardömet och censuren avvisade. Även i detta avseende ledde Krimkriget till förändringar inom den finländska pressen. Den första ideella liberala tidningen Wiborg begynte utkomma från och med 1855-års ingång. Den hade sina rötter i föregående årtionde och i viborgska avdelningen, där 1848-års europeiska revolutionshändelser förorsakade ett jäsningstillstånd. Liksom i savolax-karelska avdelningen hade också viborgska avdelningens studenter ivrat för det finsknationella och entusiastiskt tillägnat sig Snellmans läror. Nu vann samhälleligt mera radikala tyska tankar understöd, och då dessa ej kunde spridas offentligt, utgav avdelningens ideella ledare Johannes Alfthan och Carl Qvist en handskriven tidning. Man ansåg att samhället stod under förmynderskap och förtryck från enväldets och kyrkans sida. Dessa kyrkofientliga tendenser gav inte blott upphov till ett religiöst frisinne utan till och med till en materialistisk rationalism.

Alfthan och Qvist började omedelbart då de rådande förhållandena det tillät förkunna dessa sina läror. Alfthan blev tidningen Wiborgs förläggare och han skapade i Viborg landets första verkliga förlagsrörelse och tillsammans med Qvist ledde han tidningen. ”Wiborg” hör till de banbrytande publikationerna i Finlands presshistoria. Den utgavs i större format än övriga tidningar, innehållet var klart strukturerat och dess avdelningar bättre rubricerade. Som första tidning tog den i bruk

den moderna ställningstagande ledande artikeln, vars modell, liksom övriga innovationers, hämtades direkt från utlandet. Qvists ideal var enkannerligen den engelska pressen, och i England fanns naturligtvis liberalismens vagga. Nytt var även att artiklarna signerades med redaktörernas initialer. Den redaktionella förebilden var Saima som, enligt Wiborg, hade lärt att människan kan ha ”högre mål än de dagliga rutinerna”.

Wiborg var dock radikalare än sin förebild. För den var friheten och ekonomiska framsteg viktigare än språkkulturen. De och framför allt industrialiseringen garanterade bättre möjligheter även för det finska språket. Här råkade tidningen i polemik med Suometar och fennomanernas nya förmåga Yrjö Koskinen, vilka kopplade landets framåtskridande just till språkets och å andra sidan även till lantbrukets utvecklande. Dessa olika betoningar skulle även senare skilja liberaler och fennomaner. Wiborgs andlige ledare Qvist trodde nog på det finska språkets framtid, men han ansåg andra reformer vara viktigare. Även med sin religiösa liberalism väckte Wiborg livlig debatt, liksom genom sina pressöversikter, där man upptog Snellmans fallna kritikermantel. På hösten samma år som Wiborg grundats startade Alfthan den finskspråkiga Sanan-Lennätin (Ord-Telegrafen) som senare vid sin sida fick barntidningen Aamurusko (Morgonrodnaden), under vilket namn tidningarna sammanslogs. Pietari Hannikainen blev huvudredaktör och han fortsatte där Kanava slutat, d.v.s. med samhällskritik. Han ivrade fortfarande för väckandet av nationalkänslan och för folkets upplysning. Han stärktes i sistnämnda uppfattning då han på sina lantmäteriresor i Viborgs län fick en vämjeligt realistisk bild av folket: det var rått och ociviliserat. Felet var dock inte allmogens eget, skrev Hannikainen, utan de styrandes och herrarnas. I Viborgs län utgjorde donationsgodsen enligt Hannikainen roten till allt ont.

Hannikainen underströk den stora massans betydelse med franska revolutionen som förebild. Det föråldrade samhället måste bekämpas och av den anledningen skulle folket bibringas bildning, ty endast ett upplyst folk kunde kämpa mot herrarna. Kritiken var helt i enlighet med Wiborgs linje: tidningen motarbetade också förmyndarskap och förtryck. Språket var dock även viktigt för Hannikainen, och han godkände inte den religiösa liberalismen. Sammanfattningvis bildade tidningarna i Viborg mot slutet av 1850-talet en egen samhällskritisk tidningsgrupp, som till fullo utnyttjade censurens uppluckring.

Till Alfthans ”koncern” hörde förutom tidningarna även ett boktryckeri och en bokhandel. Han blev snabbt entusiastisk, men tröttnade också fort, och då tidningarnas upplagor började sjunka sålde han år 1859 sitt företag. Detta innebar samtidigt tidningarnas död.

Snellman och skandinavismen

Krimkriget väckte i Sverige förhoppningar om Finlands återförenande med Sverige, vilket man nog även tidigare ibland spekulerat om. De svenska tidningarna innehöll tendensiösa beskrivningar av de ”usla” förhållanden som rådde i Finland under Rysslands välde. Samtidigt fördömdes den fennomanska rörelsen som ofosterländsk, ty den strävade efter att försvaga det svenska språkets ställning. De skandinavistiska tankarna vann också insteg i Finland framför allt bland den akademiska ungdomen. Lojalitetsfrågan blev ett dagspolitisk debattämne i den finländska pressen. Helsingfors Tidningar fördömde enligt vissa uppfattningar alltför känslomässigt den engelsk-franska fienden, och Topelius utnämning till professor vid universitetet tolkades som belöning för understödandet av kejsardömets krigspolitik.

Den verkliga stormen föranledde en artikel av Snellman som våren 1858 ingick i hans efter Saima grundade Litteraturblad. Här fördömde han den unga generationen liberaler såsom fosterländskt odugliga, ”blodlöse”. Hugget träffade tungt, och Snellman fick i liberalerna bittra fiender, medan hans värde åter steg i regeringens ögon. Snellman hade utnämnts till professor efter att ha stått off side under Nikolajs tid. Hans auktoritet hade även stigit i så måtto att de krav på medborgaraktivism som han efterlyst, under de nya förhållandena började förverkligas.

Följande år inlät sig Snellman på en ny polemik, även den en av de mest kända i vår presshistoria. August Schauman, som sedermera gjorde en lysande karriär som Hufvudstadsbladets huvudredaktör, grundade i slutet av år 1858 liberalbladet Papperslyktan och avvisade där ett av professor C. W. Törnegren på en publik föreläsning framfört påstående, att det finska språket snart skulle undanträngа svenskan. Schauman ansåg för sin del att svenskan aldrig kunde bli främmande för den bildade klassen i Finland. Detta fick Snellman att fatta pennan i sin egen tidskrift: den svenskspråkiga bildade klassen var ett verkligt hinder för den nationella kulturen. Polemiken spreds till övriga tidningar, av vilka de finskspråkiga givetvis försvarade sin profet, denna ”äktfinska klockarfar”, medan åter de svenskspråkiga ställde allmänna frihetssträvanden framom språkfrågan. ”De blodlöse” förnekade det finska språkets framtid ännu skarpare, vilket skapade en grund för den svekomanska rörelsen och för följande årtiondens tidningsstrider.

1860-talet – reformernas decennium

I Finlands historia utgör 1860-talet ett betydelsefullt brytningsskede och dess mest centrala händelse var lantdagsverksamheten som inleddes år

1863. Den påföljande samhälleliga veritabla reformvågen påverkade även kraftigt tidningspressen och den allmänna opinionsbildningen.

Lantdagen föregicks av det s.k. januariutskottet år 1862, som på kejserlig befallning våren 1861 sammankallades enligt polskt exempel. Finländarna och framför allt liberalerna vägrade godkänna utskottet, som man endast såg som ett substitut för lantdagen. Kejsaren utfärdade snart ett förklarande reskript, vari fastslogs att utskottet endast förberedde ärenden inför den verkliga lantdagen. Liberalerna som utgick som segrare ur tvisten, erhöll majoritet i utskottet, och på den egentliga lantdagen fortsatte deras kraftiga dominans. Enligt en senare bedömning av historieforskaren E. G. Palmén skulle liberalerna väl ha kunnat slå sig för bröstet och meddelat: ”Vi äro Finlands ständer.”

Då kejsaren-storfursten Alexander II i lantdagens öppningstal meddelade att han om tre år ånyo ämnade sammankalla ständerna, och då 1869-års lantdagsordning befäste deras regelbundna sammankomst, hade den konstitutionella lantdagsverksamheten tagit ett avgörande steg framåt. Den medborgaraktivism som Arwidsson och Snellman förespråkat avancerade snabbt. Snellman som utnämnts till senator under lantdagsåret 1863 fick kejsaren att underteckna ett reskript enligt vilket finska språket inom 20 år skulle bli officiellt språk jämställt med svenskan.

Efter att lantdagsverksamheten inletts förverkligades en mängd länge efterlängtade reformer. Finland erhöll år 1865 eget mynt, 1866 en folkskoleförordning, 1867 en ny kyrkolag och 1868 en förordning rörande näringarna. Såväl pressen som hela näringslivet underlättades genom 1864-års förordning om aktiebolag.

Vi kan blott gissa oss till Snellmans belåtenhet, när senaten år 1862 utnämnde honom till ledamot av den kommitté som förberedde en ny tryckfrihetslag och då ständermötet trots de konservativas motstånd stiftade den föreslagna lagen, som kejsaren sedan fastställde i juli 1865. Pendeln svängde nu över till andra sidan: förhandscensuren upphävdes. Glädjen varade emellertid inte länge. Tryckfrihetslagen gällde nämligen endast till slutet av följande lantdag. Kejsaren föreslog vissa ändringar däri, men liberalerna motsatte sig dessa. Realpolitikern Snellman understödde däremot förslaget, ty därigenom skulle själva tryckfriheten ha bevarats och det var bättre än ingen tryckfrihet alls. För liberalerna var dock principen viktigare än tänjbarheten och slutresultatet blev en i juli 1867 utfärdat administrativ förordning som återinförde den preventiva censuren. Snellman var bitter: liberalerna, vilka var motståndare till censuren i sig, och framför allt de forna ”blodlöse” hade i sin envishet förstört den redan uppnådda tryckfriheten – och här hade Snellman nog rätt.

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 3 Mars 1862.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikertomus

16 päivänä Maaliskuuta 1862.

Kirjallisuuden Seuran nyt päättymäisillänsä oleva ensimäinen neljättäkymmenes vuosi on varsinki ollut merkillinen niistä entistä suhteen runsaista raha-avuista, joilla maamme hallitus Seuraa tänä aikakautena on muistanut. — Wuoden alussa oli Seuralla monta tärkeätä kirja-teosta tarjona, mutta kukkaronsa oli, niinkuin ainakin, hoikka, eikä siis Seura omin varoinsa mitenkään niitä olisi kyennyt niin kohta painattamaan, kuin tarve varsinki sentähden vaati, että usiammat heistä olivat tuiki tärkeitä koulukirjoja. Sen vuoksi päätti Seura kahden tämmöisen kirja-teoksen, nimittäin maisteri Rothstenin latinais-suomalaisen sanakirjan ja översti-luutnantti Stjerncreutzin merisanakirjan kustantamiseen hallitukselta apua pyytää. Tämä yritys onnistuiki niin hyvästi, että hallitus latinais-suomalaisen sanakirjan kustantamiseen antoi 2,000 ja merisanakirjaan 900 hopearuplaa, jotka rahat Seura jo täydellisesti on käteensä saanut. Armollisen kirjeen kautta 27 päivältä elokuuta 1861 on keisarillinen Senaatti sen lisäksi Seuran haltuun uskonut uuden suomennoksen toimittamisen vuonna 1734 annetusta nykyisestä la'istamme, lyhyvillä muistutuksilla tähän lakiin sittemmin tehdyistä muutoksista ja lisäyksistä, sekä siihen liitettävillä tärkeämmillä asetuksilla, osaksi kokonaisina ja osaksi lyhennettyinä, ynnä täydellisen laki-opillisten tiede-sanain luettelon kanssa, ja sitä varten Seuralle määrännyt korkeintansa 5,000 hopearuplaa, jotka sille, tarvetta myöten, neljän vuoden kuluessa maksetaan. -- Nämä, Kirjallisuuden Seuran kannalta katsoen, runsaat raha-avut ovat Seuralle suuresti ulkonaisia työvoimia lisänneet, samalla kuin sen sisällistäkin kuntoa kannattavat.

Kääntyessämme Seuran nimen-omaisiin toimiin, on sen tutkittavina tänä tilintekovuotena ollut ja on osaksi vielä nytkin seuraavat käsikirjoitukset, nimittäin: 1) Kalevala, lyhennetty laitos, esimiehen provessori Lönnrotin toimittama, ja 2) tohtori J. G. Geitlinin Saksalainen kieli-oppi, jotka kumpiki jo ovat Seuran toimituksina painetut, sekä 3) Yleinen maatiede, Lavus Koranderin kirjoittama, jonka painattamista Seuran toimituksiin tutkijakunta ainoasti muutamien tähdellisten korjausten ehdolla esitteli, josta syystä käsikirjoitus lähetettiin tekijällensä takaisin; 4) Waltaneuvos Gyldenin ruotsinkielinen Luettelo Suomenmaan vesistä ja vesistöistä, joka, herra valtaneuvoksen luvalla suomennettuna, kiitollisuudella Seuran aikakauskirjaan otetaan; 5) maisteri J. Krohnin Suomennos Stöckhardtin kemiasta, joka, tutkijakunnan esitystä myöten korjattuna, tulee Seuran toimituksiin painettavaksi; 6) merikapteeni J. H. Sillströmin Alkeita navikkaan taitoon eli laivan kuljetuksesta merellä, sekä 7) Oma kultainen. Huvikirja lapsukaisille, nimensä ilmoittamattoman vaimonpuolen

Litteraturbl. 13

Efter indragningen av Saima grundade J. V. Snellman en tidskrift, i vars spalter han bedrev både kultur- och samhällskritik och förde många polemiker.

Fastän förhandscensuren försinkade och försvårade redaktionsarbetet, så ingrep den inte i tidningsskrivandet på samma sätt som under åren före Krimkriget. Lantdagsverksamheten och reformpolitiken breddade ämnesområdet för det som skrevs. Behoven växte, likaså ställningstagandenas nödvändighet. Man var ingalunda ense i alla frågor och det rådde ingen brist på debatt om reformernas inriktning, bakgrund och påföljder. Tidningspressen begynte tillvinna sig något av det inflytande som den borde inneha enligt den liberalistiska pressteorin och som Snellman ett par decennier tidigare talat för.

Det ökade behovet av offentlighet kom till uttryck på 1860-talet i form av ett rekordlivligt grundande av nya tidningar. En stor mängd tidningar upphörde likaså efter att ha fyllt sin uppgift eller på grund av olönsamhet. Av ett tjugotal nya tidningar levde blott ett fåtal till följande decennium. Till dessa hörde Helsingfors Dagblad (1862–89), samt den ännu i dag utkommande Hufvudstadsbladet (grundad 1864) och Suometar som efter tre års paus på nytt börjat utkomma 1869, nu under namnet Uusi Suometar.

De många nya tidningarna och den omfattande tidningsdöden kommer emellertid inte till synes i den årligt utgivna tidningsstatistiken, ty antalet tidningar höll sig kring tjugo och började öka först under 1870-talet. I årsstatistiken var också språkgrupperna jämnstarka ända till högkonjunkturens början. De svenskspråkiga, främst huvudstadens stora tidningar hade en spridning som uppgick till 2/3 av tidningspressens totala spridning i Finland. De finskspråkiga tidningarnas prenumeranter ökade dock stadigt och uppgick år 1885 till 55 procent av samtliga abonnenter. Samma år bestod den finskspråkiga gruppen av 28 och den svenskspråkiga av 22 tidningar.

Grundandet av nya tidningar och framförandet av åsikter betingades av den begynnande partibildningen. Man kan visserligen inte tala om partier i samma betydelse som i dag, utan ännu på 1880-talet var det närmast fråga om lösare sammanslutningar, ”partiriktningar”. Som en teknisk term används dock i det följande det kortare ordet ”parti”. Den tidigaste ideella grupperingen var fennomanerna, som i början omfattade nästan samtliga upplysta personer. Snellmans framträdande gallrade fram ur mängden de aktivaste fennomanerna, medan åter andra i slutet av 1840-talet började anse liberala åskådningar som de viktigaste. Efter Krimkriget blev den nya generationens fennomaner allt radikalare i språkfrågan, medan den nya liberala generationen å sin sida radikaliserades politiskt. Väl framme vid 1860-talet hade synsätten polariserats och inställningen till den nya reformpolitiken varierade storligen. De olika grupperna ansåg sig behöva egna språkrör. Det största och mest brådskande behovet hade liberalerna.

Helsingfors Dagblad och dess satelliter

Helsingfors Dagblad grundades av juristen Edvard Bergh, bankdirektören O. R. Frenckell och stabskaptenen Robert Lagerborg som tagit avsked från gardesbataljonen. Den sistnämnde 26-årige f.d. officeren, som kände att hans kall låg någon annanstans än i armén, blev tidningens kraftgestalt som i egenskap av huvudredaktör lotsade den ända till sin död 1882. Några mindre liberalblad uppgick ytterligare i företaget och på detta sätt erhöll det redan vid starten en fast grund.

Lars-Folke Landgren som undersökt Helsingfors Dagblad tilldelar uttryckligen Robert Lagerborg förtjänsten av dess höga journalistiska nivå. Lagerborg hade en ambitiös inställning till tidningen, han var klar och redig som skribent och han handhade nyhetsavdelningen på ett exemplariskt sätt. I fråga om tidningspressens utvecklande fortsatte Dagbladet, som det allmänt kallades, Helsingfors Tidningars, Saimas och Wiborgs arbete. Den blev ett föredöme för den övriga pressen och från år 1871 började den som första tidning i Norden utkomma sju dagar i veckan. Tidningen hade en riktig redaktion, inte blott en redaktör och några medhjälpare, och denna redaktion blev centrum för den liberala grupperingen. Motsvarande roll kom senare att innehas också av övriga partiers huvudorgan, liksom också av de regionala partitidningarna i deras egna landskap.

Helsingfors Dagblad framlade inför lantdagen ett omfattande konstitutionellt program. Ständerna skulle sammankomma regelbundet, de skulle övervaka statens finansanvändning och de skulle ha skattebeviljningsrätt. Ständerna borde även få motionsrätt och senatorerna vara parlamentariskt ansvariga. Tidningen hyste ett särskilt intresse för Finlands relationer till Ryssland. För detta ändamål hade den två program, det lilla och det stora. Det senare, som siktade på Finlands lösgörande från Ryssland och självständighet, kunde dock inte dryftas i offentligheten.

Det lilla programmet innehöll krav vilka var klart separatistiska eller åtminstone klart ökade Finlands särställning i förhållande till kejsardömet. Liberalerna önskade en egen flagga för Finland, egna konsuler utomlands, neutralitet ifall Ryssland råkade i krig, hela landets demilitarisering i likhet med fallet Åland – vilket hade skett i fredfördraget i Paris 1856 – och internationella garantier för dess rättigheter. Fordringarna var överdimensionerade, men väsentligt var det faktum, att tidningen fritt kunde skriva om dem och att man nu kunde diskutera dem offentligt. Tiderna hade storligen förändrats på tio år.

Den framgångsrika Helsingfors Dagblad fick snart ideologiska anhängare. Åbo Underrättelser och Wasabladet förklarade sig liberala. Även i Helsingfors grundades nya liberala tidningar, av vilka August

Schaumans Hufvudstadsbladet blev verkligt betydelsefull. Officiellt var den oavhängig och ville vara en för alla avsedd omnisbusavis. Den var som namnet visar en huvudstadstidning, som nog fann läsare i hela Nyland, men som inte strävade efter att bli riksmässig. Den hade inte samma ideella glöd och entusiasm som Lagerborgs tidning, men till sin inställning var Schauman liberal och stödde med indoktrineringens medel den liberala reformpolitiken. Med en kåserande stil fortsatte han Topelius traditioner. Hufvudstadsbladet ärvde också Helsingfors Tidningars annonsbestånd och förmodligen även en stor del av dess läsare då sistnämnda tidning nedlades år 1866. Dessa faktum innebar en stor marknadsfördel i förhållande till Dagbladet. Konkurrensen mellan tidningarna hårdnade och började alltmera påminna om den kamp om marknadsandelar som länge pågick mellan tidningarna i Åbo. I Åbo slutade kampen i Åbo Underrättelsers seger, då landets äldsta tidning Åbo Tidningar upphörde år 1861. I Helsingfors var det Schaumans tidning som avgick med segern. Härtill bidrog även det liberala partiets söndersmulande mellan språkpartierna i början av 1880-talet och Lagerborgs död 1882; året 1889 blev Dagbladets sista.

Den liberala reformpolitikens blomstringstid inföll på 1860- och 1870-talet, då en stor del av de mest brådskande inre reformerna förverkligades. Under sextiotalets lopp konsoliderades fennomanerna till ett finskt parti, och som en motvikt därtill uppkom senare en svensksinnad gruppering. Då man nådde 1880-talet hade liberalerna, som först i detta skede utarbetade landets första partiprogram, allt svårare att hålla sin fana högt, framför allt då den allmänna liberala åskådningen blivit allas egendom. Även för tidningspressen innebar det en övergång till en period av allt häftigare språkstrid.

De finsk- och svensksinnade tidningarna

Den jungfennomanska tidningsvågen och uppkomsten av en regional press

I den finländska tidningspressens historia utgjorde 1860-talet – såsom ovan framförts – en brytningstid även i så måtto, att då både grundades och upphörde en stor mängd tidningar. För den finskspråkiga pressen var kort livslängd ingenting nytt; först från år 1844 inleddes den finskspråkiga tidningspressens fortlöpande existens. Då man nådde 1860-talet utkom åtta finskspråkiga tidningar i landet. Av dessa var hälften grundade på tröskeln till det nya årtiondet och endast en av dem, Hämäläinen (Tavastlänningen) i Tavastehus, överlevde för en längre tid. Suometar nedlades på grund av inre tvister år 1866. Året förut hade Suomen Julkisia Sanomia, som grundats som en konkurrent till Suometar efter kriget, sammanslagits med sin svenskspråkiga kollega under samma redaktion och år 1866 blev den Suomalainen Wirallinen Lehti (Finska Officiella Tidningen), där publicerade kungörelser vann samma laga kraft som de som tryckts på svenska. De officiella tidningarnas nyhetsbetjäning försvagades och på 1880-talet kvarstod endast några telegram. Samhällets ledning hade till den fria pressen förlorat sin genom de officiella tidningarna utövade opinionskontroll och nyhetsbetjäning.

Suometar var fortfarande fennomanernas ledande tidning. Den var liksom de finskspråkiga regionala tidningarna i händerna på de s.k. gamla hederliga fennomanerna. Den på sin tid aktiva finskhets- och yttrandefrihetskämpen Paavo Tikkanen och hans på 1820-talet födda generation började dock i det nya lantdags-Finland te sig som alltför moderata i den yngre av Yrjö Koskinen ledda aggressiva gruppens ögon. I början av 1860-talet blev den nya generationen fennomaner, i likhet med de ”blodlöse” liberalerna, allt mera synlig och högljudd.

Yrjö Koskinens anhängare, vilka började kallas jungfennomaner till åtskillnad från den äldre generationen, fick sitt tände av den debatt som fördes kring januariutskottet. De såg samhällets förfinskning som ett villkor för bildningens framtid i landet. Jungfennomanerna underskattade ej det konstitutionella och samhälleliga reformarbetet, men det skulle vara finsksinnat och däri skulle ingå finskans upphöjande till suveränt kurialspråk jämställt med svenskan. Skolpolitiken fick av denna anledning en allt centralare ställning i deras verksamhet.

Yrjö Koskinen hade skaffat sig redaktörserfarenhet och från sin hembygd Tavastkyro hade han sänt bygdebrev till Suometar som han i allt större utsträckning använde som sitt forum. I frågan om januariutskottet bejakade han Snellman och blev oense med Tikkanen. Den hetlevrade Koskinen lämnade då sin gamla tidning och grundade lantdagsåret 1863 en egen, Helsingin Uutiset (Helsingfors Nyheter), som var den första fanatiskt finsksinnade (suomikiihkoinen) – en benämning som han själv använde – tidningen. Denna fanatism uppställde han som sitt politiskt rättesnöre och som sin målsättning finskans och svenskans fullständiga jämlikhet. Under det andra polska upprorets dagar samma år bekämpade Helsingin Uutiset de i Sverige ånyo uppvaknade skandinavistiska tankarna, vilka stöddes av de svenskspråkiga liberalerna.

Helsingin Uutiset levde blott ett år. Yrjö Koskinen försonades med Suometar. Freden blev dock inte bestående, ty de ideologiska tvisterna hårdnade snart igen. Koskinen grundade nu ett nytt språkrör, den idépolitiska tidskriften Kirjallinen Kuukauslehti (Litterärt Månadsblad). Den hade emellertid inte en lika omfattande läsekrets som en dagstidning. Då Suometar vid samma tid nått slutet på sin vandring, ombesörjde dock Kirjallinen Kuukauslehti uppgiften som jungfennomanskt språkrör, tills Suometar år 1869 väcktes till liv som Uusi Suometar. Man hade också för avsikt att grunda en svenskspråkig fennomantidning, men företaget uppsköts till år 1872, då tillkomsten av Morgonbladet förverkligade denna plan. Sålunda uppkom KUM, en grupp bestående av tre fennomanska tidningar (Kirjallinen Kuukauslehti, Uusi Suometar och Morgonbladet). I den förstnämnda kunde man framlägga genomtänkta idéer och i de övriga sprida dessa på två språk. Kopplingar mellan en ideologisk tidskrift och en tidning finner vi också senare i Finlands presshistoria, liksom även spridandet av budskapet på två språk.

Uusi Suometar blev omedelbart huvudorgan för jungfennomanerna, vilka i enlighet därmed helt enkelt började benämnas suomettarianer. Viktor Löfgren (Lounasmaa) som i 36 år fungerade som tidningens huvudredaktör gjorde redaktionen till en likadan samlingsplats för de finsksinnade, som Helsingfors Dagblads redaktion var för liberalerna. De första åren var svåra och upplagan steg blott långsamt, men år 1879 var prenumerantmängden i alla fall redan 3 500 och år 1889 det dubbla. Uusi Suometar hade blivit huvudstadens största tidning. Av spridningen gick två tredje delar till landsorten i hela landet.

Uusi Suometars spridning till andra delar av landet stävjades å ena sidan genom uppkomsten av allt flera fennomanska tidningar. Å andra sidan väckte dessa en ökad läslust och ett intresse för allmänna angelägenheter vilket fick många att även abonnera på huvudstadens ledande finska tidning. Just på basis av de nya yrjökoskianska tidningarnas

grundläggningsår kan man bilda sig en uppfattning om hur finskhetsrörelsen under 1870-talet alltmera förändrades till en partilik gruppering:

Keski-Suomi (Jyväskylä)	1871
Satakunta (Björneborg)	1873
Karjalatar (Joensuu)	1874
Ilmarinen (Viborg)	1875
Hämeen Sanomat (Tavastehus)	1878
Kaiku (Uleåborg)	1878
Savo (Kuopio)	1878
Aura (Åbo)	1880
Aamulehti (Tammerfors)	1882
Laatokka (Sordavala)	1882

Nästan varje år medförde således grundandet av en ny tidning, ibland till och med två. Vid sidan av dessa jungfennomanska blad utkom i Åbo, Uleåborg och Tavastehus ”gamla hederliga” fennomanska tidningar, vilka i sina ställningstaganden förblev moderatare än sina nya konkurrenter.

Graden av kvalitet och radikalism i finsksinnet hos de nya tidningarna bestämdes av den lokala språksituationen. I kuststäderna var det ledande borgerskapet och ståndspersonerna svenskspråkiga, vilket efter kommunalförvaltningens förnyande år 1876 avspeglades i rösträttsförhållandena och i sinom tid föranledde ett allt större tryck på att slopa det till förmögenheten bundna sambandet mellan antalet skattören och röster. Det fanns sålunda element till en häftig finskhetsstrid och presssdebatt.

Vid samma tid tog tidningarna i inlandsstäderna, där näringslivet såsom i Joensuu och Jyväskylä mestadels var finskspråkigt och där det fanns blott ett fåtal ståndspersoner, oftare ställning till den riksmässiga språkpolitiken och kunde vara mera påvliga än påven (Uusi Suometar) själv. Keski-Suomi (Mellersta Finland) meddelade i sitt program att man ”med alla krafter” ämnade befrämja den finska bildningens förkovran, den fosterländska och nationella andan, och då hjälpte det inte, att ”vi lägger oss på ugnsbänken med händerna i kors”, såsom tidningen senare skrev. ”Modersmålet utgör den verkliga täckelsen för folkandans... förnuftiga självständighet”, fastslog på snellmanskt-yrjökoskianskt vis lektor Nestor Järvinen i sin artikel. Tidningen tog i sin upprördhet även till kraftiga ord: ”Det synes som om finskhetens och svenskhetens sak inte längre kan avgöras av något annat än svärdet” (1880).

Uppkomsten av en enhetlig finsksinnad tidningspress på 1870-talet innebar även att en egentlig regional landskapspress började ta form. Visserligen hade tidningarna utanför huvudstaden även tidigare haft regionala, till och med landskapsmässiga förankringar. Under seklets första decennier hade tidningarna som stöd strävat efter att erhålla prenumeranter från landets alla hörn, och delvis hade de även lyckats i denna sin strävan. De svenskspråkiga tidningarna var stadstidningar och ståndspersonernas blad och sökte inte stöd hos kusternas svenskspråkiga landsbygdsbefolkning före 1880-talet. Lokala nyheter erhöll de huvudsakligen från sina städers influensområde och de var sålunda regionala tidningar.

Det var först de jungfennomanska tidningarna som mer eller mindre medvetet började stödja sig på befolkningen i landskapet och/eller länet och anse sig vara just deras språkrör. Ett utmärkt exempel är Jyväskylä, vars tidningspress från och med 1860-talet kraftigt deltog i skapandet av det nya begreppet ”landskapet Mellersta Finland”. Den aktiva fennomanen W. S. Schildts kortvariga (1868–70) Kansan Lehti (Folkets Tidning) använde sig av underrubriken Sanomia Keski-Suomesta (Meddelanden från Mellersta Finland), där, med redaktörens ord, ”Finlands hjärta slog för evigt”. Schildt definierade i olika sammanhang ”Mellersta Finlands” geografiska dimensioner, en uppgift som fortsattes av stadens övriga tidningar. Jyväskylä var en ung stad och frågan gällde på samma gång även komprimeringen av dess influensområde.

Den svenskspråkiga kulturens försvar

I flera sammanhang har i det föregående hänvisats till den motreaktion som den snellmanska socialfennomanin från och med 1840-talet uppväckte bland de svenskspråkiga ämbetsmännen, liksom även till den liberala rörelsens söndersmulande mellan språkpartierna i slutet av 1880-talet. Den nationalromantiska finskhetsrörelsen hade i början blivit allmänt godkänd även i så måtto, att finskan i grund och botten ansågs vara finländarnas egentliga modersmål. Men den av språkvetaren A. O. Freudenthal utformade svensknationella idén började på 1850-talet bestrida denna uppfattning.

Freudenthal, svenskarnas ”Snellman”, utgick också från den allmänna nationalitetstanken. Finlands kuster beboddes av en svenskspråkig allmoge, som man nu ordagrant ”upptäckte”. Fennomanerna hade inte fäst uppmärksamhet på denna bosättning, det var ju den bildade klassen som utgjorde förfinskningens objekt. Denna klass bestod mestadels av gamla släkter och om den tillfördes nytt blod, så kom det snarare

från den finskspråkiga befolkningen. Då fennomanerna allt tydligare stödde sig på den finskspråkiga majoritetsbefolkningen, vars söner och dötter man ville uppfostra till en ny bildad klass, började den svensk-språkiga ståndsklassen gå miste om sin grogrund. I denna situation förkunnade Freudenthal att svenskheten i Finland inte blott var kopplad till de högre stånden, utan att det i landet även fanns ett svenskspråkigt folk precis som det finskspråkiga och att detta folk på basis av sitt språk utgjorde en egen nationalitetsgrupp.

Enligt Freudenthal bestod Finlands folk av en finsk och en svensk nation. Här fick han stöd av från Sverige spridna rasläror, vilka förklarade att den skandinaviska rasen till sitt utseende var ädlare och till sina gåvor rikare än de ”asiatiska” finnarna. Den svekomanska rörelsen erhöll senare mycket användbart propagandamaterial ur dessa rasläror.

I hägnet av dessa nya svensknationella läror grundades två svensk-språkiga folkblad, Folkvännen (1861–93) och Österbotten (1864–78). Den ivrige folkbildaren och läraren Anders Svedberg från Munsala utgav Österbotten samtidigt som han var medhjälpare åt systertidningen i Helsingfors. Ingendera tidningen företrädde den stridbara svenskheten även om bägge vid behov försvarade det svenskspråkiga folkelementets rättigheter. De var klassiska upplysningstidningar som vilka skapade en landskapssvenskhet i Nyland och Österbotten samtidigt som jung-fennomanska tidningar blev språkrör för landskapen i övriga delar av landet.

Ett problem för dessa svenskspråkiga folkblad var den svensk-språkiga bildade klassen som inte tycktes ivra för freudenthalismen. Den såg småningom allt klarare som sin uppgift att försvara sin egen ställning och mera allmänt den svenskspråkiga bildningen. Denna kultursvenskhet var aristokratisk och de tidigare liberalerna förenade sig i dess strävanden. På denna grund uppstod på 1880-talet det svenska partiet och den egentliga svekomanska rörelsen.

Den första svekomanska tidningen var Vikingen som inledde sin verksamhet i november 1871. Fennomanerna hade redan tidigare kallat de nyländska studenterna för vikingar. Tidningen var aggressiv i det att den gick till angrepp mot fennomanerna och förklarade att de sist-nämnda på ett farligt sätt hotade den svenska kulturens existens. Den ägde emellertid inte ännu tillräcklig klangbotten och på några år gick tidningen i konkurs. Den fick några kortlivade efterföljare, men först den år 1882 grundade Nya Pressen blev en betydelsefull svekomansk tidning.

Om 1870-talet utgjorde de finsksinnade tidningarnas expansions-tid, så innebar följande årtionde detsamma för den svensksinnade pressen. Inom tio år grundade man en tidning i alla städer av någon betydelse, där de svenskspråkiga ansåg sig ha intressen att bevaka:

Östra Finland (Viborg)	1875–99
S:t Michels Veckoblad (St: Michel), vintern	1876–77
Uleåborgs Tidning (Uleåborg)	1877–91
Östra Nyland (Lovisa)	1881–
Vasa Tidning (Vasa)	1881–98
Tammerfors Aftonblad (Tammerfors)	1882–1972
Tampere (Tammerfors)	1883–85
Wiborgsbladet (Viborg)	1882–1901
Åbo Tidning (Åbo)	1883–1906
Turun Lehti (Åbo)	1883–1919
Norra Posten (Nykarleby)	1883–98
Ekenäs Notisblad (Ekenäs)	1883–, fortsättning
Västra Nyland (Ekenäs)	1889–
Fredrikshamns Tidning (Fredrikshamn)	1884–1910

I Tammerfors och i Åbo grundades sålunda också finskspråkiga tidningar för att sprida en moderatare syn i språkfrågan än den som spreds av fennomanerna. Blott ett fåtal av dessa svenskspråkiga tidningar överlevde emellertid sekelskiftet. Några hade lokala konkurrenter och den bittraste striden fördes i Viborg mellan två svekomanska blad. Den avslutades först då generalguvernör Bobrikov vid sekelskiftet indrog bägge tidningarna.

De svenskspråkiga tidningarna som år 1870 varit 9 och 1880 14, var 1890 redan 24 och toppåret 1898 30. Antalet sjönk därefter och stabiliserades från år 1905 kring 25 stycken. Antalet finskspråkiga tidningar ökade däremot fortsättningsvis: år 1880 20, 1890 36, 1900 56 och 1905 redan 61. De svenskspråkiga tidningarna uppnådde under åren av snabb tillväxt på 1880-talet en tillräcklig täthet med tanke på sin befolkning och de fick inte längre fotfäste i klart finskspråkiga trakter. Därtill började sådana svenskspråkiga städer som Helsingfors genom migrationen att snabbt förfinskas i slutet av 1800-talet.

I kläm mellan nya idéer och trycket från Ryssland

Ungfinnarna erövrar tidningar

Inom det finska partiet uppstod på 1880-talet en opposition bestående av den unga generationen mot såväl Yrjö Koskinen som Uusi Suometar på samma sätt som Koskinen en gång hade lett rörelsen mot ”de gamla hederliga”. I bakgrunden fanns nu liberalismen, den darwinistiska utvecklingsläran och det religiösa frisinnet, men också ett nytt synsätt på nationalitetsfrågan. De unga poängterade individualism, empirisk-naturalistisk filosofi (i motsats till den äldre generationens idealistiska filosofi), relativistisk moral och demokrati, avskaffandet av samhälleliga missförhållanden och kosmopolitism. De ivrade för jämlikhet åt arbetarbefolkningen och kvinnorna samt allmän rösträtt. Då suomettarianerna såg kampen för det finska språket som en nödvändighet och som nationalandans fullbordan, var det för de unga en självklarhet att finskan skulle vara jämbördig med svenskan. Språket var i sig ett väsentligt medel för uppnåendet av andra mål.

Ungfinnarnas, den unga generationens opposition, tog sin början i studentvärlden. Deras första språkrör var Keski-Suomi i Jyväskylä, vilken som redaktörer år 1886 erhöll de radikala författarbröderna Juhani Aho och Pekka Brofeldt. Nu, skrev den erövrade tidningen, ”ville de små grisarna ha litet rörelse, och de hade ännu ej sjunkit lika djupt i svinaktig lättja” (som de gamla). Språket var även i övrigt hurtigt. I det finskspråkiga Jyväskylä var de unga tidningsmännens språkprogram inte något nytt, men talet om samhällelig jämlikhet var det däremot i allra högsta grad. Speciellt betonades kvinnans ställning, och även den aktuella nykterhetsfrågan sågs i ett demokratiskt ljus. Religionen och kyrkan berördes i högre grad först av brödernas efterträdare Eero Erkko, vars frisinnade och kritiska ställningstaganden ledde till att en gammalfinsk tidning grundades i staden och till ”religionskriget i Jyväskylä” (1889) som uppmärksammades i hela landet.

Bröderna Aho tvingades lämna Keski-Suomi efter att ha väckt alltför stor förtrytelse och de övergick till att redigera Savo i Kuopio, vilken tidning nu i sin tur värvades för de ungas sak. Nästa sympatisör blev Kaiku (Ekot) i Uleåborg. Ett viktigt mål för de unga blev snart upprät-

tandet av en egen tidning i huvudstaden. Företaget förverkligades år 1889, då Päivälehti (Dagbladet) utskickade sitt provnummer till allmänheten. Huvudredaktör var Eero Erkko, som redan i Jyväskylä blivit ryktbar för sitt mod.

Kring Päivälehti samlades snart landets unga författare från Juhani Aho och Arvid Järnefelt till Eino Leino och Santeri Ivalo och våra främsta konstnärer från Pekka Halonen till Jean Sibelius för att inte tala om de övriga bröderna Järnefelt. Tidningen publicerade år 1894 ett helhetsprogram, vari presenterades dess i det föregående framförda målsättning, som förankrats i de ungas ideella världsåskådning.

Bakom sig fick Päivälehti år 1890 ett aktiebolag. Det förvärvade ett eget tryckeri (1892) och ett eget affärshus (1904) vid Ludvigsgatan, som ända till år 1999 var Erkko-koncernens gata. Man fick dock inte länge njuta av de nya utrymmena, ty tidningen indrogs i slutet av juni 1904. Dess efterträdare Helsingin Sanomat (Helsingfors Tidningar) kunde emellertid inleda sin verksamhet redan på hösten samma år.

Förutom i förenämnda tidningar vann ungfinnarnas tankar stöd bland tidningar i Viborg, Vasa, Tammerfors, Tavastehus, S:t Michel, Raumo och Nyslott. Alla fennomanska tidningar ville dock inte höra på de nya idéerna och de unga lyckades trots aktiva försök inte alltid i sina erövrings- och infiltreringssträvanden. Då tvingades man grunda egna tidningar. Detsamma skedde ifall erövringen lyckades, men i dessa fall var det gammalfinnarna som grundade en ny tidning. I några fall var tidningens partiståndpunkt vacklande, och även i övrigt kunde ett byte på huvudredaktörsposten förändra uppfattningen. År 1895 fanns det 12 ungfinska tidningar och år 1905 23, och allt som allt utkom från år 1886 till första världskriget ett femtiotal ungfinska tidningar. Dålig ekonomisk framgång var orsaken till att många tidningar blev kortlivade; inte heller Päivälehti var någon guldgruva. Under den första förtrycksperioden påverkades den ungfinska tidningspressens verksamhet menligt av den bobrikovska censuren som vi senare skall granska mera ingående. I alla fall strävade man efter att möjligast snabbt starta en tidning med nytt namn, och om det inte skedde omedelbart, så lyckades det i allmänhet efter några år.

Ortsborna var ej alltid nöjda med den existerande lokala tidningen och sålunda grundade man ofta ett nytt tidningsföretag. På detta sätt utkom två med varandra konkurrerande ungfinska tidningar i Tammerfors, Vasa, Uleåborg och Torneå. Några större skillnader i uppfattningarna fanns knappast, men däremot nog i fråga om skärpan i det skrivna och hurtigheten i ställningstagandena. Då klyftan mot gammalfinnarna fördjupades i takt med den allt häftigare förryskningspolitiken, var inte heller ungfinnarnas inbördes synsätt alltid stöpta i samma form.

Den ungfinska tidningen Päivälehtis (Dagbladet) redaktion år 1893: sittande från vänster Santeri Ingman (Ivalo), redaktionssekreteraren E. O. Sjöberg, chefredaktören Eero Erkko, Filip Warén och stående litteraturkritikern Kasimir Leino, ekonomen Reinhold Roine, Juhani Aho, Arvid Järnefelt och Erkki Reijonen.

Gammalfinnarnas eller suomettarianernas tidningar

Ungfinnarnas anstormning tvingade den äldre generationen som härskade inom det finska partiet på defensiven. År 1895 hade gammalfinnarna ännu lika många tidningar som de expansiva unga, men år 1905 var de endast 14. Sammanlagt hade suomettarianerna åren 1886–1914 endast ett tjugotal tidningar. Å andra sidan förfogade man över sådana sedan länge etablerade regionala tidningar som Aamulehti, Satakunta, Hämeen Sanomat, Aura, Mikkelin Sanomat och Karjalatar för att inte nämna huvudorganet Uusi Suometar. En del av dessa utkommer – delvis under andra namn – fortfarande då dessa rader skrivs.

Uusi Suometar, som Viktor Löfgren lotsade ända till slutet av ifrågavarande period efter att ha varit huvudredaktör redan då ledarna för den ungfinska generationen ännu var småpojkar, betonade fortfarande vikten av de finsknationella strävandena och språkfrågans nödvändig-

het. Till den gammalfinska världsåskådningen hörde en kristlig sedlighet, försvaret av kyrkan och religionen samt högaktning för fäderneärvda moralvärden. De nya frisinnade och naturalistiska strömningarna i litteraturen förstod man sig inte på. Det finska partiet hade kraftigt ivrat för förbättrad utbildning och höjande av bildningen och vägrade att ge upp detta program. Det förekom inte alltid skillnader gentemot de unga i den samhälleliga reformpolitikens grundfrågor, men nog i accentueringen av desamma, och gammalfinnarna godkände sålunda inte t.ex. kvinnornas jämlikhet.

Då ungfinnarna strävade efter att underlägga sig en så stor del av den finskspråkiga tidningspressen som möjligt, skötte också gammalfinnarna om att de åtminstone i alla större städer hade ett eget språkrör. Den gammalfinska tidningsgruppens relativa litenhet var delvis en följd av att endast en av dess tidningar, Savo-Karjala i Kuopio, indrogs under ofärdsåren. Gammalfinnarna hade således inget akut behov att grunda nya tidningar. En kontinuerligt utkommande gammalfinsk tidning hann alltså som konkurrent ha en hel rad olika ungfinska tidningar. Då de sistnämnda som konstitutionella störde generalguvernör Bobrikovs lugn, hamnade de lättare i censurens klor än de undfallande gammalfinska tidningarna.

Förutom de finskspråkiga tidningar som förblev gammalfinska tvingades suomettarianerna grunda nya organ i ett halvt dussin städer, där deras tidning övergått till ungfinnarna. För första gången skedde detta år 1889 i Jyväskylä och Kuopio, där de tidningsredaktioner som råkat i de unga redaktörernas händer på grund av sin radikalism inte längre behagade alla läsare.

Arbetarpressens födelse

Arbetarärendet (työväenseikka), ett ord som Yrjö Koskinen använde om arbetarrörelsen, hade fått uppmärksamhet redan i 1870-talets finländska tidningspress. Man förhöll sig negativt till rörelsen som internationellt fenomen, men å andra sidan deltog många tidningsmän i de tidiga arbetarföreningarna. Då de socialistiska åskådningarna spreds i början av 1890-talet lämnade företrädarna för den bildade klassen mestadels föreningarna. Om fennomaner, liberaler, svekomaner och senast ungfinnar hade haft behov att sprida sina idéer, så hade också den allt starkare socialistiska arbetarrörelsen samma behov. Man behövde egna tidningar för att värva nya läsare och den lägsta samhällsklassen i kampen för att förbättra dess egna förhållanden. Arbetartidningarna skulle, med Lenins senare ord, vara partiets och idéns vapen.

Den tidigaste arbetartidningen var den i Vasa 1883–85 utgivna Suupohjan Työmies (ung. Sydösterbottens Arbetare). Uusi Suometar utgav en särskild arbetarbilaga, och dylika utdelades också med många svenskspråkiga tidningar. Tanken på en egen tidning föddes inom Helsingfors Arbetarförening. Planen skred snabbt framåt: i början av år 1895 grundades ett tidningsbolag och Työmies (Arbetaren) började utkomma i mars. Den var till en början en veckotidning och till andan moderat socialreformatorisk. Men stilen ändrades dock från och med år 1899, då tidningens format utökades, den blev en sexdagarstidning och till huvudredaktörer utsågs representanter för den radikala riktningen, speciellt Edvard Valpas-Hänninen, som valdes för denna uppgift i slutet av följande år.

Työmies var, liksom även de andra arbetartidningarna, endast delvis i partiets ägo. I tidningsbolaget ingick arbetar- och fackföreningar samt enskilda personer. Tidningarna var sålunda oberoende av partiet, även om man från dess sida gav ideologiska och verksamhetstrategiska anvisningar och fastän tidningarna i allmänhet underkastade sig dess beslut. Redaktörerna och de närmaste medarbetarna var samtidigt ledargestalter inom arbetarrörelsen, och således var det svårt att göra skillnad mellan parti- och tidningsledningen. Men detta hade även varit fallet i fråga om övriga partigrupperingar. SDP var emellertid en sammanslutning med fastare organisation än vad de tidigare lösa ”partierna” varit.

Det centrala för Valpas-Hänninen var klasskampen samt att partiet avhöll sig från samarbete med de borgerliga partierna. Työmies framförde sociala missförhållanden och förklarade att dessa föranleddes av klasskonflikter, skrev om socialismens idéinnehåll i allmänhet och om dess tillämpning samt behandlade kyrkans och religionens ställning i en skarpare ton än ungfinnarna. Censuren gallrade bort artiklar som man ansåg väcka oro och underminera samhällets strukturer. Työmies indrogs emellertid inte, ty Valpas-Hänninen berörde inte Rysslandspolitiken på samma ställningstagande sätt som hemlandets förhållanden. Inte heller han var redo att pruta på Finlands autonomiska ställning, men han ansåg att den viktigaste reformen vid utvecklandet av densamma var den allmänna rösträtten.

Vid samma tid då Työmies blev en daglig tidning grundades i industristäderna Åbo och Tammerfors egna arbetartidningar. Initiativet utgick även nu från de lokala arbetarföreningarna. Tidningarna följde Työmies klasskampslinje och var mera ideella förkunnare än nyhetsförmedlare. Rösträttsfrågan låg också dem nära om hjärtat och bägge fäste stor uppmärksamhet vid arbetarrörelsens organisationsverksamhet. Även i andra städer gjordes försök att grunda arbetartidningar. De

hade växlande framgång och först Työ (Arbetet), som grundades i Viborg år 1905 blev följande framgångsrika finskspråkiga arbetarblad.

Työ hade lånat sitt märgfulla namn av den svenskspråkiga tidningen Arbetaren, som inlett sin verksamhet i Helsingfors år 1901. Den var närmast kulturradikal och kring den samlades svenskspråkiga intellektuella enligt samma mönster som Päivälehti. Den var dessutom konstitutionell och besatt som tidning inte någon större klasskampsanda.

Storstrejksåret 1905 utkom alltså fem finskspråkiga och en svenskspråkig arbetartidning i Finland. Arbetarpressens egentliga grundläggningsvåg och stora upplagesiffror inföll efter storstrejken, en strejk som visade massrörelsens möjligheter att påverka i samhället och som ledde till att den allmänna och lika rösträtten förverkligades och placerade arbetarklassens representanter bland beslutsfattarna.

I fråga om Rysslandspolitiken stod de övriga arbetarbladen liksom Työmies på en moderat linje och lyckades hålla sig vid liv under Bobrikovs censur. Förkastandet av många nya utgivningstillstånd förtäljer i alla fall om en misstro gentemot arbetarpressen. Tidningarnas Rysslandspolitik var ingalunda heller rätlinjig. Arbetartidningarna i Åbo och Viborg hyste större förståelse för den nationella rättskampen än Työmies.

Undfallenhetsmän och konstitutionella fjättrade av censuren under Bobrikov

Arbetarpressens tudelning i fråga om inställningen till Ryssland var en av den s.k. första förtrycksperiodens påföljder för tidningspressen. Finlands autonoma ställning hade redan i mitten av 1860-talet i ryska nationalistiska kretsar begynt väcka uppmärksamhet, vilken bara ökade i takt med att den slavofila rörelsen förstärktes. Finland hade många privilegier och ryssarna hade inte möjlighet att få tjänster i vårt land. Finländarna beskylldes för uppbyggandet av en autonom ställning som stred mot fredsfördraget i Fredrikshamn, som verkligen inte nämnde någonting om Finlands kommande ställning. Å andra sidan hörde saken inte till fredsfördragets område. Nu började en rättskamp under vilken finländska jurister och historieforskare å sin sida sökte påvisa, att Finlands autonomi grundade sig på dokument. Såsom Lauri Hyvämäki i sin avhandling år 1964 har beskrivit, mobiliserades den finländska tidningspressen mot den rysknationella pressens angrepp och man såg detta försvar som en gemensam stor uppgift.

Situationen tillspetsades i början av 1890-talet och förryskningstrycket växte efter att den svage kejsaren Nikolaj II bestigit tronen. Med

generalguvernör Nikolaj Bobrikov fick det riksmässiga förenhetligandet en fanatisk förverkligare. Februarimanifestet år 1899 innebar i Finland början på den utveckling som begynte indela folk i klara läger. Bobrikovs åtgärder under de följande åren påskyndade denna utveckling. Censuren började anta samma drag som på Mensjikovs tid 60 år tidigare.

1867-års tryckförordning var i kraft ända till förhandscensurens upphävande 1905, men den fick år 1891 sällskap av en förordning som överförde tidningarnas utgivningsbeslut och indragningsrätten till generalguvernören. Bobrikov erhöll år 1899 rätt att utdela varningar och år 1900 rätt att kräva avskedande av misshagliga journalister. Till hjälp och stöd lät han vid sidan om den finländska censurförvaltningen grunda en konsultativ kommitté med ryssar i majoritet, den av finländarna hatade ”Censurkommittén”. Dess verksamhet upphörde år 1904. Samma år utbröt det rysk-japanska kriget, vilket föranledde införandet av en särskild krigscensur.

I generalguvernör Bobrikovs händer samlades alltså så gott som diktatoriska rättigheter att övervaka den finländska pressen och han lämnade inte dessa obrukade. Enligt censurförordningen kunde tidningarna beläggas med tryckhinder och tilldelas varningar. De föregående var censurens vardag: befallning gavs att någon artikel, nyhet, mening eller formulering skulle strykas, och några spår efter strykningen fick ej kvarlämnas i spalterna, åtminstone inget tomrum. Redaktionerna lärde sig emellertid snabbt många omvägar för att avslöja censurens hugg. Man tryckte enbart streck, placerade en helt annan text mitt i en artikel och använde sig av omskrivningar eller liknelser. Varningarna var allvarligare påminnelser. Bobrikov ingrep särskilt mot kritik av Ryssland, mot artiklar som klandrade dess invånare, deras ställning och rättigheter eller annars berörde aktuella känsliga frågor.

Efter att Bobrikov beträtt sin post började tryckhindren och varningarna att regna över de finländska tidningarna. Då antalet utfärdade tryckhinder år 1890 varit blott 96 och 1895 134, var siffrorna år 1899 400 och år 1900 över 500. Antalet av Bobrikov utfärdade, tidigare sällsynta varningar var 1899 47, och snart började han använda sig av sin rätt att indra tidningar. Åren 1899–1905 indrogs 26 tidningar för alltid och 46 temporärt, antingen en eller flera gånger. De för viss tid indragna tidningarna omfattade totalt 146 månader eller 12 år. Inte heller detta var tillräckligt. I april 1900 avskedades Päivälehtis huvudredaktör Eero Erkko och Viborgsbladets C. J. Tollet och på sommaren ytterligare två andra tidningsmän.

Bobrikovs censur riktade sig uttryckligen mot de konstitutionella tidningarna. Ända sedan Krimkriget hade det inom det finländska opinionsklimatet funnits två olika ”utrikespolitiska” synsätt. Fenno-

FYREN

TRADE MARK

GLÄDTIGT SINNE ÄR VIS MANS VINST.
Es. Tegnér.

ANDRA ÅRGÅNGEN.

FYREN utkommer hvarje lördag och kostar 7 mark för 1/1 år, 1/2 år 4 mark. I landsorten tillkommer postarvodet. Lösnummer à 25 p.

Lördagen den 25 februari
№ 8. ☆ 1899.

Prenumerations- och Annonskontor: Centralpassagen, tr. B. Öppet kl. 10—1 och 5—7 e. m. Tel. 25 53. Postadress: Fyren, Helsingfors.

Skepp i storm.

De av samtida konstnärer illustrerade skämttidningarna hörde till de mest inflytelserika tidningarna i slutet av 1800-talet. Efter februarimanifestet 1899 publicerades symboliska teckningar både i pressen och t.ex. som postkort.

manerna hade under Snellmans ledning även under kristider visat sin lojalitet mot kejsardömet, medan liberalerna åter hade ivrat för långtgående kännetecken på självständighet för Finland och riktat sitt intresse mot skandinavismen. Denna tradition fanns i bakgrunden, då februarimanifestet år 1899 av finländarna krävde ett klart ställningstagande. Under de följande åren tillägnade sig de svenskspråkiga och ungfinnarna ett passivt motstånd medan gammalfinnarna snarast valde en undfallenhetslinje: ett hårt motstånd gagnade intet, men genom att ge efter på vissa punkter kunde man bättre rädda Finlands autonoma ställning. Det fanns också mellanformer i dessa attityder, men gränsen gick mellan undfallenhet och konstitutionalism och den blev snabbt mycket skarp. Motsatserna förgiftade till och med familjelivet för att ej tala om förhållandena inom tidningspressen.

De konstitutionella tidningarnas okuvlighet kom till synes i form av tryckhinder, varningar och indragningar. Visserligen censurerades även undfallenhetstidningar, och också de tilldelades varningar – till och med Uusi Suometar fruktade i ett skede indragning. I allmänhet klarade sig dock denna grupp lättare undan censurens åtgärder. Ändå pekar ingenting på att generalguvernören systematiskt skulle ha gynnat den gammalfinska pressen, även om motståndarna gärna tolkade det så. Å andra sidan kunde de konstitutionella tidningarna lockas till avsiktliga provokationer, för att sedan kunna stoltsera med höga anmärkningssiffror som ett slags mått på sin fosterländskhet.

Opinionssplittringen under ofärdsåren har även påverkat senare tiders synsätt och tolkningar. Under de första årtiondena av självständigheten åtnjöt konstitutionalismen en renommé som den ”rätta” inställningen. Under andra världskriget medförde Paasikivis politik att även undfallenhetspolitiken fick förståelse. Faktum är, att bägge behövdes. De konstitutionella var obevekliga, medan undfallenhetslinjen medförde en tänjbarhet, som de förstnämnda å sin sida dämpade. Då riktningarna ett halvt årtionde efter mordet på Bobrikov närmade sig varandra under den andra förtrycksperioden, minskade även den interna fientligheten i tidningspressen. Däremot skönjdes småningom en ny, allt bredare klyfta mellan de borgerliga tidningarna och arbetarpressen.

Pressens tillväxtfaktorer 1870–1910

Läsare och redaktörer

För tidningspressen, liksom även för tidskrifterna, vilka senare blir föremål för en närmare granskning, inföll på 1870-talet, då finskhetsrörelsen mobiliserades, en period av kraftig tillväxt . Den stigande trenden fortsatte och blev snabbare fram till sekelskiftet, då den stränga censuren började kontrollera förlagsverksamheten. Efter storstrejken och förhandscensurens avskaffande blev tillväxten åter kraftigare.

Antalet tidningar och tidskrifter samt deras spridning tioårsvis 1860–1920

	Antal tidningar							Spridning		
	Tidningar			Tidskrifter			Totalt	Tid-	Tid-	Totalt
År	Fi	Sv	Tot	Fi	Sv	Tot		ningar	skrifter	
1860	9	8	17	6	6	12	29	12 600	10 000	22 600
1870	9	9	18	6	8	14	32	27 000	16 000	43 000
1880	20	14	34	22	15	37	71	56 000	40 000	96 000
1890	36	24	60	50	28	78	138	..	..	..
1900	56	28	84	94	49	144	228	250 000	220 000	470 000
1905	61	25	86	120	58	180	266	..	..	..
1910	95	27	122	209	81	295	417	..	..	..
1920	104	24	128	243	100	350	478	600 000	500 000	1 100 000

Anmärkningar: Spridningssiffrorna i kolumnen för år 1870 är från år 1875 och för år 1880 från år 1885. I 1900-års totalsiffra rörande tidskrifternas antal ingår 1, i 1905-års 2, i 1910-års 5 och i 1920-års 7, främst ryskspråkiga tidskrifter.

De finskspråkiga tidningarna gick vad antalet beträffar förbi de svenskspråkiga just på 1870-talet. Siffran för de svenskspråkiga tidningarna stabiliserades kring sekelskiftet, men svenskspråkiga tidskrifter grundades däremot fortsättningsvis. Tidskrifternas kraftiga tillväxt inleddes på 1880-talet.

Inte bara de totala spridningssiffrorna sköt i höjden då antalet tidningar ökade. Även spridningen för de enskilda tidningarna ökade så,

att då år 1860 endast två tidningar hade en spridning på mera än 2 000 abonnenter, motsvarande siffra år 1890 var 13 och 1905 48. Sistnämnda år hade tjugo tidningar över 5 000 och åtta mera än 10 000 prenumeranter; största delen av tidningarna hade en spridning på mellan 1 000 – 3 000. Hufvudstadsbladet överskred som första 10 000 prenumeranter år 1894 och Uusi Suometar som andra år 1897. Skillnaderna var ännu större bland tidskrifterna. De minsta upplagorna uppgick till några hundra, medan Kyläkirjaston Kuvalehti (Bybibliotekets Bildtidning) hade 16 600 prenumeranter år 1905, Suomen Lähetyssanomat (Finlands Missionsmeddelanden) 23 000 år 1899 och Pellervo hela 30 000 abonnenter år 1910.

Dessa tillväxtsiffror skulle inte ha varit möjliga utan många likriktande faktorer, av vilka den i ett tidigare kapitel behandlade allmänna aktiveringen av samhällslivet och politiseringen samt den livliga reformverksamheten var väsentliga. I början av autonomins tid överskred Finlands befolkning en miljon, år 1880 var finländarna två miljoner och år 1913 redan tre miljoner. Den potentiella läse- och prenumerantkåren ökade alltså hela tiden, dess receptionsförmåga likaså.

Sockenskolor grundades flitigt från och med 1840-talet. De följdes av folkskolorna. Fem år efter folkskoleförordningens tillkomst fanns det läsåret 1871–72 i Finland 146 skolor med 6 100 elever. Motsvarande siffror var läsåret 1890–91 880 och 35 000 samt 1920–21 3 771 och 191 000. Läsintresset på landsbygden stöddes av folkbiblioteken, vars antal fyrdubblades under perioden från år 1889 (600) till 1910-talet, samt av folkhögskoleväsendet. Folkskolan ökade i synnerhet skrivkunnigheten. År 1880 beräknade man att ett par procent av befolkningen över tio år inte kunde läsa, medan 85 procent saknade skrivförmåga. Sistnämnda siffra sjönk så, att år 1920 endast 30 procent av befolkningen över tio år inte kunde använda pennan.

Liksom innovationer i allmänhet, nådde även folkskolan först landsbygdens burgnaste skikt, den besuttna befolkningen. I enlighet med sitt namn strävade den emellertid efter att vara en skola för alla. I städerna syntes det tydligare, fastän ståndspersonerna grundade privata förberedande skolor för att garantera sina barn inträde till läroverken. Skolgången i läroverken blev också mera allmän, och som ett resultat av senator Yrjö-Koskinens – han adlades under detta bindestrecksnamn – kraftansträngningar ökade också de finskspråkiga skolorna i antal. I början av det nya seklet grundade man mellanskolor även på landsbygden. Då det år 1880 fanns 79 läroverk med 7 300 elever, var siffrorna år 1910 138 och 23 700. Antalet elever i finskspråkiga skolor ökade från 25 procent i mitten av 1870-talet till 63 procent tre decennier senare.

Av de skolgångna i dessa finskspråkiga skolor växte den medelklass och bildade klass fram, vars nödvändighet redan Snellman hade

betonat. Allt flera finskspråkiga nådde universitetet, vilket visas av den humanistiska magisterkårens klara förfinskning under 1800-talets sista decennier; tre fjärdedelar av dem som blev färdiga åren 1906–17 hade finska som modersmål. Redaktörskåren rekryterades även efter 1860-talet i stor utsträckning bland de akademiskt bildade. Under perioden av kraftig tillväxt ökade också behovet av journalister, och då journalistkåren började professionaliseras lämnade lektorer och andra personer vilka handhaft sin uppgift som bisyssla, det regelbundna redaktionsarbetet och blev medarbetare. Unga magistrar värvades nog fortfarande till redaktionerna, men i allt högre grad även studenter, ofta sådana som lämnat studierna på hälft. Även andra utbildningsvägar än den akademiska gav färdigheter för yrket. En var organisationsarbetet, som speciellt inom arbetarpressen utgjorde skola för mången redaktör.

Den stigande allmänna utbildningsnivån utgjorde en förutsättning för den periodiska pressens tillväxt, ty olika områdens fack- och andra specialtidskrifter krävde sakkännedom av såväl redaktörer som läsare. Även vid de största tidningarna började redaktionsarbetet differentieras. Ett sådant exempel var utrikesredaktionen, som från och med 1890-talet gärna anställde egna redaktörer. I en litet större tidning bestod redaktionen vid sekelskiftet inte längre av en enda journalist även om denne var heltidsanställd. Nästan hälften av alla tidningar hade 2-3 redaktörer. Huvudredaktören hade allt oftare vid sin sida en redaktionssekreterare som ledde redaktionsarbetet. År 1900 fanns det redan redaktionssekreterare vid 24 tidningar.

De ledande partiorganens redaktioner blev ett slags ”partibyråer” där idériktningens ledande män samlades för att planera verksamhetsstrategier. Då redaktionerna även vid de regionala tidningarna började få egna redaktionsutrymmen blev dessa motsvarande lokala mötesplatser. Detta var viktigt för medarbetare och anhängare, men också då man inför valen arrangerade olika kampanjer m.m. Redaktionerna fick av besökarna veta vad som tilldrog sig bakom kulisserna, och de spred sedan detta muntligt vidare; allt kunde ju inte införas i tidningen, speciellt ej under ofärdsåren.

Av redaktörerna deltog åtminstone huvudredaktörerna på många orter i handhavandet av gemensamma angelägenheter och drev sålunda sin sak även utanför tidningen. Åren 1863–88 deltog 27 tidningsmän i lantdagsarbetet och 1890–1905 var 18 redaktörer lantdagsmän. Under förstnämnda period var de flesta lantdagsmännen liberaler tillhörande adeln eller borgerskapet. Utanför huvudstaden deltog redaktörerna fortsättningsvis i kommunalpolitiken.

År 1890 fanns det 124 anställda redaktörer vid tidningarna och 1905 var deras antal 244. Tidskrifterna ökade under denna period från 78 till 180, men de flesta hade blott en redaktör, som ofta skötte

redaktörskapet som bisyssla. En del tidskriftsgrupper hade gemensamma redaktörer, dylika påträffades framför allt på de religiösa och de vetenskapliga tidskrifternas område. I avsaknad av detaljerade undersökningar är det svårt att uppskatta redaktörskårens totalstyrka.

Då tidningarnas utgivningsfrekvens och format ökade blev behovet av nya redaktörskrafter och medarbetare allt mera trängande. År 1860 var tidningarnas utgivningsfrekvens per vecka i genomsnitt två och vid sekelskiftet tre gånger. Den mest aktuella informationen erhöll de stora svenskspråkiga tidningarnas läsare. År 1870 utgavs tre 6-7 dagars svenskspråkiga tidningar i Finland och 1880 sju. De finskspråkiga tidningarna uppnådde en sådan utgivningsfrekvens först under 1880-talet. Vid sekelskiftet var emellertid situationen redan 11-9 till de senare. Sammanlagt trycktes år 1860 20 svenskspråkiga och 10 finskspråkiga tidningsnummer i veckan och 1910 81 respektive 308. Av samtliga dessa siffror framgår tidningspressens förfinskning mycket tydligt.

Blott ett fåtal tidskrifter utkom varje vecka; för många var till och med en gång i månaden mycket. Allt som allt utkom år 1885 616 tidskriftsnummer, 1900 2 259 och 1920 5 331, vilket innebär att den genomsnittliga utgivningsfrekvensen per tidskrift under dessa år var 12, 20 och 18 nummer. Oaktat denna ståtliga tillväxttrend uppgick tidskrifternas totala innehåll och pappersförbrukning endast till några procent av tidningarnas totalyta och papper. Vidstående tabell framställer den kraftiga ökningen för några tidningars textyta per vecka under senare hälften av 1800-talet. Även i detta avseende gick de svenskspråkiga tidningarna ända till 1880-talet i spetsen för utvecklingen.

Spaltutrymmets utveckling för några tidningar räknat i spaltmeter 1860–1900

Tidning	1860	1870	1880	1890	1900
Suometar – Uusi Suometar	4,6	7,9	36,3	97,2	178,2
Sanomia Turusta	1,8	4,3	21,1	38,2	56,6
Päivälehti	-	-	-	55,5	123,8
Åbo Underrättelser	15,1	28,5	67,1	85,7	90,3
Hufvudstadsbladet	-	35,5	50,4	160,4	213,4

Från Gutenberg till rotationspress

Daglig utgivning, allt större upplagor och utökning av formatet förutsatte stora förbättringar i tryckeritekniken. Sådana skedde även, och i

själva verket genomgick det gutenbergska boktryckeriet en fullständig metamorfos. Motsvarande omvälvning skedde följande gång först då man på 1970-talet inledde övergången till en datoriserad maskinpark.

Antalet tryckerier fördubblades i Finland från år 1860 (23) till år 1917 (125). Efter 1864-års förordning om aktiebolag (lag 1895) blev det lättare att grunda boktryckerier. Tidigare hade det varit möjligt att starta en tidning enbart om det fanns ett tryckeri i staden – på landsbygden fick tryckerier inte alls grundas. Aktiebolagsreformen gjorde tidningsbolaget till det primära.

Med den gamla gutenbergska handpressen kunde man ifall man var riktigt effektiv trycka 250 exemplar i timmen, men ännu 1884 tog det för Fredrikshamns Tidnings tryckeri med dess mycket anspråkslösa utrustning fem timmar att trycka 200 nummer. Snällpressens ibruktagande i de större finländska tryckerierna i slutet av 1840-talet innebar ett stort framsteg, ty med snällpressarna uppnådde man en timhastighet på 1 000 – 2 000 exemplar. Då muskelkraften ersattes med till en början ångmaskinen och sedan med gasmotorn, vilket skedde 1877 i Helsingfors Dagblads och Finska litteratursällskapets tryckerier, kunde man trycka hela 3 500 exemplar i timmen, och då man som Hufvudstadsbladet förvärvade en dubbelsnällpress (1889), steg effektiviteten ytterligare med 500 exemplar och ännu därutöver när en oljemotor installerades.

Man sökte alltså fortsättningsvis efter en effektivare energikälla för att ersätta mannakraften. Elektriciteten erbjöd en permanent lösning och den första som tog denna i användning var Backmans boktryckeri i Kuopio 1892. Användningen av elektriciteten spreds så snabbt, att den redan 1904 utgjorde den allmännaste kraftkällan i våra tryckerier. Elektriciteten möjliggjorde införandet av följande innovation, rotationspressen. Föregångare i Finland var åter Hufvudstadsbladets (1896) och FLS:s (1899) tryckerier. Med de nya rotationspressarna nådde man den otroliga timhastigheten på 10 000 exemplar. Vid samma tid anskaffades även sättmaskiner, vilka i stor utsträckning underlättade tillverkningen; banbrytare var nu Finsk Tidskrifts tryckeri (1899).

Det är mycket lättförståeligt att de stora tidningarna och tryckerierna i Helsingfors gick i spetsen för innovationsanskaffningen. De hade det mest akuta behovet att ta i bruk de maskiner som konstruerats utomlands för underlättandet av tidningsarbetet och de hade också ekonomiska resurser för investeringarna. Sålunda kunde de förbättra sina produkter och både öka den inbördes konkurrenskraften och erövra nya marknader. De gamla snällpressarna som tagits ur bruk såldes i allmänhet till något mindre tryckeri. I kedjans slutända fanns små handtryckerier som det i Fredrikshamn. Detta rotationssystem med gamla maskiner har fortsatt under hela 1900-talet.

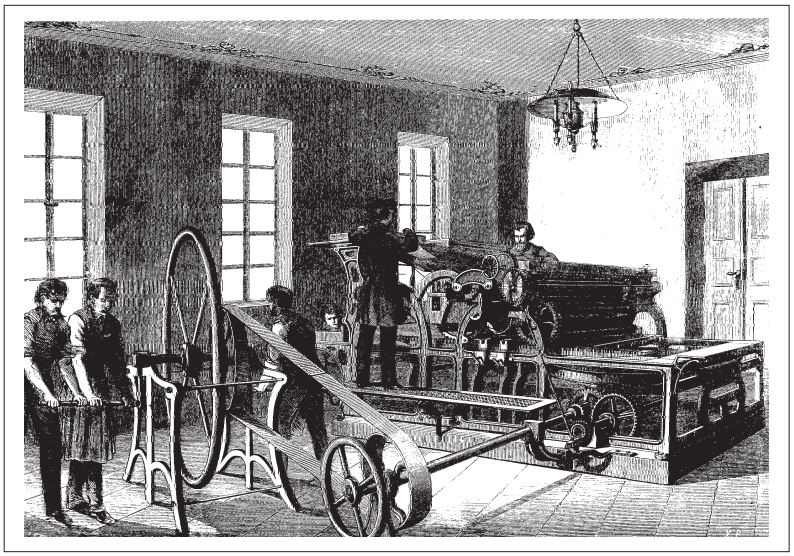

I boktryckeriets historia innebar utvecklandet av den s.k. snällpressen i stället för den av Gutenberg uppfunna pressen en stor förbättring och tidsbesparing. Snällpressen blev i sin tur effektivare, då man på 1870-talet började använda ångmaskinen som kraftkälla.

Tampereen Sanomats (Tammerfors Tidningars) chefredaktör Kalle Viljakainen i sitt arbetsrum under 1900-talets första år. I facken på bakväggen fanns plats för både inhemska och utländska tidningar. På väggen finns den obligatoriska kartan över ryska kejsardömet samt finskhetens stora gestalt J. V. Snellman.

I de stora länderna i Europa hade tidningarnas upplagor redan flera årtionden tidigare varit av sådan storlek att man i Finland uppnådde liknande först i början av 1900-talet. Augsburger Allgemeine Zeitungs upplaga var i mitten av 1800-talet 10 000, The Times hade en upplaga på 26 500, den parisiska tidningen La Siècle 35 000 och La Press hela 40 000. Snäll- och rotationspressarna var sålunda ett led i produktutvecklingen för att lösa de världsomfattande tryckeritekniska problemen. En annan flaskhals var papperets otillräcklighet. Det fanns inte längre tillräckligt material för tillverkning av lumppapper och dessutom var det förhållandevis dyrt. Dessa problem löstes genom utvecklandet av trämassapapper.

Papperets dåliga kvalitet kunde emellertid utgöra ett problem för den förbättrade bildtekniken. De tidigaste bilderna var små annonsvinjetter, men redan på 1830-talet påträffas i tidningspressen såväl ritade som graverade bilder. I mitten av seklet började man också i Finland utge speciella illustrerade magasin; till dem skall vi återkomma i kapitlet rörande tidskrifterna. Klichéerna anskaffades från utlandet, och ännu mycket senare återanvände både tidningar och tidskrifter samma klichéer många gånger. Den första klichéanstalten i Finland grundades år 1881, och branschens utveckling tog fart efter uppfinnandet av autotypin eller rasterbilden. Vid sekelskiftet fanns det i Finland sju kemigrafiska anstalter och två xylografiska inrättningar. Den egentliga nyhetsbilden nådde tidningarna först på 1910-talet.

Avstånden förkortas

När både den fysiska trafiken och telekommunikationerna blev allt snabbare under 1800-talets sista decennier inverkade detta anmärkningsvärt på nyhetsanskaffningen och på nyheternas färskhet samt på distribueringen av tidningarna. Ångbåtarna och järnvägarna presenterades i tidningarna långt innan dessa nyheter anlände till Finland. Ångbåtsförbindelsernas öppnande över Östersjön från Finland till Sverige, Tallinn och S:t Petersburg i slutet av 1830-talet förde med sig aldrig skådade stora illustrerade annonser i tidningarna. Genom posttrafiken till Mellaneuropa inledde ångfartygen en ny epok. Detsamma kan sägas om järnvägstrafiken, och då tågförbindelse etablerades med S:t Petersburg år 1872, var det även möjligt att denna väg färdas till mellersta Europa. De finska statsjärnvägarnas trafikerade spårlängd uppgick då till 500 kilometer. Den växte snabbt till 2 000 kilometer år 1890 och fördubblades ytterligare till år 1920. Under lantdagarna tvistade man häftigt om spårnätets sträckning och hela järnvägsfrågan hörde under seklets sista årtionden till de teman som väckte lidelser också i pressen.

Ångfartygs- och järnvägstrafikens tillväxt kommer till synes då man undersöker inom vilken tid man från Helsingfors nådde vissa orter åren 1860 och 1906. Förstnämnda år hann man på ett halvt dygn till Nylands gräns, sistnämnda år nåddes på samma tid Åbo, Jyväskylä, Viborg och S:t Petersburg samt Estland. Sträckan var sistnämnda år densamma som man 1860 behövt ett dygn för att tillryggalägga. I början av 1900-talet nådde man på ett dygn lätt Uleåborg och Kajana. Markku Löytönen har räknat ut att postgången mellan Helsingfors och Kuopio år 1860 tog drygt en vecka och från huvudstaden till Uleåborg i genomsnitt 11 dygn. Från Kuopio vidare till Juga och från Uleåborg vidare till Taivalkoski behövdes ytterligare ett par dagar. När järnvägen sträcktes till dessa städer på 1880-talet förkortades postgången till fyra-fem dagar och i våra exempelfall tog det för ett brev från eller till Helsingfors knappt en vecka. Emellertid var det först genom införande av biltrafik på 1920-talet som man bättre nådde de kommuner och byar som låg långt från järnvägen.

Under hela 1800-talets första hälft blev postens distributionssvårigheter fortsättningsvis föremål för klander i pressen. Postkontor fanns bara i städerna. De var distributionscentraler därifrån försändelserna transporterades med häradspostsystemet i tjänstemännens väskor till kyrkbyarna. Transporten ombesörjdes av postbönderna eller, om det var fråga om den kyrkliga posten, av klockarna. Speciellt i fråga om finskspråkiga tidningar framfördes klagomål över att tjänstemännen inte i sina väskor ville ha dylik överflödig post. Postavgiften utgjorde från år 1817 till år 1881 15 procent av tidningens prenumerationspris, förutom för den officiella tidningen som transporterades gratis. Därtill kom avgifterna till postmästarna jämte övriga distributionskostnader. 1881-års postförordning tog tidningarnas utgivningsfrekvens i beaktande, och avgiftssystemet förenklades. Redan tidigare hade transporten överförts på gästgiverierna.

Ett verkligt betydande steg togs, då man från och med år 1860 började grunda postexpeditioner i mindre tätorter än städerna och sedan från och med år 1881 poststationer, därefter filialavdelningar i städerna och postexpeditioner av andra klass på landsbygden, och då man slutligen år 1891 införde ett nät av posthållplatser. År 1880 uppgick de egentliga postanstalterna till 116, 1900 till 700 och 1920 till 1 161 samt posthållplatserna under de två sistnämnda åren till 274 och 1 364. Antalet kundbetjäningsställen ökade således 70-falt under ett drygt halvsekel. Antalet ökade ytterligare ända till 1960-talet, men då detta skrivs på 1990-talet nedmonteras nätet snabbt.

Posttransporten började på 1880-talet ges på ackord, men samtidigt anställde postväsendet också brevbärare, till exempelvis i mellersta Finland 552 stycken under perioden 1870–1917. Största delen var tor-

pare, backstugusittare och inhysingar, alltså obesuttet folk som sålunda fann sig en ny utkomstform. Lantbrevbärarna blev välkända figurer, Post-Heikki eller Post-Paavo. Det berättas att Post-Erik (Erik Vuoti), som utövade hästhandel, på en enda postresa skulle ha sålt och köpt en häst fem gånger. I städerna avhämtades tidningarna länge från tryckeriet, redaktionen eller tidningens bokhandel. Den tidigaste uppgiften om hembärning är från år 1824 i Viborg. Hembärningen av brev blev allmännare på 1840-talet, men då Suometar 1849–50 bars hem till prenumeranterna i huvudstaden, var det ännu fråga om ett undantag. Först från och med 1870-talet blev hembärningen allmän i städerna och den blev allt vanligare framemot sekelskiftet. I utgivningsortens omgivningar sändes tidningarna ofta i paket till ombudsmän eller kolportörer, vilka sedan handhade den fortsatta distributionen. Detta var ett snabbare och billigare sätt än posten.

Den uppfinning som genom tiderna förhållandevis mest påskyndat nyheternas och i allmänhet informationens gång var den elektriska telegrafen. Tiden för ett meddelande att gå fram förkortades från veckor och dagar till några timmar eller minuter. Den första finländska telegraflinjen byggdes från S:t Petersburg till Helsingfors år 1855. Föregående år hade Ryssland anslutit sig till den tysk-österrikiska konventionen och sålunda kunde telegram från Mellaneuropa emottagas i Helsingfors. Praxis var dock annorlunda. Telegrafen i det ryska kejsardömet och även i Finland var till en början en militär inrättning och även efter att den blivit ett civilt ämbetsverk (1867) så förblev den rysk ända fram till landets självständighet. Samhällets administrativa och ekonomiska behov ledde emellertid till telegrafnätets utbredning och ökade användning. År 1889 hade samtliga städer anslutits till telegrafnätet. Sedermera fick också privatpersoner rätt att använda också järnvägarnas telegrafsystem. Från S:t Petersburg erhölls kontakt med utländska telegrafnät fr.o.m. år 1860 över Torneå och fr.o.m. år 1876 via en kabel som sänkts ned i Ålands hav.

Telegramnyheter började vinna insteg i tidningarna, men ofta kom de inte direkt till redaktionen utan de saxades ur de större nyhetsbladen. En tidning i Viborg fick till och med namnet Sanan-Lennätin (Ordets Telegraf).

Det praktiska tidningsarbetet och förmedlingen av inrikesnyheter påskyndades ännu mera av telefonens ibruktagande. Här var Finland bland de första länderna i världen, ty de första experimenten med telefon gjordes knappt ett år efter Graham Bells uppfinning år 1877. Experimenten fortsattes i olika städer, och år 1880 uppfördes den första telefoninrättningen i Helsingfors. Innovationen spred sig så snabbt, att telefonen redan år 1885 var i bruk i 19 städer. Vid samma tid drogs de första interurbana linjerna och också landsbygden började få sina första centra-

ler och ett telefonnät. År 1940 uppgick landsbygdens andel av antalet telefoner till 40 procent.

I allmänhet var tidningarna de första anskaffarna av telefoner, ty telefonen underlättade ju tillgången på nyheter från städerna och landsbygden. En annan sak var att hörbarheten inte alltid var att skryta med, framför allt om man tvingades tala via många centraler. Detta problem kvarstod ända fram till tiden efter andra världskriget. Å andra sidan var telefonfröken ”Central-Sandra” själv ofta en god informationskälla: ”Det lönar sig inte nu att söka efter länsman, han for just ut och fiska”. I alla händelser så förändrade telefonen arbetssättet vid tidningsredaktionerna och tillsammans med den samtidiga förbättringen av postgången och telegramnyheterna så gav den även tidningarna ett helt nytt utseende.

Tidskrifternas blomstringstid

Tidningarnas och tidskrifternas differentiering

Pressen benämndes under senare hälften av 1800-talet tidningslitteratur; i denna benämning bevarades uppfattningen om ett samband mellan tidningarna och boken. Ännu under århundradets första decennier skiljde sig tidningen till sitt format inte från en större bok. Man brukade binda in årgångarna och förvara dem i bokhyllan tillsammans med andra verk. Det bör därtill ihågkommas att även böcker ännu i början av 1900-talet distribuerades till abonnenter såsom häften precis som periodiska skrifter och att tidningsårgångarna försågs med långa innehållsförteckningar i likhet med vetenskapliga böcker.

Tidningarna började i mitten av 1800-talet till sitt format avvika från böckerna, också större sådana, och de erhöll, såsom tidigare framförts, ett klart arttypiskt yttre. Samtidigt skärptes kravet på aktualitet. Vid samma tid började tidningarna differentieras på läsarmarknaderna från den nya tidskriftsfloran som sökte sig mera utrymme.

De publikationer som kallades tidskrifter bevarade samma format som boken och påminde även till sin layout mera om böcker än tidningar. En skillnad uppkom även däri, att allt flera tidningar begynte utkomma varje dag, medan tidskriften sällan utgavs ens en gång i veckan, vilket ännu i början av 1800-talet var vanligt även för tidningarna.

Som kriterier på en tidning har man ansett vara regelbunden utgivning, offentlighet, aktualitet och mångsidighet samt att den till karaktären är kollektiv. När detta skrivs krävs av en dagstidning minst tre utgivningsgånger i veckan, och för att överhuvud vara en periodisk utgåva skall publikationen utkomma minst fyra gånger om året. Även tidskriften bör utkomma regelbundet och vara både offentlig och kontinuerlig.

Däremot behöver tidskriften inte vara universal, utan den koncentrerar sig oftast på någon särskild fråga, det finns till och med tidskrifter som koncentrerar sig på endast en sak. Tidskriften har inte samma aktualitet som tidningen redan på grund av sin glesare utgivningsfrekvens.

Utgivningstätheten har ansetts utgöra en klar skillnad mellan tidningen och tidskriften, även om den inte är tillräcklig, eller åtminstone inte i alla tider har utgjort en tillräcklig skillnad, liksom inte heller tid-

ningens utseende framför allt under senare hälften av 1900-talet. Man har även sökt skillnader i fråga om läsarkårens sammansättning: tidningen är avsedd för hela folket, medan tidskriften riktar sig till en speciell grupp. En strängt ideologisk tidning når emellertid endast personer med samma uppfattning, medan åter en allmän tidskrift är avsedd för en bred läsekrets. Sålunda utgörs de egentliga skillnaderna mellan dessa två periodiska utgåvor närmast av deras innehåll och syfte.

Oaktat dessa gränsdragningar kvarstår en bred gråzon mellan dessa grupper: det finns publikationer som inte entydigt kan placeras in i någondera gruppen. Ju längre bak i tiden vi beger oss, desto besvärligare blir indelningen. Åbo Tidningar har fortfarande klassificerats som en tidning på basis av i dess spalter förekommande – visserligen anspråkslösa – nyheter och en viss mångsidighet, men i äldre litteratur har den även ansetts var en klar tidskrift. Tidvis, särskilt i början av 1790-talet, kan man inte förneka dess starka karaktär av en historisk tidskrift. Emellertid var 1780-talets bägge ”moraliska” småblad begränsade till sitt innehåll och skiljde sig klart från Åbo Tidningar och lämpar sig sålunda som förstfödda inom vår tidskriftspress. Till samma grupp hörde även Allmän Litteratur-Tidning, vår första litterära tidskrift. Aura-sällskapets Mnemosyne var till en början närmast en tidning, men under sina sista år även den en litterär tidskrift.

Då de finländska tidskrifterna tog sina första stapplande steg hade denna grupp av publikationer i Mellaneuropa redan en lång och blomstrande tradition bakom sig och de bildade en front som även i Sverige utbredde sig kraftigt. De första publikationerna som benämndes tidskrifter utgavs i Tyskland och Frankrike redan på 1660-talet. I Sverige medförde 1730-talet en mängd moraliska veckoblad av engelsk modell och på 1750-talet introducerades lärda och litterära tidskrifter. Också i Finland prenumererade man på dessa. Just av denna anledning saknades i rikets östra hälft länge efterfrågan på och behov av egna periodiska publikationer.

Under 1800-talet abonnerade man fortsättningsvis på tidskrifter från Sverige, vilket även senare minskade behovet av utgivning av svenskspråkiga tidskrifter i Finland. Man kan av postens prenumerationsförteckningar samt tidningarnas källuppgifter sluta sig till att man även beställde tidskrifter från Mellaneuropa. Först från 1830-talet kan man börja tala om en finländsk periodisk press. Under följande årtionde blev begreppet ”tidskrift” vanligt. Topelius använde 1841 i sin tidningsöversikt ordet ”månadsskrifter” och 1829-års censurförordning skiljde på begreppen ”tidningar” och (övriga) ”periodiska skrifter”. Det finska ordet ”aikakauslehti” synes ha uppkommit först på 1890-talet. Därförinnan talade man om ”erilaisia sanomia” (särskilda tidningar) eller om ”aikakirjat” (tideböcker).

Om tiden från 1782 till Mnemosyne i början av 1820-talet utgjorde den periodiska pressens experimenttid, så var perioden från 1830-talet till 1870-talets slut den regelbundet utkommande periodiska pressens egentliga födelsetid; Ari Uino talar om dess stabilisering. Tidskrifternas myndighetsålder inföll på 1880-talet och då inleddes en period av kraftig tillväxt och ökad mångsidighet som sträckte sig ända till 1910-talet.

Brytningstiden på 1880-talet sammanfaller med tidningspressens tillväxt. I Finland utgavs år 1840 fyra tidskrifter, av vilka en finskspråkig. År 1850 var antalet fortfarande fyra, men nu var språkförhållandena jämna. Detsamma var fallet år 1860 (12 tidskrifter). Av de 14 tidskrifterna år 1870 var de finskspråkiga i minoritet (6), men av 1880-års 37 tidskrifter innehade de redan en klar majoritet (22). Därefter var uttryckligen den finskspråkiga periodiska pressens tillväxt kraftig: år 1890 fanns det 78 tidskrifter (50 finskspråkiga), 1900 144 (94), 1910 295 (209) och 1920 350 (243).

Siffrorna förtäljer inte tidskriftsfältets hela omfattning. Åren 1830–79 startades 94 tidskrifter, men under samma tid nedlades samtidigt 72 stycken. Motsvarande siffror var 1880–1919 847 och 543. Tidskrifter föddes sålunda med ökad hastighet, men begravningsföljenas antal var likaså stort. Det var inte många företag som kunde skryta med lönsamheten. Å andra sidan bör det påpekas, att ett långt liv i sig inte har något speciellt värde; en publikation kan upphöra med sin verksamhet då den fullgjort sin uppgift och förkunnat sitt budskap.

Den periodiska pressen befäster sin ställning

Det breda fältet av tidskrifter kan indelas i tegar på många olika sätt, och det har inte saknats försök att åstadkomma en optimal indelning. På grund av pressens mångfacettering finns det inte heller någon anledning att sträva efter en indelning omfattande samtliga perioder och alla länder. I ”Suomen lehdistön historia” (Den finländska pressens historia) är de periodiska tidskrifterna indelade i fem huvudklasser: 1. allmänna tidskrifter, 2. olika branschtidningar, 3. fackliga tidningar, 4. förströelsetidskrifter och 5. special- och hobbytidningar. Den ökade mångsidigheten kommer till synes däri, att huvudklasserna före 1880-talet behövde blott 16 undergrupper. Därefter behövdes redan 20 undergrupper och för dessa ytterligare 21 specialgrupper. Då man granskar den periodiska pressens utformning i ett tidsperspektiv så utgörs den äldsta avlagringen av förströelsetidskrifterna på 1780-talet. Näst äldsta typ på marknaderna var den litterära vetenskapliga tidskriften (Allmän Litteratur-Tidning) och tredje äldst var en av Finska Hushållningssällskapet utgiven

lantbrukstidning i slutet av 1820-talet. I sistnämnda fall var det dock närmast fråga om en årsskrift. Sedan följde i ålder de pedagogiska och religiösa tidskrifterna.

En period av stabilisering inleddes ståtligt på 1830-talet med hela tre nya tidskrifter, men ingen av dessa levde emellertid längre än några år. Den första var den kände pedagogen Odert Gripenbergs tungrodda Veckoblad för Uppfostran och Undervisning (1834–35) som behandlade undervisningsmetoder i olika skolämnen, den andra den tvåspråkiga väckelsetidningen Tidningar i Andeliga Ämnen – Hengellisiä Sanomia (1836–38) och den tredje Elias Lönnrots Mehiläinen (1836–37 och 1839–40). Mehiäinen (Biet) gjorde en banbrytande insats för det finska språkets utvecklande. Den var avsedd för både den bildade klassen och folket, men i praktiken var den inte lättfattlig. Till sin målsättning var den före sin tid.

En permanent position uppnådde de första religiösa tidskrifterna, vilka i antal uppgick till nära nog hälften av periodens tidskrifter. Prästerskapet utgjorde en fast yrkesgrupp. Den allmänna andliga atmosfären i samhället var kristen. Väckelserörelserna gynnade personlig läsning och erbjöd grogrund för olika religiösa upplevelser. Å andra sidan ansågs väckelserörelserna undergräva de rådande samhällsförhållandena, av vilken anledning en väckelsetidning indrogs och två upphörde att utkomma under trycket från censuren på 1840-talet. De teologiska tidskrifterna var svenskspråkiga, delvis fungerade de som prästernas facktidningar och redan från slutet av 1830-talet förnekade de i sina spalter den tyska radikalteologin. Då det religiösa frisinnet sedermera spreds i hälarna på den allmänna liberalismen och i Viborg erhöll ett kraftigt understöd, utvecklades det med tiden till ett allt större hot mot kyrkan.

Som en speciellt aktiv spridare av sitt budskap framträdde på bägge språken den evangeliska rörelsen. Till dess tidningar hörde också Kristilliset Sanomat (Kristliga Budskap, 1850–1906). Den fick en för tidsförhållandena anmärkningsvärd spridning. Ännu större till sin prenumerantkår var missionstidningarna, framför allt den år 1859 grundade Suomen Lähetyssanomat, som hade en svenskspråkig parallellupplaga, Missionstidning för Finland. De hade hela landet som sitt spridningsområde, medan de evangeliska tidningarna i huvudsak verkade inom rörelsens kärnområde i sydvästra Finland.

Framför allt de finskspråkiga tidningarna hade ävenledes under hela 1800-talet ett kyrkligt och kristet innehåll; många var till andan kristligt-sedliga. I egenskap av folkupplysningsorgan var deras väsentliga uppgift att ge bondebefolkningen handledning och råd på jordbrukets, boskapsskötselns och i allmänhet på de agrara näringarnas område. Ända sedan Lizelius tidning var folkbladen i stor utsträckning fackliga tidningar för lantmannen. Av denna anledning saknades det

länge efterfrågan på specialtidningar för lantbruket. Också lovvärda försök, som Pietari Hannikainens Lukemisia Maamiehille (Läsning för Lantmän, 1849–1850) och Finska Hushållningssällskapets Suomen Huoneenhallitusseuran Sanomia (1851–53) tvingades konstatera att intresset var ringa. Den sistnämnda var dock redaktionellt högklassig och språkligt sett modern, en banbrytare i sitt slag.

Kortlivad blev också den första representanten för de tekniska tidskrifterna Teknologen (1845–48), i vars spalter man för första gången sökte presentera tekniska innovationer och som var så bra till kvaliteten att den fick beröm till och med av den fruktade kritikern Snellman. Det fanns ännu ringa industri i landet och få yrkesmänniskor som jobbade inom densamma, vartill även terminologin var outvecklad. Även några andra försök gjordes, men såväl de agrara som de tekniska tidskrifternas tid kom först när bägge näringar stod inför förändringar under århundradets sista decennier.

Däremot hade Finska Läkaresällskapets serie Handlingar (gr. 1841) en lång framtid framför sig. I denna landets äldsta vetenskapliga seriepublikation uppgick år 1869 en annan läkartidning som utgetts i ett par decennier. Handlingar hade emellertid snarare karaktären av en årsskrift än tidning. Till den tidigaste vågen av vetenskapliga tidskrifter hörde de redan nämnda pedagogiska och teologiska publikationerna, och varför inte även Lönnrots Mehiläinen. Språkvetenskapen erhöll däremot sin förstfödde först med August Ahlqvists Kieletär (1871–75).

Inom de humanistiska vetenskaperna tjänade emellertid Snellmans Litteraturblad för Allmän Medborgerlig Bildning (1847–63) även som vetenskaplig tidning, trots sin prägel av allmän opinionstidning. Den fortsatte de lärda litterära tidningarnas traditioner med den rikssvenska Freja, där Snellman tidigare medarbetat, som förebild. Litteraturblad följde på många sätt Saimas program som en för nationell och ekonomisk liberalism ivrande publikation. Snellman redigerade tidskriften under dess tre första år och ånyo då förhållandena förändrats efter Krimkriget. Några av hans viktigaste artiklar har redan nämnts i andra sammanhang. Under tidningens sista år var dess nationalitetspolitiska program starkt. Likaså tog den ställning till en linjedragning beträffande fosterlandets angelägenheter och dagspolitiken. Den finskspråkiga Kirjallinen Kuukauslehti fortsatte Litteraturblads bana som fennomansk opinionstidning, som idépolitisk tidning i den tidigare nämnda KUM-trion. På svenskspråkigt håll motsvarades den av Finsk Tidskrift som inledde sin bana först år 1876.

En helt ny publikationstyp utgjorde de illustrerade tidningar vilka från och med 1840-talet överallt gjorde sitt segertåg. På detta område var Finland jämfört med många andra tidningsländer sällsynt framstegsvänligt, ty redan på 1850-talet utkom de första finländska illustre-

Bilderna trycktes med hjälp av träplattor på vilka bilden var ingraverad (s.k. trästick, xylografi). Graveringen erfordrade en stor yrkesskicklighet. Suomen Kuvalehtis (Finlands Bildtidning) rubrikvinjett var utförd av den unge Albert Edelfelt.

rade tidningarna. Banbrytare var barntidningen Eos (1854–62), i vilken Topelius flitigt medarbetade och som förstärkte hans roll av sagofarbror i både Finland och Sverige. Andra banbrytare var den av Fredrik (Rietrikki) Polén, tidigare redaktör för Suometar, utgivna Mehiläinen (1859–63), men framför allt författaren och forskaren Julius Krohns Maiden ja Merien takaa (Bortom Länder och Hav, 1864–66) samt Suomen Kuvalehti (Finlands Bildtidning, 1873–80), den första av många tidningar med detta namn. Modell togs från Tyskland, England och Sverige. Trägravyrerna var både dyra och i sig värdefulla och xylografierna återanvändes i många sammanhang. Man kunde ännu inte på länge tala om nyhetsbilder. Men som tryckt i tidskriften var bilden ett mirakel och någon gång förekom bilder även i tidningarnas spalter. I alla händelser var framtiden bildernas.

Fastän den behandlade perioden för tidskrifternas del kan benämnas stabiliseringens tid, blev dock de flesta utgåvorna kortvariga. Det fanns ännu inte i detta lilla land en tillräcklig marknad för specialiserade periodiska publikationer, särskilt då man prenumererade på sådana från Sverige och ännu längre ifrån och då de vanliga tidningarna kunde tillfredsställa de flesta behoven. Detta var fallet speciellt för den finskspråkiga pressens del.

En period av kraftig tillväxt och ökad mångsidighet

Tidskriftsutgivningens förutsättningar förbättrades betydligt från och med 1880-talet. Boktryckeriernas tekniska kapacitet blev effektivare och kommunikationsförmedlingen och distributionen snabbare, vilket givetvis befrämjade denna publikationsforms utgivningsmöjligheter och utveckling. Utbildningsnivån steg och samhällets mångfacettering och differentiering skapade behov av specialtidskrifter. De gamla yrkesgrupperna breddades och det uppkom helt nya yrkesskrån, såsom folkskollärarna samt de många tekniska branschernas företrädare. På de nya områdena i det förändrade samhället behövdes tilläggsuppgifter och rådgivning. Samhället sattes i rörelse och det uppstod ett flertal nya intressegrupper, vilka började kräva egna språkrör. Föreningslivet tog fart och även sådana nya intressen som idrotten vann insteg. Likaså behövde de nya strömningarna inom vetenskapen och konsten sina egna forum.

Tidningspressens utveckling var å andra sidan ägnad att skapa en grund för den växande skaran av tidskrifter. Då tidningarnas nyhetskaraktär förstärktes, fanns det inte längre i samma utsträckning som förut rum för ett mångsidigt artikelmaterial. Då utbudet ökade på livets alla områden höjdes även ribban. Även annonsavdelningen krävde

mera utrymme och tidningarna behövde annonser för att överleva. Tidningarna tillfredsställde alltså inte i samma mån som tidigare all kunskapstörst.

Den tredje viktiga faktorn som påskyndade den periodiska pressens tillväxt var förlagsverksamhetens kraftiga organisering. Mängden av utgiven litteratur ökade och den finskspråkiga kunskapslitteraturen föddes – på svenska erhölls den från andra sidan Bottniska viken. Detta var ägnat att stegra intresset även för finskspråkiga tidskrifter. Folkbiblioteksnätet femdubblades åren 1890–1915, vilket också var ägnat att främja läsningen av tidskrifter, detsamma gäller försäljningen av tidningar och tidskrifter på järnvägsstationerna, vilken inleddes kring sekelskiftet.

Den största gruppen tidskrifter under autonomins sista decennier utgjordes av de religiösa tidskrifterna, låt vara att deras andel av samtliga tidskrifter sjönk till en fjärdel. Nya tidskrifter grundades då kyrkans verksamhet blev allt mångsidigare, men framför allt när dissenterrörelserna spred sig även till Finland. Samhällets förvärldsligande krävde också försvar. Som en samlande kraft för den lutherska kyrkan grundades år 1906 Kotimaa (Hemlandet), som har rört sig i gränsmarkerna mellan tidning och tidskrift.

Ett betydelsefullt stöd för de kristna värderingarna var periodens egentliga ledande tidning, den av lektorn och förläggaren K. J. Gummerus i Jyväskylä utgivna Kyläkirjaston Kuvalehti (1888–1917), som redan på grund av sitt namn tillhörde den snabbt växande kretsen av illustrerade tidningar. Den hade två avnämare: parallellt utgavs en framgångsrik barntidning samt även den populära läseserien Kyläkirjasto (Bybiblioteket). Man kan sålunda betrakta Gummerus som den första egentliga förläggaren av tidskrifter. Kyläkirjaston Kuvalehtis spridning uppgick som mest till 20 000 exemplar, en siffra som inga tidningar uppnådde. Den var mångsidig och påträffas fortfarande prydligt inbunden i många bokhyllor.

Efter sekelskiftet passerade emellertid tiden även Kyläkirjaston Kuvalehti. Tidskriftens traditionella kristligt-sedliga budskap kunde i sin ålderdomliga form inte längre svara på tidens viktigaste utmaningar på det sätt man förväntade sig, vartill underhållningen höll på att förändras i en lättare riktning. Även politiken trängde in på tidskriftsmarknaden. Ett bevis härpå var grundandet av den ungfinska Uusi Kuvalehti (Nya Bildtidningen) i Kuopio år 1891 och framför allt tillkomsten av en helt ny typ av tidningar, skämttidningen och dess växande popularitet. Vid tiden kring sekelskiftet fick marknaden ett oavbrutet tillskott av illustrerade tidningar och med dem jämförbara familje- och barntidningar. De stora förläggarna WSOY (Werner Söderström Oy) och Otava grundade inspirerade av Gummerus egna illustrerade tidningar, vilket

Kokoelma Kyläkirjaston Kuvalehden nimiöitä, jotka kertovat tyylin muuttumisesta koristeellisesta fraktuurasta jugendornamentiikkaan. Symboliikassakin siirryttiin antiikista kotoisen rukin ja kahvikupin äärelle.

Till de mest berömda alstren i de finländska tidskrifternas historia hörde K. J. Gummerus Kyläkirjaston Kuvalehti (Bybibliotekets Bildtidning), vars upplaga steg till över 14 000 exemplar då den var som störst. Bild Pirkko Leino-Kaukiainen 1990.

ledde till en ökad konkurrens. Den av Otava år 1916 startade Suomen Kuvalehti övertog den av Kyläkirjaston Kuvalehti tidigare innehavda favoritpositionen.

Förhandenvarande period utgjorde den finländska skämtpressens blomstringstid. Skämttidningarna var politiska och varje idériktning hade sin egen tidning; ordnade enligt ålder: gammalfinnarnas Matti Meikäläinen, ungfinnarnas Velikulta, svenskarnas Fyren och arbetarrörelsens Kurikka. Kurikka och suomettarianernas andra tidning Tuulispää levde kvar ända in på 1950-talet. Skämttidningarna sysselsatte förstklassiga konstnärer, vilka själva ofta var politiska obundna, och dessa tidningar utgör fortfarande ojämförliga skattkamrar för den historiska illustrationskonsten.

Partipolitiken kom till synes i skriftlig form i de från en tidigare period nedärvda idé- och kulturpolitiska tidskrifterna Kirjallinen Kuukauslehti och Finsk Tidskrift. Efter att den förstnämnda upphört fick de finskspråkiga en ny synlig kulturtidskrift i den liberala Valvoja. Under de censurfria förhållandena efter storstrejken grundades i såväl vänsterns som gammalfinnarnas och svenskarnas läger nya opinionstidskrifter.

Språkpolitiken var synlig över hela tidskriftsfältet. Då den finskspråkiga bildade klassen breddades och den allmänna bildningsnivån steg, ökade även den finskspråkiga pressens betydelse. En typisk finskspråkig publikationsgrupp var de illustrerade tidningarna. Den första svenskspråkiga illustrerade tidningen grundades först år 1889, men den kunde inte tävla med de rikssvenska tidningarna. Då efterfrågan på specialtidningar ökade, grundades sådana på bägge språken, vilket givetvis även inverkade ökande på antalet tidskrifter. I början av 1900-talet blev Amos Anderson snabbt en central förläggare av svenskspråkiga fackliga och ekonomiska tidningar.

Just de fackliga och ekonomiska tidningarna ökade snabbt. Såväl inom lantbruket som inom industrin förelåg i slutet av seklet andra förutsättningar än tidigare för både special- och allmänna tidningar. Även den kommersiella branschen erhöll sina egna tidningar och denna utveckling påskyndades av den kooperativa andelsrörelsens uppkomst under 1900-talets första år. Kauppalehti (1898), Pellervo (1899) och Yhteishyvä-Samarbete (1905) är redan omkring hundra år gamla. I takt med arbetarnas snabba fackliga organisering växte också fackföreningspressen och blev speciellt mångfaldig. Även arbetsgivarna skyndade ut på marknaden med egna tidningar.

Facktidningar utgjorde givetvis också de olika vetenskapsgrenarnas tidskrifter, vilka på båda språken började utkomma allt oftare i takt med att forskningsverksamheten blev livligare och nya vetenskapsgrenar uppkom. Fastän kort livslängd och experimentmässighet fortfa-

rande var kännetecknande för tidskriftsfältet, så var de vetenskapliga tidskrifterna vanligtvis långlivade. Många av de centrala vetenskapliga facktidskrifterna som ännu utkommer härstammar från 1800-talet.

Till de traditionella tidskrifterna hörde också akademiska litterära och mera populära magasin, vilka redan tidigare utkommit och stod albumlitteraturen nära. Romaner, noveller och dikter förekom även i tidningarna, men detta material började under 1800-talets sista decennier övergå till populära publikationsserier utgivna i billiga folkupplagor och till underhållande tidningar som benämndes läsemagasin. På detta område var finskspråkigheten trumf och den år 1904 grundade Nyyrikki blev det genom tiderna mest kända läsemagasinet, samtidigt som dess namn nästan blev en allmän term för periodica av detta slag.

Då samhället urbaniserades ökade fritiden i högre grad än i det agrara samhället där arbete och vila bestämde rytmen. Även inom den bildade klassen fick man nya intressen från utlandet. Idrotten började kring sekelskiftet bli föremål också för folkets intresse. År 1898 erhöll idrotten Suomen Urheilulehti (Finlands Idrottstidning) som allmän kanal och de följande åren tillkom ett tiotal språkrör för enskilda idrottsgrenar. Idrotten, liksom övriga hobbytidningar var en följd av att företrädarna på området organiserade sig.

Organisationernas betydelse som förläggare av tidskrifter ökade hela tiden: år 1885 var deras andel 32 procent, men år 1920 redan 57 procent. Förlagsrörelsernas andel höll sig kring 10 procent, till vilken nivå även olika övriga företag nådde sistnämnda år. Även den offentliga makten förbättrade sin procentuella andel. En försvinnande grupp av förläggare utgjorde boktryckerierna och privatpersoner, vilka före 1880-talet hade svarat för merparten av tidskrifternas utgivning (23 resp. 49 procent). En liknande utveckling skönjdes även inom tidningspressen.

Däremot professionaliserades inte redigeringen av tidskrifterna på samma sätt som vid dagstidningarnas redaktioner och tidskriftsredaktionerna blev inte heller manstarkare. Lektor Gummerus redigerade t.ex. Kyläkirjaston Kuvalehti som morgonbestyr innan han gick för att hålla sina skoltimmar. Redaktörerna var företrädare för sina branscher och de kände ett behov att meddela kunskap och driva sin egen sak. Ibland behövde de också pengar.

Endast vid några större tidskrifter fanns det i början av 1900-talet yrkesjournalister. Tidskrifterna har alltid varit och är mera beroende av medhjälpare än tidningarna. Av Valvojas sidor åren 1881–1890 var 67 procent författade av medhjälpare. Den aktiva författarkåren var emellertid inte stor i ett litet land som Finland och många bidragsgivare var veritabla publicister, vilka fungerade som medhjälpare i många olika tidningar och tidskrifter.

Det politiska tidningssystemets storhetstid (1905–ca 1930)

Finlands presshistoria under senare hälften av 1800-talet får sin förklaring av medborgarsamhällets uppkomst. Dit hör i snävare bemärkelse politiseringen – hur de nationellt sinnade rörelserna mobiliserade sina anhängare genom det offentliga ordets förmedling – liksom i vidare mening undersåtarnas förvandling till medborgare, vilka förverkligade sina behov på bred front från andelsaffärer och idrottsföreningar till kultursamfund och politiska partier. Denna aktivitet genomsyrades ofta av de finsk- eller svensksinnades medvetenhet om sin nationalitet. Förhållandet till moderlandet Ryssland blev en allt synligare dimension av opinionsbildningen ju närmare sekelskiftet man kom. Till den nationella rörelsen hade ända från början även hört en samhällelig dimension, men vid sekelskiftet framträdde den socialistiska arbetarrörelsen, som inte närmade sig frågan ur språkets utan ur klassens perspektiv. Politiken i vid mening började ingå i människornas verklighet i slutet av 1800-talet och påverkade deras beteende, även hur de grundade tidningar och valde att läsa dem.

Åbotidningen Sosialistis (Socialisten) huvudredaktör Taavi Tainio framlade år 1906 en för tidpunkten träffande bedömning angående förutsättningarna för arbetarpressens framgång. Budskapets kärna var, att ju tydligare socialistisk ståndpunkt en tidning hade, desto bättre emottogs den av arbetarna. Det innebär att tidningen i egenskap av partiets språkrör bäst nådde den befolkningsgrupp, ur vars krets den överhuvud hade möjlighet att rekrytera prenumeranter. En oklar uppfattning om arbetartidningens roll skulle ha fått motsatt verkan: arbetarna skulle inte ha stött tidningen tillräckligt, men tidningen bar ändå en stämpel av arbetartidning och kunde sålunda inte heller utvidga sin prenumerantkrets åt något annat håll. En samtida såg alltså vad forskarna senare har sammanfattat som ett grundläggande drag i det nordiska partitidningssystemet.

Niels Thomsen (1972) uppskisserade det i Danmark från slutet av 1800-talet till andra världskriget rådande s.k. klassiska fyrtidningssystemet – även i mindre städer utkom ofta språkrör för samtliga fyra huvudpartier. Grunden för systemet var det faktum, att människorna då de begynte prenumerera på en tidning valde ett politiskt lämpligt språkrör. Människornas politiska ståndpunkt åter påverkades i avgörande

De politiska dagstidningarna förstärkte ofta läsarnas tro genom slagord placerade i själva "tidningshuvudet". Agrarförbundets Savon Sanomat var enligt sin underrubrik "Språkrör för inlandets landsbygdsbefolkning" och deklarerade inne i cirklarna att "om lantmannen härdar ut så reder sig alla" och "om lantmannen brister så faller allt samman". Telefontrådarna anspelar i alla fall på tidningens uppgift som nyhetsförmedlare.

grad av deras sociala ställning. Arbetarna prenumererade på en arbetartidning, bönderna på en agrartidning, tjänstemännen och allmogens högre skikt på en konservativ tidning och borgerskapet på en liberal tidning. Det politiska tidningsvalet underlättades även av att det inte förekom några stora skillnader i fråga om kvantiteten av tidningarnas innehåll. Det viktigaste var att man erhöll ett innehåll av rätt (politisk) färg.

I Danmark var systemet som renast omedelbart före första världskriget, men det var även rådande ännu under 1920- och 1930-talen oaktat vissa dekadensfenomen. Detsamma gäller för förhållandena i Finland. Det politiska flertidningssystemet föddes kring språkpolitiken under 1800-talets sista decennier, erhöll nyanser från Rysslandpolitiken vid sekelskiftet och började efter storstrejken hösten 1905 att växa utifrån en allt mera klasspolitisk bas. Tidningspressens politisering som redan hållit på att avmattas, fick ny kraft av Finlands självständighet, av de påföljande stora politiska tvistefrågarna och överhuvudtaget av att den politiska makten nu helt låg i hemlandet vilket gjorde det allt mera essentiellt att söka påverka väljarna. Tidningsmarknadernas journalistiska och ekonomiska del höll emellertid redan på att föra strömmen i annan riktning och den efterkloka forskaren kan påstå, att det politiska tidningssystemets storhetstid i Finland tog slut i och med den ekonomiska depressionen i början av 1930-talet, även om systemets allmänna ramar ännu hölls intakta i årtionden.

Förändringens bakgrundsfaktorer

I månadsskiftet oktober–november 1905 strök en politisk–samhällelig höststorm över Finland i form av storstrejken. Den spred sig till Finland från Ryssland, där den åstadkommit att regeringens auktoritet kollapsat till följd av nederlaget i kriget mot Japan. Kejsaren utlovade sina ryska undersåtar vissa medborgerliga friheter och bl.a. en reform av folkrepresentationen. I Finland utgjorde den s.k. första förtrycksperioden den omedelbara bakgrunden till strejken. Den ryska centralmakten sökte förenhetliga den finländska lagstiftningen med moderlandets, vilket stod i skarp konflikt med den tolkning som finländarna under årtionden utvecklat för sin autonomi.

I Finland rådde ett från den svenska tiden nedärvt ståndsrepresentationssystem, men före sekelskiftet 1900 hade storfurstendömet övergått från ståndssamhälle till klass-samhälle. Industrialiseringen hade medfört en ökning av arbetarklassen, och den obesuttna befolkningen på landsbygden samt torparna hade vuxit betydligt snabbare än antalet jordägare. Det rådde visserligen en ekonomisk ojämlikhet, men även på utkomsttrappans lägre steg räckte pengarna hos de flesta till så-

dana marginalnyttigheter som tidningar. Innehållet skulle blott vara sådant, att man ville läsa dem.

Den mest betydande följden av det ”möjligheternas fönster” som storstrejken öppnade var lantdagsreformen vilken förverkligades som en exceptionellt stor engångsförändring. Parlamentet valdes för första gången medelst allmän och lika rösträtt år 1907. Det nya systemet med allmän rösträtt även för kvinnor var ett av världens mest demokratiska, och det skulle visa sig att Finland mätt genom val hade det proportionellt sett starkaste socialdemokratiska partiet i världen. År 1916 erhöll det till och med majoritet i lantdagen.

För politiska partier och för andra sammanslutningar i medborgarsamhället var det väsentligt att kejsaren i det manifest som avslutade storstrejken 1905 gav efter och lovade Finland en lagstiftning som garanterade yttrande-, församlings- och föreningsfrihet samt avskaffade förhandscensuren. Pressen hade redan under storstrejksdagarna för fulla segel praktiserat yttrandefriheten. Fastän lagen om den preventiva censurens upphävande fastställdes år 1906, avstannade reformerandet av tryckfrihetslagstiftningen som helhet i och med att kejsardömet småningom repade sig. År 1912 meddelade generalguvernören att den finländska tryckfrihetslagstiftningen överförts till den ryska rikslagstiftningens område, vilket innebar begränsningar. Världskriget år 1914 medförde krigscensur även i Finland.

Skolning och bildning utgjorde väsentliga hörnstenar i det finsknationella projektet. Om förfinskningen av Finlands förvaltning, kultur och bildning enligt Snellman, hade som målsättning att förhindra den finska nationen att glida in i det ryska rikets hav av förryskade folk, så förutsatte uppnåendet av detta mål i praktiken skapandet av en finskspråkig bildad klass genom en finskspråkig utbildning på alla nivåer. Folkets läskunnighet utgjorde en viktig bakgrundsfaktor för pressens spridning. Om man får tro de anteckningar om läsförmågan som prästerskapet gav vid läsförhören, så skulle ungefär 90 procent av finländarna kunnat läsa redan i mitten av 1800-talet. Det finns dock mycket luft i dessa siffror, ty ofta var ”läskunnigheten” endast utantill-läsning av inlärda lärostycken. Om man med läskunnighet enligt internationell sed förstår både läs- och skrivfärdighet, så begynte antalet läskunniga i Finland egentligen att öka först under senare hälften av 1800-talet bl.a. tack vare grundandet av folkskolorna.

Pekka Mervola (1995) har gjort omfattande uträkningar för att kunna bedöma antalet hushåll och tidningspressens totalspridning under olika tider. Han har påvisat att ökningen av läsfärdigheten (i mera krävande bemärkelse) ganska noggrant följer ökningen av tidningspressens täckande spridning. Enligt Mervola uppnåddes i Finland kring sekelskiftet en 50 procentig läskunnighet och på 1930-talet en 90 pro-

centig läsfärdighet. Läskunnigheten och dess aktiva användning var en av de nödvändigaste byggstenarna i medborgarsamhället.

Åren 1905–09 innebär en ökning av antalet tidningar

År 1900 utkom i Finland 85 finsk- eller svenskspråkiga tidningar, lokala tidningar medräknade. Antalet var större än någonsin tidigare. På grund av de av myndigheterna föranstaltade indragningarna och andra svårigheter sjönk antalet tidningstitlar till 70, men nådde åter år 1905 nytt rekord, 87 titlar. År 1906 fanns det 20 tidningstitlar mera än föregående år, och år 1907 ökade antalet med nio. En mindre tillväxt skedde ännu under de följande åren, men sedan började marknadernas vardag att göra sig gällande, och skaran glesnade. Det förekom även under tillväxtåren en stor variation vad antalet titlar beträffar och likaså fanns det gott om kortvariga försök. Tillväxten baserade sig i huvudsak på den ökade samhälleliga aktiviteten, men också på en uppluckring av byråkratin i fråga om grundandet och övervakningen av tidningspressen.

Det numerära antalet tidningsnummer som utkom under en vecka i Finland var som störst år 1900 (287), men redan år 1906 överskreds rekordet klart. Speciellt ökningen av de tidningar som utkom tre gånger i veckan höjde under dessa år av tillväxt antalet nummer per vecka till närmare fyrahundra.

I genomsnitt utkom tidningarna i Finland år 1900 3,4 gånger i veckan och år 1905 samt 1909 i genomsnitt 3,2 gånger. Det sjunkande medeltalet avspeglar förändringar i tidningspressens språkliga, regionala och politiska struktur: den finskspråkiga pressen ökade, i regionala centra grundades nya tidningar, och partierna strävade efter ett hela landet täckande nät av språkrör.

De svenskspråkiga tidningarna passerar sin kulmen i fråga om antal

Under den första hälften av 1800-talet bestod tidningarnas potentiella läsarkår i huvudsak av de svenskspråkiga högre skikten. Det var sällsynt att vanligt folk besatt en aktiv läskunnighet före den utveckling som inleddes i mitten av seklet och den därtill anslutna utvidgningen av den finskspråkiga pressen. Emellertid överträffade antalet finskspråkiga tidningstitlar först år 1878 antalet svenskspråkiga. Emedan de svenskspråkiga tidningarna riktade sig till en lärdare och mera urban läsarkår, vilken var mer förmögen och mera krävande, utkom de även tätare.

Först år 1890 utkom det flera finskspråkiga än svenskspråkiga tidningsnummer i veckan.

Finlands invånarantal nådde en miljon år 1811, två miljoner 1879, tre miljoner 1912, fyra miljoner 1950 och fem miljoner 1991. De svenskspråkiga invånarnas absoluta antal nådde sin kulmen – ca 350 000 – kring år 1900. Då utgjorde deras andel av Finlands befolkning ungefär 13 procent. I mitten av 1990-talet var de svenskspråkigas andel av befolkningen knappa sex procent och deras absoluta numerär (295 000) ungefär densamma som år 1880. Av tidningstitlarna var år 1900 var tredje svenskspråkig och år 1909 drygt var femte.

Antalet svenskspråkiga tidningstitlar var som störst (30) år 1898, då även antalet nummer per vecka nådde sin kulmen (104). Om man godtar en så vid variationsintervall som en tredjedel, så hölls antalet svenskspråkiga tidningstitlar på ”samma” nivå från 1880-talet till 1970-talet, då det sjönk under tjugo. Med drygt tjugo tidningar var det möjligt att täcka språkminoritetens enhetliga bosättningsområden vid kusten, och små tidningar räckte även till för finskspråkiga inlandsstäder, där det fanns storindustri som ägdes av ”det svenska kapitalet”.

År 1900 fanns det i landet en svenskspråkig tidning på 12 500 svenskspråkiga invånare, medan det på motsvarande sätt fanns en finskspråkig tidning på 42 000 finskspråkiga finländare. Efter sekelskiftet innebar den svenskspråkiga pressens tillväxt en ökad spridning och en utvidgning av den sociala dimensionen, medan åter på den finskspråkiga sidan antalet tidningstitlar fortsatte att öka ända in på 1980-talet. Då landets befolkning nådde tre miljoner år 1912, fanns det en svenskspråkig tidning på 14 500 svenskspråkiga invånare och en finskspråkig tidning på 27 300 finskspråkiga.

Det svenska partiet, vilket under 1880-talet antagit en skarpare profil som en reaktion på finskhetsrörelsen, var en lös elitrörelse som inte sökte närma sig ”folket” lika medvetet som fennomanerna. Under ståndslantdagarna överskred det svenska partiets inflytande vida den svenskspråkiga befolkningens numerära andel, och representationsreformen var svår för partiet. Svenska folkpartiet organiserade emellertid sig på våren 1906 och förklarade att det försvarade hela den svenskspråkiga befolkningens rättigheter. Svenska folkpartiet som förenades av det svenska språket och en borgerlig grundåskådning var inte ett parti i samma bemärkelse som de mer eller mindre klassbaserade finskspråkiga partierna, utan en takorganisation kring språket som förenade mångahanda intressen. Av denna anledning motsvarade svenska folkpartiet ungefär hela det finskspråkiga borgerliga partifältet med konservativa, liberala och agrarer.

Uppställandet av språket som en samlande faktor var den kraft kring vilken folkpartiet förmådde gruppera nästan hela språkgruppen

från österbottniska småbrukare till åboländska fiskare, från belästa helsingforsare till aristokratin och städernas industrikretsar i södra Finland. Utanför blev endast den del av arbetarbefolkningen som ställde socialismens målsättning framom modersmålet.

Den svenskspråkiga tidningspressen hade en betydande inverkan på uppkomsten av denna enhetlighet och dess bevarande, ty förutom ett fåtal arbetartidningar ställde den sig under folkpartiets paraply. De svenskspråkiga tidningarna öppnade inte sin egen språkgrupps inre klyftor, vilket den finskspråkiga partipressen energiskt gjorde på sitt håll. De svenskspråkiga tidningarna sopade snarare stoffet till samhälleliga konflikter under mattan i det man ansåg språk- och nationalitetsenheten vara det primära.

Den största svenskspråkiga tidningen Hufvudstadsbladet kallade sig ”språkrör för landets svenskspråkiga befolkning” och omhuldade enhetstanken. Detta passade tidningen väl, ty den var inte till sina traditioner ett politiskt organ, utan fastmera en allmän kommersiell tidning för huvudstaden. Efter att myndigheterna indragit den mera politiska Nya Pressen år 1900 erhöll Hufvudstadsbladet en stark ställning och även riksmässig bärning för sin liberala grundåskådning. Till sin spridning inrymdes den i slutet av autonomins tid i samma klass som de ledande finskspråkiga partiorganen Uusi Suometar, Helsingin Sanomat och Työmies. Tack vare sin spridning blev den svenskhetens ledande forum.

Den 1906 återupplivade Nya Pressen strävade efter positionen som svenska folkpartiets ledande politiska tidning. Tidningen fortsatte sin indragna namnes ideella traditioner. Även chefredaktören var densamme, svenskhetsrörelsens ideolog Axel Lille. Nya Pressen sökte, förutom att trygga den svenskspråkiga befolkningens rättigheter, befrämja demokratiseringen och sociala reformer. I sin Rysslandspolitik var den ovillkorligt konstitutionell. På tidningsmarknaden hamnade tidningen i skuggan av Hufvudstadsbladet och från och med 1909 utgavs den t.o.m. av ett aktiebolag vars huvudägare var Hufvudstadsbladets ägare. På vintern 1914 sammanslogs Nya Pressen med en konkurrerande eftermiddagstidning till en ny tidning, Dagens Press, som utgavs av Hufvudstadsbladets förläggare.

I större svenskspråkiga bosättningscentra förekom konkurrens mellan regionala tidningar. Bakgrunden var lokala intressen, den svenskspråkiga politikens skiftningar och kommersiell konkurrens. De svenskspråkiga tidningarnas ägobas var i allmänhet rätt smal, och affärstänkande gavs där oftast betydligt mera utrymme än hos de finskspråkiga partitidningarna. Det affärsekonomiska tänkandet gjorde att de svenskspråkiga tidningarna såg förhållandet mellan det politiska och övriga innehållet på ett annat sätt än de finskspråkiga partiorganen. För

näringslivet, som gav tidningarna annonsintäkter, betydde nyheter och aktuella översikter mera än att slå vakt om en precis politisk renlärighet.

Åbo var vad konkurrensen beträffar en lugn plats fr.o.m. år 1907, då Åbo Underrättelser övertog sin medtävlare och i sin ägo även fick systertidningarna Västra Finland och Turun Lehti. De sistnämnda var till lantbefolkningen riktade opolitiska ”folkblad”, och tack vare den arbetsfördelning som förverkligades tillsammans med Västra Finland kunde Åbo Underrättelser koncentrera sig på att betjäna sin urbana läsekrets.

Wiborgs Nyheter hade grundats som efterträdare till en tidning som censuren indragit år 1899 och som en liberal motvikt till den i staden då utkommande svekomanska tidningen. I det stämningsläge som rådde efter storstrejken grundades i Viborg ytterligare en ny tidning, vilken även den utgavs sex gånger i veckan och strävade till en god nyhetsbetjäning. Befolkningsunderlaget var emellertid inte ens tillsammans med S:t Petersburg tillräckligt för mera än en svenskspråkig tidning.

I Vasa konkurrerade under slutet av autonomins tid gamla Vasabladet och Vasa-Posten. Den senare hade startat som en annan tidnings (Vasa Nyheter) bygdeupplaga och stod nära bondefraktionen Lantmannagruppen som grundats år 1914 inom svenska folkpartiet. Även Vasabladet spreds till landsbygden, men var samtidigt vasabornas tidning och aktade sig för att binda sig till någon klick inom svenska folkpartiet.

En kedja av mindre svenskspråkiga tidningar täckte hela kusten från Gamlakarleby till Björneborg och från Hangö till Kotka. På Åland utkom tidningen Åland och även i Tammerfors lyckades den svenskspråkiga tidningen uppbåda några hundra prenumeranter.

Då perspektivet i detta avsnitt är partipolitiskt är det skäl att ånyo konstatera, att den svenskspråkiga borgerliga pressen passade illa in i detta mönster. Förhållandet mellan tidningarna och svenska folkpartiet var avlägset och anslöt sig närmast till personrelationerna. De stora ideologiska linjerna förenade emellertid tidningar och partiet, och tidningarna brukade inte i principfrågor ställa sig emot partiledningen. Sålunda var den svenskspråkiga borgerliga pressen snarare parti–inriktad än en renodlad partipress.

De politiska tidningsnäten breder ut sig

I Finland utkom det år 1890 tidningar i 27 städer, och i 12 av dem endast en tidning. År 1900 fanns det 36 tidningsstäder och i varannan förekom ingen konkurrens. Samma antal entidningsstäder fanns ännu år 1905, men deras andel av utgivningsorterna var i sjunkande. Då valet av

folkrepresentation blev demokratiskt och då medborgarna ville erhålla läsning av rätt färg, blev det viktigt för de politiska partierna att få sin stämma hörd i samtliga valdistrikt. 1907-års valdistriktsindelning utgjorde sålunda grund för partiernas organisation och för tidningarnas spridningsområden – partiorganen brukade anmäla sig som språkrör för något eller några valdistrikt. Undantagen förorsakades av trafikförhållandena, av städernas influensområden och av partiets tidningsnät och dess täthet.

På grund av de förändrade politiska verksamhetsramarna kan man inte med riktigt samma termer tala om tiden före och efter storstrejken. Enligt Pirkko Leino-Kaukiainens (1988) klassificering bestod de år 1905 utgivna 87 tidningarna av 21 svensksinnade, 14 gammalfinska, 23 ungfinska, 10 allmänt finsksinnade, 5 arbetartidningar, 11 obundna och 3 officiella tidningar. Hon har även klassificerat tidningarna enligt det tillvägagångssätt de förespråkade i sin Rysslandspolitik. Då var 47 tidningar konstitutionella, 14 förespråkade en undfallenhetslinje, 23 var neutrala och 3 officiella organ. Toivo Nygårds (1987) beräkningar för år 1908 avspeglar åter partisystemet under den demokratiska folkrepresentationens tid: av sammanlagt 120 tidningar var 10 språkrör för svenska folkpartiet, 28 var gammalfinska, 33 ungfinska, 4 representerade agrarförbundet, 20 var arbetartidningar, 3 stod bakom kristliga arbetarförbundet och 22 var oavhängiga.

Bakom uppkomsten av de gentemot partierna oavhängiga tidningarna låg år 1905 ofta lokala konflikter. I gruppen ingick även de, som enligt Leino-Kaukiainen i verkligheten var någonting annat än vad de såg ut att vara: ”kryptosvekomanska” eller ”kryptofennomanska”. Av de obundna tidningarna påträffades även många under de följande åren i något partis led, liksom också de allmänt fennomanska tidningar som tvingades välja parti. Leino-Kaukiainen placerar 21 av sammanlagt 25 svenskspråkiga tidningar år 1905 i de svensksinnades grupp, medan Nygård av 26 tidningar år 1908 endast betraktar 10 som hörande till partipressen, enligt kriteriet ”gav ett tydligt uttalat stöd åt det svenska partiet”.

De obundna tidningarna uppgick enligt dessa beräkningar år 1905 till 11 eller 13 procent av titlarna och år 1908 till 22 eller 18 procent. Om man godtar ett betydligt mera obestämt stöd än ”tydligt” för det svenska folkpartiet som bundenhet, så skulle den oavhängiga pressens andel stanna kring tio procent. I kolumnen för obundna tidningar förekom under ifrågavarande år ännu inte lokalpressen, men år 1915 förekom redan tio lokala tidningar. Om man från antalet obundna tidningar år 1915 subtraherar dessa lokala tidningar och anser ett tiotal svenskspråkiga tidningar vara åtminstone försiktiga anhängare av svenska folkpartiet, så är återstoden obetydlig. Politiken hörde till tidningens

kännetecken under 1900-talets inledande decennier, och ett möjligast täckande tidningsnät var det bästa sättet för partierna att nå väljarna.

Gammalfinnarna och en driftig partisekreterare

Under den s.k. första förtrycksperioden förändrades de politiska konstellationerna i ogynnsam riktning för det gammalfinska regeringspartiet. I 1904-års lantdagsval erhöll de konstitutionella majoritet i tre av fyra stånd, och inom det finska partiet började man bygga upp en partiorganisation och utarbeta ett modernt partiprogram. För uppgiften anställdes som partisekreterare den unge redaktören K. N. Rantakari. I hans planer ingick att åstadkomma ett fast samarbete mellan partiorganisationen och partiets språkrör.

Den politiska motvinden för partiet under ofärdsåren kom även till synes däri, att det år 1905 endast hade 14 språkrör, men följande år redan 21 och som mest 1908–09 hela 28. Anmärkningsvärt var att det bland det finska partiets språkrör, förutom Uusi Suometar som hörde till landets ledande tidningar, även fanns en hel skara gamla och etablerade regionala tidningar, som Aamulehti (Tammerfors), Hämeen Sanomat (Hämeenlinna), Uusi Aura (Åbo), Karjalatar (Joensuu), Suomalainen (Jyväskylä), Uusimaa (Borgå), Satakunta (Björneborg) och Kaiku (Uleåborg) samt tidningar i Viborg, Vasa, Kotka, Nystad och Gamlakarleby.

Vid tiden för parlamentsreformen fick det finska partiet språkrör även i Kristinestad, Fredrikshamn, Kajana, Kexholm, Lahtis, Villmanstrand, Raumo, Kemi, Brahestad, Sordavala, Nyslott, Kuopio, S:t Michel och för en kort tid till och med i Forssa. Några av dessa tidningar var helt och hållet nya, i övriga fall bekände sig den äldre tidningen till det finska partiet. De sistnämnda fallen föregicks i allmänhet av en kamp om den rätta kursen med ungfinnarna inom tidningsbolaget – vinnaren fick hålla tidningen, och förloraren tvingades grunda en ny. Ibland hänvisade också den gammalfinska tidningen i sitt program till en konkurrent i form av stadens ungfinska tidning.

Innan det finska partiet organiserats hade Uusi Suometars redaktion på sätt och vis ersatt partibyrån och den skara av ledande politiker som flockades kring tidningen motsvarade partiets centralstyrelse. Uusi Suometar var i sina skriverier riktningsgivande för de regionala tidningarnas ställningstaganden och påverkade åsikterna hos de politiskt aktiva i landskapen. Många av dessa personer prenumererade vid sidan av det regionala organet även på partiets huvudtidning i Helsingfors.

Efter att partiet organiserat sig förmådde Uusi Suometar snabbt frigöra sig från sin gamla roll som partiets ledare och följa den delvis utanför tidningen stående partiledningens instruktioner. Detta underlätta-

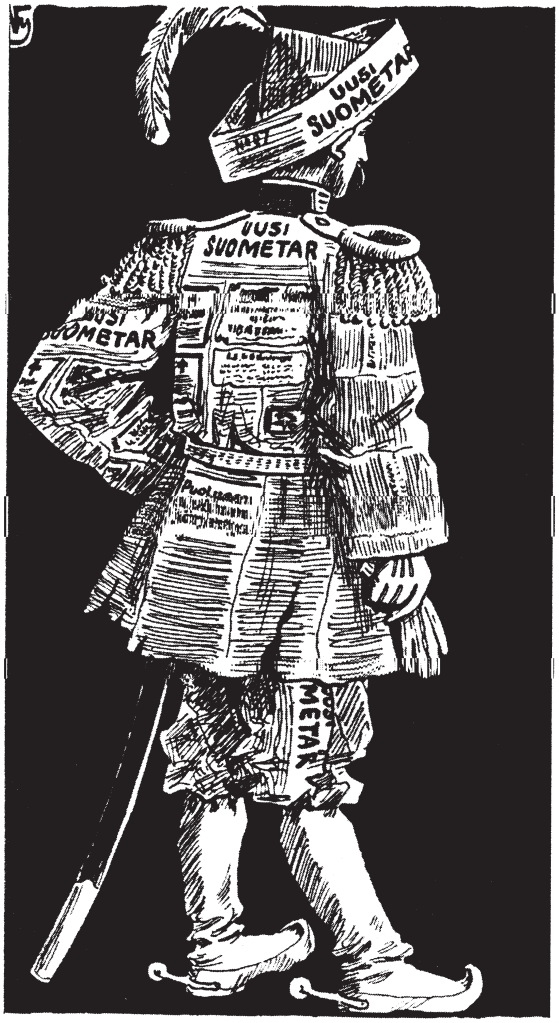

Det finska partiets partisekreterare, journalisten K. N. Rantakari sökte sätta pli på det egna partiets språkrör och leda dem i gemensam strid mot övriga partier. Skämttecknaren har beklätt honom med partiets ledande organ Uusi Suometar. I rockskörtet syns texten "Partiets inre ordning".

des av en slags personalunion: Ernst Nevanlinna verkade åren 1906–13 både som tidningens chefredaktör och som ordförande i partidelegationen. Tidningens viktigaste artiklar godkändes i partidelegationen och även i övrigt iakttog Uusi Suometar noggrant partiledningens föreskrifter.

Partiorganisationen och partisekreterare Rantakari strävade efter att befrämja samarbetet mellan det finska partiets språkrör för att försäkra sig om tidningarnas ”rätta” politiska linje. Samtidigt sökte man skapa sådana samarbetsformer vilka skulle ha stött de till sina ekonomiska och andliga resurser svagare tidningarna. De fattigare tidningarna förhöll sig positivt till denna partiledningens initiativrikedom, men de mera framgångsrika språkrören var antingen likgiltiga eller misstänkte att denna ekonomiska samverkan skulle styra resurserna från dem själva till svagare tidningar.

Under förtrycksperioden förekom i flera städer annonsbojkotter riktade mot undfallenhetstidningarna och gammalfinnarna såg en gemensam annonsbyrå som ett medel att lindra bojkotternas inverkan. Samtidigt planerade man även inrättandet av en nyhetsbyrå, men då bojkottfrågan under 1906-års lopp miste sin aktualitet, förföll tanken på en nyhetsbyrå, främst på grund av finansiella problem. Som ett alternativ i Rantakaris planer ingick grundandet av ett gemensamt aktiebolag bestående av partiets tidningar, vilket skulle förena tidningsgruppen till ett så stort förbund, att ingen annonsör skulle våga bojkotta det. Planerna på en centralstyrning utsträckt ända till tidningarnas ägande och ekonomi fördes dock synbarligen inte längre, ty tanken vann inte gehör bland de tidningar som ekonomiskt var självförsörjande och lokalt ägda. Då en formell samgång misslyckades blev styrningen av tidningarna närmast beroende av partisekreterare Rantakaris egen stora aktivitet.

Kärnan i denna styrning var en strävan att få språkrören att i sina ställningstaganden följa partiets centrallednings beslut. I cirkulärbrev gav partisekreteraren mycket detaljerade instruktioner åt tidningarna om vad och i vilken ton de skulle skriva. Speciellt inför valen duggade instruktionerna tätt och i krävande ton. Till exempel inför valet år 1907 uppmanade Rantakari tidningarna att jämföra egna och andra partiers kandidater, men så nära valdagen att de som kritiserats inte skulle hinna försvara sig. Man skulle gräva i de politiska motståndarnas förflutna, tala ”sanning”, men genom att låta ”fakta tala fritt”. På slutrakan till 1908-års valkampanj instruerade Rantakari redaktörerna, att ”från och med nu får ni endast trycka valtext i er tidning”. Man skulle ge en bild av ett aktivt parti även om man måste koka soppa på en spik. Under 1909-års valstrid från början av mars till början av maj sände Rantakari totalt 30 direktiv i form av rundskrivelser till partiets distrikt och tid-

Tidningen Uusi Aura i Åbo vände sig år 1915 till både herrskap och vanligt folk med dylika deviser: "Uusi Aura innehåller intressanta artiklar, behandlar kommunala och statliga frågor, dryftar förhållanden inom det ekonomiska livet, underhåller med sina roliga kåserier och berättelser samt följer piggt med händelserna på landsbygden. Prenumerera på Uusi Aura!"

ningar, vilka sistnämnda beskrevs som ”kampens” främsta redskap, d.v.s. ett brev varannan dag.

Tidningarna tog visserligen inte dessa uppmaningar ad notam på det sätt som partisekreteraren hade önskat. Han ansåg att de ofta skrev ”bara skräp” och det var enligt honom oerhört, att vissa av partiets språkrör i sin penningbrist gick så långt att man införde andra partiers betalda annonser. Rantakaris reaktion var argsint: ”Goda vänner, jag skulle ha lust att svära mig till döds då jag betraktar en dylik satanisk brist på disciplin. Det är ej frihet. Det är ett skamlöst förakt för saken.” Detta disciplinsbrott kom till partisekreterarens kännedom därigenom att partitidningarna måste skicka ett friexemplar av tidningen till partibyrån som på så sätt kunde hålla ett öga på deras linje.

Rantakari var journalist och han lade stor vikt vid pressen i partiarbetet: endast med hjälp av tidningarna kunde man nå de stora massorna. Därför betonade han de regionala tidningarnas betydelse för partiet och ansåg att tidningarnas minskande spridning var ett mycket allvarligare bakslag för partiet än en tillfällig valförlust. I slutet av autonomins tid gick enligt gängse sed även det finska partiets partiorganisation och press på personnivå in i varandra. Personkontakterna var livliga mellan såväl Uusi Suometar och partiets centralledning som mellan distriktskommittéerna och de regionala språkrören. Speciellt då partiverksamheten allmänt avmattades på 1910-talet ökade pressens betydelse som surrogat för organisationen. Det lokala tidningsbolagets direktionsordförande ingick vanligen i distriktskommittén och någon av tidningens redaktörer var ofta distriktssekreterare i bisyssla.

År 1911 avgick K. N. Rantakari från platsen som partisekreterare och blev chefredaktör för Uusi Aura i Åbo och ny partisekreterare blev redaktör Vihtori Simonen, huvudredaktör för Mikkelin Sanomat i S:t Michel, till vilken post han några år senare även återvände. Uusi Aura var med en spridning på 16 000 exemplar (1915) det finska partiets näststörsta språkrör efter Uusi Suometar (spridning 20 000 exemplar år 1915). Rantakaris tid (1911–16) var uttryckligen Uusi Auras glansperiod, ty med ett djärvt grepp gjorde han den till en stor tidning. Fastän Rantakari var en partiman, så utvecklade han i Uusi Aura särskilt tidningens journalistiska sida.

Den tredje stora gammalfinska tidningen var Aamulehti med en spridning på knappa 14 000 exemplar (1915). Den hade bevarat sin ställning även i slutet av förtrycksperioden, även om den allvarligt hade vacklat i sin ideella linjedragning då dess långvariga chefredaktör hoppat av till de konstitutionella. Även Vaasa (10 600 ex. 1915), Satakunta (7 500 ex. 1914) och Hämeen Sanomat (7 400 ex. 1914) hörde till de mest spridda gammalfinska tidningarna. I andra ändan av skalan fanns sådana små tidningar som Raahen Sanomat i Brahestad (300 ex. 1910) och

Raja-Karjala i Sordavala (400 ex. 1912). De till sin spridning och sitt innehåll anspråkslösa småbladen hade närmast grundats för att uppbära partiets fana på sina orter och de var snarare delar av partiorganisationen än fristående journalistiska produkter.

Den sammanlagda spridningen för det finska partiets språkrör var år 1905 knappa 110 000 exemplar. Partiets anhängare uppskattade att spridningen följande år skulle ha uppgått till hela 200 000, men däri ingick nog officiell optimism. Den totala spridningen låg sannolikt ännu år 1915 snarare under än över 150 000 exemplar. Partiets stämma hördes emellertid riksmässigt väl, och i många landskap var den t.o.m. utmärkt tryggad.

Det finska partiet stöddes år 1917 av 24 språkrör och dess tidningsnät var rätt täckande ända upp till Uleåborg. Det förekom emellertid stora variationer i fråga om språkrörens kvalitet, ty i denna skara ingick förutom landskapens härskare även små tynande tidningar. En del av dessa levde endast något år och försvann sedan från marknaden för att ersättas av en ny titel.

Ungfinnarnas rikliga och skiftande tidningsskara

Den konstitutionella fronten som under förtrycksperioden överskridit språkgränserna utgick som ”segrare” ur storstrejken hösten 1905. Den nya politiska situationen ledde emellertid till frontens upplösning och lyfte ånyo fram språkgränsen. Våren 1906 organiserade sig de konstitutionellt finsksinnade i det ungfinska partiet. Ungfinskheten, som uppkommit i slutet av 1880-talet, var samhälleligt reformvänlig, men under ofärdsåren fick rörelsen genom sin rysslandspolitiska konstitutionalism ett tillskott av personer med en mycket konservativ samhällssyn. Inom det ungfinska partiet förekom efter år 1906 sålunda ett frö till upplösning: huvuddelen av partiet spjälktes i två läger och en del av den ungfinska agrara vänstern blev agrarförbundet. I den ungfinska ornitologin läste den vänstra flygeln, ”sparvarna” Helsingin Sanomat och satte värde på socialpolitiska synpunkter, medan åter den högra flygeln, ”svalorna”, som sitt ledande organ grundade Suomalainen Kansa (”Det Finska Folket” 1907–11), höll konstitutionalismen som den viktigaste frågan.

Ungfinnarna gick mycket förhoppningsfulla till det första enkammarvalet, men de blev besvikna då de klart distanserades av socialister och gammalfinnar. Optimismen hade även utlösts av det faktum, att den ungfinska tidningsgruppen år 1906 redan bestod av 34 språkrör och följande år av hela 38. År 1917 hade antalet sjunkit till 26, men gruppen var fortfarande mera omfattande än övriga partitidningsgrupper.

Den ungfinska pressen var också regionalt landets mest täckande, t.ex. år 1908 utkom partiets språkrör på 29 orter. I skaran ingick flera stora tidningar. Helsingin Sanomat hade redan år 1915 en spridning på 32 000, Karjala (Viborg) 14 600, Turun Sanomat (Åbo) 14 000 samt Kaleva (Uleåborg) och Karjalan Lehti (även den i Viborg) ca 10 000. Som motvikt fanns det en mängd tidningar med ringa spridning, vilka grundats endast för att partiet också på dessa orter skulle ha ett organ, eller för att ortens ungfinska tidning behärskades av ”fel” fraktion inom partiet. Den ungfinska partipressen – om man nu kan tala om en enhetlig tidningsgrupp – var med en sannolik totalupplaga på drygt 150 000 exemplar år 1915 störst i landet.

De försök som partiets centrala ledning gjorde att påverka de regionala språkrören misslyckades ofta på grund av partiets splittring. Den i Helsingin Sanomats utrymmen inhysta centrala ledningens rekommendationer stödde i huvudsak partiets vänstervinge, och de tidningar som sympatiserade med partiets höger lyssnade inte på dessa rekommendationer, ty de fick sina instruktioner från Suomalainen Kansas redaktion. Grundandet av sistnämnda tidning föregicks nämligen av en kamp om Helsingin Sanomats linje som utmynnade i ett nederlag för högern.

Eero Erkko som fungerat som Helsingin Sanomats chefredaktör sedan 1908 handhade fortsättningsvis olika uppgifter inom det ungfinska partiets centralledning. Han verkade i flera repriser som ordförande för partiets centralkommitté och hans position inom partiet liknade Ernst Nevanlinnas inom Uusi Suometar och det finska partiet. Nygård (1987) har beskrivit hur Erkkos arbetsrum på Helsingin Sanomat var som ett högkvarter för partiets verksamhetsledare. Partiets anställda och enskilda partimedlemmar bad brevledes om detaljerade instruktioner och gav samtidigt sin respons på Helsingin Sanomats skriverier. Distriktskommittéerna kunde även be tidningarna om rent pekuniärt understöd för partiverksamheten, och dessa hänvändelser blev inte alltid resultatlösa.

Efter sitt nederlag fick partiets höger inte längre sin stämma hörd inom Helsingin Sanomat, vilket var ett betydelsefullt faktum, ty huvudorganet hade ett riksmässigt inflytande på opinionerna. Men högervingen hade en stark ställning inom partiets centralförvaltning och lantdagsgruppen, och den grundade som nämnts våren 1907 Suomalainen Kansa som sin huvudspråkrör. Tidningen riktade sig till landsbygden och den utkom på eftermiddagarna för att undvika direkt konkurrens med Helsingin Sanomat i huvudstaden. De ungfinska anhängarna förmådde emellertid inte i längden försörja två i Helsingfors utkommande riksmässiga tidningar.

Då Suomalainen Kansa upphörde att utkomma sommaren 1911 lindrades partiets splittring, men på lokal nivå förhöll man sig fortfarande till partiledningens styrning i enlighet med den politiska ornitologin, och ledningen saknade verktyg för att bestraffa de privatägda eller av lokala aktiebolag utgivna tidningarna. Partiledningens aktivitet gentemot tidningarna var även i övrigt mindre än i det (gammal)finska partiet, fastän det även i den ungfinska partisekreterarens uppgifter ingick att övervaka tidningarna och till dem förmedla partiledningens instruktioner. Även ungfinnarnas två första partisekreterare var journalister; den ene hade vid sidan av tidningsarbetet även ombesörjt distriktssekreterarens uppgifter.

Nygård (1987) ser i partisekreterarens svaga grepp även ideologiska orsaker: ”...den starka liberala syn på pressfriheten som levde inom partiet. Med hjälp av personförbindelser kunde saken skötas utan principiella ställningstaganden, vilka ideologiskt skulle ha ansträngt partiet och fått det att se ut som motståndare till sina egna principer.” I alla fall utgav partiets centralkommitté 1906–07 veckotidningen Kansanvalta (Folkväldet). Den var billig till sitt pris och avsedd för personer, vilka inte fick någon annan tidning. Meningen var även att den skulle ha utdelats gratis till obemedlade. Kansanvalta hade drag av en organisationstidning, men lokalavdelningarna saknade intresse för dess understödande, och detta i förening med ekonomisk förlust fick partiledningen att lägga ned tidningen.

Arbetarpressens tillfälle

I åbotidningen Länsisuomen Työmies (Västra Finlands Arbetare) ingick i januari 1906 en ledande artikel som meddelade att tidningen skulle byta namn till Sosialisti (Socialisten) och börja utkomma sex gånger i veckan. Reformen motiverades med de förändrade tidsförhållandena: ”Utvecklingen har varit så snabb, att arbetarrörelsen har blivit ett inflytelserikt statligt parti och socialismen erkänd som en samhällslära med ett rikt och kunskapsmässigt innehåll. Den är nu föremål för forskning och även i våra led har vi många personer med kunskapsmässig utbildning. Rörelsen har sålunda blivit socialistisk och med detta som mål skall vår tidning Länsisuomen Työmies förändras till att driva socialismens sak mera kunskapsmässigt än vad den hittills kunnat genom sina svagt utbildade redaktörer med arbetarbakgrund.”

Tidningen som avsåg att förverkliga dessa åtgärder befann sig på toppen av den vågkam som följde på storstrejken. Även strejkens resultat hade i betydande grad varit arbetarnas förtjänst och tillkommit tack vare deras kollektiva styrka, de konstitutionella hade bara visat sig vara skickligare i kabinetten. I varje fall kände arbetarna att de uppnått

mycket, och efter hösten 1905 spred sig arbetarrörelsen snabbt från städerna till den obesuttna befolkningen på landsbygden.

Den demokratiska folkrepresentationen var särskilt viktig för arbetarna och inom det socialdemokratiska partiet förstod man nödvändigheten att få sin stämma hörd över hela landet. Samtidigt visste man att det gamla tidningsnätet var alltför svagt för detta ändamål. Työmies var ett slags ledande organ, då tidningen ju utkom i Helsingfors, men den spreds främst blott i huvudstaden och dess omgivning. Dessutom stödde den under huvudredaktören Edvard Valpas-Hänninens ledning Otto Wille Kuusinens och de övriga bildade socialisternas revolutionära linje. Kansan Lehti i Tammerfors företrädde åter en revisionistisk linje, där rörelsen var viktigare än målet.

Även tidningen Sosialisti använde sig av revisionistiska ordval i sin marknadsföring: ”Bildning är ett effektivare vapen för befrämjandet av revolutionen än bomber och röda garden” och ”det viktigaste villkoret för förverkligandet av ett socialistiskt samhälle är att bringa bildning till folkets djupa led, en bildning som framträder i form av självständigt tänkande och livligt samhälleligt intresse.” Ett viktigt redskap för en dylik eftertanke var uttryckligen arbetartidningen: ”Ärligt och utan hänsyn slår den till då det behövs. Därför hatar och fruktar folkets förtryckare och ogärningsmän den, men av samma orsak är den älskad av de svaga.”

Den första arbetartidningen i sydöstra Finland var Itä-Suomen Työmies (Östra Finlands Arbetare) som utkom i Kotka år 1900. Grundandet av en tidning i Viborg visade sig trots stadens storlek svårt: tidningen Työ (Arbetet) utgavs en gång i veckan under första hälften av år 1905, men tvingades på grund av ekonomiska trångmål att avbryta utkommandet och fortsatte först efter storstrejken. I Kotka utgavs det första numret av Eteenpäin (Framåt) efter storstrejken. Den gammalfinska Etelä-Suomi (Södra Finland) hade under K. N. Rantakaris redaktörskap länge tillfredsställt den lokala arbetarrörelsens behov, men höjandet av rörelsens ideella profil förutsatte även i Kymmenedalens skogsindustritrakter en egen tidning.

Till de gamla arbetarorganen hörde Arbetaren, språkrör för det svenskspråkiga arbetarförbundet i Helsingfors. Efter storstrejken uppvisade den så lovande upplagesiffror att utgivning utökades 1907, först till tre och på sommaren till sex nummer i veckan och samtidigt grundade bolaget ett eget tryckeri. Utgifterna tömde dock för en lång tid de svenskspråkiga arbetarföreningarnas kassor, och tidningen måste nedläggas. I stället grundades Social-Demokraten, som utkom under en del av året 1908 utan att dock i tillräcklig grad locka till sig föregångarens prenumeranter.

Österbottens Folkblad som startats sommaren 1908 i Vasa ärvde ställningen som språkrör för det svenskspråkiga arbetarförbundet. Som tidning var den anspråkslös och betonade sin folklighet både i namn och innehåll. Politiskt var den emellertid radikal och bidrog till att rota ett permanent vänstersinne bland arbetarrörelsen i det svenskspråkiga Österbotten. Rollen som arbetarförbundets organ fick tidningen dock avstå till den år 1909 startade veckotidningen Arbetet i Åbo, som förbundet tvingades ta ansvar för, då de lokala resurserna inte längre räckte till för dess upprätthållande.

En bild av arbetarrörelsens växtkraft efter storstrejken ger det faktum att då det i Finland år 1905 utkom fem arbetartidningar, så var de 16 i 1906-års statistik och hela 22 år 1907. Detta var ett titelrekord som vänsterpressen i Finland inte slog förrän efter andra världskriget. Antalet tidningar stabiliserade sig redan före första världskriget kring tjugo.

Det socialdemokratiska partiet hade i slutet av år 1906 100 000 medlemmar, varav 70 procent på landsbygden. Nätet av språkrör hade före utgången av år 1906 utvidgats till Heinola, Uleåborg, Björneborg, Vasa, S:t Michel och Sordavala och i januari 1908 började en tidning utkomma också i Villmanstrand. I det skedet begynte den gamla arbetarrörelsens tidningsnät vara färdigt, men alla nygrundade tidningar var inte livsdugliga. Forssa visade sig vara en alltför liten ort för en arbetartidning, och den tidning som grundats i Heinola flyttade år 1907 till det mera centrala Lahtis. Arbetartidningen i Heinola-Lahtis hade en spridning över två län och den verkade i det trånga utrymmet mellan två distriktsorgan. Man försökte flera gånger sammanslå tidningarna i Tavastehus och Lahtis, men motståndet från bägge nästan jämbördiga tidningar var alltför kraftigt. På vintern 1914 upphörde emellertid tidningen i Lahtis att utkomma.

I de övriga nordiska länderna ägdes de grundade arbetartidningarna antingen av partiet och organisationerna eller så ändrades deras ägobas i denna riktning. I Finland stod vanligen ett andelslag bakom arbetartidningen. För obemedlade personer och för organisationerna hade denna ägandeform den fördelen att man kunde delta med en liten pekuniär insats. Enligt principen om ömsesidig nytta skulle andelslagets medlem även på något konkret sätt delta i arbetarrörelsens verksamhet. Andelslaget var också demokratiskt sett en renlärig lösning, ty om man ägde en andel så hade man samma röststyrka som den som hade en större ägoandel. I aktiebolaget berodde ju röstmängden av storleken på aktieinnehavet. Andelslaget visade sig visserligen i praktiken vara ett sämre sätt än aktiebolaget att sköta ett tidnings- och tryckeribolag, och småningom började man inom arbetarrörelsen, liksom också inom agrarförbundet att omvandla andelslagen till aktiebolag.

Redan vid arbetarpartiets partimöte år 1901 hade man beslutat att partiet oberoende av ägande hade ”en moralisk styrningsrätt” visavi pressen och att partiet skulle höras vid val av huvudredaktör. Tidningarnas representanter hade å andra sidan yttrande- och rösträtt vid partimötet. Partiet ville i praktiken även äga tidningarna och uppmanade därför ägarna att frivilligt överföra tidningarnas andelar till partiet, vilket dock inte i högre grad skedde i praktiken. 1906-års partimöte godkände en helhetslösning angående partiets förhållande till tidningarna. Enligt detta arrangemang hade partiets centralorgan rätt att godkänna en tidning som partiets språkrör och likaså säga sin åsikt om huvudredaktören.

De socialdemokratiska tidningarna grundades ”nedifrån”. Initiativet utgick från lokalnivån och inte från partiledningen och medlen insamlades från tidningens spridningsområde. Partiet var motsträvigt i fråga om ekonomiskt stöd till distriktstidningarna, och väntade sig snarare att få ägorätten som gåva. Ett förslag om uppbärande av en liten medlemsavgift till förmån för de tidningar som var i behov av understöd förkastades vid partimötet år 1909.

Sett från partiets övre nivå växte sig nätet av partitidningar alltför tätt, vilket ledde till en inbördes konkurrens om spridningsområdena och en försämrad lönsamhet. På lokalnivå var perspektivet ett annat: man försvarade de egna tidningarna och ansåg dem vara viktiga. Vid partimötet år 1911 antogs emellertid en sådan begränsande ståndpunkt, att man inte som partiorgan fick godkänna en tidning som grundats utan partirådets samtycke. I praktiken stötte godkännandet av tidningar som partiorgan inte heller efter detta beslut på svårigheter.

Partiets strävan att äga tidningarna upprepades i många partimötesresolutioner, men i praktiken ledde detta inte till resultat ens i fråga om huvudorganet Työmies, ty även denna tidning ägdes i huvudsak av arbetarorganisationerna i Helsingfors. Också distriktstidningarna ägdes huvudsakligen av lokala organisationer och vid 1913-års partimöte blev den tolkningen officiell, att man beträffande tidningarnas ägoförhållanden med ”partiet” avsåg alla arbetarorganisationer som befrämjade partiets verksamhet; partiägande började tolkas som organisationsägande. Sistnämnda form av ägande ökade också, t.ex. andelslaget bakom tidningen Sosialisti i Åbo ägdes år 1908 till ca 43 procent och år 1916 till ca 51 procent av organisationerna. Sorretun Voimas förvaltning i Jyväskylä godkände även principen, att partiorganisationerna fick både ekonomisk och politisk beslutanderätt i fråga om arbetartidningarna, ty detta ansågs hålla tidningen på den rätta vägen. I praktiken hade tidningarna dock en långtgående självbestämmanderätt, vilken sällan ifrågasattes av organisationerna.

Genom 1913-års beslut flyttades tyngdpunkten för tidningarnas övervakning även officiellt till distriktsnivå, men redan tidigare hade distriktsnivån i praktiken mycket större styrningsmakt över tidningarna än partiets övre nivå, bl.a. för att man på distriktsnivå med gemensamma krafter sökte sprida partiets budskap och upprätthålla det viktigaste verktyget, tidningen. Det förekom visserligen kraftiga variationer i fråga om de praktiska tillämpningarna av samarbetet och övervakningen. Tidningarna erhöll också vid distriktsmötena en regelbunden och i allmänhet mycket kritisk direkt respons angående bristerna i sitt innehåll.

Från och med år 1907 förmådde arbetarpressen väl tävla i fråga om totalspridning med de gammal- och ungfinska tidningsgrupperna. Nämnda år var den totala spridningen kring 120 000 exemplar och år 1915 kring 140 000 – litet mindre än ungfinnarnas, men uppenbarligen större än gammalfinnarnas. Työmies spridning (1915 37 000) var större än Helsingin Sanomats, Hufvudstadsbladets och Uusi Suometars. Tidningen Työ i Viborg (1915 14 600) var näst störst av arbetartidningarna i fråga om totalspridning och över 10 000 exemplar nådde även de tidningar som utkom i Björneborg och Tammerfors. I vissa röda landskap var arbetartidningarnas spridningsposition mycket stabil. T.ex. i Mellersta Finland låg Sorretun Voimas spridning (1915 8 500) på samma nivå som de bägge borgerliga konkurrenternas sammanräknade spridning, och i Satakunda slog Sosialidemokraatti (1915 12 200) klart de bägge borgerliga tidningarnas sammanlagda spridning.

En arbetarrörelse utan socialism

Efter införandet av demokratisk rösträtt uppstod i Finland även en kristlig arbetarrörelse. Den hade sitt centrum i Åbo och Tammerfors. Finlands kristliga arbetarförbund (Suomen kristillisen työväen liitto) deltog under autonomins tid i politiken som ett lantdagsparti, men ställde sig sedan utanför partipolitiken.

Työkansa (Arbetarfolket) som utgavs i Tammerfors från 1907-års början var rörelsens huvudorgan. Dess utgivningstäthet varierade under olika år från en till tre gånger i veckan, vilket förtäljer om ekonomiska svårigheter. Under förbundets mest aktiva perioder strävade tidningen att ge sina läsare möjligast full betjäning. Förbundets språkrör i Åbo var den 1906–13 utgivna tidningen Tähti (Stjärnan). Bland dess bakgrundskrafter fanns både evangeliska präster, vilka var motståndare till socialismen, och arbetare. Denna veckotidning hade år 1907 en spridning på hela 10 000 exemplar, men en utvidgning till tredagars tidning hann på kort tid medföra sådana skulder att de inverkade på tidningens nedläggning ännu många år senare. Veckotidningen Veljeys (Broder-

Sorretun Voima.

Perjantaina Maaliskuun 9 pnä 1906.

Näytenumero.

„Sorretun Voima“

Etupäässä Keski-Suomen Ruotsalisten äänenkannattaja

R. Saarenpään

R. Saarenpää.

Muistakaa Wilho Leinon konkurssipesän loppuunmyyntiä.

Keski-Suomen Rautakauppa.

Hyvin lajiteltu varasto Rautaa ja Rakennustarpeita

Keski-Suomen Rautakauppa.

Johan Streng

Huvi-Iltama

Lukijalle.

Rohdoskauppa

Viktor Tuomisen

Iltaman

Huvitoimikunta.

Den år 1906–18 utgivna jyväskylätidningens namn Sorretun Voima, på svenska "Den Förtrycktes Kraft" speglade sin samtid. I början av 2000-talet utkommer som dess avlägsna ättling en socialdemokratisk veckotidning med det neutrala namnet Keski-Suomen Viikko (Mellersta Finlands Vecka). Bland de finländska tidningarna bär i dag Ilkka och Lalli, bägge med centerbakgrund, namn med de kraftigaste konnotationerna. De öppnar sig emellertid endast för den som har insikter i historia. Jaakko Ilkka från Sydösterbotten hörde till ledarna under det som Klubbekriget (1596–97) kända bondeupproret. Lalli var enligt legenden en bonde från Satakunda, som i mitten av 1100-talet med yxa slog ihjäl en främmande inkräktare, biskop Henrik.

skap) som utgavs i Helsingfors 1907–08 uppnådde inte samma lönsamhet och den upphörde snart att utkomma, liksom även efterföljaren Uusi Aika (Ny Tid) som uppbar dess traditioner 1911–12 samt den därpåföljande Uurtaja (Röjaren) 1912–14.

De borgerliga partierna skrämdes av socialismen och på denna grund uppkom det finska partiet närstående ”nationella” arbetarförbundet som motvikt till den ”internationella” arbetarrörelsen. Förbundet utgav från 1908-års början veckotidningen Suomalainen Työväenliitto (Finländska Arbetarförbundet). Med ingången av år 1910 blev tidningen tredagars och dess namn förkortades till Työväenliitto och från nästa års början till sommaren 1913 utkom den t.o.m. sex gånger i veckan. Denna morgontidning hade dock ej tillräcklig framgång, och hösten 1912 flyttades tidningens utgivning till eftermiddagen och dess namn ändrades till Iltalehti (Kvällstidningen). I praktiken följde tidningen det finska partiets linje, även om den sade sig vara obunden av partierna och driva de arbetares talan, vilka ”har tröttnat på socialismens ok och vill frigöra sig från detta”. Försöket blev emellertid dyrt och tidningen nedlades.

Ungfinsk till sin bakgrund var den i Jyväskylä från sommaren 1907 till vintern 1908 utgivna Keski-Suomen Sosialisti (Mellersta Finlands Socialist), i slutskedet Suomen Sosialisti. Den grundades med ungfinskt stöd av läraren Leander Linnavuori, som avskedats från huvudredaktörskapet för Sorretun Voima. Tidningen var en blandning av socialistisk revisionism och den finländska arbetarrörelsens försocialistiska stadium, den ”wrightska” arbetarrörelsen. Den förmådde emellertid inte konkurrera med den radikalare Sorretun Voima, fastän den som bäst nådde en spridning som var nästan hälften av sistnämnda tidnings. Keski-Suomen Sosialisti hänförde sig till ett skede, då den socialistiska arbetarrörelsen tog avstånd ifrån borgarna. I vissa fall idkade man dock samarbete i tidningsfrågor, såsom med gammalfinnarna i Heinola, med ungfinnarna i Sordavala samt med bokförläggaren Arvi A. Karisto i Tavastehus.

En svår början för agrarförbundets press

I agrarförbundets fall åskådliggörs särskilt tydligt hur tidningspressen och partiet var insnärjda i varandra. De två första ”agrarförbundstidningarna” grundades nämligen före partiet eller partierna.

Sommaren 1906 grundade Santeri Alkio jämte sina anhängare tidningen Ilkka (namnet hänvisar till Jaakko Ilkka, bondeledare under Klubbekriget 1596–97) i Vasa som en av dåvarande partier oberoende agrar tidning. Syftemålet var att samla de agrara ungfinnarna i Sydösterbotten bakom det ungfinska partiets vänstra flygel och en förnyelse av de ungfinska partiet inifrån. Samma personer grundade med samma

målsättning hösten 1906 det ungfinska agrarförbundet i landskapet Sydösterbotten och Ilkka blev dess språkrör. Den blev sedan agrarförbundets partitidning, då Alkio märkte att det var omöjligt att inifrån förnya det ungfinska partiet och hans parti år 1908 sammanslagits med det i Uleåborg grundade riksomfattande agrara partiet.

Nämnda parti hade hösten 1906 grundats som Suomen maalaisväen liitto (Förbundet för Finlands agrara folk). Dess strävan var att bli ett riksparti och det godkände den i Helsingfors sommaren 1906 startade Talonpojan Lehti (Bondens Tidning) som sitt språkrör. Denna tidning grundades av en lantdagsman i Viborg, som liksom Alkio strävade efter en reformering av partifältet. Talonpojan Lehti blev formell huvudtidning för agrarförbundet i Uleåborg, men den spreds främst i Karelen tills pengar tog slut på hösten 1907.

Som ersättare för Talonpojan Lehti, fastän inte som dess direkta efterföljare, grundades i Helsingfors hösten 1907 tidningen Maalainen (Landsbon). Dess centrala bakgrundskrafter utgjordes av aktivister i huvudstaden, vilka var aktiva motståndare till det ryska maktutövandet och strävade efter att lösgöra Finland från Ryssland. Nedläggningen av Talonpojan Lehti aktualiserade också tidningsbehoven bland agrarförbundets anhängare i Karelen, men dessa var ej entydiga, ty en del ville också grunda en tidning i Viborg. Maalainen levde dock inte längre än till augusti 1908 och agrarförbundet blev för en lång tid utan tidning i Helsingfors.

Huvudstadstidningarna tedde sig avlägsna för partiets grundare och i praktiken utgjordes partiledningens röst av det regionala organet Liitto (Förbundet) som från och med 1907-års början utgivits i Uleåborg. Vid sidan av denna tidning och Ilkka fanns de varaktiga tidningsföretagen från agarförbundets inledningsskede i Kuopio i form av Savon Sanomat som startats 1908 och i Viborg, där Maakansa grundades 1909. Partiet saknade ett trovärdigt huvudorgan; de ovannämnda två tidningar som utgavs i Helsingfors var inte sådana, ty agrarförbundet hade sina väljare i de nordliga valdistrikten.

Stommen i agrarförbundets press utgjordes av de regionala tidningarna i Vasa, Uleåborg, Kuopio och Viborg. Deras sammanlagda spridning var år 1915 knappa 23 000 exemplar, utanför sina kärnområden hade de närmast rollen av ett förenande band för de aktiva inom partiet. Ingen av agrarförbundets tidningar uppnådde under autonomins tid positionen som mest spridda eller framgångsrikaste tidning på sin utgivningsort. Ilkka och Liitto var ungefär jämnstarka med sina medtävlare i fråga om spridning, men deras problem var att de hade ett vidsträcktare spridningsområde än konkurrenterna, vilket innebar att upplagans täckning blev tunnare. Ett annat problem var

agrarförbundets svaga ställning i utgivningsstäderna och därmed vann dess tidningar inte annonsörernas gunst.

Agrarförbundets utgångspunkt var demokratisk och dess ursprungliga anhängarkår som till största delen bestod av småbrukare saknade kontanta medel. Därför lämpade sig för dess tidningsföretag samma ägandeform som för arbetartidningarna. Ilkka, Talonpojan Lehti, Liitto och Savon Sanomat var samtliga andelslag, Maakansa blev ett aktiebolag endast emedan myndigheterna vägrade att fastställa det ärnade andelslagets stadgar. För företagsverksamheten var emellertid andelslaget ineffektivt. Savon Sanomat som tärt på sitt kapital och också i övrigt blivit dyrt överlämnades till ett aktiebolag 1913; Ilkka förvandlades till aktiebolag 1920 och Liitto 1921.

Som parti ägde agrarförbundet inte en enda andel eller aktie i sina språkrör, men dess lokalavdelningar ägde i någon mån dylika – mindre än vad fallet var för arbetarorganisationerna, men i större utsträckning än de borgerliga partiorganisationerna. Ägarkåren i partiets regionala tidningar utgjordes endast till en liten och tyst del av andra än partimedlemmar. Tidningarna stod sålunda under agrarförbundets kontroll genom andelslagets eller aktiebolagets förvaltningsorgan. Även de personer inom agrarförbundets ledning som stod utanför dessa organ hade genom sina personliga kontakter möjlighet att utöva inflytande på tidningspressen.

Också inom agrarförbundet, liksom fallet var inom arbetarrörelsen, förenades partiorganisationens distriktsnivå och tidningen av ett starkt nät av personliga band. Ifall partiorganisationen fungerade bristfälligt, så uppvägdes detta av tidningen. Å andra sidan så verkade partiorganisationen även för sitt språkrör t.ex. i spridningsarbetet och genom att samla in medel från fältet.

Redaktionens självständighet och dess möjlighet till maktutövning berodde av personerna och deras kontakter. Alkio ledde som huvudredaktör Ilkka rätt så suveränt, och i slutet av autonomins tid uppnådde även Savon Sanomats och Maakansas huvudredaktörer en liknande ställning. Varje tidning fick en inre krets bestående av förvaltningsorganens medlemmar, i allmänhet även huvudredaktören och ofta ännu någon annan redaktör, ibland även politiker utanför tidningen eller någon förmögen välvilligt inställd husbonde. Den viktigaste uppgiften för denna inre krets var att se till att förutsättningarna för tidningens utgivning kunde bestå. Detta krävde ofta även personliga ekonomiska uppoffringar, i lindrigaste fall namn på lånehandlingar eller en växel. Utgivningen av ett språkrör för agrarpartiet var en ideell verksamhet och först efter politiken kom den övriga journalistiken.

Den partibaserade journalistiken skiljer mellan ”vi” och ”de övriga”

J. V. Snellman krävde på 1840-talet att de finländska tidningarna skulle inta en programmatisk roll, och driva goda angelägenheter samt fördöma onda. Av många röster skulle det uppstå en allmän opinion, som kunde ge råd åt beslutsfattarna så att de kunde fatta de rätta besluten. Snellmans pressteori kunde förverkligas först efter storstrejken hösten 1905, då förhandscensuren avskaffades och de olika partiernas språkrör fritt kunde framföra den sanning som deras grupp hade i sin ägo. Partitidningarna betraktade alltså troget världen genom sina egna titthål, ty det viktigaste var att befrämja partiets ädla syften.

Tidningen Sosialisti i Åbo förutspådde 1906 kapitalismens undergång då man skrev att arbetarrörelsen behövde sin tidning ”för att kunna försvara sig emot motståndarnas lögnaktiga och lömska angrepp och även vara i stånd till motanfall med nödvändig styrka – genom att avslöja den kapitalistiska samhällsordningens ruttenhet, den därstädes rådande penningens övermakt, föraktet för det mänskliga och ringaktandet av rättvisan, missbruket av lagarna och deras benägenhet att underordna sig den maktägande klassen som vaksamma väktare av dess förmåner.”

I jyväskylätidningen Sorretun Voimas (Den Förtrycktes Kraft) prenumerationsanmälan stod att läsa: ”Sorretun Voima är revolutionär. Den kämpar mot allt det gamla, inskränkta och ruttna i samhället, icke för att lappa i hop utan för att riva ned”. ”Framför allt kommer Sorretun Voima att utreda klassmotsättningar och inskärpa klasskampens nödvändighet som ett medel för uppnående av ekonomisk och samhällelig makt åt proletariatet.” Enligt Sorretun Voimas huvudredaktör var arbetartidningarnas allmänna uppgift att avslöja proletariatets lidanden och det kapitalistiska systemets missförhållanden. Klasskampen skulle vara tidningarnas viktigaste uppgift och arbetarnas tidningar skulle fostra socialister. Visserligen skulle man nog också förmedla nyheter.

Päiviö Tommila, som detaljerat analyserat Sorretun Voimas skriverier, sammanfattar att tidningens innehåll och skrivsätt genomgående präglades av klasskampsidén och en strävan att förklara alla missförhållanden som följder av det kapitalistiska systemet. Språkbruket gentemot motståndarna var under tidningens första år aggressivt. Borgarna och framför allt gammalfinnarna stämplades som opålitliga och även omoraliska som personer. Brottsligheten ansågs vara en speciellt borgerlig egenskap och man undvek inte personliga angrepp, varav följde pressåtal. På 1910-talet dämpades språkbruket, men tidningen avstod ingalunda från försvaret av de mindre bemedlade och igentäppandet av herrarnas munnar. Att en journalistik symboliserad av den rubrikstil som

satiriskt framställdes i den fiktiva rubriken ”Trälande åldring drunknade i den utsugande borgarens brunn” inte var ovanlig indikeras av det faktum, att Sorretun Voima även kvantitativt innehöll mera sensationsnyheter än de borgerliga tidningarna i Jyväskylä. ”Grovt brott, brottslingen suomettarian” rubricerade Sorretun Voima ett fall av våldtäkt. – Tidningen Savon Työmies (Savolax Arbetaren) i Kuopio satte in Titanics haveri år 1912 i ett större sammanhang genom att förse nyheten med rubriken ”Världskapitalismens senaste massmord”.

Tidningen Liitto (Förbundet), organ för agrarförbundet i Uleåborg, skrev vintern 1909 att ”varje medlem i agrarförbundet är agitator med tidningen som sitt huvud”. Santeri Alkio instruerade vintern 1912 lokalavdelningarna i sitt parti genom att skriva i Ilkka, att tidningspressen är varje idériktnings banbrytare och däri ingår de kraftigaste angreppen mot de rådande förhållandena samt framföres förslag till förbättringar.

Alkio ansåg år 1914 på basis av sin dåvarande erfarenhet, att tidningarna i första hand borde företräda någon idériktning och först därefter tillfredsställa läsarens nyhetsbehov. Han misstänkte att tidningarnas rikliga ideella innehåll hade verkat avskräckande på sådana läsare för vilka långa och svårförstådda artiklar var motbjudande, men trodde att tidningens renlärighet slutligen skulle bringa dem tillbaka. Maakansas (Lantbefolkningen) huvudredaktör visste för sin del att det även fanns sådana tidningar vars värde berodde av nyhetsförmedlingens nivå. Men partitidningarnas uppgift var att kämpa för den egna idén, och förmedling av nyheter var inte deras huvuduppgift, om än ett viktigt livsvillkor. Han förkunnade att tidningen skulle vara ”en kraftfull väckelsepredikant”. Savon Sanomat beklagade å sin sida år 1914 att alla landsbor inte förstod sitt eget bästa. Många underkastade sig ”främmande”, av urban anda besjälade tidningars förmynderskap och vände sålunda sina abonnent- och annonsavgifter mot sig själva. För en självmedveten, oberoende och upplyst landsbo borde det viktigaste vara att den tidning han läste representerade den rätta idén och redigerades i agrar och ej urban anda.

Agrarförbundets tidningar grundades som partiets vapen och kontaktband, och då agrarförbundet själv ansåg sig vara en självskriven representant för ”landsborna”, ansåg man att en tidning som förkunnade denna idériktnings budskap automatiskt var tolk för deras åsikter, oberoende av om landsbygdens invånare själva var medvetna därom eller ej. De idéer som tidningarna företrädde gav dem rätt och skyldighet att påverka sina läsares åsikter, men samtidigt måste tidningarna spegla sin läsarkårs agrara åsikter. Det var läsarnas plikt att omfatta idériktningens språkrör och försäkra sig om att dessa överlevde.

Det sagda passar även in på arbetarpressen. Om agrarförbundets ”vi” var ”landsborna” och ”övriga” var ”stadsbor”, så var motsvarande

grupper hos socialdemokraterna ”arbetarna” och ”det kapitalistiska samhället” eller ”borgarna” och framför allt deras största grupp, gammalfinnarna. I arbetarrörelsens lära sammanfattades det objektivt sett bästa för arbetarna, och den arbetare som förstod sitt eget bästa strävade efter att förnya samhället genom att stöda rörelsen och läsa och understöda dess språkrör, som klädde hans åsikter i ord bättre än han själv förmådde.

Socialdemokratins och agrarförbundets tidningar grundades sålunda som partivapen. Förutom de äldsta arbetartidningarna inföll deras födelse efter storstrejken hösten 1905, då förväntningarna på demokratin var som störst. De gammalfinska och ungfinska tidningarnas grundades på 1870-, 1880- och 1890-talet; även de var redskap för politiken och mobiliseringen, men deras traditioner utvecklades i en annan tid och omgivning än de två yngre partiernas språkrör.

Under den kampperiod som följde på storstrejken blev också de borgerliga tidningarnas ordval skarpare, även om deras retorik inte nådde samma färgstarka språk som arbetarpressens. Gammalfinnarnas partisekreterare K. N. Rantakaris krav på att ”partitrummorna” skulle mullra under valkampanjen var givetvis agitationsretorik, men det fanns dock jordmån för dess förverkligande, och de borgerliga tidningarna undvek ingalunda att krossa olikatänkande. De beskyllde visserligen ej sina motståndare för att tillhöra fel samhällsklass, snarare ville de helt förneka klassens betydelse.

Matti Kinnunen (1982) skriver att de borgerliga tidningarna i Kuopio bejakande sina egna fennomanska traditioner såg den finskspråkiga allmogen som sin egen referensgrupp och som sin motpol den svenska överklassen och förryskningshotet. Ingendera finska partiet ville göra klassen till en viktig faktor, och bägge motarbetade agrarförbundet och socialdemokraterna som de upplevde såsom ”klasspartier” vilka splittrade den nationella fronten. Därtill hade gammal- och ungfinnar varandra som närfiender och ungfinnarna dessutom den andra flygeln inom sitt eget parti.

I den andra exempelstaden Jyväskylä hade den gammalfinska tidningen Suomalainen (Finnen), som tidigare i sin historia varit nog så gudfruktig, vant sig vid att se socialismen som de ogudaktigas religion och använde under den frihet som följde på storstrejken ett oförtäckt språk om sina motståndare, särskilt emedan Sorretun Voimas eget språkbruk lockade att svara med samma mynt. De missbruk som skedde bland socialisterna, offentliga berusningsfall och bråk på Folkets hus fick en tacksam rapportör i Suomalainen. När ett fall av knivhuggning skedde vid seminariets modellskola, rubricerades det av Suomalainen som ”Socialismen i skolan”. Den borgerliga tidningen gick dock inte i samma grad som sin fiende till personligheter, utan skrev hellre

om oro, huliganism och uppluckring av moralvärden i allmänhet, men såg dock socialisternas verksamhet bakom denna dekadens och påminde samtidigt om att ungfinnarna inlett denna utveckling redan på 1880-talet.

Exemplet har ej sökts med ljus och lykta, utan är ett av många liknande. Det finska partiets huvudorgan Uusi Suometar skrev år 1907 att socialisterna befrämjade ”förråelse, sedernas förvildning och upplösning av alla sedliga band” och senare varnade tidningen Finlands folk för att ge makt åt denna ”skränande hop som hånar och skymfar allt som är oss heligt och dyrt”, en hop vars segertåg följdes av brott, rån, mord och försnillningar. Tidningen Kaiku (Ekot) i Uleåborg åter förkunnade år 1907, att ”hela vårt socialistiska system är ruttet, i sin helhet förgiftat”. Enligt tidningen Vaasa hade socialisterna ”trampat alla tidigare moralbegrepp i smutsen och förlöjligat dem”.

Exemplen härrör från Turo Manninens (1982) undersökning, vari också framgår ungfinnarnas, agrarförbundets och de svenskspråkiga tidningarnas motsvarande inställning till socialismen. Den ungfinska Kaleva skrev år 1907 att socialisterna utgjorde ”samma rövarband, vars hjältedåd hela den civiliserade världen nu tillsammans med oss talar om antingen i medlidsam eller föraktfull ton”. Manninen sammanfattar de borgerliga tidningarnas bild av socialismen med konstaterandet att sistnämnda rörelse uppfordrade sina missledda massor till klasshat genom att vädja till människans lägsta instinkter och förneka betydelsen av nationell enhet. För de borgerliga kretsarna tedde sig samhället som en odelbar ”kropp” som härjades av socialismens ”kräfta”, vilken skulle ”opereras” bort.

Kinnunens (1982) iakttagelser grundar sig på en undersökning av pressen i Kuopio, men de kan generaliseras att gälla hela partipressen i autonomins slutskede. Han konstaterar att tidningarna efter storstrejken stelnade till både i fråga om innehållet och stilen. ”Fastän partierna gav tidningarna ett starkt och pålitligt ryggstöd, inverkade partiernas ideologier och program samtidigt förstelnande på tidningarnas intellektuella skaparkraft.” Efter storstrejken letar man förgäves efter nya rön bland partitidningarna. De föll utan knot till föga och lät sig styras av partierna och blev fångar för en ideologisk ortodoxi. ”Partibindningen begränsade kännbart tidningarnas synfält och deras intressessfär”, konstaterar Kinnunen fördömande och fortsätter med att fastslå att det färgstarka språket inom kort blev ett tomt skal, ett självändamål. ”En sträng och sårande ordväxling förändrades småningom till tomt, uddlöst gläfs.”

Utgående från Manninens resultat kunde man å andra sidan påstå att udden i alla fall fanns där, kanske instucken i skaftet, men dock skarpvässad på bägge sidor. Tio år av propaganda kunde åtminstone

inte förhindra en tillspetsning av de samhälleliga förhållandena i Finland under året 1917 och ej heller deras våldsamma eskalering på vintern 1918.

De politiska tidningsmarknaderna i autonomins slutskede

De finländska tidningsmarknaderna befann sig i en period av tillväxt i slutet av autonomins tid. Detta innebar att alla partiers språkrör – och tidningarna var nästan utan undantag partitidningar – fann sin prenumerantkår bland det egna partiets anhängare. I denna situation var det en fördel för tidningarna att de var politiska, ty därmed säkrade de sin popularitet hos prenumerantkårens kärna. Om en tidning hade ”fel” politisk färg så stördes ingen nämnvärt därav, ty vanligen fanns det i samma stad en tidning med önskad färg, vars nyhetsförmedling befann sig på ungefär samma nivå som medtävlarens.

Tidningarnas roll som partivapen hänförde sig uttryckligen till tidningsmarknadernas utvidgning, ty de utpräglat politiska tidningarna lockade bäst till sig de prenumeranter, vilka höll tidningens budskap för riktigt och sant. År 1905 nådde tidningarna ca 30 procent av alla hem, men 1920 redan 60 procent. Den finländska tidningspressens totalspridning uppgick år 1900 till ca 250 000 exemplar och 1920 till ungefär 600 000. Det politiska budskapet nådde nogsamt sitt mål.

År 1915 spreds såväl den ungfinska, gammalfinska som socialdemokratiska pressen i ungefär 150 000 exemplar och agrarförbundets press i ca 23 000 exemplar. Sammanlagt spreds politiska budskap och nyheter skrivna med partiglasögon genom en halv miljon tidningsnummer. Som exempel på den politiska konkurrensen och den partipolitiska tidningsmarknaden lämpar sig ett tvärsnitt av året 1915 med blicken fäst på den gammalfinska, ungfinska, socialdemokratiska, agrarförbundets och den borgerliga svenskspråkiga tidningspressen.

I Vasa och Viborg var samtliga fem grupper representerade. I Helsingfors, Åbo, Tammerfors, Björneborg och Kotka kunde man prenumerera på tre finskspråkiga partitidningar och på en svenskspråkig borgerlig tidning. Förutom en svenskspråkig tidning fanns det i Borgå två finskspråkiga. I Gamlakarleby, Kristinestad, Kaskö och Hangö utkom en tidning på bägge språken.

På den finskspråkiga marknaden utkom ett språkrör för samtliga grupper i de städer där också agrarförbundet hade ett språkrör: Vasa, Uleåborg, Kuopio och Viborg. Grundmönstret på den finskspråkiga sidan var att en gammalfinsk, ungfinsk och socialdemokratisk tidning utkom parallellt. Så var år 1915 fallet i nio städer: Helsingfors, Åbo, Tam-

DAGENS TIDNING

HELSINGFORS

Onsdagen den 17 april 1912

1500 mänskor omkomma i oceanens djup

Atlantångaren Titanic kolliderar med ett isberg och går under. Blott 600 à 800 personer kunna räddas.

Fattiga emigranter och miljonärer ombord — fruktansvärd panik.

Ett halft hundratal landsmän med på färden; deras öde ovisst.

Oerhörd panik vid olyckstillfället.

Sorgen.

Titanic: den senaste af oceanens vindthundar.

Våra olyckliga landsmän.

Försenti

Intet hopp!

William Thomas Stead

Sjöfarten på Helsingfors.

Senare privattelegram om katastrofen återfinnas på sid 6.

Tillskottspropositionen.

Inga nya järnvägar

I dag

Spaltlinjen började förändras på 1910-talet. Nyheten om Titanics undergång år 1912 slogs upp över fem spalter på Dagens Tidnings paradsida. Klichén som föreställde fartyget var emellertid mindre än det utrymme som reserverats för bilden.

merfors, Jyväskylä, S:t Michel, Villmanstrand, Tavastehus, Björneborg och Kotka.

En gammal- och ungfinsk tidning konkurrerade med varandra i sju städer: Brahestad, Kajana, Joensuu, Kexholm, Lahtis, Raumo och Nystad. Denna konkurrenssituation motsvarades av att det i lilla Kristinestad fanns en ungfinsk och i den ännu mindre grannstaden Kaskö en gammalfinsk tidning. I Sordavala hade den socialdemokratiska tidningen sällskap av en ungfinsk och i Borgå av en gammalfinsk tidning.

Småstäder med en enda tidning var Kemi, Torneå och Heinola, där tidningen var ungfinsk och Jakobstad och Nykarleby med en svenskspråkig tidning.

År 1915 utkom i fjorton av Finlands städer minst tre tidningar. Detta var möjligt blott av det skälet att varje parti mobiliserade sin egen ”kvot” och alla hade tillräcklig tillväxtpotential på den växande tidningsmarknaden. Visserligen slipade man nog yxorna mot de övriga partierna, men egentligen ville man endast bevisa för de egna läsarna att man hade rätt.

Under år 1917 ökade särskilt arbetartidningarnas upplagor kraftigt, men även allmänt taget ökade medborgarnas intresse för tidningarna under det brytningsskede som påbörjades i och med marsrevolutionen i Ryssland. Työmies spridning ökade till svindlande 80 000 – ett finländskt rekord som Helsingin Sanomat överträffade först år 1937. År 1917 nådde Helsingin Sanomat en spridning på 50 000 exemplar, en siffra som tidningen åter uppnådde först år 1928. Det finns inga uppgifter om Uusi Suometars spridning år 1917, men ett troligt antagande kunde vara 25 000–30 000, kanske mera, ty dess efterföljare Uusi Suomi nådde 40 000 exemplar år 1928. Även de regionala tidningarna nådde stora tillfälliga upplageökningar, speciellt arbetartidningarna; arbetarrörelsen innehade ju även i Finland huvudrollen under revolutionsåret.

Före vintern 1918 var arbetarpressen till sin spridning jämnstark med de borgerliga tidningsgrupperna och låg långt före agrarförbundets tidningar. I flera städer var den mest spridda tidningen uttryckligen en arbetartidning, vilket faktum direkt avspeglade det rådande tidningssystemet. Om partiet hade ett stort understöd – och det hade ju det gamla socialdemokratiska partiet – fanns det även tillräckligt med läsare för dess tidningar, blott tidningen ens i någon mån sökte fylla även andra läsarkrav än de politiska. Marknadernas djupa bottenström flöt emellertid redan bort från systemet med en politisk tidningspress.

Partifältet, tidningspressen och brytningsskedet 1917–1919

Den utveckling som inleddes med den ryska marsrevolutionen 1917 förändrade det politiska fältet i Finland och även tidningspressen som med fasta band var knuten till detta. Systemet med en till partierna bunden tidningspress kvarstod, men denna press omgrupperades. Brytningsårens häftiga politiska verksamhet och vetskapen om dess ökade betydelse fick tidningspressen att te sig ännu viktigare såsom opinionsbildare. Sålunda drevs den partibundna pressen genom den nya partibildningen allt djupare i de politiska skyttegravarna. Tidningspressen i den unga självständiga staten blev så politisk, att man småningom nådde en gräns i detta avseende. Samhällets och tidningsmarknadens utveckling höll på att passera det skede som gynnade en partipolitisk press. Pressen måste förr eller senare förändras, men först måste den genomgå en ny politisk kur.

Den borgerliga partibildningen efter 1918-års inbördeskrig följde inte de linjer som ännu föregående sommar synats sannolika, utan påverkades av ett annat aktuellt problem. Frågeställningen kungadöme eller republik utgjorde grund då gammal- och ungfinnar i december 1918 bildade nationella samlingspartiet och nationella framstegspartiet. För agrarförbundet som undvikit inre konflikter innebar brytningsåren en kraftigt tillväxt. Även svenska folkpartiet bevarades förhållandevis intakt.

Inom arbetarrörelsen pågick efter inbördeskriget en kursstrid mellan den moderata och radikala linjen. Moderaterna som hållit sig utanför krigshandlingarna lyfte den offentliga arbetarrörelsen på fötter, men möjligheterna till endräkt var förlorade. Existensen av det bolsjevistiska Sovjet-Ryssland splittrade hela den internationella arbetarrörelsen. I Finland delades arbetarrörelsen i två offentliga partier, av vilka det ena utgjordes av socialdemokraterna vilka satte sin lit till den parlamentariska demokratin, och det andra av revolutionära kommunister och övriga vänsterradikaler med det underjordiska kommunistiska partiet i bakgrunden.

Det borgerliga samarbetet producerar starka tidningar

Under loppet av 1910-talet hade mången börjat anse den nya partibildningen både nödvändig och ofrånkomlig. Debattens gemensamma nämnare var förstärkandet av den nationella (borgerliga) fronten mot Ryssland samt skapandet av en borgerlig endräkt gentemot socialisterna speciellt efter att de sistnämnda 1916 erhållit majoritet på lantdagen. Under våren och sommaren 1917 framträdde även en aktuell orsak: lantbruksproducenternas fackliga organisering som påskyndad av lant-

bruksstrejker ledde till grundandet av producenternas lokalföreningar. På det finska partiets vänstra eller agrara flank väckte det nya partitänkandet växlande intresse, men agrarförbundet tog skarpt avstånd ifrån detsamma, ty partiet ansåg att det själv utgjorde den efterlängtade kraft som skulle samla landsborna. De ung- och gammalfinska tidningarna, vilka mer eller mindre godkände den nya parti-indelningen, hade som gemensam uppfattning att partiet inte fick bli ett klassparti, utan vara ett allmänt reformparti där lantbruksbefolkningens intresse kom i första hand.

Rysslands interimistiska regering upplöste Finlands lantdag på sommaren 1917, och de annalkande valen ledde i augusti till grundandet av Folkpartiet. Även tidningsfrågan som dryftats alltsedan våren tog nu ny fart, snabbast skedde detta i S:t Michels län. På det lokala lantbrukssällskapets sommarmöte vid midsommartiden beslöt man att för det nya partiets distrikt i S:t Michel och Nyslott inköpa tidningar jämte tryckerier. I S:t Michel övergick den ungfinska tidningens aktiemajoritet i september till folkpartisterna och tidningens namn ändrades till Länsi-Savo (Västra Savolax). I Nyslott lyckades folkpartiets anhängare i oktober köpa den gammalfinska tidningen och ändrade dess namn till Itä-Savo (Östra Savolax). Både Länsi-Savo och Itä-Savo betonade att de drev såväl folkpartiets som de finska lantbruksproducenternas centralförbunds (Maataloustuottajien keskusliitto, MTK) intressen. Det historiska perspektivet ger nya dimensioner åt det faktum att tidningarna på 1990-talet ägs av samma ägare och ökar sitt innehållsmässiga samarbete.

I Villmanstrand övertog folkpartisterna aktiemajoriteten i den gammalfinska tidningen, nedlade den, sålde tryckeriet åt det nya bolag som de grundat och började i november utge tidningen Etelä-Savo (Södra Savolax). I Viborg övergick ungfinnarnas Karjalan Aamulehti (Karelens Morgonblad) till att understöda folkpartiet. Dess ägare Arvo Inkilä hörde till de ungfinnar som först dryftat en ny parti-indelning och han hade uttryckligen grundat sin tidning som ett redskap för det borgerliga samarbetet. I Åbo stödde Uusi Aura (Nya Aura) folkpartiet och inhyste partiets distriktskansli i sin byrå samt tillät en av sina medarbetare att också handha partiets angelägenheter. Tack vare den samarbetslinje som tidningens tidigare huvudredaktör K. N. Rantakari drivit var tanken bekant sedan gammalt.

I Björneborg och Jyväskylä ledde folkpartitanken till att de ung- och gammalfinska tidningarna sammanslogs till en större och konkurrenskraftigare tidning.

I Björneborg fusionerades bolagen bakom den ungfinska och gammalfinska tidningen till Satakunnan Kirjateollisuus Oy och den nya tidningen fick namnet Satakunnan Kansa (Satakundas Folk). Företagets främsta initiativtagare var den ungfinska tidningens huvudredaktör

Antero Lamminen, som fortsatte på samma post i den nya tidningen ända till år 1953. Satakunnan Kansa erbjuds åt abonnenterna från ingången av år 1918 som en mera utvecklad och konkurrenskraftig form av de två gamla tidningarna. Dessutom utlovades att tidningen skulle arbeta för ”den framstegsvänliga finsk-patriotiska samlingens” bästa. Satakunnan Kansa deklarerade ej att den var folkpartiets språkrör, men dess tillkomst var möjlig endast utgående från folkpartitanken. Med konkurrenskraft hänvisades bl.a. till att läsaren i stället för två tredagarstidningar erhöll en sexdagars, vilket stadens arbetartidning redan var.

I Jyväskylä var kretsen kring den gammalfinska tidningen den mera initiativrika parten, men det fanns även på ungfinnarnas vänstra flank tillräckligt understöd. Planen förverkligades på samma sätt som tidigare i Björneborg: de gamla tidningsbolagen sålde sig själva till den nya Oy Keskisuomalainen, och den nya tidningen Keskisuomalainen började utkomma från 1918-års början, i inledningsskedet som organ för folkpartiet. Företaget påskyndades av att agrarförbundets anhängare ämnade grunda en egen tidning i Jyväskylä och de hann starta sitt organ vid samma tid som Keskisuomalainen.

Också i Kajana planerade man hösten 1917 att sammanslå den gammal- och ungfinska tidningen till folkpartiets språkrör, men planerna förföll på grund av ungfinnarnas misstro. Den gammalfinska Kajaanin Kaiku (Ekot från Kajana) fortsatte emellertid att driva frågan. Inte heller i Fredrikshamn och Lahtis förverkligades sammanslagningsplanerna. I bägge dessa städer var det inte frågan om folkpartiets språkrör, utan om ett bredare borgerligt samarbetsprojekt – liksom i Joensuu, där underhandlingarna mellan två tidningar inte ännu på hösten 1917 ledde till resultat. Den gammalfinska Karjalatar (Karelskan) ändrade emellertid namn till Karjalainen (Karelaren), och slutligen ledde det gemensamma stödet för monarkin till att tidningarna sammanslogs.

Folkpartiet erhöll i valet hösten 1917 tre lantdagsmän från S:t Michels län samt en från både Karelen och Satakunda. I januari 1918 utkom i Finland åtta tidningar som i praktiken var språkrör för folkpartiet. Fyra tidningar hade därtill förklarat sig vara gemensamt språkrör för de finska partierna. I fyra fall (Uusi Aura, Itä-Savo, Etelä-Savo, Kajaanin Kaiku) härstammade folkpartiets tidning från det finska partiets läger. Två (Länsi-Savo, Karjalan Aamulehti) hade sitt ursprung i det ungfinska partiet. Två folkpartiorgan (Satakunnan Kansa, Keskisuomalainen) var ättlingar till både ung- och gammalfinska tidningar. Fyra gammalfinska tidningar (Uusimaa, Lahti, Karjalainen, Haminan Lehti) hade börjat tala om de finska partiernas gemensamma sak. Sålunda hade det finska partiet hösten 1917 ”förlorat” tio språkrör och det ungfinska partiet fyra. Händelserna år 1917 var blott en början på omgruppering av de finska

partiernas anhängare och deras press. Det är emellertid skäl att efterklokt konstatera, att en stark tidning uppkom i Björneborg, Jyväskylä, Joensuu, S:t Michel och Nyslott.

Kampen om regeringsformen leder till att borgarna organiserar sig

Arbetarnas uppror vintern 1918 förstärkte hos en del av högern misstankarna om de faror som låg i demokratin. Medan inbördeskriget ännu pågick började det i högerkretsar förekomma tankar om begränsning av rösträtten och övergång till ett parlament med två kamrar. Man såg i monarken en garanti för en stark regeringsmakt. Monarken skulle ej på samma sätt som den valda presidenten kunna skakas av de politiska vindarna. Efter inbördeskriget genomdrev sålunda regeringen i den s.k. rumpriksdagen – där alltså med ett undantag socialisterna saknades – en proposition om monarkistisk regeringsform, vars slutliga godkännande lämnades vilande över nyval. Frågan om regeringsformen präglade den finländska politiken under sommaren och hösten 1918, och först Tysklands nederlag i världskriget – Finland hade redan valt en tysk konung – fällde monarkin.

Som grund för den nya borgerliga parti-indelningen kvarstod emellertid frågan om regeringsformen, ty det i december 1918 grundade nationella samlingspartiet bestod av gammal- och ungfinska monarkister och det vid samma tid tillkomna nationella framstegspartiet av republikaner. Samlingspartiets kärna utgjordes av gammalfinnarnas stora flertal och av ungfinnarnas höger, de förra ”svalorna”. Framstegspartiet bestod av den ungfinska vänsterflygelns ”sparvar” och av ett mindre antal anhängare från den gammalfinska vänstern. För övriga partier var regeringsformen inget problem. Svenska folkpartiet var nästan enhälligt monarkistiskt och agrarförbundet republikanskt, detsamma gällde socialdemokraterna om nu någon spörjde dem därom.

Både republikaner och monarkister hade sina egna upplysnings-, påtrycknings- och lobbningsorganisationer, de förra Tasavaltalaisten keskusjärjestö (Republikanernas centralförbund) och de senare Uuden Suomen turvaamiskomitea (Kommittén för tryggandet av det nya Finland). Sistnämnda namn hänvisade ej till den tidning som senare fick namnet Uusi Suomi (Nya Finland), utan till viljan att trygga det nya vita Finland som uppstått ur det som ett frihetskrig upplevda inbördeskriget. Republikanernas förbund koncentrerade sig på att sprida skriftlig propaganda och dess finansiering var ringa. Monarkisterna åter hade en effektiv organisation och mycket pengar som härstammade från både finsk- och svenskspråkiga kapitalkretsar och dess omvändelsearbete gav resultat. Monarkisterna skydde ingen möda för att få de republikanska tidningarna att ändra åsikt, och detta med god framgång.

Grundlösningen utgick från det faktum, att det också inom tidningsbolaget var ägaren som bestämde. Sålunda måste man skaffa en monarkistisk majoritet inom tidningsbolagens bolagsstämmor och styrelser antingen genom påtryckningar eller genom aktieköp. Den huvudredaktör som inte ville böja sig för förändringarna fick gå, ändra åsikt, tiga eller tillåta att tidningen hyste en annan åsikt än huvudredaktören eller själv skriva emot sin övertygelse.

Det fanns sammanlagt 47 gammalfinska, ungfinska, folkpartistiska och borgerliga samarbetstidningar. Av dem var 37 på våren 1918 republikanska och endast tio stödde monarkin, men under sommarens lopp ändrade 19 tidningar åsikt eller omvändes till rojalism. Av det ungfinska partiets 22 språkrör var blott två från början kungavänliga, och majoriteten av partiets press förblev republikansk ända till slutet. En knapp majoritet av det finska partiets språkrör och av de borgerliga samarbetsorganen var till en början republikansk, men den enda tidning som ända till slutet hyste samma åsikt var Riihimäen Sanomat (Tidningar från Riihimäki). Av folkpartiets tidningar var endast Satakunnan Kansa från första början monarkistisk, men slutligen hade monarkisterna majoritet även inom denna grupp.

Ungfinnarnas ledande språkrör Helsingin Sanomat övergick i december 1918 utan större åthävor från positionen som ledande republikansk tidning till huvudorgan för framstegspartiet, dock med ett visst avståndstagande: i prenumerationsanmälan nämndes partiet inte vid namn, utan stödet gavs genom tidningens programmatiska målsättning.

På monarkisternas sida fanns kommittén för tryggandet av det nya Finland i bakgrunden, då en prestigefylld skara personer företrädande Uusi Suometar, självständighetstidningen Uusi Päivä (Ny Dag) och ungfinnarnas monarkister förberedde startandet av en sådan ny stor tidning, bakom vilken även de ungfinnar vilka var missnöjda med Helsingin Sanomat kunde ställa sig. Den nya partibildningen ingick i samma problemkomplex, ty om Uusi Suometars politiska bindning ändrades utan att man rörde vid partistrukturen, skulle det finska partiet mista sitt huvudorgan. Men tidningens namn måste åtminstone ändras, Uusi Suometar, som påminde de förra ungfinnarna om suomettarianerna och gamla partitvister, dög ej längre. De seriösa namnförslagen Suomen Valta (Finlands Makt) och Uusi Suomi (Nya Finland) hänvisade bägge till centrala element inom den monarkistiska idévärlden. Uusi Suometars egendom täckte huvuddelen av Oy Uusi Suomis aktiekapital, självständighetstidningen Uusi Päiväs en mindre del och resten skulle i första hand tecknas av tidigare ungfinnar. Till avtalet hörde att bolaget förutom Uusi Suomi även som en fortsättning på Uusi Päivä skulle utge Iltalehti (Kvällstidningen). Tidningarna började utkomma från början av

år 1919 och i deras gemensamma prenumerationsanmälan hänvisades direkt till samlingspartiets program.

I allmänhet hade människornas och tidningarnas partival skett redan under den hetsiga kampen om regeringsformen, men inom vissa tidningsbolag avgjordes riktningen först efter grundandet av de nya partierna. En utvidgning av ägobasen för Riihimäen Sanomats och Laatokkas (Ladoga) del säkerställde att dessa tidningar kvarstod i samlingspartiets läger. Inom Hämeen Sanomat var intresset för samlingspartiet lamt, ty samlingspartisternas mål var att sammanslå stadens borgerliga tidningar. Majoriteten inom den tidigare ungfinska tidningens styrelse visade sig vid den nya parti-indelningen vara samlingspartister, men med hjälp av bolagets stadgar lyckades framstegspartisterna slå vakt om tidningen, och den sammanslogs ej med Hämeen Sanomat. I Brahestad ledde den ung- och gammalfinska tidningens kungavänlighet till att de sammanslogs till Raahen Seutu (Brahestadsnejden). Tidningen stödde vid riksdagsvalen vintern 1919 samlingspartiet och odlade även i övrigt partiets språkbruk. I Raumo förverkligades sammanslagningen inte, fastän både Länsi-Suomi (Västra Finland) och Rauman Lehti (Raumobladet) först var monarkistiska och sedan stödde samlingspartiet. Konkurrensen mellan samlingspartiets bägge organ avgjordes av Länsi-Suomis starka gammalfinska bakgrund och konkurrenten upphörde att utkomma i slutet av år 1919. Även i Kuopio visade det sig att det fanns två tidningar som stödde samlingspartiet av vilka Savo (Savolax) överlevde.

Vilket var då slutresultatet av turbulensen på det borgerliga partifältet och inom dess tidningspress? På våren 1917 hade ungfinnarna en aning fler språkrör än gammalfinnarna. De borgerliga samarbetsplanerna inverkade mera på det finska än på det ungfinska partiets tidningar, men samlingspartiet hade tack vare sin monarkistiska aktivitet dubbelt så många tidningstitlar jämfört med det finska partiet ett år tidigare. Ungfinnarnas och framstegspartiets utvecklingsgång var diametralt motsatt. Samlingspartiet fick i födelsegåva en kvantitativt ganska tillräcklig tidningsgrupp, medan framstegspartiets press uppvisade luckor som man tvingades täppa till.

Av de 24 tidningar som i april 1917 stod bakom det finska partiet fanns i december 1919 fjorton kvar med samma namn. För ungfinnarna var motsvarande siffror 28 och 16. Eller tvärtom: av samlingspartiets 28 språkrör i december 1919 hade 18 utkommit under samma namn i april 1917. Av framstegspartiets 16 tidningar uppvisade nio denna kontinuitet. Förändringarna var sällan rätlinjiga, utan utvecklingsgången uppvisade många krokar.

Riihimäen Sanomat var den enda samlingspartitidningen som inte blev partiorgan efter att ha stött monarkin – övriga tidningar med olika

ursprung förenades däremot av denna kärnfråga. Det finska partiet var utan mellanskeden urhem för elva av samlingspartiets tidningar, bl.a. Hämeen Sanomat, Vaasa (nuv. Pohjalainen), Aamulehti, Länsi-Suomi och Uusi Suomi, om sistnämnda tidning tolkas som direkt efterträdare till Uusi Suometar. Fyra av det finska partiets tidigare språkrör, bl.a. Karjalainen, hade tagit en omväg via den borgerliga samarbetslinjen. Tre hade tillfälligt stött folkpartiet och Satakunnan Kansa med folkpartibakgrund var resultatet av en sammanslagning av en ung- och gammalfinsk tidning. I fallet Raahen Seutu sammanslogs två borgerliga tidningar vid årsskiftet 1918–1919 till organ för samlingspartiet. Sex tidningar övergick direkt från det ungfinska partiet till samlingspartiets läger, de mest betydande av dessa var Karjala (Karelen) i Viborg och Savo i Kuopio.

Framstegspartiet hade i januari 1919 femton språkrör, om man förebådar Keskisuomalainens bekännande av politisk färg. Av dessa tidningar hade 11 kommit direkt från det ungfinska partiet, bland dem Helsingin Sanomat, Turun Sanomat, Kaleva, Etelä-Suomen Sanomat och Etelä-Saimaa. Karjalan Aamulehti och Länsi-Savo hade före framstegspartiet stött folkpartiet och Keskisuomalainen grundades som folkpartiets språkrör genom sammanslagning av två borgerliga tidningar. Förutom Keskisuomalainen hade bara Itä-Savo ens en del av sina rötter i det finska partiet, även den genom folkpartiet.

Agrarförbundet växer och får ett tätare tidningsnät

I riksdagsvalet år 1917 vann agrarförbundet sju nya mandat i sina gamla understödsområden och i valet år 1919 utbredde det sig även till södra Finland genom att ytterligare erövra sexton platser. Denna utveckling gjorde det nödvändigt och möjligt att grunda nya språkrör, ty de fyra gamla tidningarna kunde inte betjäna hela det omfattande spridningsområdet på ett tillfredsställande sätt.

Agrarförbundets anhängare grundade år 1916 en tidning i Fredrikshamn och före eller under inbördeskriget startades ytterligare fem nya organ. I Gamlakarleby övervägde agrarerna att inköpa den gammal- eller ungfinska tidningen, men grundade slutligen en egen. Keski-Pohjanmaa (Mellersta Österbotten) började utkomma i december 1917, från och med år 1936 har dess namn skrivits Keskipohjanmaa. Saarijärven Paavo (Bonden Paavo) grundades i Jyväskylä i början av år 1918 i konkurrens med Keskisuomalainens tillskyndare. Vid samma tidpunkt började även Lalli (namnet syftar på den bonde som slog ihjäl biskop Henrik under det första korståget dagar i mitten av 1100-talet) utkomma i Raumo, därifrån tidningen år 1920 överflyttades till Kumo. I februari 1918 började Korpi-Jaakko (namnet anspelar på en nyröjarpräst

från slutet av 1700-talet) i Joensuu och Kainuun Sanomat i Kajana utkomma.

Under kampen om regeringsformen blev agrarförbundets press den republikanska frontens ryggrad, ty det ungfinska partiet var splittrat och dess tidningar omvändes med kraft till monarkismen. I det sammanhanget växte agrarpressen med ytterligare tre tidningar. Agrarerna köpte Pohjolan Sanomat i Kemi, likaså tidningen i Nystad, och i Sordavala ledde republikanernas gemensamma behov till grundandet av en tidning.

Denna andra våg innebar framför allt för agrarpartiets press att dess tidningsnät blev tätare på de gamla understödsområdena – tidningar grundades i Kemi, Gamlakarleby, Kajana, Sordavala och Fredrikshamn. Ett annat drag var strävan att vinna insteg i södra Finland – i detta skede tillkom tidningar i Satakunda och Egentliga-Finland – där partiets språkrör även i fortsättningen hade svårt att rota sig.

Splittringen anstränger arbetarpressen

Efter inbördeskriget fördelades arbetarrörelsens arv på tre linjer: de av krigets segrare godkända ”högersocialisterna”, vilka aktivt motsatt sig upproret, ”tanneranhängarna” (efter Väinö Tanner) som hållit sig på sidan av upproret men som förklarat sig fortsätta den gamla arbetarrörelsens traditioner samt de till Ryssland flydda radikalerna, som i augusti 1918 därstädes grundade Finlands kommunistiska parti. Inom arbetarorganisationerna och tidningsbolagen utkämpades häftiga strider om den politiska kursen.

Före inbördeskriget utkom i Finland 16 tidningar som förklarat sig vara språkrör för det socialdemokratiska partiet. Efter kriget antog riksdagen en lag, som gjorde det möjligt att för en viss tid belägga arbetarsammanslutningar med kvarstad, d.v.s. förbud mot försäljning och avyttring av deras egendom. Detta försvårade också utgivningen av tidningar. ”Tanneranhängarna” hade redan den 19 april 1918 – tre dagar före tyskarnas och de vitas ankomst – i Helsingfors grundat ett nytt förlagsaktiebolag, Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta (Förlagsaktiebolaget Folkvälde), och de utsände den 6 maj utan tillstånd av myndigheterna provnumret av Suomen Sosialidemokraatti (Finlands Socialdemokrat).

De första arbetartidningarna efter inbördeskriget var ”högersocialistiska”. Revisionisterna, vilka motsatt sig partiets radikalisering, hade i Helsingfors och Viborg grundat tidningar som började utkomma från och med 1918-års början. Dessa varnade för att utvecklingen skulle leda till ett broderkrig. Det socialdemokratiska partirådet uteslöt emellertid dem från partiet och efter de rödas maktövertagande behandlades de på

samma sätt som de vita tidningarna och förhindrades att utkomma. Efter de vitas seger kunde de omedelbart börja utkomma.

”Tanneranhängarna”, som fått sitt namn av sin ledare, politikern och andelsrörelsemannen Väinö Tanner, började medan inbördeskriget ännu pågick återuppliva arbetarrörelsen genom att stödja sig på dess parlamentariska traditioner. Man kunde inleda Suomen Sosialidemokraattis regelbundna utgivning i september 1918. Tidningen utbjöds som ”ett centrum för den verksamhet som bygger på den västerländska socialdemokratiska traditionen”, och den kritiserade häftigt såväl bolsjevismen som den vita terrorn i landet och monarkisternas planer. I november lät landshövdingen indra tidningen efter krav från skyddskårerna, då tidningen innehållit många sidor med trotsiga dödsannonser. Material för dylika gav, förutom det avslutade kriget och arkebuseringarna, även det stora antalet dödsfall i fånglägren. Högsta förvaltningsdomstolen förvandlade emellertid indragningen till temporär på en månad, och även då utsändes tidvis en surrogattidning.

Att försäkra sig om att det nya huvudorganet följde partiets linje – vilket Työmies redan på grund av sin ägobas inte gjort – visade sig vara en krånglig process främst beroende på de inre kursstrider som fördes inom arbetarrörelsen. Den interimistiska partikommittén, Oy Kansanvaltas styrelse och ledningen för Työväen Sanomalehti Oy (Arbetarnas Tidnings Ab) som utgivit Työmies, bestod i huvudsak av samma personer. Oy Kansanvalta övergick på våren 1919 i partiets ägo. Det var emellertid problematiskt att bolaget inte förfogade över ett eget tryckeri eller egna affärsutrymmen, utan tvingades hyra dem av Työväen Sanomalehti Oy, som ägdes av arbetarorganisationer och privatpersoner i Helsingfors, bland dem arbetarrörelsens vänster. Partiledningen strävade efter att förena bolagen under sitt eget herravälde, vilket vänsterflygeln å sin sida motsatte sig. Efter en ömsesidig företagsamhet, fyra bolagsstämmor och en rättegång förverkligades planerna på våren 1920 och den socialdemokratiska makten inom Työväen Sanomalehti Oy säkrades. År 1923 fusionerades slutligen sistnämnda bolag med Oy Kansanvalta.

Av den gamla arbetarrörelsens regionala tidningar överlevde inte Arbetet i Åbo och Kansan Ääni (Folkets Röst) i Villmanstrand inbördeskriget. År 1919 startades 13 socialdemokratiska regionala organ, av dem nio redan före vinterns riksdagsval. Av dessa bevarade endast Vapaus (Frihet) i S:t Michel utan avbrott sitt gamla namn, och fyra andra återtog senare sitt ursprungliga namn: Vapaa Sana (Fria Ord) i Vasa, Kansan Lehti (Folkets Tidning) i Tammerfors, Sosialisti i Åbo och Eteenpäin (Framåt) i Kotka. Det nya namnet kvarstod definitivt hos Folkbladet (f.d. Österbottens Folkblad, Vasa), Kansan Työ (Työ, Viborg), Savon Kansa (Savon Työmies, Kuopio), Hämeen Kansa (Hämeen Voima, Tavas-

tehus), Työn Voima (Sorretun Voima, Jyväskylä), Kansan Voima (Rajavahti, Sordavala), Pohjan Kansa (Kansan Tahto, Uleåborg) och Uusi Aika (Sosialidemokraatti, Björneborg).

I allmänhet föranleddes namnändringarna av myndigheternas motvilja gentemot det gamla namnet, men i Jyväskylä modererades namnet av partiets distriktskommitté och i Björneborg överlämnade man frivilligt tidningens gamla namn åt partiets huvudorgan i Helsingfors. Under senare decennier har socialdemokraterna fortsatt att tämja sina tidningars stridbara namn. Till exempel Sosialisti har sedan år 1951 varit Turun Päivälehti (Åbo Dagblad), Kansan Työ (Folkets Arbete) dog i Villmanstrand som Saimaan Sanomat (Tidningar från Saimen), Kansan Voima (Folkets Kraft) förde en tynande tillvaro och blev veckotidningen Pohjois-Karjala (Norra Karelen) i Joensuu och i Jyväskylä utkommer Keski-Suomen Viikko (Mellersta Finlands Vecka) som en avlägsen ättling till Sorretun Voima (Den Förtrycktes Kraft). I namnet på de tidningar som står nära vänsterförbundet förekom i alla fall ännu på 1990-talet ordet ”folk” (kansa), så att det f.d. samlingspartiorganet Satakunnan Kansa (Satakundas Folk) och den som agrarförbundets språkrör grundade tidningen Lapin Kansa (Lapplands Folk) inte fått ensamrätt till detta ord.

De som stått på sidan om upproret fastställde vid ett extra partimöte i december 1918 en parlamentarisk verksamhetslinje för det socialdemokratiska partiet, och vid partimötet i december 1919 stärkte denna riktning sin makt. Den gamla arbetarrörelsens vänstra flygel grundade på sommaren 1920 tillsammans med de underjordiska kommunisterna Finlands socialistiska arbetarparti (FSAP). Tidningsbolagen utgjorde en del av denna politiska kursstrid.

I Kuopio, Vasa och Uleåborg slog arbetartidningarna in på det socialistiska arbetarpartiets linje. Under detta stridsskede fungerade Savon Kansa (Folket i Savolax) i Kuopio som vägvisare för oppositionen, ty de ledande medlemmarna i dess styrelse var vänstersinnade. Från och med våren 1919 bejakade tidningen kommunistiska åsikter och den råkade snart i strid med den socialdemokratiska partiledningen. I Vasa godkände tidningens bolagsstämma i november 1919 vänsterns linjedragning och inom redaktionen skedde personbyten. Vänstersinnet hos Pohjan Kansa (Folket i Högan Nord), som startats första maj 1919, var ännu inte på hösten kommunistisk och den socialdemokratiska partikommittén godkände den som partiets språkrör liksom även den i Kajana i november 1919 grundade vänstertidningen. I Kajana utträdde emellertid distriktsorganisationen ur det socialdemokratiska partiet och tidningen gick över till det socialistiska arbetarpartiets läger. Den socialdemokratiska partikommittén upphävde under sommaren och hösten 1920 partitidningsrättigheterna för tidningarna i Vasa och Uleåborg,

men detta var endast en formell gest, ty tidningarna hade redan slagit in på sina egna vägar. Tidningen i Kuopio kunde inte heller formellt avvisas, ty den hade aldrig ens anhållit om partitidningsrättigheter av det socialdemokratiska partiet.

De svenskspråkiga träter om sin ställning

Finlandssvenskarnas ödesfråga var frågan om hur språkförhållandena i det självständiga Finland skulle ordnas och hur därom skulle stadgas i regeringsformen. I språkgruppens interna diskussion drev bygdesvenskhetens linje kraftigare frågan om autonomi, medan kultursvenskheten i södra Finland och Helsingfors var mera benägen till en kompromiss. Problemet Åland tillförde denna fråga en extra krydda, ty öbornas strävan att ansluta sig till Sverige gjorde de svenskspråkigas ställning till en rikspolitisk angelägenhet. För den språkliga minoriteten var det i varje fall viktigt att förhindra att Finland förvandlades till en enspråkig nationalstat. Den åländska och österbottniska separatismen utgjorde ett problem för de svenskspråkigas politiska ledning som på samma gång både sökte få en möjligast vidsträckt autonomi för de svenskspråkiga och bevara dem lojala mot Finland.

Den regionalt betingade inställningen kom till synes i tidningspressen. Ledaren för den rörelse som strävade efter att få Åland anslutet till Sverige var faktiskt tidningen Ålands huvudredaktör, och då ett bygdemöte i Vasa vintern 1919 framförde hårda krav, fungerade Vasabladets chefredaktör som huvudinledare. Hufvudstadsbladet, Åbo Underrättelser och de små tidningarna i söder stod främmande för en dylik differentiering, och de såg en fara för att denna utveckling kunde leda till isolering.

Riksdagen godkände på sommaren 1919 en regeringsform för Finland och däri förklarades finskan och svenskan vara republikens nationalspråk. En period av svensk separatism kunde därmed avslutas och de svenskspråkiga kunde smälta den uteblivna självstyrelsen tack vare regeringsformens jämbördighetsklausuler.

Hufvudstadsbladets långvarige chefredaktör Torsten Steinby, liberal representant för stadsintelligentian i söder, har i skenet av senare händelser konstaterat att de svenskspråkiga under självständighetens första år vann flera grundläggande segrar, av vilka de viktigaste var att svenskan definierades som nationalspråk vid sidan av finskan samt Ålandsfrågans lösning, som gav landskapet självstyrelse och garantier för dess svenskspråkighet som en del av Finland. Förverkligandet av självstyrda områden och en långtgående kulturautonomi för hela språkgruppen skulle enligt Steinby ha medfört flera faror än fördelar. Tanken

på ett mera omfattande självstyre har dock tidvis lyfts fram i den offentliga debatten om den finlandssvenska identiteten.

Pressen blir ett ekonomiskt problem för partierna

Den finländska tidningspressen var utpräglat partipolitisk år 1919. Detsamma var fallet ännu i slutet 1930-talet, fastän trenden inte längre var lika tydlig. Förändringen kommer även till synes i siffror, också om det mest anmärkningsvärda var en kvalitativ förändring av innehållet. Om man inte inräknar de svenskspråkiga borgerliga tidningarna i partipressen, så var 61 procent av den finländska dagstidnings- och lokalpressen år 1919 och ca 45 procent år 1939 partitidningar. Om man räknar med de svenskspråkiga borgerliga tidningarna så blir siffrorna 79 respektive 58 procent.

Antalet partitidningar och deras nummer per vecka steg absolut sett en aning, men relativt sett förlorade partipressen sin ställning. Om man anser att de svenskspråkiga borgerliga tidningarna var ”obundna”, så utkom redan i slutet av 1920-talet flera obundna tidningar än utpräglade partiorgan. Av de tidningar som sökte ge sina läsare full betjäning var visserligen majoriteten språkrör och de obundna tidningarna var nästan samtliga lokala fådagarstidningar. På basis av det beräknade antalet utsända tidningsnummer var partipressens tillbakagång mindre, ty dessa utgavs oftare än de obundna (lokala) tidningarna. Ännu år 1939 tillhörde en klar majoritet av de i Finland utgivna tidningsnumren partipressen. På 1930-talet fanns det dock i Finland på sätt och vis en ”extra” partipressgrupp: extremhögern Fosterländska Folkrörelsens (Isänmaallinen Kansanliike, IKL) språkrör. Utan dem skulle partipressens titelbestånd ha nått sin kulmen redan i slutet av 1920-talet även i det fall att ett halvt dussin av den yttersta vänsterns tidningar inte med våld skulle ha indragits under ”lapposommaren” 1930.

Tryckfrihetslagen år 1919 tillät även grundande av boktryckerier på landsorten. Förändringen medförde en förbättring i lokalpressens situation, ty nu behövde man inte längre trycka sin tidning i staden som kanske låg på långt avstånd. Inte heller fjättrades de små tidningar som fanns i de växande köpingarna eller i tättbefolkade samhällen av avståndet mellan redaktionen och tryckeriet. Visserligen grundades inte tryckerier på varje tidningsort, men lagändringen är dock en av de faktorer som förklarar pressens tillväxt.

Åren 1919–1939 ökade orter med en enda tidning mest (från 30 till 69) – under denna period grundades många lokala tidningar. År 1919 koncentrerades dylika entidningsorter till trakterna kring Tavastland, Satakunda och Egentliga-Finland. År 1929 hade området utvidgats till

sydväst om gränslinjen Jakobstad–Fredrikshamn, och år 1939 hade nätet blivit allt tätare i södra och västra Finland. Antalet orter med tre tidningar var år 1939 sex mera än 1929, men den ökande konkurrensen är delvis skenbar, ty IKL:s omfattande tidningspress var ekonomiskt sett svag och i slutet av 1930-talet var den konkursmässig.

I Helsingfors utgavs ett tiotal tidningar och i Åbo, Tammerfors samt i Viborg ett halvt dussin. Därtill utgavs minst fyra tidningar i regionala centra, där titlarnas riklighet garanterades av den politiska strukturen, ibland av tvåspråkigheten. En del av orterna med två tidningar var tvåspråkiga och tidningarnas beröringspunkter inskränkte sig endast till en del av annonsmarknaden.

Den vänsterradikala pressen utmanar makten och förlorar

Det på våren 1920 grundade Finlands socialistiska arbetarparti (FSAP) var ett offentligt massparti, men det stod under det illegala kommunistiska partiets inflytande, var till sitt program kommunistiskt och som radikalt en nagel i öga på myndigheterna. På grund av indragningshotet grundades på våren 1923 Finlands arbetarparti (FAP) som dess efterträdare och i augusti samma år arresterade detektiva centralpolisen på order av inrikesministeriet partiets ledande män och riksdagsrepresentanter, belade partiets tryckerier med kvarstad och förhindrade dess tidningar att utkomma. FAP förbjöds och en del av dess funktionärer dömdes till frihetsstraff för förberedelse till högförräderi eller medhjälp därtill. Indragningen av tidningarna var juridiskt sett kontroversiell; justitieministern tvingades motivera beslutet med hjälp av en gammal fiskeristadga, enligt vilken olaglig fångst tillfaller staten. Rätten befriade emellertid tryckerierna från kvarstaden sommaren 1924.

Vänsterradikalerna grundade inte längre ett nytt offentligt parti, utan deltog i valen inom ramen för den socialistiska arbetarrörelsens och småbrukarnas valorganisation, med det underjordiska kommunistiska partiet i bakgrunden. I valen 1922 erhöll FSAP 27 riksdagsmandat och i övriga riksdagsval under 1920-talet erövrade valförbundet 18-23 mandat.

Den yttersta vänstern hade som mest åtta språkrör. Av dessa frigjorde sig tidigast de i Kuopio, Vasa, Uleåborg och Kajana från det socialdemokratiska partiet under kampen om partiets kurs. I november 1920 började Suomen Työmies (Finlands Arbetare) utkomma i Helsingfors som FSAP:s huvudorgan. Från och med hösten 1923 var huvudtidningens namn Työväenjärjestöjen Tiedonantaja (Arbetarorganisationernas Rapportör). I den förstnämndas namn stod ordet ”Suomen” i petit och ”Työmies” med stor text; på så sätt skapades en idéassociation till den gamla arbetarrörelsens huvudtidning Työmies. Samma form av

lek med stilar förekom i den senare tidningens namn. Huvudnamnet var ”Tiedonantaja”, en översättningsbearbetning av sovjetregeringens språkrör Izvestija.

De temporära eller slutliga indragningarna av tidningarna baserade sig på 1919-års tryckfrihetslag samt på regeringsformen. Det förekom ingen preventiv censur, men tryckalstrens innehåll måste rymmas inom strafflagens ramar. Vid utfärdandet av tryckfrihetslagen gjordes förändringar även i strafflagen, vilka möjliggjorde att kommunistiskt muntligt eller skriftligt språkbruk kunde anses kriminellt och straffbart. Lars Björne som undersökt politiska rättegångar i Finland (1977) sammanfattar 1920-talets praxis med att hovrätten, då den dömde i mål rörande den yttersta vänsterns offentliga verksamhet, rättade sig efter den s.k. kedjeprincipen såsom grundläggande utgångspunkt. Då det från Ryssland ledda kommunistiska partiet motiverat kunde anses för en landsförrädisk organisation, så var blotta kontakten tillräcklig för att göra en anhängare till brottsling. I kedjans begynnelse fanns FKP och i slutändan t.ex. fack- eller idrottsföreningar med sina medlemmar. Kommunistens ansvar var i rättsväsendets ögon kollektivt, medan extremhögerns medlemmar under 1930-talet enbart ställdes till ansvar för sina egna individuella gärningar.

Enligt justitieministeriets förteckningar stod tidningspressen i Finland åren 1919–39 inför domstol 381 gånger. Av dessa fall riktades 179 åren 1920–30 mot kommunistiska organ. En socialdemokratisk tidning stod åren 1919–39 92 gånger inför rätten, medan lapporörelsen och IKL på 1930-talet endast råkade ut för 47 åtal.

Kaija Piironen (1982) har beräknat antalet domar för kommunistpressen i Kuopio åren 1919-23 och kommit till åtminstone 15 fall av kvarstad, 11 indragningar och 51 pressåtal. Resultatet var sammanlagt 16 år och 2 månader fängelse och stora böter. Kuopiotidningarna hade på grund av indragningarna sju olika namnversioner. Den näst mest indragna tidningen i Kajana använde sig åren 1920–23 av åtta olika namn, men för tidningen i Uleåborg räckte det 1919–30 med fem namn. Förfarandet grundade sig på en lucka i tryckfrihetslagen som gjorde det möjligt för en tidning att kringgå indragningen genom ett nytt namn och en ny förläggare. Myndigheterna började emellertid försvåra detta tillvägagångssätt.

FSAP:s språkrör utgavs av aktiebolag, där främst partiet och arbetarorganisationer ingick som aktieägare, i någon mån även enskilda partianhängare. Tidningarna inbringade i allmänhet ingen vinst utan behövde understöd. En del av pengarna erhöll partiet på normal väg genom medlemsavgifter, lotterier, publikationsverksamhet o.s.v. Därtill fick partiet stöd av fackföreningsrörelsen och av arbetarnas kooperativa rörelse. I början av 1920-talet inleddes partiets verksamhet med hjälp av

de amerikafinska socialisternas ”miljonfond” – med medel ur denna grundade man bl.a. ett tryckeri i Helsingfors och gav understöd åt partiets tidningar i de olika landskapen. När dessa pengar tagit slut började det komma pengar från Ryssland. Tidningarna och tryckerier var också i stort behov av understöd, ty annonsintäkterna var små.

Vad fick då den yttersta vänsterns press att i de makthavandes ögon te sig så skrämmande? Grundkonflikten uppkom genom att en ny kommunistisk stat hade uppstått på andra sidan östgränsen, en stat som i sitt beskydd tog den mest radikala delen av de finländska röda flyktingarna och via dem spred idén om en världsrevolution. Till det vita Finlands grundkonstellation hörde åter, att inbördeskriget år 1918 i enlighet med de vitas ursprungliga målsättning hade varit ett frihetskrig, där man ej primärt kämpat mot de röda om samhällssystemet utan mot ryssarna om självständigheten.

Den yttersta vänsterns tidningar var under 1920-talet tydliga partivapen. I sina programförklaringar hänvisade de i allmänhet till partiets program, där även tidningarnas uppgift definierades. Partisekreteraren Arvo ”Poika” (Pojken) Tuominen höll i slutet av år 1920 i partirådet ett långt anförande om tidningspressen och yttrade bl.a., att en främmande press utgjorde ”ett fruktansvärt vapen mot proletariatet” och att man behövde en egen press för att hindra detta fördärvliga främmande inflytande. En väl redigerad press var ”i händerna på det proletariat som strävade mot en revolutionär kommunism det bästa vapnet för spridningen av en kommunistisk medvetenhet”, men en dålig och vacklande press var endast till skada. Tidningarnas kvalitet och inriktning var viktigare än deras mängd. Läsaren skulle lägga märke till att han läste partiets ledande socialistiska organ.

Partisekreterarens synpunkter avspeglade den i Moskva verkande kommunistiska internationalens, Kominterns år 1921 sammanfattade teser om partipressen. Deras ledande tanke var att allt skulle underställas partiets politiska uppgift. En kommunistisk tidning fick aldrig bli ett affärsföretag, utan den skulle förbli oberoende av de kapitalistiska kreditanstalterna. Annonsanskaffningen fick ej leda till att man blev beroende av de stora annonsörerna. I det redigerade innehållet kom politiken i främsta rummet: ”vår tidning får ej betjäna en brokig publiks nyhetshunger eller fylla dess behov av förströelse” och inte heller fria till borgarna.

Det inflytande som dessa Kominterns teser hade kom även till synes i ett anförande inför FSAP:s partikommitté vintern 1922. Partitidningarna skulle gestalta verkligheten genom att se alla missförhållanden och de arbetandes strävan att avskaffa dessa. Arbetarna skulle bli uppmärksammade på att de egna tidningarna var de enda som var ärliga. Oärligheten hos övriga tidningar sades framträda tydligast i för-

POHJAN VOIMA

TYÖVÄEN JA PIENVILJELIJÄIN ÄÄNENKANNATTAJA

Tatu Väätäinen:

Sosialifascismi käyttää samoja menettelytapoja kuin muukin fascismi.

Porvaristo luottaa sosialifascisteihin niin paljon, että antaa silloin tällöin valtiovaltansa peräsimen heidän käytettäväkseen.

Tov. Tatu Väätäinen paljastaa sosialifascismin luonteen Turun hovissa.

Ent. fascistidiktaattori Primo de Rivera kuollut.

"TE HALLITSETTE TÄÄLLÄ poliisien, santarmien, armeijanne, vankilain ja hirsipuiden avulla."

Leningradin alueella kollektivisoitu nyt jo 183,000 taloutta.

Ammattijärjestön suuri toimikunta oli koolla viime sunnuntaina.

„Tulliraha"-konferenssi.

Suomalaisten horatiusten vala ja Stalinin piippu. II.

Den i Uleåborg utkommande kommunisttidningen Pohjan Voima (Den Höga Nordens Kraft) var enligt underrubriken "arbetarnas och småbrukarnas språkrör". Förstasidan från vintern 1930 avspeglar det faktum att tidningsgruppen var extremt politisk. Artiklarna och bilderna gav piskslängar åt både borgare och kättare inom arbetarrörelsen. T.ex. i rubriken uppe till vänster citeras en i hovrätten för landsförräderi dömd åsiktskamrats ord: "Socialfascismen använder sig av samma metoder som den övriga fascismen. Borgarna litar så mycket på socialfascisterna, att de ibland låter dessa sköta statsmaktens roder."

vrängningen av Sovjet-Rysslands angelägenheter. Därför måste kommunistpressen ”ge rätta uppgifter och visa att de uppgifter som fienderna till det ryska proletariatet utspred var infama lögner.” Även i fråga om behandlingen av övriga främmande länder kunde klassmotsättningarnas tillspetsning ge sin egen ton. I stridsfrågor skulle man använda sig av genomslagsprincipen: ”utsprida materialet på olika platser i tidningen och därmed skriva om och för saken i varje nyhetsrubrik, inte blott i de ledande artiklarna”.

Förverkligandet av uppgiften medförde emellertid problem. ”I händerna på de ägande klasserna utgör pressen ett redskap för slaveriet, i händerna på proletariatet en hävstång som lyfts mot friheten”, skrev Työn Valta (Arbetets Makt) i Kajana, men klagade över att tusentals trälande arbetare i alla fall prenumererade på borgerliga tidningar. Problemet var desto mera brännande, ju viktigare man fann den politiska mobiliseringsuppgiften vara, ty många läsare önskade mera nyheter och mindre politik. Abonnenterna och annonsörerna gynnade inte tillräckligt den hetsiga och motsträviga tidningsgruppen. Inte heller inom rörelsen var man ense om verklighetens rätta gestaltning och de slutsatser man därav borde dra.

I enlighet med gammal sed inom arbetarrörelsen framfördes på distriktsmöten och tidningarnas bolagsstämmor kritik av tidningarna. I kommunisttidningarnas fall var det normala mönstret, att tidningens linje fick välsignelse som den sanna och rätta, men att dess journalistiska kvalitet kritiserades. De ledande kamraterna försvarade tidningens politik och teoretiska lärdom, men läsarna krävde en bättre nyhetstidning. På de regionala tidningarnas möten klagade man varje år särskilt över bristen på lokalnyheter från landsbygden. Tidningen Pohjan Voima (Den Höga Nordens Kraft) i Uleåborg blev dock mot slutet av 1920-talet en konkurrenskraftig, illustrerad nyhetstidning. Den utkom sex gånger i veckan, erhöll rätt goda annonsintäkter, förmådde utge veckoslutsnummer som var större än normalt och påstod sig vara den mest spridda dagstidningen i norra Finland och en av landets mest spridda arbetartidningar.

Komintern drog sommaren 1928 slutsatsen att klasskonflikterna i kapitalistländerna höll på att förvärras till en revolutionär situation och fastslog att dess beslut var förpliktande för kommunisterna i alla länder. Detta brukar man kalla övergången till det s.k. tredje skedets taktik, vars väsentligaste drag var ett medvetet påskyndande av revolutionsprocessen. Även i Finland ökade kommunisternas huvudlinje sin aktivitet, men rätt många fackföreningskommunister ansåg att denna taktik var felaktig. Konflikterna ledde till uppkomsten av den opposition som gick under namnet ”de vacklande”. Oppositionen grundade vintern 1930 tidningen Suomen Työmies. Tidningen och oppositionen betonade

nödvändigheten av en enig arbetarfront mot kapitalisterna, medan de kominterntrogna ansåg att linjen mellan rätt och orätt löpte inom den kommunistiska rörelsen.

På vintern och våren 1930 fördes mellan Suomen Työmies och Työväenjärjestöjen Tiedonantaja en hård ordväxling, samtidigt som man kämpade om makten i de bägge tryckeribolag som tryckte respektive tidningar. Kampen visade att oppositionen hade en rad namnstarka ledare men inga massor, men inte heller FKP:s linje utgick med segern, ty sommaren 1930 stiftade riksdagen under påtryckning från lapporörelsen de s.k. kommunistlagarna, som tvingade även den del av yttersta vänstern som på 1920-talet varit offentlig att gå under jorden; kommunisterna verkade ju redan som en underjordisk rörelse. Det av Komintern utlysta tredje skedets taktik påskyndade ej revolutionen i Finland, utan bidrog tvärtom till att provocera fram en motrevolution.

Den socialdemokratiska pressen håller fast vid traditionen

Det sammanlagda antalet riksdagsmän för hela arbetarrörelsen uppgick på 1920- och 1930-talet normalt till 80–85. Av dessa var under 1920-talet ca 60 socialdemokrater. Socialdemokraterna innehade för första gången regeringsansvar i minoritetsregeringen från december 1926 till december 1927. I och med rödmyllesamarbetet mellan agrarförbundet och socialdemokraterna år 1937 inleddes partiets integrering som en del av den finländska maktstrukturen.

Den socialdemokratiska tidningspressen var under 1920- och 1930-talet relativt sett svagare än partiet. Varken kvantitativt eller relativt uppnådde den samma styrka som arbetarpressen under autonomins slutskede. Visserligen var antalet tidningstitlar i slutet av 1930-talet lika många som år 1917, men tidningarna var svagare och utkom mera sällan. Samtidigt hade den borgerliga pressen vuxit i styrka.

Den socialdemokratiska partielitens syn på partipressens uppgift och förhållande följde under 1920- och 1930-talet den gamla grundlinjen. Efter att arbetarrörelsen uppdelats år 1920 blev socialdemokraternas förfarande rörande godkännandet av partitidningar smidigare genom att beslutet överfördes till partikommittén som sammankom rätt ofta. Godkännande förutsatte dock bekräftelse av partirådet. Partikommittén fick ge utlåtande angående kandidaterna till huvudredaktörsposten, men beslutanderätten låg hos tidningsbolaget. Man sökte förstärka den gamla principen för organisationsägande, men samtidigt förbjöds organisationerna att gynna tidningar som var ”skadliga för partiet”.

Ett fall från år 1930 visar hur den socialdemokratiska pressen balanserade mellan idé och marknad. Partikommittén sökte skärpa nämnda paragraf och föreslog följande: ”Partimedlem får inte understöda

motståndarnas tidningar eller övriga publikationer genom spridning eller deltagande i deras redaktion. Man bör även undvika s.k. neutrala tidningar som oberoende av sitt innehåll skadar det egna partiorganets spridning." Partimötet godkände emellertid inte att medlemmarna skulle ha förbjudits att fungera som kolportörer för andra tidningar än partiets språkrör, och förbudet tolkades gälla endast deltagande i redaktionsarbetet. Artiklar framställande partiet i rätt ljus fick publiceras även i borgerliga tidningar.

Partiet önskade att den socialdemokratiska pressen skulle vara partibunden. Även parti- och organisationsägandet ledde i denna riktning, för att inte tala om partipressens normala frivilliga partitrohet, det moraliska bandet till partiet. Inte heller i diskussionerna vid partiets distriktsmöten och tidningarnas bolagsstämmor tvistade man i allmänhet om tidningarnas primära politiska uppgift, även om man nog var medveten om att de ledande borgerliga tidningarna i städerna var mera lockande än de egna tidningarna.

En glimt av journalistikens roll i tänkandet på hög partinivå erbjuder 1926-års debatt om den socialdemokratiska Työväen Sanomalehtien Tietotoimistos (Arbetartidningarnas Notisbyrå), TST:s uppgift. Enligt partisekreteraren borde TST erbjuda allmänna nyheter och artiklar så att tidningarnas redaktörer kunde koncentrera sig på de av läsarna efterlängtade lokala frågorna. Efter att ha placerat nyheterna i främsta rummet kom han till sakens politiska sida: för att nyheterna skulle kunna ersätta det minskade artikelutbudet, måste de ges en agitatorisk prägel börjande med rubrikerna. På grund av penningbrist kunde dessa förslag ej förverkligas, men de visar i alla fall i vilken riktning man önskade avancera.

År 1931 behandlade partikommittén en promemoria angående utvecklandet av TST till en nyhetsbyrå med full service, vilken även förmådde tillfredsställa läsarnas växande krav och konkurrera med Finska Notisbyrån, FNB, men som i alla fall hade arbetarrörelsens profil. TST skulle koncentrera sig på politiska nyheter, ge dem den "rätta" tonen och förkasta sensationer. Goda idéer, men ekonomiskt omöjliga att genomföra, sammanfattade Väinö Tanner diskussionen i partikommittén.

Inom det socialdemokratiska partiet var man medveten om att även övriga tidningar än Suomen Sosialidemokraatti var tvungna att försöka förnya sig och konkurrera med de borgerliga tidningarna. Den ekonomiska depressionen i början av 1930-talet skärpte emellertid ekonomiskt ytterligare de svaga tidningarnas ställning och den inrikespolitiska situationen förutsatte att partiet kunde göra sin stämma hörd. Partikommittén drog vintern 1933 slutsatserna i sina instruktioner till TST och tidningarna. TST skulle sträva efter att förse tidningarna med "värdefullt" (synbarligen i politiskt avseende) material i komprimerad

och partibetonad form. Tidningarna skulle utföra socialistiskt bildnings- och uppfostringsarbete och, ”emedan allmänheten i främsta hand läser nyheter”, agitera genom nyheterna. Redaktionerna uppmanades att, om ämnet så tillät, ge även lokalnyheterna en agitatorisk färg.

Från denna politiska huvudlinje sneglade den socialdemokratiska presspolitiken även i kommersiell riktning. Tidningarna kände frestelse och behov att tävla med den borgerliga pressen på dess egna villkor, men tvingades erkänna de svaga ekonomiska förutsättningarna – och att partiets vilja gick i motsatt riktning. Rekryteringspolitiken hos t.ex. partiets ledande språkrör var till väsentliga delar politisk, och då dess ekonomi sanerades i mitten av 1930-talet genom att man minskade på antalet medarbetare, fick uttryckligen de politiskt olämpliga gå. Å andra sidan kunde redaktionen anställa nya politikermedlemmar även vid en tidpunkt då personalen drabbades av nedskärningar. En kommentar fälld något senare av bolagets verkställande direktör innehöll ett visst beaktande av marknadskrafterna: uppsägningar får nog förekomma, bara de inte berör nyhetsredaktionen. ”Däremot finns det alltför många politiska redaktörer i en tidning av Suomen Sosialidemokraattis storlek. Om man ännu minskar på personalen vid nyhetsredaktionen, så blir tidningen alltmer ensidigt politisk.”

Den socialdemokratiska pressen hade emellertid genom en samverkan av olika faktorer råkat i en accelererande negativ spiral, som i fortsättningen alltmera försvagade dess konkurrenssituation. Politiken var endast en av orsakerna till denna spiral, men då utvecklingen gått tillräckligt långt, hade partiets tidningar knappast någon annan möjlighet än att hålla sig på arbetarpressens traditionella språkrörslinje, vilken ställde tidningens politiska uppgift i främsta rummet.

Tidningsbolagens ekonomiska bärkraft medförde variationer i graden av tidningarnas partibundenhet. Partiet strävade visserligen efter att undvika majoritetsägande i andra än huvudtidningens bolag, men tvingades på grund av omständigheternas tvång ikläda sig mera ansvar än man skulle önskat. Även i dessa fall sökte man möjligast snabbt överföra ägandet på organisationer och partiaktiva inom ifrågavarande tidnings eget spridningsområde.

Tidningsbolagen hade ärende till partiledningen närmast då de behövde pengar. Partiledningen hade till sitt förfogande Oy Kansanvalta, som med undantag av den värsta depressionstiden inbringade vinst, utdelade dividend och även förmådde understöda partiets övriga tidningar – visserligen på order av ägaren och motsträvigt, ty pengarna togs från medlen för utvecklandet av den egna tidningen.

De mest problematiska tidningsorterna för socialdemokraterna var Kuopio, Vasa, Uleåborg och Åbo, där kommunisternas breda understöd återspeglades som ett svagt socialdemokratisk partimaskineri och svaga

tidningar. Boksluten för de socialdemokratiska organ, vilka grundats i stället för de tidningar som övertagits av kommunisterna, stod ständigt på minus, och man lyckades på intet sätt få dem i balans. I Åbo utkom Sosialisti utan avbrott, men dess ekonomi var emellanåt så svag, att tidningen sattes under partikommitténs granskande öga, vilket även skedde med de socialdemokratiska tidningarna i Vasa och Uleåborg. Partiet tvingades lägga ned mycket pengar på alla dessa tidningar utan att få annat än politiskt vederlag. Partiet tvingades även stöda några i princip starkare tidningars ekonomi genom kreditgarantier och arrangemang av lån på förmånliga villkor.

De mest ideella och vänsterinriktade socialdemokraterna hade en benägenhet att betona tidningarnas politiska uppgift och övervakningen av deras politiska linje, medan åter de mera pragmatiska och högerinriktade anhängarnas ställningstaganden glimtvis uttryckte en oro för tidningsmarknadens ekonomiska realiteter och för tidningarnas vacklande konkurrenskraft. De socialdemokratiska tidningarnas politiska uppgift stod dock fortsättningsvis i främsta rummet, och inte heller pragmatikerna ville avstå ifrån denna, fastän de längtade efter att få konkurrera med de borgerliga tidningarna med deras egna vapen.

Socialdemokraterna upprätthöll av enbart politiska orsaker flera i ekonomiskt hänseende hopplösa tidningar så länge pengarna räckte. Sett ur ett litet längre perspektiv så innebar emellertid bevarandet av tidningarnas traditionella politiska uppgift förenad med den försvagade konkurrenssituationen att de socialdemokratiska tidningarnas karaktär av partiorgan förstärktes, ty då de borgerliga tidningarna fick ett tillräckligt försprång beträffande spridning och inkomster, så kvarstod för socialdemokraterna just inga andra alternativ än att bevara den gamla partitidningsmodellen och söka kvarhålla ens ”de egna” som läsare.

Agrarförbundets press stöder sig på landskapen

Trots att agrarförbundet i valen år 1919 blev riksmässigt, så låg tyngdpunkten för partiets understöd fortfarande i norr och öst. Då partiet år 1929 erövrade rekordartade 60 mandat i riksdagen, gick två tredjedelar av dessa åt österbottningar och karelare. Agrarförbundet bevarade även under 1930-talet sin ställning som ledande borgerliga gruppering, fastän det ansatt av den ekonomiska depressionen och lapporörelsen förlorade anhängare både till höger och vänster. I egenskap av storparti blev agrarförbundet nästan ett permanent regeringsparti; under 1920- och 1930-talet befann sig partiet blott drygt tre år i opposition.

Även agrarförbundets press växte: då den var som störst vid övergången till 1930-talet bestod den av 18 språkrör. Partiet vann också framgång på marknaden i sina understödsområden, men icke i söder.

De mest betydande nya språkrören var Iisalmen Sanomat (1926), Itä-Savo i Nyslott som bytt läger (1927), Lapin Kansa i Rovaniemi (1928) samt Keskisuomalainen i Jyväskylä (1932) som övergått till agrarförbundets anhängare genom köp.

Iisalmen Sanomat och Lapin Kansa var ”normalfall” i det avseendet, att agrarerna i nejden grundat dem som partiets regionala språkrör. Itä-Savo var framstegspartiets tidning efter att förut varit det kortvariga folkpartiets språkrör. Folkpartiet hade varit jordbrukarnas parti och dess efterföljare framstegspartiet hade ett stadigt understöd i S:t Michels län. Partiet var emellertid splittrat i frågor rörande landsbygdens intressen, och dess anhängare på landet började röra sig i riktning mot agrarförbundet och förde med sig Itä-Savo.

Också Keskisuomalainen var tidigare organ för framstegspartiet, men kunde förvärvas genom köp, ty bolaget hade just före dyrtiden gjort omfattande investeringar och råkat i likviditetskris då den ekonomiska depressionen skar ned inkomsterna. Agrarförbundets Saarijärven Paavo hade i den skarpa konkurrensen hamnat på konkursens brant och för att rädda tidningen grundade man ett stödbolag, vilket sedan sommaren 1932 tog risken och köpte Keskisuomalainen, nedlade sin egen tidning och förvandlade Keskisuomalainen till organ för agrarförbundet. Den nya tidningen blev dock faddare än Saarijärven Paavo vars blotta namn (Bonden Paavo i J. L. Runebergs dikt) innehöll en stark agrar symbolik. Av framstegspartiet förvärvade agrarförbundets anhängare år 1940 Etelä-Saimaa i Villmanstrand, då agrarförbundet behövde ett språkrör i södra Karelen emedan viborgstidningens spridningsområde i fredsslutet blivit på andra sidan gränsen.

Agrarförbundets ledande språkrör som utkom i Helsingfors förblev ett problem för partiet. Erfarenheterna från åren 1906–08 fick partiet att betona utvecklandet av sin regionala press och uppskjuta grundandet av ett egentligt huvudorgan. År 1918 igångsatte agrarförbundet ett nytt försök, då det verkade som om partiet hade möjlighet att avancera till positionen som landets ledande politiska kraft, men planerna kunde förverkligas först i början av år 1930. Tidningen Suomenmaa (synon. med Suomi = Finland) utgavs i Helsingfors sex gånger i veckan ända till sommaren 1933.

Beslutet om Suomenmaas grundande fattades vid två av agrarförbundets partimöten, och det dröjde fyra och ett halvt år från det första beslutet tills tidningen började utkomma. Bakom tidningen låg partiets ledning, med en strävan att få hela partifältet bakom företaget. Bolagets aktier såldes över hela landet, men vid höjandet av bolagets aktiekapital tvingades partiet bära huvudansvaret.

Suomenmaa behäftades av samma problem som agrarförbundets tidigare tidningar i Helsingfors: abonnenterna fanns långt ifrån utgiv-

ningsorten, där det dessutom utkom flera äldre, stora och högklassiga tidningar, vilket även var fallet ute i regionerna. Suomenmaas start skedde även på tröskeln till den ekonomiska depressionen, prenumerantantalet blev mindre än väntat och annonsintäkterna lägre än vad som beräknats. Den alltsedan starten tungt förlustbringande redaktionen, som tvingats till sparsamhet, förmådde ej göra tidningen lockande för läsarna. Därtill betungades tidningen av agrarförbundets inre slitningar vilket föranledde personbyten. Det mest anmärkningsvärda var chefredaktören, partiets förre partisekreterare Lassi Hiekkalas överflyttning till Helsingin Sanomat. De av Hiekkala under signaturen Eero författade kåserierna, där han kritiserade den yttersta högern, hörde till det mest lästa materialet i Suomenmaa. Oki Räisänen som illustrerat dessa kåserier flyttade tillsammans med Hiekkala.

Suomenmaa, som utkom i drygt tre och ett halvt år, gjorde slut på sitt aktiekapital och lämnade efter sig nästan lika stora skulder. Agrarförbundet som hade ett moraliskt ansvar för tidningen tog på sig företagets förluster med undantag av aktiekapitalet. Genom sina lotteri-inkomster hade partiet år 1938 avklarat bolagens skulder, men huvudorganet hann bli dyrt för både partiet och många av dess anhängare.

Tidningarna på partiets ”nya” områden hade även i övrigt föga framgång. Den lilla tidningen i S:t Michel övergick år 1922 i jyväskyläbolaget Oy Saarijärven Paavos ägo och förvandlades i praktiken till sistnämnda tidnings delupplaga, tills den år 1926 åter flyttades till S:t Michel. Men samarbetet med de äktfinska kretsarna gjorde inte tidningen lönsam, utan år 1932 upphörde den att utkomma. I Hyvinge utgavs 1920–21 en litet agrart språkrör på initiativ av en redaktör som förlorat sin tidigare tidning, och partiets distriktsorganisationer grundade våren 1922 i Tavastehus en tidning, som gick i konkurs år 1929. Även i Lahtis utkom 1938–39 ett organ för agrarförbundet.

Agrarpartiet stod som parti bakom tidningen Suomenmaa, men i fråga om de regionala tidningarna hade det föga inflytande, emedan det inte ägde deras aktier och inte heller stödde dem ekonomiskt. Partiets distrikts- och lokalnivå hade däremot nära förbindelser till tidningarna i sina landskap. Partiets centrala organ förhöll sig kallt till de svagare regionala tidningarnas ekonomiska svårigheter, och i landskapen var på motsvarande sätt den egna tidningen vida viktigare än partiledningens ledande språkrör. Det fanns ekonomiska förbindelser mellan tidningarna och partiets distrikt, och i allmänhet var distriktet den givande parten. Även i övrigt var samarbetet mellan distriktsorganisationerna och tidningarna livligt och mångsidigt.

Agrarförbundets tidningar hade en bred ägobas. Man strävade efter att till ägare värva möjligast många av partiets anhängare. Det är endast fråga om en ringa överdrift, ifall man karakteriserar tidningarnas

ägare som en stor skara jordbrukare. Även om partipropagandan betonade lokalavdelningarnas skyldighet att understöda partiet, så blev dessa avdelningars ägoandelar aldrig betydande.

Agrarförbundets tidningar var tydliga partitidningar, även om man i några av dem fr.o.m. slutet av 1930-talet sökte gallra bort partitidningens mest iögonfallande egenskaper. Tidningarnas partitillhörighet uppstod via personliga kontakter: samma personer som ledde tidningsbolagens förvaltningsorgan verkade även i politikerrollen som riksdagsmän, som ledamöter av partiets centralstyrelse eller åtminstone som medlemmar av distriktskommittén. Några chefredaktörer var rikspolitiker och de övriga verkade inom lokalpolitiken, och flera journalister var i något skede av sitt liv partisekreterare. Tidningarnas redaktioner fungerade som politiska samtalsplatser för agrarförbundets husbönder då dessa besökte städerna.

Agrarförbundets tidningssystem utformades mera på grund av omständigheterna än genom ett medvetet val till en skara av flera jämlika regionala tidningar. Agrarförbundets presspolitik var sålunda inte på samma sätt medveten och centralstyrd som arbetarrörelsens. Även tidningen Ilkkas ledande ställning var inofficiell och grundad på Santeri Alkios auktoritet. Tidningarna var ganska självständiga, och partiledningen hade ingen lätt uppgift då den sökte driva dem till att uppträda enhetligt. Men tidningarna var förvisso trogna agrarförbundet. Detta garanterades av det solidaritetsnät i många skikt som förenade press och parti.

Agrarförbundet hade först fr.o.m. år 1925 en heltidsanställd partisekreterare och hans tid räckte inte till för att försöka styra tidningarna. I slutet av 1920-talet fanns vid partiets riksdagsgrupp en ”rapportexpedition” som försedde tidningarna med material, och efter att Suomenmaa nedlagts löste redaktör Urho Kittilä partiets informationsproblem genom att ta värvning som huvudstadsredaktör för Ilkka. Samtidigt biträdde han partiets övriga språkrör och handhade även riksdagsgruppens informationsverksamhet. År 1938 inrättade partiet i samband med partibyrån och med Kittilä som centralperson Maalaisliiton Sanomakeskus (Agrarförbundets Tidningscentral) för att handha partiets propaganda och det politiska underhållet av dess språkrör.

Det lilla framstegspartiet och de stora tidningarna

Nationella framstegspartiet, som under kampen om regeringsformen bildats av republikanska borgare, splittrades av många olika tryck. Jordbrukaranhängarna var på glid mot agrarförbundet, partiet urbaniserades och blev allt mera tjänstemannamässigt. På 1930-talet skönjdes inom partiet en tydlig uppdelning mellan höger och vänster. Av tidningarna

var Helsingin Sanomat det viktigaste högerorganet, medan Turun Sanomat var den mest betydande bland vänsterflygelns språkrör.

År 1919 fick framstegspartiet 27 riksdagsmän, men år 1929 blott sju. På landets högsta poster fanns dock företrädare för partiet i betydligt större utsträckning än vad dess parlamentariska styrka skulle ha förutsatt. Partiets kandidat var städse en beaktansvärd presidentkandidat. Framstegspartiet satt nästan alltid i regeringen, ofta som statsministerparti.

Till en början hade framstegspartiet rikligt med tidningar, men ett krympande parti och det rådande politiska tidningssystemet utgjorde en svår kombination. I mitten av 1930-talet hade partiets mest olönsamma språkrör redan avlidit, och kvar fanns tio tidningar, bland dem Helsingin Sanomat och Ilta-Sanomat, Turun Sanomat, Kaleva, Etelä-Suomen Sanomat, Länsi-Savo och Etelä-Saimaa.

Helsingin Sanomat stod ända från början i ett mera avlägset förhållande till framstegspartiet än vad tidningen haft till det ungfinska partiet. Tidningen godkände t.ex. inte längre att partiet genom i redaktionen utplacerade ”assessorer” skulle ha påverkat dess dagliga linje, utan meddelade år 1919 partiet att ”Ansvaret för tidningens inställning i dagens frågor bör kvarstå hos tidningens egentliga ledning, i synnerhet som blott ett dylikt förfarande är ägnat att bevara den ansvarskänsla och rörelsefrihet som tillhör en samhälleligt medveten tidning.” Tidningens attityd kritiserades vid partimötena i början av 1920-talet, men partiet tvingades inse, att redaktionen vid en stor tidning ”inte kan tillåta att den övervakas av en förmyndarnämnd.”

Eero Erkko avled hösten 1927. Han höll på att skola sonen Eljas Erkko till sin efterträdare, men då familjen Erkko ännu inte förfogade över Sanoma Oy:s aktiemajoritet, delades chefredaktörskapet mellan Eljas Erkko och W. W. Tuomioja, som tillhörde partiets ledande män. Tuomioja ansvarade uttryckligen för tidningens linje och ställningstaganden. Eljas Erkko följde dock den äldre tidningskungen, Hufvudstadsbladets ägare Amos Andersons råd att göra sig till både chefredaktör och ägare. Tillsammans med sin mor lyckades Erkko år 1928 genom köp förvärva aktiemajoritet i bolaget. Säljare var änkan till tidningens förre ekonom, vilken i likhet med många av sina kolleger genom åren förvärvat aktier i sin tidning. Sålunda fick Eljas Erkko den ekonomiska makten i tidningen och därmed även möjligheter att utveckla den efter sitt sinne. Våren 1931 blev han tidningens ende chefredaktör.

Erkko utvecklade sin tidning som journalistisk produkt, men lät binda sig till partiet genom att emottaga betydelsefulla förtroendeuppdrag. Särskilt posten som partiets skattmästare var viktig, ty den gav Erkko en ställning, där han måste skaffa sig en grundlig inblick i partiets och dess språkrörs ekonomi. Liksom sin far använde han ända till slutet

av 1930-talet mycket av Helsingin Sanomats pengar för att understöda partiets övriga språkrör. Även därefter accepterade Erkko att bli medlem av partikommittén, men han ville inte längre verka som skattmästare. För bevarandet av kontakten mellan parti och tidning var det nu för Helsingin Sanomats del fråga om att det var bra att ha någon som höll ett öga på det som hände inom partiet. Vid samma tid började Helsingin Sanomat att ta betalt för partiets tryckarbeten, och år 1936 fick partibyrån flytta bort från tidningshuset, ty den växande tidningen behövde mera utrymme.

Helsingin Sanomat tog sålunda avstånd från framstegspartiet, men när kan man börja tala om oavhängighet? Tuomiojas avgång och penningflödets tilltäppning torde var orsaken till att man länge talade om året 1932 i detta avseende. Heikki Brotherus, författaren till Erkkos biografi, hänvisar till år 1936, då Erkko för en tid lämnade sina statliga och kommunala förtroendeuppdrag. Enligt Tyko Tarponen, som undersökt framstegspartiets avtynande, härstammade oavhängighetsdeklarationen från år 1943. Framstegspartiet nämnde under hela 1930-talet Erkkos tidningar bland sina språkrör, men i ett utkast från år 1938 använder man sig av uttrycket ”en oavhängig frisinnad tidning” och konstaterar blott att den i flera frågor företrädde partiets uppfattning.

Året spelar inte så stor roll, ty Helsingin Sanomats förvandling från språkrör till oberoende tidning var en lång process. På 1930-talet var Helsingin Sanomat ett språkrör i den utsträckning som Erkko tillät, och då Erkko var en aktiv politiker inom framstegspartiet, bl.a. som utrikesminister 1938–39, var tidningen i vid mening ett språkrör så länge han deltog i politiken. Partipolitiskt obunden blev tidningen först då Erkko lämnat politiken och framstegspartiet i hög grad minskat i betydelse. Enligt denna logik börjar Helsingin Sanomats obundenhet med krigsåren.

Även de övriga framgångsrika tidningarnas förbindelser till framstegspartiet var identitiska med beslutsfattarnas kontakter. Arvo Ketonen, Turun Sanomats verkställande direktör sedan år 1917, förvärvade genom köp aktier i bolaget och tecknade dem i samband med förhöjning av aktiekapitalet, så att han år 1928 redan ägde 45 procent av bolaget. Majoritetsägare blev han i början av 1930-talet. I början av 1920-talet var 65 procent av tidningen Kalevas aktier i händerna på tre personer. Samlingspartiet ville år 1925 köpa aktierna genom Uusi Suomi. Framstegspartisterna erbjöd emellertid med Helsingin Sanomats pengar ett bättre pris åt två av dessa aktieägare. I och med detta började verkställande direktör K. A. Korkeakivi småningom utöka sin andel i bolaget, ty genom att köpa de av Helsingin Sanomat finansierade aktierna och genom att vid emissioner teckna nya aktier, blev han småningom Kalevas huvudägare. Etelä-Suomen Sanomats verkställande direktör K. O. Kive-

käs ägde i slutet av 1920-talet ca tjugo procent av tidningen, men redan i slutet av 1940-talet ägde familjen Kivekäs nästan hälften av aktierna. Det fanns också i bolaget en annan stor ägare som hade utökat sin ägoandel sedan 1930-talet och därtill fanns det i slutet av 1930-talet ett hundratal små aktieägare. Även de flesta av framstegspartiets övriga mindre framgångsrika tidningar ägdes av en enskild tryckeriägare eller någon mindre krets.

Framstegspartiet stod och föll med sina språkrör. Under 1920-talet var tre fjärdedelar av partiets budget beroende av understöd från Helsingin Sanomat. I allmänhet handhade de regionala tidningarna valverksamheten på sina områden och upprätthöll distriktsbyråerna. Ännu på 1920-talet var det självklart, att distriktssekreteraren hade en plats i redaktionen, men i mitten av 1930-talet uttryckte redan Turun Sanomat sin förvåning över detta och konstaterade, att en stor tidning inte kunde redigeras om man hela tiden hade partiets intresse för ögonen.

Förutom Helsingin Sanomat upprätthöll endast Turun Sanomat genom ägoarrangemang andra framstegstidningar. Arvo Ketonens boktryckeriköp i bl.a. Raumo och Tavastehus var i huvudsak affärsekonomiska, men i nämnda fall följde han även sin politiska pliktkänsla. Största delen av Rauman Sanomats (1920–21) tryckkostnader föll på Turun Sanomat. Turun Sanomat förvärvade år 1919 aktiemajoriteten i tidningen Häme (Tavastland), men avstod ifrån sina aktier 1927, så snart detta var möjligt utan att man skulle ha förorsakat tidningens nedläggelse. Turun Sanomat tvingades emellertid ånyo komma till undsättning år 1929 genom att bevilja finansiering åt Hämes huvudredaktör, som tog tidningen på sitt ansvar för att förhindra att den hamnade i agrarförbundets händer.

Helsingin Sanomat ägde på 1920- och 1930-talet framstegstidningars aktier i åtminstone Kotka, Tammerfors, Kuopio, Raumo och Heinola och undsatte till och med en så betydande tidning som Kaleva. Dessutom hjälpte man under 1920-talet partiet och utdelade tillsammans med partiet pekuniärt understöd till de tidningar där man var aktieägare. Eljas Erkko bedömde själv att Helsingin Sanomat i en eller annan form hade satt ned ca en miljon mark i andra tidningsföretag. Det motsvarar ”endast” 1,7 miljoner enligt penningvärdet i slutet av 1990-talet, men man erhåller ett bättre jämförelseobjekt om man konstaterar att summan motsvarar förhöjningen av Turun Sanomats aktiekapital år 1928.

Från framstegspartiets konton ströks år 1930 värdelösa aktier i tidningsbolag för ett nominellt värde om 820 000 mark. Lånetillgodohavanden ströks 1930–31 till ett sammanlagt värde om 240 000 mark. Enbart dessa summor uppgick till över en miljon eller lika mycket som

en stor tidnings aktiekapital och på detta bör ytterligare räknas de direkta understöden.

De största penninghålen fanns i Tammerfors och Kotka. Maaseudun Sanomat–Tampereen Sanomat var för framstegspartiets del det mest tillspetsade exemplet på hur de politiska behoven oaktat en ytterst oförmånlig marknadssituation gav anledning till upprätthållandet av en sexdagarstidning som medförde stora förluster. Då tidningen nedlades i december 1930, översteg skulderna egendomens realvärde och alla lån hade slösats bort. Framstegspartiet och Helsingin Sanomat rörde inte längre vid efterträdaren Tampereen Sanomat (1932–39). Kymenlaakson Sanomat (Tidningar från Kymmenedalen, 1928–34) i Kotka grundades med i huvudsak partiets och Helsingin Sanomats pengar och dessa bar även i fortsättningen ansvar för tidningen. Redan då var det trångt på nejdens tidningsmarknad, och Kymenlaakson Sanomat sökte profilera sig genom att till skillnad från konkurrenterna utkomma på morgonen. Från och med ingången av år 1934 övergick emellertid även de övriga till morgonutgivning och Kymenlaakson Sanomat nedlades.

Problemen för de framstegstidningar som slukade mindre pengar var liknande: ett alltför litet parti, en alltför liten kår av basprenumeranter, en alltför hård konkurrens och alltför små resurser för att uppnå konkurrenskraft. Då Helsingin Sanomat tog avstånd från partiet och upphörde med sin penningutdelning och då partiets ekonomi vid samma tid även av andra orsaker försvagades, märkte framstegspartiets språkrör i mitten av 1930-talet att de tvingades klara sig på egen hand. Efter att Tampereen Sanomat nedlagts år 1939, Etelä-Saimaa sålts åt agrarförbundet 1940, Heinolainen fusionerats med Itä-Häme 1942 och Häme upphört att utkomma 1944, kvarstod endast starka tidningar. Framstegspartiet upphörde 1951.

Samlingspartiets press förblir stark

Såsom ett elitparti hade samlingspartiet ett större inflytande än vad dess genomsnittliga parlamentariska styrka skulle ha förutsatt. Partiet hade under 1920-talet som mest 38 och som minst 28 riksdagsmän. Högervågen sommaren 1930 medförde 42 mandat, men 1933 följde en katastrofal nedgång till 18, då högerflygeln ställde sig utanför partiet. I slutet av årtiondet hade samlingspartiet 25 riksdagsmän. Partiet välsignades dock med mindre regeringsansvar än framstegspartiet, och rödmyllesamarbetet i slutet av 1930-talet innebar att samlingspartiet sköts åt sidan.

Den press som stödde samlingspartiet var större än något annat partis, och flera tidningar tillhörde de ledande i sitt landskap. De starkaste tidningarna, såsom Vaasa, Satakunnan Kansa, Aamulehti, Länsi-

Suomi och Hämeen Sanomat, koncentrerades till de områden i södra och västra Finland där partiets tätaste väljarkår fanns. Också i öster hade partiet starka organ med Karjala och Karjalainen i spetsen. Ännu år 1939 hade samlingspartiet 27 språkrör.

Samlingspartiets press bestod av ”folk i två våningar”: en del tidningar var framgångsrika, andra behövde hjälp. Partiet befrämjade grundandet av tidningar och understödde dem också i områden, där dess språkrör inte hade framgång som kommersiella företag, men där man ansåg det politiskt nödvändigt att upprätthålla en tidning. Visserligen omfattade också många mindre oavhängiga tidningar i praktiken samlingspartiets värderingar och syften.

I 1920-talets ställningstaganden såg samlingspartiet tidningarna som partiets verktyg – ”tidningarnas och partiets sak är gemensam och likaså framgång och nederlag” och ”en väl redigerad tidning som sprids i vida kretsar är det starkaste verktyget för spridandet av partiets idéer”. Mot slutet av decenniet förstärktes de tongångar enligt vilka kvalitet medförde fördel för både press och parti och att det därför var skäl att investera vinstmedlen i förbättrandet av tidningarnas innehåll, fastän det på kort sikt skulle minska de till ägarna utbetalade dividenderna. De framgångsrika affärsföretagen borde hjälpa sig själva att bli ännu mera framgångsrika genom att satsa på tidningarnas kvalitet.

Partiet sökte inte utan framgång påverka stora affärs- och industriföretag så att dessa skulle sprida samlingspartiets tidningar till sin personal och sina arbetare antingen gratis eller till sänkta priser. Partiledningen fastslog i slutet av 1920-talet, att ”det numera genom fabrikernas förmedling prenumereras så mycket på våra tidningar, att det knappast i detta avseende längre finns plats för förbättring”. På vintern 1938–39 anställde partibyrån den förre chefen för detektiva centralpolisen för att denne från näringslivet skulle skaffa medel för samlingspartiets tidningar i östra och norra Finland, vilka konkurrensmässigt befann sig i underläge. Målet var att få dem spridda i kretsar, vilka partiet inte annars kunde påverka. Partiets egen finansiering stabiliserades år 1924 genom inrättandet av en stiftelse, vars grundkapital utgjordes av gammalt kapital från det finska partiets dagar. Därtill understödde näringslivet samlingspartiet med affärsbanken Kansallis-Osake-Pankki som trognaste bidragsgivare. Under lappotiden begränsades partiets medelanskaffning av dess egna inre problem, och de sinande penningkällorna påverkade även partiets möjligheter att understöda tidningarna.

Det faktum att de viktigaste av samlingspartiets tidningar kunde bindas till partiet grundade sig på olika solidaritetsband och på partitillhörighet hos majoriteten av ägarkåren. De framgångsrika tidningarna var inte i behov av partiets eller dess finansiärers stöd och var anhängare av partiet på sina egna villkor. Om det bara var möjligt, så strävade

man efter att behandla tidningarna som lönsamma affärsföretag som understödde partiet och man undvek deras ekonomisk bindning till partiet. Då partiet stödde privat företagsamhet skulle det ha varit onaturligt om tidningarna skulle ha varit i dess ägo. När partiet tvingades emottaga tidningarnas aktier, var det som en form av ekonomisk hjälp. Men samlingspartiets anhängarkår var så pass förmögen och kunde påverka samfundens medelanvändning, så att tidningarna i allmänhet kunde uppbåda understöd inom sitt eget spridningsområde. Det är därför inget under att en så stor skara tidningar bekände sig till partiets färger.

Den ekonomiskt sett svagaste delen av samlingspartiets press, vilka tidningar grovt taget befann sig norr om linjen Vasa–Joensuu, var däremot nog bunden till partiet och dess bakgrundskrafter med konkreta ekonomiska band. Partiet lånade ut och donerade pengar samt köpte aktier. Uusi Suomi stödde tidningar genom aktieköp. I Kansallispankki hade man en vän som beviljade krediter, ordnade temporära egendomsarrangemang och även gav direkta bidrag. Den lokala skogsindustrin och större lokala affärsföretag upprätthöll en del tidningar genom att äga dem, förse dem med tryckarbeten och stödannonser samt prenumerera på dem åt sina anställda. Hela samlingspartiets press blev delaktig av arbetsgivarnas prenumerationer till arbetarna. De största regionala tidningarna Karjala och Vaasa, i ett fall även Aamulehti, stödde svagare partitidningar i sin närmaste omgivning.

Samlingspartiets tidningar i norr hade stora problem, som partiet, Uusi Suomi och storindustrin gemensamt försökte lösa. Av partiets tidningar i Uleåborgs län var det endast den lamt politiska Raahen Seutu som inte behövde understöd från partiet, men för den övriga pressen gick det åt mycket pengar. I Kajana hade tre gammalfinska tidningsbolag redan spenderat sina aktiekapital och detsamma skedde även med samlingspartiets språkrör. Partiet och Uusi Suomi innehade 1925 ungefär 45 procent av tidningen Kajaanis aktier, men tidningens huvudsponsor var det lokala skogindustribolaget, utan vilket tidningen genast skulle ha gått under. Tidningen Kaiku i Uleåborg räddades genom att bolagets aktieägare lovade att utan ersättning överlåta aktiemajoriteten till Uusi Suomi, som på samma gång tecknade huvudparten av aktiekapitalets förhöjning. Samlingspartisterna i Uleåborg ville dock synbarligen undvika att deras tidning skulle hamna i helsingforsarnas händer, och Uusi Suomi erhöll inte majoriteten av tidningens aktier. Men Uusi Suomi blev emellertid en motsträvig majoritetsägare i tryckeribolaget och 1931 överlät man majoriteten åt uleåborgarna till underpris, och den lokala skogsindustrin blev nu majoritetsägare. Även i Kemi fick samlingspartiets tidning sitt huvudstöd från samma håll, men också partiet, Uusi Suomi och Kansallispankki var i olika skeden mycket involverade.

Till kuopiotidningen Savos invecklade skeden hörde att samlingspartiet år 1927 genom en bulvan och med Kansallispankkis pengar förvärvade aktiemajoriteten och blev efter att ifrågavarande person avlidit år 1936 även formell ägare till tidningen. Också i Idensalmi var tidningen Salmetars ägoförhållanden ganska invecklade: både partiet och Kansallispankki deltog. I Jyväskylä åter påverkades utvecklingen dessutom av Uusi Suomi, bokförlaget Gummerus och några andra parter, tills tidningen år 1935 övergick i lokala händer.

Tidningen Kokkola räddades i sin tur av tidningen Vaasa år 1926 genom att sistnämnda tidning övertog dess aktiemajoritet, vilken dock 1933 försåldes till Fosterländska folkrörelsens (IKL) anhängare. Samlingspartiet ersatte en del av Vaasas utgifter genom årliga understöd. Viborgsorganet Karjalas ingripande räddade samlingspartiets tidningar i grannstäderna, och senare dög deras aktier som handelsvara. Karjala innehade aktiemajoriteten i tidningen Savonmaa i Nyslott fram till sommaren 1934, och i Etelä-Savo i Villmanstrand var man minoritetsägare. Karjala hade också aktiemajoritet i Haminan Lehti som grundats 1924 i Fredrikshamn, och gick i borgen för stora lån, tecknade merparten av aktiekapitalets förhöjningar och tvingades av politiska skäl fortsätta utgivningen av den konkursmässiga tidningen, tills man 1937 lyckades sälja den till samlingspartiets förre partisekreterare. Denne åter sålde år 1940 tidningen vidare till agrarförbundets anhängare, vilka förvandlade den till ett lokalblad.

Uusi Suomi understödde således samlingspartiets tidningar, men dess eget förhållande till partiet var problematiskt. Tidningen grundades som samlingspartiets ledande tidning, men formellt var den oberoende av partiet på samma sätt som Helsingin Sanomat av framstegspartiet.

Den politiska krisen i början av 1930-talet antydde de svaga punkterna i relationen mellan partiet och tidningen. På vintern 1929 blev några personer tillhöriga partiets högerfalang centrala medlemmar i tidningens styrelse, men partiet leddes av moderata element, och Uusi Suomis chefredaktör var solidarisk mot partiledningen. Under armbrytningens första skede överlät tidningsbolaget i slutet av år 1930 sin förlustbringande eftermiddagstidning Iltalehti åt lapporörelsens anhängare, vilka ändrade dess namn till Ajan Sana (Tidens Ord). Uusi Suomi skulle sannolikt i vilket fall som helst avstått från Iltalehti, men i lapporörelsens anhängare fann styrelsen kärkomna efterföljare. Efter upproret i Mäntsälä vintern 1932 tillspetsades relationerna mellan Uusi Suomis styrelse och partiets ledning, som stöddes av den partitrogna redaktionen, och styrelsen försvårade partiledningens praktiska möjligheter att påverka tidningens politiska linje. I augusti 1932 bytte styrelsen ut chefredaktören, ty man ansåg att det nationella samlingspartiets rätta

linje var en annan än den av partiledningen företrädda politiken. I november 1932 lyckades högern även erövra partiet och därmed hade Uusi Suomi fört in samlingspartiet på den rätta linjen och inte tvärtom. På våren 1934 blev den moderate J. K. Paasikivi samlingspartiets ledare, och spänningen mellan parti och tidning fortsatte under hela årtiondet.

Sin egen färg på denna kursstrid satte verkställande direktören Armas Lassila. Amos Anderson och Eljas Erkko var huvudägare till sina tidningar och många av de regionala tidningarnas ekonomer hade också småningom i det tysta utökat sin aktieporfölj. Det gjorde även Lassila, och 1938–40 fördes i Uusi Suomi en mycket uppmärksammad strid om ägandet som ledde till att Lassila avskedades och hans aktieporfölj uppspjälktes.

Kampen om Uusi Suomi leder till konstaterandet att det är svårt att bedöma partibundenheten för samlingspartiets tidningar, emedan det förekom flera olika ”officiella” och ”riktiga” tolkningar rörande samlingspartiets rätta politiska linje. Varje partiledning linje kan anses ”officiell”, men samlingspartiets språkrör reserverade gärna rätten att själv besluta om denna linje var den ”riktiga”. Inom företag, även tidningar, är det i sista hand ägaren som besluter om den riktiga sanningen; det framgår av fallet Uusi Suomi och även av de övriga linjestrider som på 1930-talet förekom inom samlingspartiets tidningspress mellan moderata element och högerkrafter.

Extremhögerns korta blomstring

Viktigare än Lapporörelsens och Fosterländska folkrörelsens existens var under 1930-talet högervågens inflytande på samhällsandan, ty dess anhängare var inflytelserika och dess uppträdande ståtligt. I bakgrunden fanns den besvikelse som den mest radikala delen av 1918-års segrare kände över det självständiga Finlands situation, och högerradikalismen aktiverades inte blott som en reaktion mot vänsterradikalerna utan även i syfte att omforma hela samhällssystemet. Tuktandet av kommunisterna vann ett brett understöd bland det borgerliga och agrara folkelementet, däremot stödde dessa inte en systemförändring.

I november 1929 rev man skjortorna av unga kommunister i Lappo, på vårvintern 1930 förstördes den kommunistiska Työn Äänis (Arbetets Röst) tryckeri i Vasa, på sommaren 1930 anordnades det stora bondetåget till huvudstaden. Kommunister eller personer man misstänkte för kommunistsympatier misshandlades och skjutsades, kommunfullmäktige utsattes för ”utrensningar” och ur vallängderna ströks väljare som röstade ”fel”. Vid riksdagsvalet hösten 1930 fick vänstern inte ens kvalificerad minoritet, och riksdagen kunde fastställa kriminaliseringen av kommunisternas verksamhet.

I februari 1932 igångsatte en skara lappoanhängare det s.k. Mäntsäläupproret, där man sökte få skyddskårerna och armén att delta i ett maktövertagande. Följden av det misslyckade upproret blev dock lapporörelsens upplösning, men som dess efterträdare grundade extremhögern Fosterländska folkrörelsen (Isänmaallinen kansanliike, IKL). Den erhöll 14 platser i riksdagsvalen 1933 och 1936 och åtta i valet år 1939. Som en kämpande rörelse lade IKL stor vikt vid det offentliga ordet. Man hade som mest 15 tidningstitlar bakom sig, men dessa tidningar stärkte närmast de egna anhängarna i deras tro på partiet.

Det för finländska förhållanden nya med IKL-pressen var den från Tyskland kopierade tidningskedjemodellen. Ajan Sana som grundats som en fortsättning till Uusi Suomis Iltalehti var redan nära konkurs, då statsrådet hösten 1932 temporärt indrog tidningen. Extremhögern lät det gamla tidningsbolaget slockna, grundade i stället ett nytt bolag, Kansan Sanan Oy (Folkets Ords Ab) och började utge tidningen Ajan Suunta (Tidens Riktning), som var IKL:s huvudorgan ända till hösten 1944, då partiet förbjöds i samband med fredsslutet.

Med hjälp av Kansan Sanan Oy sökte IKL sprida sitt budskap även i regionerna. Bolaget utgav en tidning i Karelen och Savolax, två i Österbotten, var delägare i en tidning i Kymmenedalen och deltog synbarligen även i ett tidningsföretag i Lahtis. Grundandet av Kansan Sanan Oy:s tidningskedja ansluter sig till det faktum, att ledningen av samlingspartiet åter övergick i moderata händer och att samlingspartiets press sålunda kallnade för IKL. Tidningskedjan var inte avsedd att vara permanent, och fr.o.m. hösten 1936 koncentrerade sig bolaget på att utge Ajan Suunta.

I Kuopio grundade man hösten 1935 Oy Savon Suunta (Ab Savolax Riktning), från år 1937 Yhtyneet Lehdet Oy (Förenade Tidningar Ab), som blev den berömda ”riktningsfabriken” i Kuopio. IKL:s ledning utgick i sin planering från att det trafikmässigt lättillgängliga Kuopio skulle bli centralort för dess regionala press. Förebild var den av huvudredaktören, överstelöjtnant Arne Somersalo från Tyskland importerade Kopfblatt-modellen, där samma tidning utkom som parallellupplagor med nästan likadant innehåll. Primärtidning var Savon Suunta och parallellupplagorna gick under sammanlagt åtta olika namn. Tryckeriets kapacitet ville inte räcka till för tryckningen av alla dessa upplagor, och på hösten 1939 stod bolagets ekonomi inför sitt sammanbrott. I slutskedet fick hela tidningsgruppen ett identiskt innehåll i form av publikationen Yhtyneet Lehdet (De förenade tidningarna). Suunta-fabriken hade i stor utsträckning varit beroende av huvudredaktören Arne Somersalos insats, och då han drog ut i vinterkriget, dog tidningarna en naturlig död. Av IKL:s tidningar levde endast Ajan Suunta kvar efter år 1939.

Mest betydande IKL-organ utanför dessa kedjor var de två som rörelsen lyckades erövra av samlingspartiet, samt Lakeus (Slätten) som utgavs i Seinäjoki. Hämeen Sanomat bejakade IKL även efter att folkrörelsen och samlingspartiet tagit avstånd från varandra. Mellan bägge parter fördes under större delen av 1930-talet en hård kamp om tidningen, och i slutet av år 1938 fick samlingspartiets anhängare kontroll över densamma. De miste den emellertid ånyo år 1941, då tidningen blev ”oavhängig”, vilket i detta sammanhang innebar en kompromiss med IKL. Ett annat motsvarande fall gällde tidningen Uusimaa (Nyland) i Borgå. Lakeus (1935–39) var en sexdagarstidning och avsedd att vara en jämbördig konkurrent till Vaasa och Ilkka. Till detta faktum anslöt sig dess största journalistiska prestationer. Lakeus var en morgontidning och den tvingade även sina konkurrenter att börja utkomma på morgonen. Genom att den också kom ut på måndagarna tvingade den därtill medtävlarna att bli sjudagars, ty de hade inte råd att låta Lakeus få monopol på måndagarnas sportresultat.

IKL:s tidningar såg sig själva som kampredskap och också rörelsens anhängare såg dem som sådana. Kamporganens förmåga att skaffa inkomster med normala kommersiella medel var dock inte den bästa möjliga, och den vacklande ekonomin hos IKL:s språkrör satte anhängarnas offervilja på hårda prov. Inom extremrörelser brukar visserligen offervilja vara större än genomsnittet. Till innehåll och uttrycksform placerade sig tidningarna på den yttersta flanken inom ramen för det politiska tidningssystemets traditioner.

Den svenskspråkiga pressen och partifraktionerna

Ur politikens synvinkel hänförde sig de mest intressanta svenskspråkiga tidningarna under 1920- och 1930-talet till den inre klickbildningen inom svenska folkpartiet, särskilt till dess agrarfraktioner. För övrigt stiger den svenskspråkiga pressen tydligare fram i avsnittet som granskar pressen ur en annan synvinkel än den politiska journalismens.

År 1914 organiserade sig i Österbotten en agrar lantmannagrupp inom SFP och dess åsikter stöddes av tidningen Vasa-Posten. På grund av vissa allmänpolitiska tvister i början av självständighetstiden grundade lantmannagruppens frisinnade och antimilitaristiska vinge år 1920 en ny fraktion ”allmogeförbundet och svensk vänster i Österbotten” och genom köp blev Vasa-Posten dess språkrör. Vasabladet hade försiktigt i moderat anda bejakat den mera agrara och konservativa lantmannagruppens åsikter, men begynte i mitten av 1920-talet att betona en samlande centerposition. Då grundade lantmannagruppens anhängare hösten 1926 Österbottens Bondetidning och fraktionen ändrade namn till bondeförbundet.

I Vasa utkom sålunda tre svenskspråkiga tidningar av god kvalitet, vilket emellertid i ekonomiskt hänseende var alltför många. Vasabladet innehade på grund av sina traditioner ett försprång och den var därtill politiskt samlande. Vasabladet köpte på vintern 1932 Vasa-Posten, nedlade sistnämnda tidning och införlivade dess ledande skribenter i sin egen medarbetarkår. På våren 1932 företog man även inom Österbottens Bondetidning vissa nya ägoarrangemang och en namnändring, men tidningen måste det oaktat nedläggas sommaren 1933.

De svenskspråkiga agrarintressenas talan i södra Finland fördes av tidningen Nyland som grundats hösten 1922. Den stod dock närmare folkpartiet än de österbottniska fraktionerna; dess styrelseordförande var samtidigt partiordförande och därtill lantman. Nyländska allmogeförbundet, som grundades 1925, framhöll att man verkade inom partiet, och tidningen Nylands politiska syfte var att öka landsbygdens representation i partiets riksdagsgrupp. SFP:s partisekreterare drömde om Nyland som en riksmässig agrartidning, vars linje partiledningen kunde påverka, men Hufvudstadsbladets ägare Amos Anderson avvärjde den hotande konkurrensen genom att år 1927 starta en landsortsupplaga av sin egen tidning. På 1930-talet mildrades Nylands agrara betoning och tidningen började påminna om vilken annan regional tidning som helst av god kvalitet. Som minsta svenskspråkiga agrartidning utgavs 1927–31 Ålands Nyheter.

Den svenskspråkiga befolkningens förflyktade hotbilder, svenska folkpartiets uppklarnande inre situation och den separata agrarpolitikens minskade betydelse inverkade alla för sin del på den svenskspråkiga tidningspressen som småningom blev alltmera opolitisk. Härpå inverkade även det faktum, att nästan samtliga svenskspråkiga borgerliga tidningar under senare hälften av 1930-talet var de enda på sina utgivningsorter, vilket tvingade dem att axla en viss allmän institutionell roll.

Vad sammanbinder tidning och parti?

Då man som en fortlöpande utveckling betraktar den finländska partipressen under första hälften av 1900-talet och dess ekonomiska och ägomässiga beroende av partierna erhåller man sex typer, av vilka den första är den mest partibundna och den sista den minst bundna. Typologin bygger på en undersökning av Rolf Danielsen om högerpressen i Norge. I sista hand återgår partibindningen på ägandet, även om mekanismen mellan uttrycket för ägarens vilja och tidningens innehåll varierar. Ägaren kan vara vad som helst från en enskild person till ett aktiebolag med tusen ägare. I allmänhet har ett brett ägande garanterat en säkrare partitillhörighet. Det finländska partiorganets normala uppkomstsätt var att man först samlade in ett startkapital i form av små

summor från ett stort antal personer, vilka anslutit sig till planen emedan de var anhängare av den sak som tidningen ämnade driva. Utan affärsvinst kunde det inte finnas oberoende – och tidningens olönsamhet utgjorde sålunda en betydande fästpunkt för partibindningen. Penningkällan innehar makten, och det är lätt för brödgivaren att också välja vilka sånger som skall sjungas.

Typer av bindning:

1. Tidningar som helt eller till största delen ägs av partiet, dess organisationer eller av bulvaner.
2. Olönsamma tidningar, vilka ägs av aktiebolag eller andelslag med bred bas, i allmänhet med partiorganisationer och/eller anhängare som aktieägare.
3. Lönsamma tidningar, annars som i punkt 2.
4. Olönsamma tidningar, vilka ägs av en eller några få personer.
5. Lönsamma tidningar, annars som i punkt 4.
6. Små, lätt politiska tidningar som i allmänhet klarar sig själva.

Typ 1: Utgångspunkten för arbetarrörelsens presspolitik var en strävan efter partibundenhet grundad på ägande, men på grund av omständigheternas tvång tolkade socialdemokraterna även som partiägande att tidningens aktier och andelar var i arbetarorganisationernas ägo. På 1920- och 1930-talet sökte socialdemokratiska partiet medvetet överföra det ekonomiska ansvaret för tidningarna på partiets distrikts- och lokalnivå och endast partiets ledande organ, en svenskspråkig tidning och tidvis vissa understödda regionala tidningar var direkt underställda centralledningens kommando.

Kommunisttidningarnas ekonomiska bindning till partiets centrala ledning under 1920-talet var både av principiella och praktiska skäl större än hos socialdemokraterna, även om grunderna för presspolitiken långt var desamma. Också några av IKL:s veckotidningar utgavs direkt av partiet eller dess organisationer, liksom även en del av småpartiernas tidningar på 1930-talet. I dessa fall var en fast partibindning lika medveten och eftersträvansvärd som för vänstern.

De ägomässigt sett mest partibundna av framstegspartiets och samlingspartiets tidningar befann sig i ett tillstånd av ekonomisk nödvändighet. Partierna tvingades ta ekonomiskt ansvar för de minst framgångsrika tidningarna, ifall de önskade få sin stämma hörd i vissa områden. Det, att partierna lade ner mycket pengar på dylika tidningar, visar att de ansåg att det var värt uppoffringarna. Hellre skulle de emellertid

ha sett att de framgångsrika kommersiella tidningsföretagen själva skulle ha understött sådana tidningar. Om de partibundna vänstertidningarna tillhörde de viktigaste för sina partier, så hörde samma kategori inom den borgerliga pressen till de mindre viktiga, men var i alla fall politiskt nödvändig.

Typ 2 och 3: Olönsamma tidningar med en bred ägarbas klarade sig på grund av sitt behov av understöd bättre om de var partibundna, men både framgångsrika och svagare tidningar fördes därtill närmare partiet genom ägarnas politiska åsikt, oberoende om dessa var organisationer eller personer.

De flesta av arbetarrörelsens distriktstidningar hörde till gruppen olönsamma tidningar med bred ägarbas. Minst beroende av partiorganisationen var de lönsamma distriktsorganen. Hela agrarförbundets press hörde till de brett ägda, och då man kommer till 1920- och 1930-talet hade flera av agrarförbundets tidningar i norra och mellersta Finland redan ekonomiskt kravlat sig upp på det torra och var därför mera oberoende av partiet än yngre ekonomiskt instabila tidningar. Samtliga dessa partiband var knytna till partiorganisationens mellersta och nedre del, ty partiets centralledning hade varken möjlighet eller vilja att stöda sina svaga tidningar. Endast för huvudtidningen Suomenmaas konkurs påtog sig agrarförbundet av moraliska skäl ansvaret.

Agrarförbundets lokalavdelningar innehade ofta aktier i tidningsbolag, men däremot var detta inte brukligt bland borgerliga partiavdelningar. Ägarna till framgångsrika samlings- och framstegstidningar samt svenskspråkiga tidningar var oftast privatpersoner. Partierna innehade tidvis rikligt med aktier i ekonomiskt svaga samlings- och framstegspartitidningar, och på lokalnivå kunde något affärsföretag som ägare inta samma ställning som en partiorganisation på vänsterhåll.

Typ 4 och 5: En arbetartidning som ägdes av en eller några personer var snarare en tankelek än verklighet, och tidningsägare i form av fysiska personer gynnade inte heller agrarförbundet. Bland IKL:s språkrör fanns en tidning som ägdes av ett fåtal, men även den blev senare oavhängig då ägarna ansåg det bäst att förvandla den till en lokaltidning. Inom framstegspartiets press var koncentrering av ägandet en tydlig utvecklingstrend, fastän tidningarna när de grundades hade en bred ägarbas. Helsingin Sanomats Eljas Erkko, Turun Sanomats Arvo Ketonen och en del andra förstod att ett litet partis språkrör inte kunde locka läsare med en tidning genomsyrad av politisk rättrogenhet, utan det måste ske på annat sätt. Också några av de mest betydande svenskspråkiga tidningarna, såsom Hufvudstadsbladet och Vasabladet, verkade som affärsföretag inom ramarna för sin egen språk- och nationalitetspolitik.

Typ 6: De ”partitidningar” som var allra lösast knutna till partierna utkom i allmänhet på små orter, påminde till innehållet om en lokaltidning, klarade sig själva ekonomiskt och var på grund av sina anspråkslösa resurser eller sin blandade läsekrets inte särdeles politiska. På dessa tidningar kunde partierna utöva sitt inflytande närmast genom utdelning av material. För samlings- och framstegspartiets del var gränsen mellan dylika ”partidningar” och ”oberoende” tidningar som närmade sig partiet otydlig, och om tidningarna bekände sig till partiet, oaktat detta kunde ge plats för tolkningar, så ansågs de vara partitidningar.

Varje parti formade sin egen pressprofil. För arbetarrörelsens tidningar var det karakteristiskt med en mångfald av formella band, vilket var en följd av rörelsens egen presspolitik. Systemkritikern på andra flanken IKL skapade ett tidningssystem, där partibundenheten påminde om vänsterns. Agrarförbundets presspolitik närmade sig vänsterns system genom dess nära förbindelser till partifältet. Inom agrarförbundet var blott organisationernas andel i avgörande grad mindre. Agrarförbundets press var sålunda till sin karaktär mest enhetlig: regionala tidningar med bred ägobas.

De borgerliga partiernas tidningsgrupper företrädde den största skalan av bundenhet, och samtidigt var mekanismerna beträffande denna partibindning krångligare. I den krets av ägare till samlingspartitidningar som var i behov av understöd ingick partiet, dess egensinniga huvudorgan Uusi Suomi, partiet och finanskretsarna närstående personer, representanter för det lokala näringslivet (särskilt skogsindustrin) som privatpersoner samt den lokala bildade klassen. De hjälpbehövande framstegstidningarna kunde ägas av partiet, av dess självständiga ledande tidning Helsingin Sanomat, av någon annan framgångsrik tidning, av företrädare för den bildade klassen och av ämbetsmän, men inte just av näringslivet. På de svenskspråkiga borgerliga och agrara tidningarnas bundenhetsskala saknades blott partiägandet. Nämnda kretsar stödde borgerliga tidningar, ty tidningarna företrädde ju ett parti som både riksomfattande och lokalt drev understödarnas intressen och försvarade av dem omfattade värden – vilket i retoriken ofta kallades ”i helhetens intresse”. Genom att upprätthålla ett språkrör för samlingspartiet påvisade storbolaget eller någon annan intressent att man hade en gemensam målsättning. Även de borgerliga tidningarna var således bundna till sin bakgrund, men denna bakgrund var mera splittrad eller gick djupare än själva partiet.

Tidningen skall säljas även åt andra än liksinnade

I föregående avsnitt granskades tidningspressen från partipolitikens synvinkel. Detta perspektiv valdes av den anledningen att det inom den finländska tidningspressen från 1900-talets början ända till 1930-talet rådde ett partitidningssystem eller ett politiskt mångtidningssystem, som i huvudsak även var rådande i de övriga nordiska länderna. Men fastän pressen i allmänhet uppfattades uttryckligen som ett redskap för politiken, så förekom det inom systemet även andra utvecklingsströmmar och strävanden. I det följande skall blicken, utgående från journalistikens informativa och underhållande funktion, fästas vid den finländska tidningspressens innehåll och läsarnas val under 1910–1930-talet.

Nyheterna befrämjar försäljningen

Enligt Pekka Mervolas (1995) träffande liknelse var den finländska tidningen från mitten av 1800-talet till 1910-talet som en fin dam: lika smal oberoende av sitt ätande. I sätteriet stuvades nyheterna in i en spalt mellan spaltlinjerna liksom en kvinnokropp i en korsett. Spaltgränsen behärskade tidningens yttre så fullständigt att till och med breda tabeller hellre sattes vertikalt än att man bröt spaltlinjen. Bilder var sällsynta före 1910-talet och hotade inte korsettens grepp.

Vid den löpande sättningen under denna korsettepok inplacerades artiklarna mellan spaltlinjerna i enlighet med ordningen i redaktionens sättlista. Först fylldes den första spalten uppifrån ned, sedan fortsatte man uppe på den andra spalten nedåt och så vidare. Sålunda läste även läsaren tidningen spaltvis uppifrån ned.

Korsettens grepp uppluckrades under första världskriget, då tidningarna började konkurrera med krigsnyheter och nyhetsjournalistik. Också läsarna förväntade sig snart färska nyheter och stora rubriker, vilka gick över spaltgränsen. Detta lärde de sig redan efter skotten i Sarajevo sommaren 1914, då en serbnationalist mördade den österrikiska tronföljaren och dennes gemål. Följande dag placerade Uusi Suometar nyheten uppe på tredje sidan över tre spalter och försedd med en bild av de mördade. I Helsingin Sanomat gavs händelsen två spalter jämte bilder i avdelningen ”Viime tiedot” (Senaste nytt) på tredje sidan

№ 347 HUFVUDSTADSBLADET 1933

Fmk 1:50

199 DÖDADE VID TÅGOLYCKA.

Express kör på annat tåg nära Paris.

Olyckståget hade över 100 km:s fart.

FRUKTANSVÄRDA PANIKSCENER.

De skadade över 200. — Hjälpen kom långsamt. — Parispressen indignerad över motoderna.

PARISPOLISENS SPIONFÄNGST I BILDER.

BRANDEN I MALM GJORDE SKADA FÖR 1,5 Å 2 MILJONER.

Norskt vaktskepp har sjunkit.

DÅ LUBBES DÖDSDOM AVKUNNADES I RIKSRÄTTEN.

Under tiden mellan världskrigen började även de finländska tidningarna utbreda större nyheters rubriker över hela sidan, såsom Hufvudstadsbladet hösten 1933 då tidningen rapporterade om en tågolycka nära Paris.

och i Hufvudstadsbladet och Työmies två spalter utan bild på insidorna. I de regionala tidningarna var fortfarande en spalt inom korsettens gränser tillräckligt.

Tidningarna i Helsingfors förtäljde om krigsutbrottet med rubriker över 3-4 spalter, men med tiden erhöll kriget en egen reguljär rubrik, under vilken krigsnyheterna samlades. Så skedde även i regionalpressen. Rubriker över flere spalter blev allmännare, men mest ökade rubriksättning för nyheter över en enda spalt, vilka tidigare varit ”minus” utan rubrik. Kriget medförde även en ökning av antalet illustrationer i tidningarna: först presenterades de krigförande ländernas ledare

antingen med fotografi eller teckning och sedan arméerna. Samtidigt begynte man också åskådliggöra krigshändelserna med kartor.

Mervola skriver att det första världskrigets inverkan på de finländska tidningarna inte endast begränsade sig till tidningens utseende och att den var större än vad som framgick av tidningarna under kriget. Det skedde nämligen en stor förändring i journalisternas tänkande: de anammade den amerikanske nyhetsjournalistiken, till vilken hörde också nyhetsrubriker och nyhetsbilder.

Huvudnyhetssidan tillkommer

Mervola (1995) sammanfattar att det tog ca tjugo år för huvudnyhetssidan att vinna inträde i de finländska tidningarna. Utvecklingen inleddes med Dagens Tidning år 1911 och var avslutad ungefär 1933, då endast ett fåtal regionala tidningar lät bli att samla de viktigaste nyheterna på huvudnyhetssidan. Två linjer kan urskiljas i denna förändring: antingen samlade man de viktigaste nyheterna på första sidan, vilket t.ex. Uusi Suomi och Suomen Sosialidemokraatti gjorde – eller så reserverades första sidan för annonser och huvudnyhetssidan placerades någonstans inne i tidningen, såsom i Helsingin Sanomat och Hufvudstadsbladet.

Mervola använder om huvudnyhetssidan termen paradsida – lånad från Hufvudstadsbladet – och anser att dess epok räckte från övergången mellan 1910- och 1920-talet ända till 1950-talets slut. Under denna tid var det typiskt för de finländska tidningarnas nyhetsinnehåll att de viktigaste nyheterna och egna scoop samt flotta illustrationer samlades på paradsidan, medan massan av små enspaltiga nyheter med eller utan rubrik enligt gammal modell behärskade de övriga nyhetssidorna.

Amos Anderson, senare tidningskung, införde i sitt första tidningsexperiment Dagens Tidning nyheter på första sidan i december 1911. Alltsedan 1880-talet hade man i Finland blivit lärd att sälja första sidan åt annonsörerna, men Anderson återbördade den åt redaktionen och de viktigaste nyheterna. Man fäste också uppmärksamhet vid första sidans utseende, använde sig av breda rubriker, större typsnitt och illustrationer. Sålunda berättade tidningen i april 1912 över fem spalter med fyra rubriker i olika nivåer samt med en bild att Titanic sjunkit med 1 500 människor ombord. I Helsingin Sanomat fanns nyheten på insidorna över fyra och i Uusi Suometar över tre spalter.

Dagens Tidnings exceptionella paradsidelösning förklaras av konkurrensen på den svenskspråkiga tidningsmarknaden i Helsingfors. Amos Anderson grundade tidningen som en konkurrent till Nya Pressen, Hufvudstadsbladets ägare A. R. Frenckells nya eftermiddagstid-

ning. Förebilden kom från Berlin, där en ny eftermiddagstidning hade visat, att en äldre och etablerad tidning kunde överflyglas genom att man vädjade till allmänheten med journalistiska medel. Till huvudredaktör valde Anderson författaren Guss Mattsson, som liksom han själv var bekant med nya europeiska och amerikanska sätt att göra en tidning.

De nya inflytelserna hade introducerats i Norden av ägaren till tidningen Politiken i Köpenhamn, Henrik Cavling, som 1905 genomförde sin berömda tidningsreform med nyheterna på paradsidan. Reformen möjliggjordes tekniskt genom en ny rotationspress, precis som i Stockholm 1909, då Dagens Nyheter förnyades.

De nordiska exemplen var väl kända av männen bakom Dagens Tidning. Amos Anderson visste på grundval av dessa och andra europeiska och amerikanska erfarenheter att läsarna tyckte om nyhetsparadsidor och stora rubriker. Den svenskspråkiga tidningsmarknaden i Helsingfors var likväl inte New York eller London eller ens Köpenhamn, utan den var en liten stads marknad, och till Andersons nordiska tillämpning hörde varken extrem sensationslystnad eller jättestora rubriker med vilka lösnummertidningar såldes i storstäderna. Dagens Tidning tillhörde samma ”värdiga” serie som Politiken.

Dagens Tidning var också en tjock tidning, hela åtta sidor, och därför måste de viktigaste nyheterna samlas på ett ställe för att underlätta läsningen. De stora traditionella tidningarna i Helsingfors hade lika många sidor, men ingen av dem förverkligade reformen, utan det gjorde blott Dagens Tidning, för vilken detta var ett sätt att skilja sig från mängden och konkurrera med de andra. Men däri misslyckades tidningen, fastän den var journalistiskt högklassig. Tidningen, som utkom dagligen, förbrukade sitt aktiekapital på ett år, men även i det nya påföljande bolaget ägde Anderson en tredjedel av aktiestocken. Vintern 1914 drog han sig emellertid på grund av förlusterna ur tillsammans med Mattsson. De överlämnade Dagens Tidning jämte bolag till Hufvudstadsbladet, som sammanslog tidningen med Nya Pressen till en ny eftermiddagstidning med namnet Dagens Press. Den blev en kvalitetsmässig nyhetstidning, men var också förlustbringande och år 1921 sammanslogs den med en annan olönsam eftermiddagstidning Svenska Tidningen till eftermiddagstidningen Svenska Pressen med Hufvudstadsbladets bolag som förläggare. Dess efterträdare, åter med namnet Nya Pressen, nedlades slutligen vintern 1974. Typiskt för de svenskspråkiga eftermiddagstidningarna i Helsingfors har varit att deras förluster täckts med vinsten från bolagets framgångsrika tidning Hufvudstadsbladet.

Den första finskspråkiga tidning som använde sig av den ”moderna” nyhetsparadsidan var Työväenliitto (Arbetarförbundet), fr.o.m.

hösten 1912 Iltalehti (Kvällstidningen), språkrör för det finska arbetarförbundet som stod det finska partiet nära. I samband med byte av huvudredaktör våren 1912 ändrade tidningen sin första sida till en nyhetssida, med rubrik i övre kanten: ”Tuoreimmat kuulumiset” (De färskaste nyheterna), senare ”Päivän tuoreimmat ja tärkeimmät kuulumiset” (Dagens färskaste och viktigaste nyheter). Under denna rubrik förekom emellertid mestadels enspaltiga rubriker, men dock rubriker och på paradsidan. Inte heller denna tidning vann kommersiell framgång, och nyhetsparadsidorna blev inte allmänna i de finländska tidningarna före följande decennieskifte.

Den ryska revolutionen i mars 1917 fick tidningen Sosialisti i Åbo att permanent reservera sin första sida för nyheter. Turun Sanomat gjorde detsamma i april 1918, då den åter började utkomma efter det röda väldet. Käkisalmen Sanomat (Kexholms Tidning) gjorde en nyhetsparadsida sommaren 1918. Uusi Suomi och dess Iltalehti reserverade sina paradsidor för nyheter då de började utkomma från 1919-års början. Men Helsingin Sanomats samtida lösning var en annan: annonserna stannade kvar på första sidan, och för huvudnyheterna reserverades sidan tre, fyra eller fem. Denna modell har utstakat vägen för den finländska pressen och många tidningar har sökt håva in annonsintäkter genom att upplåta första sidan åt annonser.

Uusi Suomis och Helsingin Sanomats lösningar utgjorde modell för de regionala tidningarna. Åren 1920–21 upplät bl.a. Itä-Savo, Kaleva och Etelä-Suomen Sanomat första sidan åt nyheterna, medan bl.a. Aamulehti och Vaasa gjorde tredje sidan till huvudnyhetssida. I mitten av decenniet inrättade allt flera tidningar en sida för huvudnyheterna, men mot slutet av årtiondet blev takten långsammare. Men i början av 1930-talet fanns det i varje fall endast ett fåtal tidningar som inte samlade de viktigaste nyheterna på en sida, och vid tiden för andra världskriget saknade blott en del små lokala tidningar en sida för huvudnyheterna. Sist bland de större tidningarna var Savon Sanomat (1933) och Hämeen Sanomat (1937).

Uusi Suometars paradsida hade sålts åt annonsörerna ända sedan år 1883 och mot den bakgrunden måste efterföljarens drag anses vågat. Som motvikt inrättade Uusi Suomi en ”annonsparadsida” på tredje sidan. Paradsidan som reserverats för nyheter blev ett permanent drag hos Uusi Suomi – å andra sidan fanns det fr.o.m. 1950-talet inte längre något tryck på första sidan vad annonser anbelangar, ty Helsingin Sanomat lade beslag på annonserna, och år 1966 tvingades Uusi Suomi avstå även från annonsparadsidan.

Helsingin Sanomats huvudnyhetssida erhöll år 1919 som vinjett rubriken ”Tuoreimmat tiedot” (Färskaste meddelanden), försedd med en illustration av telefonstolpar och -trådar. På våren 1925 gav stolparna

plats för en telegraf med elektrisk urladdning. I juni 1927 upplät man måndagsnumrets paradsida för nyheterna, och speciellt sportnyheterna drog fördel av detta. På sommaren 1928 avskaffades vinjetten ”Färskaste meddelanden”, samtidigt som huvudnyhetssidan utvidgades till ett helt uppslag, i allmänhet sidorna fyra och fem. I början av år 1935 inrättade Helsingin Sanomat mitt inne i numret tidningens ”hjärta”, där huvudnyheterna fanns på uppslagets högra sida och den ledande artikeln på den vänstra. Denna helhet flyttades först år 1974 till sin nuvarande (år 1998) plats på sidorna två och tre.

Exemplen från de två stora skapade ett tryck på övriga tidningar i Helsingfors. Suomen Sosialidemokraatti tog med ingången av år 1923 i bruk en nyhetsparadsida och en av ”nyhetsanda” genomsyrad rubricering, men dess nyhetsredaktion hade inte konkurrenskraftiga resurser. Hufvudstadsbladet avancerade ett steg i taget. På hösten 1922 samlade tidningen de viktigaste utrikesnyheterna under en egen vinjett och breddade rubrikerna, men först i januari 1926 inrättade den en sida för huvudnyheterna som den sålunda benämnde paradsidan. På måndagarna var detta första sidan, på vardagarna den tredje sidan och på söndagarna sidan fem. Fr.o.m. år 1948 var paradsidan i allmänhet första sidan, ty det började bli svårt att sälja den åt annonsörerna. År 1952 fick redaktionen hela första sidan till sitt förfogande.

Huvudnyhetssidans placering på annan plats än första sidan är en typisk ”finländsk” lösning. Den grundar sig på det faktum att man i Finland i allmänhet prenumererar tidningarna till hemadressen för hela året och sålunda inte köper dem på gatan eller i kiosker. I länder, där större delen av upplagan säljs som lösnummer, fungerar nyhetsparadsidan samtidigt som reklam. I prenumererbara tidningar kan man även på insidorna förverkliga tanken att samla de viktigaste nyheterna på ett och samma ställe.

Då de finländska tidningarna i slutet av 1910-talet begynte samla nyheterna på en insida avvek de emellertid inte från den allmänna internationella linjen lika tydligt som de gör det i slutet av århundradet. I de övriga nordiska länderna fanns motsvarande exempel, bl.a. Svenska Dagbladet i Stockholm, och inte ens i den brittiska pressen reserverades första sidan för nyheter förrän efter andra världskriget. På den finländska tidningsmarknaden fanns inte heller då ett tillräckligt stort behov att avstå från det dyraste annonsutrymmet; huvudsaken var att det någonstans i tidningen fanns en sida för huvudnyheterna. Man kan visserligen spekulera i vad som skulle ha skett om Helsingin Sanomat skulle ha placerat de färskaste nyheterna på första sidan. I Finland har därtill principen om nyheterna på första sidan ofta varit en nödvändig dygd, då det rått brist på annonsörer.

På hösten 1927 utnämndes Eljas Erkko till Helsingin Sanomats andre chefredaktör och hans utrikeslärdomar kom snart till synes i tidningens spalter. I augusti 1927 ändrades måndagens första sida till en nyhetssida, och särskilt idrottsnyheterna drog fördel av detta. I juni 1928 ströks den allmänna rubriken ”Tuoreimmat tiedot” (Färskaste meddelanden) på huvudnyhetssidan och man började framhäva de mest säljande nyheterna med tjocka rubriker. Erkko prövade synbarligen under förste chefredaktörens semester ett i den anglo-amerikanska pressen då allmänt rubriceringssätt.

En olycka, om någon, var en riktig nyhet. Helsingin Sanomat utbredde t.ex. sommaren 1928 över fyra spalter nyheten om luftskeppet Italias försvinnande på polarisarna och följde noga med efterspaningarna. Tidningen berättade att den försökt få sin egen reporter med i luftskeppet och att den själv skulle ha finansierat ett spaningsflygplan från Finland om inte staten skulle ha sänt iväg ett sådant. Den vänstra sidan på följande dags uppslag med huvudnyheterna tillägnades kapplöpningen till expeditionens undsättning, och också den fortsatta operationen bevakades noggrant. Då två finländska fartyg strax före julen 1930 kolliderade i de danska sunden och fem personer förolyckades, anslog tidningen i sitt söndagsnummer ett helt uppslag och tre spalter för olyckan. Rubriken utbreddes över hela uppslaget. På vårvintern 1932, då ett försvarsmakten tillhörigt flygplan störtade på isen utanför Kronohagen, var tidningens journalist strax på plats, och i söndagsnumret ingick en helsidesartikel med fotografier av piloten och det brinnande flygplansvraket.

På vintern 1932 annonserade tidningen: ”Helsingin Sanomat är känd för att den önskar erbjuda sin läsare en saklig och neutral nyhetsbetjäning rörande dagens händelser både hemma och utomlands. Helsingin Sanomat är även som bekant den enda tidningen i Finland, som inte färgar sina nyheter. Den är också alltid redo att korrigera sina misstag, om sådana sker. För att denna pålitliga nyhetsbetjäning skall kunna fortsätta och förbättras, har tidningen inlett särskilda ansträngningar för att ytterligare effektivera enkannerligen den inhemska nyhetsanskaffningen.”

Under Mäntsälä-upproret i februari 1932 beslöt Eljas Erkko att det för denna händelse inte räckte med ett vanligt ”telegram” eller en extra bilaga. Sålunda fick Ilta-Sanomat (Kvälls-Nyheter) sin början. Den i huvudsak som lösnummer sålda eftermiddagstidningen grundades för att rapportera om senaste nytt och på så sätt komplettera Helsingin Sanomat. Ända till år 1949 hade tidningarna också gemensam redaktion och chefredaktör.

För Helsingin Sanomat var Mäntsälä läckert, både politiskt – den liberala tidningens motståndare ur extremhögerns led företog allehanda dumheter – och som nyhetssensation. I söndagsnumret återgavs en utsänd reporters berättelse, vilken symboliserade andan i tidningens fartfyllda ”amerikanska” journalistik. Artikeln var en av stämning drypande beskrivning av färden till Mäntsälä, av föraningar, stämningar på Folkets hus och av händelserna under själva föredragstillfället inne i byggnaden. Även illustrationerna med bl.a. kulhål var dramatiska. Tidningen följde även i fortsättning lika noggrant med händelserna och publicerade t.o.m. bilder tagna från ett flygplan. Det ökande antalet tidningsabonnemang på landsbygden innebar även att Helsingin Sanomats morgonupplaga steg till rekordnivå.

För Helsingin Sanomats expanderande läsarkår var det mycket betydelsefullt att tidningen under 1930-talets lopp även breddade sin skala gällande ämnen av nyhetsvärde. Till en borgerlig tidnings uppgifter hörde egentligen inte att hålla sig underrättad om arbetarrörelsens tillfällen och arbetarna närstående frågor, men Helsingin Sanomat började fästa sin uppmärksamhet även på dessa för att kunna betjäna den växande andelen vänstersinnade läsare.

Tidningen effektiverade utrikesrapporteringen genom att utsända medarbetare till Europas huvudstäder. Helsingin Sanomat utskickade på 1930-talet sina första heltidsanställda korrespondenter till London och Berlin. Utrikesmaterial erhöll tidningen genom att ingå avtal med den stora världens nyhetsbyråer och tidningar. Via The Times erhöll man t.ex. år 1933 ett bländande bildreportage om ett flygplan som flugit över Mount Everest, och av amerikanskt ursprung var stjärnreportern H. R. Knickerbockers fartfyllda och färgstarka reportage om Tyskland år 1932. En betydande del av det på detta sätt erhållna utrikesmaterialet var i lika hög grad underhållande som av gängse nyhetskaraktär.

Bakomliggande tekniska förutsättningar och utökningen av tidningarnas format

Rotationspressens stora fördel jämfört med snällpressen är att den trycker på rullpapper ”utan slut” och sålunda snabbare kan producera tjockare tidningar än snällpressen, vars grundprodukt var fyrsidig – ett ark med tryck på bägge sidor. Med snällpress kunde man utöka tidningens textmängd genom att förstora sidformatet, och vid sekelskiftet 1900 var de största tidningarna veritabla ”lakan” som var svåra att läsa. Det finska rekordet innehades av Nya Pressen, vars sidformat år 1900 var 55 x 73 cm fördelat på nio spalter. I och med rotationspressen blev den finländska tidningens normala sidformat ungefär 40 cm x 52-56 cm i sju spalter.

Till Finland kom rotationen ca tjugo år efter att den introducerats, vilket var den tid det normalt tog för innovationer att nå landet. Den första som anskaffade en rotationspress var Hufvudstadsbladet hösten 1896. Med den kunde man trycka åttasidiga nummer så att upplagan var färdig på drygt en timme. För tidningens yttre medförde rotationen alltid att sidformatet minskade och sidmängden ökade, vilket gav nya möjligheter att disponera innehållet. Uusi Suometar köpte en rotationspress år 1899, Päivälehti (Helsingin Sanomat) år 1904. De snabbaste regionala tidningarna hann före. Med vasatidningen Pohjalainens rotation från år 1900 kunde man trycka 16-sidiga tidningsnummer och samma år var sålunda Pohjalainen landets tjockaste tidning med i genomsnitt 9,0 sidor per nummer – alltså t.o.m. tjockare än Hufvudstadsbladet (8,2 sidor) och Uusi Suometar (7,7 sidor). Generalguvernör Bobrikov indrog Pohjalainen år 1901, och den är alltså inte identisk med nuvarande (1998) tidning med samma namn, som å sin sida åren 1902-84 gick under namnet Vaasa.

Mervola (1995) förklarar rotationsperiodens ankomst med ekonomin och behovet av utrymme. Hufvudstadsbladet och Uusi Suometar hade sin ekonomi i skick, priset på papper hade sjunkit och aktiebolagsformen hade underlättat kapitalanskaffningen. Tidningar som trycktes med snällpress blev trånga, det fanns mera att trycka än vad spaltutrymmet tillät och också annonsmarknaden växte. Beslutet beträffande anskaffningen av en rotationspress utlöstes i allmänhet av iakttagelsen att den tidning som producerades med snällpress var alltför liten och i takt med att tidningens spridning ökade tog det alltför lång tid att trycka den.

Ofta gick det så, att den första rotationen inom några få år visade sig vara alltför långsam för den allt tjockare tidningens allt större upplaga och man måste sålunda köpa en ny. Den gamla rotationen lämpade sig väl för någon mindre tidning. De stora tidningarna i Helsingfors förnyade snabbast sina tryckerier, medan en ny tryckpress för de regionala tidningarnas del ofta räckte för en lång tid. Hufvudstadsbladets förnyelsetakt visavi rotationerna var 1896 (8-sidig) – 1906 (16-s.) – 1914 (32-s.) – 1927 (64-s), för Uusi Suometar/Uusi Suomi 1899 (8-s.) – 1910 (24-s.) – 1920 (32-s.) – 1929 (64-s.), för Helsingin Sanomat 1904 (8-s.) – 1908 (16-s.) – 1919 (32-s.) – 1925 (en andra 32-s.) och för Työmies/Suomen Sosialidemokraatti 1906 (8-s.) – 1917 (16-s.) – 1929 (32-s.). I mindre förhållanden räckte emellertid snällpressen ända till slutet av 1930-talet, och ibland ännu längre, någorlunda väl till för tryckning av tidningen. Sålunda anskaffade den största tidningen i Jyväskylä, Keskisuomalainen, sin första rotationspress år 1929, Työn Voima 1938 och Sisä-Suomi år 1939.

De tidningar som trycktes med rotationspress fick ett allt större innehåll, och speciellt annonsintäkterna gjorde tillväxten möjlig. År 1920 hade Hufvudstadsbladet i genomsnitt 12,9 sidor per nummer, Uusi Suomi ca 10 och Helsingin Sanomat 9,7. I praktiken fick prenumeranten på måndagen ett fyrsidigt nummer, i veckan 8-16-sidiga nummer och om söndagarna t.o.m. 24-sidiga nummer. De regionala tidningarna hade i allmänhet fyra sidor, men en sexdagarstidning kunde på måndagen nöja sig med enbart två sidor. År 1930 hade Helsingin Sanomats genomsnittliga sidantal ökat till 14,3 och Uusi Suomis till 12,3, medan Hufvudstadsbladets sidantal var oförändrat. De regionala tidningarna utsände mera sällan tvåsidiga nummer ens på måndagarna och man strävade efter att ge ut minst ett sexsidigt nummer i veckan. År 1939 hade Helsingin Sanomat i genomsnitt 17,7 sidor, Uusi Suomi 16,6 och Hufvudstadsbladet 16 sidor. Om söndagarna kunde dessa tidningar nå upp till hela 32 sidor, även om veckobilagorna mildrade tillväxttrycket. Den största regionala tidningen Karjala (Viborg) utgav i medeltal 12,6 sidor och inte heller övriga ledande regionala tidningar var längre fyrsidiga.

Listan över de tio största tidningarna enligt spaltutrymme per vecka innehåller samma namn för både år 1920 och år 1939, men antalet spaltmeter har ökat:

1920			1939		
1.	Hufvudstadsbladet	349	1.	Helsingin Sanomat	443
2.	Helsingin Sanomat	243	2.	Hufvudstadsbladet	431
3.	Uusi Suomi	231	3.	Uusi Suomi	415
4.	Karjala	178	4.	Karjala	314
5.	Uusi Aura	167	5.	Suomen Sosialidemokraatti	300
6.	Turun Sanomat	166	6.	Aamulehti	251
7.	Aamulehti	156	7.	Ajan Suunta	200
8.	Åbo Underrättelser	149	8.	Vaasa	197
9.	Suomen Sosialidemokraatti	140	9.	Turun Sanomat	195
10.	Karjalan Aamulehti	136	10.	Ilkka	189

Endast i ett fåtal fall befann man sig i en sådan situation att de tidningar som hamnat i underläge började minska i fråga om sitt absoluta format. Det fanns dessutom knappast utrymme för minskning beträffande snällpressperiodens fyrsidiga standardformat. Tillväxten fördelade sig emellertid inte jämnt mellan tidningarna i samma stad, utan en del tidningars tryckyta ökade mera än andras. De blivande regionala förstatidningarna började urskilja sig jämfört med medtävlarna i fråga om sitt större format och sin snabbare tillväxt redan på 1920- och 1930-talet.

Världens första nyhetsbyrå grundades i Frankrike år 1835. Finska Telegrambyrån (FTB) grundades år 1887 av den förre telegrafisten, Helsingfors Dagblads redaktör Woldemar Westzynthius. FTB hade endast tillstånd att förmedla utrikesnyheter via telegrambyrån i S:t Petersburg, men under den ryska förtrycksperioden upphörde man att använda sig av petersburgbyråns tjänster, vilka man fann partiska. Detta hade till följd att generalguvernör Bobrikov fick kejsaren att förbjuda FTB:s nyhetsavdelning år 1901. Annonsavdelningen fick i alla fall fortsätta sin verksamhet.

En av Uusi Suometars redaktörer hade år 1897 grundat Suomen Uutistoimisto (Finlands Nyhetsbyrå, SUT). I bakgrunden låg partipolitik, ty de finsksinnade ansåg att FTB var alltför svensksinnad. År 1902 köpte FTB:s nya ägare SUT, då hans egen byrå inte fick förmedla nyheter. Ytterligare en telegrambyrå tillkom under pressens tillväxt- och frihetsperiod år 1908, då en redaktör inrättade Sanomalehtien Tietotoimisto (Tidningarnas Notisbyrå, STT). Tidvis låg dess verksamhet nere, men 1912–13 upplivades verksamheten av flera tidningar, först Turun Sanomat och Ilkka, senare även Helsingin Sanomat och Uusi Suometar.

Finska Notisbyrån (FNB) grundades 1915 genom en sammanslagning av Suomen Uutistoimisto och Tidningarnas Notisbyrå. Samtidigt förenade de stora tidningarna bakom de gamla nyhetsbyråerna sina krafter. Ordförande i FNB:s styrelse blev Helsingin Sanomats chefredaktör Eero Erkko och viceordförande Hufvudstadsbladets ägare A. R. Frenckell. FNB blev ett av sina kunder ägt aktiebolag.

Itä-Suomen Uutistoimisto (Östra Finlands Nyhetsbyrå, ISUT) som grundats i Viborg år 1912 kvarstod som FNB:s konkurrent. ISUT betjänade främst de östfinska tidningarna. Då FNB råkade i kris på grund av de olägenheter som inbördeskriget förorsakade fick ISUT nya kunder och betjänade hösten 1918 sammanlagt 35 tidningar börjande från de stora regionala tidningarna på västkusten. Efter att FNB åter lyckats höja sin nivå återvände tidningarna till sistnämnda byrå, och vintern 1919 upphörde ISUT med sin verksamhet. Även Finlands Officiella Notisbyrå, som grundats som en notisbyrå för det vita Finland vintern 1918 gav plats åt FNB. Finska Notisbyrån började få statsstöd och uppbar ett månatligt understöd av utrikesministeriet för att handha Finlands informationsförmedling till utlandet. Efter att den officiella notisbyrån upphört med sin verksamhet ingicks ett avtal mellan regeringen och FNB om att notisbyrån med ensamrätt fick förmedla statsrådets nyheter till tidningarna.

En nyhetsbyrå är en knutpunkt för nyheter och den samlar in nyheterna och sänder ett urval av dessa till sina kunder. Utan nyhetsbyråernas tjänster skulle kunderna ha ytterst svårt att få nyheter från utlandet. Tre internationella byråer förmedlade under 1800-talet utrikesnyheter. Franska Agence Havas, engelska Reuter och tyska Wolffs Telegraphisches Büro delade medelst ett kartellavtal upp världens nyhetsmarknader. De nordiska länderna tillhörde Wolffs revir. Ryssland var i princip ett neutralt område, men Wolff hade förtur i Moskva och S:t Petersburg. De ryska nyhetsbyråerna strävade efter att öka sin självständighet gentemot Wolff, och lyckades i någon mån med detta. De finländska byråerna fick sina nyheter via den officiella Ryska telegrambyrån.

Efter första världskriget degraderas Wolff till en nationell byrå och de två andra delade dess områden. Wolff sammanslogs 1933 med en annan tysk nyhetsbyrå till Deutsches Nachrichten-büro. De nordiska länderna blev gemensamt område för Havas och Reuter. Även de utanför kartellen stående amerikanska byråerna trängde in på de europeiska marknaderna, Sovjetunionen grundade TASS, och i mindre länder fanns det nationella byråer såsom FNB.

FNB ingick åren 1919–21 avtal med de stora världsbyråerna och öppnade förbindelser till de små nationella byråerna i Europa. FNB erhöll ända till våren 1923 sina utrikesnyheter med kabeltelegraf och därefter också per radiotelegraf. Vid jultiden 1928 öppnade sig en ekonomiskt mera fördelaktig förmedlingsväg, i det att en telefonkabel mellan Finland och Sverige togs i bruk. FNB knöt sålunda speciella kontakter till den svenska Tidningarnas Telegrambyrå (TT): från Helsingfors beställde man varje dag vid samma tidpunkt ett telefonsamtal till Stockholm, där TT:s redaktör läste upp nyheterna i telefon. På FNB nedtecknades de stenografiskt, skrevs rent på svenska och översattes sedan till finska. Snart tog man i bruk en parlograf, på vars vaxrulle talet kunde sparas. Till en början tvingades mottagaren upprepa det han hört i parlografens tratt tills man i början av 1930-talet uppfann en maskin, med vars hjälp parlografen kunde anslutas direkt till telefonen. Samma uppfinning underlättade även nyhetsförmedlingen från FNB till tidningarna.

De speciella relationerna mellan FNB och TT innebar, att TT fungerade som portvakt för den nyhetsström som riktades från utlandet till Finland. Det finländska nyhetsutbudet blev mera nordiskt, ty FNB erhöll i princip samma material som TT:s svenska kunder. TT var sålunda förmedlare av material från de stora världsbyråerna. Först år 1962 började FNB emottaga utrikesnyheter direkt till Helsingfors utan TT som mellanhand.

Till FNB:s inrikesnät hörde förutom huvudredaktionen i Helsingfors även filialbyråer i Åbo, Viborg, Tammerfors och Vasa samt från år

1925 i Uleåborg. Materialet förmedlades till tidningarna och till filialbyråerna genom att man dikterade nyheterna muntligt per telefon. Teleprintern togs först på 1930-talet i bruk i de större städerna. I slutet av 1920-talet effektiverades telefondikterandet genom möjligheten att på samma gång förena samtalet till flera mottagare. Materialet som dikterades utgjorde en samlad översikt av de nyheter FNB fått från utrikesbyråerna och inhemska korrespondenter. Tidningarna i Helsingfors, Åbo, Viborg och Tammerfors köpte i allmänhet hela materialet; övriga tidningar erhöll blott de viktigaste nyheterna och på begäran extra material.

Filialbyråerna hade stor betydelse så länge telefonförbindelserna var dåliga. Från t.ex. Jyväskylä var det på 1920-talet svårt att hålla linjen öppen till Helsingfors, och nyheterna förmedlades sålunda av FNB:s byrå i Tammerfors. På 1930-talet bandade Keskisuomalainen och Sisä-Suomi turvis varannan vecka nyheterna direkt från Helsingfors på sin parlograf och sände sedan en kopia av de renskrivna materialet till granntidningen. Även i Kuopio och på andra orter idkades motsvarande samarbete.

FNB betjänade alla tidningar som önskade dess tjänster. Längst kunde en tidning undvika FNB:s avgiftbelagda kundförhållande om den utkom på eftermiddagen, ty då kunde den saxa nyheterna gratis ur morgontidningarna. På detta sätt uppnådde man visserligen ingen hög kvalitativ nivå, och detta förfarande användes endast av tidningar som också annars hade dålig framgång. Då en liten tidning blev kund hos FNB innebar det även en strävan att utvidga sin uppgift från det lokala i riktning mot full nyhetsservice.

Växande redaktioner

År 1905 hade Hufvudstadsbladet elva, Uusi Suometar tio och Helsingin Sanomat åtta journalister. De största regionala redaktionerna hade Aamulehti i Tammerfors och Turun Sanomat i Åbo, fem anställda var. Redaktioner med två-tre journalister var vanliga, men en liten tidning kunde hanka sig fram med en enda journalist.

Det normala mönstret var allt sedan slutet av 1800-talet en redaktör och en hjälpredaktör eller huvudredaktör, redaktionssekreterare och redaktör. Huvudredaktören drog upp de politiska linjerna och redaktionssekreteraren var i praktiken arbetsledare, en erfaren journalist. Under den s.k korsettperioden ingrep redaktionssekreteraren inte ännu i tidningens layout. Han uppgjorde blott ombrytningslistan, men denna hade inte någon större betydelse, ty materialet hade sin givna plats i tidningen. Till uppgifterna hörde, förutom artiklarnas placering, ofta – men inte alltid – att besluta om texttypen och typsnittet. I detta avseende fö-

rekom en gränsdragning mot typograferna som åstadkom sidornas text. Tryckerifaktorn hade en viktig position inom tidningsproduktionen, men hans ställning började brytas i och med att layoutkorsetten vann insteg.

Under första världskrigets år växte Hufvudstadsbladets redaktion till tjugo anställda och Helsingin Sanomat till ca femton personer. Uusi Suometar hade fortsättningsvis en redaktion som omfattade drygt tio anställda och nära denna siffra nådde också Työmies. Bland de regionala tidningarna hade Åbo Underrättelser den största redaktionen, 8-9 man, och minst ett halvt dussin anställda fanns även vid Turun Sanomats, Uusi Auras och Aamulehtis redaktioner, troligen även vid de största tidningarna i Viborg.

Antalet anställda vid de stora tidningarnas redaktioner i Helsingfors nära nog fördubblades mellan åren 1910 och 1920. Detta hängde samman med upplagans och sidmängdens ökning. Det utökade formatet hänförde sig åter till tidningens yttre – korsettens upplösning och paradsidornas intåg. Redaktörskårens tillväxt möjliggjorde i sin tur en större differentiering av uppgifterna och förutsatte organisationsförändringar.

Redaktionssekreterarens och redaktionens roll förändrades under första världskriget, då nyheternas värde steg och rubrikerna breddades över spaltgränserna. Man tvingades företa en värdering av nyheterna, och fatta beslut om vilka som var viktigare än de övriga. Helsingin Sanomats utrikesredaktörer rubricerade t.ex. själva nyheterna, och även i Uusi Suometar hade utrikesredaktören en viss självständighet under kriget.

Till redaktionssekreterarens moderna roll hörde rubriksättning av artiklarna, och därvid kunde han, om han så ville, överskrida spaltgränsen. Mervola (1995) konstaterar också att kriget och krigsrubrikerna medförde att redaktionssekreteraren och redaktionen fick ett fastare grepp om tidningens layout på bekostnad av sättarna och ombrytarna. I en år 1912 utgiven instruktionsbok för sättare och typografer sades det att det hörde till ombrytarens – alltså inte till redaktionens – uppgift att inordna texten och bilder i spalter. I instruktionsbokens förnyade utgåva år 1942 säges det att ombrytaren bryter nyheterna enligt redaktörens föreskrift.

Huvudnyhetssidan var på sätt och vis en kompromiss, där man till varandra sökte anpassa gamla tidningsmakerivanor, de krav på nyordning som det växande innehållet ställde och redaktionssekreterarens kapacitet. Det fanns inte tid att göra varje sida med samma omsorg, men läsaren måste få hjälp med att uppfatta det viktigaste. Sålunda gjordes en sida mycket omsorgsfullt, och i övrigt rådde mer eller mindre samma principer som tidigare. Redaktionssekreteraren blev förutom arbetsle-

dare även ”tillverkare av första sidan”, såsom Keskisuomalainens redaktionssekreterare Akseli Routavaara, som senare skrev en instruktionsbok för redaktionsarbetet, karakteriserade sin uppgift år 1929. Enligt Routavaaras bok (1944) skulle redaktionssekreteraren förse artiklarna med rubriker och definiera deras typografiska yttre. Sekreteraren skulle omsorgsfullt planera paradsidan, som gav tidningen dess utseende och drog till sig läsare.

Inom de stora tidningarnas redaktioner specialiserade sig först utrikes-, kultur- och sportredaktörerna, i allmänhet så, att det var den enskilde journalistens intresse som styrde inriktningen. Den allra tidigaste formen av specialisering representerades emellertid av utom redaktionen stående medarbetare. I en tidning med endast två-tre anställda journalister var det inte möjligt att i större utsträckning specialisera sig, utan tidningen redigerades ganska kollektivt.

Den finländska tidningen hade i mitten av 1920-talet i genomsnitt tre journalister och i slutet av 1930-talet ungefär fyra. Medeltalet döljer givetvis stora skillnader. En tredagarstidnings redaktion hade år 1920 vanligen två anställda, 1930 i allmänhet tre, och år 1940 närmade sig medeltalet fyra. Sexdagarstidningarna behövde fem-sex journalister, men vid de stora dagliga tidningar fanns det år 1920 i genomsnitt 10-11, 1930 ca 16 och i slutet av årtiondet 17-18. För huvudstadens tidningar var siffrorna större: vid Uusi Suomis och Helsingin Sanomats redaktioner fanns i slutet av 1920-talet ungefär 25 anställda och vid Hufvudstadsbladets och Suomen Sosialidemokraattis omkring tjugo.

För en tredagars regional tidning räckte det länge med huvudredaktör och redaktionssekreterare, tills man vid övergången till 1920-talet anställde en tredje redaktör och efter att man kommit över den ekonomiska depressionen ytterligare en fjärde. Till exempel Turun Sanomat och Uusi Aura hade dubbelt så många redaktörer jämfört med Sosialisti. Keskisuomalainen i Jyväskylä hade under senare hälften av 1930-talet fem anställda vid redaktionen. Työn Voima redde sig under depressionstiden länge med två redaktörer, men i slutet av 1930-talet anställde man en tredje. I Kuopio redigerades tredagarstidningarna av två-tre anställda, men sexdagarstidningen Savo hade under 1920- och 1930-talet mellan fyra och sex redaktörer. Framför allt vid arbetartidningarna men även vid andra språkrör var det vanligt, att huvudredaktören även hade politiska göromål. Många var riksdagsmän och ännu fler var aktiva inom kommunalpolitiken och även de övriga verkade inom sitt eget parti.

Då tidningspressen expanderade sjönk tidningsmännens utbildningsnivå. Då redaktören under 1800-talet var magister eller någon annan lärd person, så hade stereotypen för en journalist under den första hälften av 1900-talet och även långt därefter avbrutna universitets- eller

gymnasiestudier bakom sig. Av de finländska journalisterna hade år 1905 nästan 60 procent avlagt studentexamen och nästan en fjärdedel hade en akademisk slutexamen, men under pressens därpåföljande tillväxtperiod ökade icke-studenternas andel av redaktörskåren.

Utbildningsnivåns nedgång var dock inte katastrofal, men då tidningspressen växte och redaktionerna blev manstarkare, medan lönenivån däremot förblev på samma låga nivå, var det inte längre lätt att rekrytera utbildat folk till journalistyrket. För arbetartidningarna och agrarförbundets press stod dylika inte ens till buds. Däremot fanns det rikligt med folkskollärare bland agrarförbundets tidningar, men särskilt inom den vänstersinnade regionala pressen fanns det få utbildade redaktörer.

Tidningsarbetet lärde man sig i praktiken, och de flesta journalister snarare hamnade i branschen än sökte sig dit. Vid den nygrundade medborgarhögskolan Kansalaiskorkeakoulu (fr.o.m. 1930 Yhteiskunnallinen Korkeakoulu) inrättades år 1925 en journalistexamen, men blott ett fåtal avlade densamma och den utgjorde ingen större merit i arbetsgivarnas ögon. Legendarisk var Uusi Auras annons, där man sökte efter en redaktör, men gav personer som genomgått nämnda högskola rådet att inte inlämna någon ansökan. Redaktören var en självlärd ”hantverkare”, som hyste samhälleliga intressen och besatt vilja och ork för långa kvällssitsar. Tidningsmannen var uttryckligen en man – branschens få kvinnor innehade i allmänhet anspråkslösa befattningar, t.ex. som korrekturläsare.

Tidningen blir lättare

Genombrottet för J. V. Snellmans pressuppfattning och den därtill anslutna politiseringen hade som påföljd att den finländska tidningspressen som sin linje valde allvarlig läromässighet och politisk upplysning. Zacharias Topelius journalistik var ännu väsentligt annorlunda med sina impulser från fransk populärjournalistik. Då en förändring sedan påbörjades inifrån det politiska tidningssystemet, yppade detta sig bl.a. genom att man sakta gled tillbaka från ”nationalfilosofen” Snellmans linje i riktning mot ”sagofarbror” Topelius.

Idrotten blir en nyhet

Vid övergången till 1900-talet var i den finländska tidningspressen sportnyheterna inrymda bland de övriga nyheterna. Under århundradets första decennium berörde t.ex. 1–2 procent av inrikesnyheterna i jyväskyläpressen idrott. Egna ”stående rubriker” började idrottsny-

heterna erhålla i samband med de olympiska spelen. De s.k. extra spelen i Aten år 1906 innebar den första vågen av idrottsnyheter i Finlands press, men speciellt de olympiska spelen i Stockholm år 1912 ökade idrottens synlighet.

Den uppmärksamhet som spelen i Stockholm tilldrog sig var inte enbart av idrottslig art, utan däri ingick en kraftig politisk laddning. Vid öppningsmarschen bar storfurstendömet Finlands lag en egen namnskylt och lämnade ett avstånd till kejsardömets lag. En klar skillnad förmärktes även på planen, ty Finland fick 26 medaljer och Ryssland endast fyra. Den största uppmärksamheten fick Hannes Kolehmainens spurtseger över sin franske medtävlare i 5000 meters loppet. Idrottsframgångens politiska sida kom till uttryck i en text författad av Uusi Suometars speciella korrespondent: ”Vi finländare känner det som om vi genom de senaste dagarnas segrar här skulle ha skaffat oss medborgerliga rättigheter. Vi har som en erkänd nation upphöjts bland nationernas antal.”

Speciellt de stora tidningarna i Helsingfors refererade utförligt spelen genom sina till Stockholm utsända korrespondenter. Också allmänhetens intresse var stort: människorna samlades t.ex. utanför Uusi Suometars redaktion för att vänta på resultat, vilka omedelbart förmedlades till dem blott tidningen fick dessa uppgifter. Tidningarna producerade även ”telegramblad” till gatuförsäljning rörande nyheterna från Stockholm, vilket var vanligt i fråga om större händelser.

Även arbetartidningarna Työmies, Kansan Lehti och Sosialisti sände en gemensam korrespondent till Stockholm, ty många av dessa tidningars läsare förväntade sig en fortsatt bevakning av idrotten. Frågan diskuterades t.ex. vid Sosialistis andelsstämma åren 1916–17. Efter spelen i Stockholm fick dock idrotten i hela den finländska pressen ge plats åt större nyhetshändelser. Men de inlägg som fälldes vid Sosialistis möte var tecken på att idrottsintresset inte enbart riktade sig mot stortävlingar; man var också intresserad av den egna föreningens tävlingar.

Större sportavdelningar vann insteg i den finländska pressen på 1920-talet, då de olympiska framgångarna gav ökad pondus åt den unga nationens självkänsla. ”Finland löps in på världskartan”, tänkte åtminstone finländaren gärna.

De största tidningarna hade egna korrespondenter vid de viktigaste grenarna under de olympiska spelen i Antwerpen år 1920. Spelen räckte från slutet av april ända till mitten av september, och i de för finländarna viktiga grenarna brottning och friidrott tävlade man under senare hälften av augusti. Helsingin Sanomat inledde redan i slutet av juli en intensiv rapportering från lagets läger i hemlandet. I ett kåseri spekulerades om framgångsförhoppningarna och en teckning föreställande lagets avfärd infördes i spalterna. Skriverierna tog ånyo fart så fort tid-

ningens och FNB:s korrespondenter hunnit till OS-staden. Då friidrotten inleddes anslog Helsingin Sanomat en hel sida för bakgrundsartiklar, spekulationer och presentation av favoriter i form av teckningar. På måndagens förstasida beskrevs i fyra spalter spjutkastarnas fyrfaldiga seger. I numret dagen efter en tävling hann tidningen knappt införa annat än resultatförteckningen, men de närmaste dagarna anlände ofta korrespondentens referat i form av ett telegrammeddelande. Senare kunde man ytterligare publicera mindre viktiga artiklar som korrespondenten sänt per post. Sålunda införde Helsingin Sanomat en detaljerad beskrivning av försöksheaten på 5000 meters löpning först dagen efter finalreferatet. Om det segerrika lagets hemkomst och festligheterna i samband med detta skrev tidningen i tre nummer.

De regionala tidningarna hade knappare resurser. Tidningen Karjalan Maa i Joensuu försökte till exempel nog skaffa färska uppgifter via radio – ett modernt drag, speciellt som Finlands Rundradio grundades först år 1926 och radion år 1920 ännu blott var ett redskap för en liten men entusiastisk krets av amatörer. Den regionala tidningen erhöll sina OS-nyheter genom notisbyrån eller saxade dem ur huvudstadens tidningar och mera än två spalter offrade inte den fyrsidiga Karjalan Maa på spelen ens under de stora segerdagarna.

Den finskspråkiga tidningspressen granskade segernyheterna från Antwerpen enligt ett visst mönster: Man betonade finnarnas speciella egenskaper, man rapporterade om den positiva uppmärksamhet som hjältarna blivit föremål för utomlands och i ljuset av de egna framgångarna gjorde man narr av svenskarnas misslyckanden. De finska tidningarnas skriverier gav en bild av en seg och kärv nation vars outsinliga kraftkälla var dess fosterländska anda. Också Helsingin Sanomat publicerade en skämtbild, där en sittande finsk rågätare i ena vågskålen räckte till för att lyfta upp ett helt knippe svenska vetebullstuggare som var ihopbundna med ett silkessnöre.

Ännu år 1920 ägnade Helsingin Sanomat endast i särskilda fall en hel sida åt de olympiska spelen och kunde överhuvud inte använda sig av fotografier. Men vid tiden för de olympiska spelen i Paris år 1924 hade situationen förändrats. En hel sida, vars rytm angavs av fotografier och teckningar, var helt normalt och inte heller ett helt uppslag var ovanligt.

Turun Sanomat var ännu år 1920 en helt vanlig tidning i fråga om idrottsnyheter, men så var ej längre fallet år 1924, ty verkställande direktör Arvo Ketonen hade börjat omsätta i handling sina iakttagelser angående sambandet mellan idrotten och tidningens framgångar. Turun Sanomat erhöll tillstånd av idrottsförbundet att bekosta en namngiven idrottsmans resa till spelen. Det gällde stadens egen son Paavo Nurmi, och tidningen hade sålunda under hans segerdagar inga problem med

sin paradsida. Därtill täckte idrottsinnehållet vanligtvis 2-3 insidor. Turun Sanomat sände hela tre reportrar till Paris, bland dem Ketonen själv. Tävlingsillustrationerna var mestadels på förhand tillverkade fotografier, ty det dröjde nästan en vecka att få en situationsbild från Paris till Finland.

Turun Sanomats allvarliga strävan att konkurrera genom idrotten kommer även till synes däri, att den som enda finländska borgerliga tidning sände en reporter till arbetarolympiaden i Frankfurt år 1925. Det var en klok investering av en tidning i en vänstersinnad stad.

Från Amsterdam 1928 ordnade Ketonen transport av färska situationsbilder till Åbo. Det skedde via en snabb omväg och av den anledningen var bildmaterialet i Turun Sanomat under spelens första dagar färskare än huvudstadstidningarnas. Ungefär en tredjedel av det bildmaterial omfattande ca 150 bilder som Turun Sanomat publicerade från dessa spel var situationsfotografier tagna på platsen. Sålunda noterades t.ex. åbobon Harri Larvas seger på 1500 meter med en målbild över halva sidan. Ketonen försäkrade sig även om att telegrammen kom fram genom diverse specialarrangemang med telegrafkontoret i Åbo.

Idrottens ökade betydelse framgår av att då år 1920 ca 4 procent av den redigerade ytan i Turun Sanomat upptogs av idrotten, så uppgick motsvarande utrymme år 1930, som inte ens var ett OS-år, till 10,5 procent. Visserligen var det här fråga om en tidning som satsade på idrotten, men trenden var den samma i alla tidningar. Under spelen i Berlin år 1936 hade pressen fått en svår konkurrent i radion. I Finland fanns det redan 170 000 lyssnarlicenser, och stämningen var hög i många hem då man lyssnade på direktsändningarna från spelen. Radion refererade emellertid endast stortävlingar, och ”gräsrotsidrotten” förblev sålunda tidningarnas trumf.

Idrotten firade jubelfest i sjudagarstidningarnas måndagsnummer, ty lämpliga dagar kunde över hälften av dess yta täckas av idrott. Att idrotten värdesattes i konkurrensen mellan tidningarna visas även av det faktum, att då IKL-organet Lakeus (Slätten) år 1936 började utkomma på måndagar, i främsta hand på grund av idrottsnyheterna, tvingade detta dess medtävlare Vaasa och Ilkka att utvidga sin utgivning och bli sjudagarstidningar.

Ett nöje för läsarna

”Understreckarna”, de nere på sidan under en vågrätt linje satta kåseri- och kommentarspalterna, som under 1900-talets första årtionden fanns i så gott som varje tidning, var en kombination av politik och underhållning och var mycket populära. Deras nära släktingar var veckoöversikterna, vilka ofta försetts med en stående rubrik, t.ex. ”Brev från Hel-

singfors” som syftade på utgivningsorten. De skrevs i allmänhet av en och samma medarbetare under skydd av signatur. Med tiden kunde personen bakom signaturen bytas ut, ibland många gånger, såsom i fallet ”Matti” i Uusi Suometar.

Tidningskåseriets banbrytare skrev i huvudstadens tidningar. Huvudredaktören för Työmies A. B. Mäkelä avfattade 1899–1901 under signaturen Kaapro Jääskeläinen förutom de normala veckoöversikterna även opolitiska men världsförbättrande humoresker, parodier och satirer. Eino Leinos ”Teemu” i Helsingin Sanomat drev med gammalfinnarna och med ofördragsamheten, religionen och partistriderna. Vid sekelskiftet inledde Guss Mattsson sin bana som kåsör med huvudstadens svenskspråkiga tidningspress som sitt forum.

Redaktören för *Suuri pakinakirja* (Stora kåseriboken, 1951) Tauno Karilas ansåg att 1920- och 1930-talet innebar högkonjunktur för tidningskåseriet i Finland. Han skriver att man kan räkna antalet i tidningarna förekommande signaturer under dessa år i hundratal och deras kåserier i tiotusental. Karilas uppskattning var försiktig, ty enbart en sammanräkning av kåserierna i några tidningar i Jyväskylä, Kuopio och Uleåborg ger en summa på 50 000. Huvudredaktören för en regional tidning kunde under året producera över 200 understreckare. Jalmari Lampela skrev t.ex. åren 1918–39 i Savo och Savon Sanomat sammanlagt 4 903 kåserier. Kainuun Sanomats Jussi Kukkonen, Ilkkas Artturi Leinonen och andra långvariga huvudredaktörer var knappast mindre produktiva.

Såväl arbetsgivaren som läsarna var medvetna om värdet av de stora tidningarnas stjärnkåsörer. Sålunda åtnjöt Suomen Sosialidemokraattis Sasu Punanen (Yrjö Räisänen) den högsta lönen inom redaktionen. Räisänen gled under 1930-talet vänsterut och avskedades från tidningen år 1939 – ett avgörande som länge uppskjutits av hans rykte och popularitet. Sasu var en renblodad politisk kåsör och också riksdagsman. Sasu Punanens roll har senare innehafts av bl.a. Simppa (Simo Juntunen) som på 1970-talet avskedades från tidningen på grund av president Kekkonens missnöje och Aimo Kairamo, som i sin tur förverkligade presidentens vilja.

Helsingin Sanomat och Uusi Suomi hade dels en skild politisk och dels en underhållande eller konstnärlig kåsör. Förändringen av tidningssystemet kommer till synes däri, att fastän de politiska skribenterna – t.ex. Johannes (K. N. Rantakari) eller Timo (J. W. Tuura) eller 1960- och 1970-talens M.O.T. (Matti Paavonsalo) i Uusi Suomi och Eero (Lassi Hiekkala) i Helsingin Sanomat – på sin tid var lästa och kommenterade, så är de underhållande konstnärliga kåsörerna de egentliga legenderna.

Tiitus (Ilmari Kivinen) i Helsingin Sanomat kåserade ända till sin död år 1940 om Herr Kenonens och andra personers eskapader och för-

anledde oro inom de konkurrerande redaktionerna. ”Småborgerlighetens store psykolog” Olli (Väinö Nuorteva) kom till Uusi Suomi år 1922 och fortsatte att skriva ända in på 1960-talet. Alla byråkraters skräck ”Mustapartainen mies” (Den svartskäggige mannen) samt samhället ”Eturientola” (ung. Framstegsby) hann bli bekanta för många generationer av läsare. Parodiering med språkliga medel var karakteristiskt för Olli, vilket kanske hänför Bisquit (Seppo Ahti) i Ilta-Sanomat till samma tradition. Tiitus traditioner i Helsingin Sanomat har förts vidare av Arijoutsi (Heikki Mattila) och Origo (Jouni Lompolo).

När den var som bäst kunde en krets av kåsörer i en enda stad bilda en koncentration av förmågor, vilka uppmuntrade varandra. Detta var fallet i t.ex. Vasa på 1920–1950-talet tack vare Vasabladets Neger (Einar Hagman), Ilkkas Karhuvainion Esa (Artturi Leinonen) och Vaasas Vaasan Jaakkoo (J. O. Ikola). Under första hälften av 1900-talet ansåg sig inte ens den obetydligaste finländska tidning kunna avvara åtminstone en tillfällig kåsör.

Ökningen av det underhållande materialet syntes först i de stora tidningarna. Mätningar av tidningarnas innehåll visar att ännu år 1920 var vänsterns tidningspress och de regionala tidningarna, förutom de största, allvarsamma och stod främmande för underhållningen, men detta var ej längre fallet år 1939. Det underhållande materialet i de stora tidningarna i Helsingfors utökades genom att man utgav söndags- och veckobilagor. I de stora regionala tidningarna började under första hälften av 1920-talet ingå underhållningsavdelningar under veckosluten, och i slutet av årtiondet hade varje regional tidning med självrespekt en sådan. Bland de smärre regionala blad idkades weekendunderhållning synligast av sådana vars konkurrenssituation förutsatte hårda ansträngningar.

Uusi Suomis söndagsbilaga utkom från sommaren 1926 ända till år 1965, visserligen med vissa avbrott under 1940-talet. Normalt hade den under 1920- och 1930-talet sex sidor, men specialnumren kunde vara omfattande, såsom det 28-sidiga numret om den brittiska veckan år 1933. Från slutet av år 1937 var bilagan en 16-sidig tidskrift som tryckts med djuptryck och till det yttre närmast påminde om veckotidningen Suomen Kuvalehti.

Helsingin Sanomats veckobilaga grundades i början av år 1928 och den utgavs ända till vinterkrigets utbrott. Tidningen startade en ny månadsbilaga först år 1983. 1928-års bilaga har ett samband med existensen av Uusi Suomis bilaga, med det allt tjockare söndagsnumret och med den av nya idéer genomsyrade Eljas Erkko som tagit över bolagets ledning. Veckobilagan utdelades med söndagsnumret, men den trycktes redan i veckan. Den innehöll heller inga annonser.

Helsingin Sanomats bilaga innehöll måhända litet lättare underhållning än Uusi Suomis, men de skiljde sig dock inte anmärkningsvärt från varandra. Deras mest typiska innehåll bestod av rese- och utrikesskildringar, varav flera kunde ingå i samma nummer särskilt i Helsingin Sanomats bilaga. Därtill belyste man bakgrunden till politiska händelser och publicerade memoarutdrag, noveller, kåserier, inrikesreportage, historia samt material riktat till kvinnor och barn.

Rese-exotiken förstärkte även innehållet i Helsingin Sanomats normalnummer. Tidningen hade bl.a. ensamrätt till kapten Wäinö Bremers berömda flygfärd från Europa till Kapstaden våren 1932. En redaktör medföljde till Rom, och därefter ingick Bremers rapporter nästan dagligen i tidningen. Läsaren kunde även följa med färden på kartan. Bremers återfärd bevakades efter att man fått kontakt med honom i Budapest och då hjälten återkom till hemlandet dög ingenting mindre än ett reportage över hela uppslaget i söndagsnumret. Helsingin Sanomat annonserade således ej i onödan att förutom nyheter och artiklar, även ”material av annat slag ingår i en modern tidnings innehåll. Intresset fästs vid djärva försök, vetenskapliga forskningsfärder och alldeles särskilt vid spännande äventyr.”

Tidningarna inträdde i de tecknade seriernas tid söndagen den 17 mars 1929, då Uusi Suomi startade med att presentera hunden Bonzos äventyr. Följande tisdag inledde katten Felix sin bana som tecknad seriefigur i Helsingin Sanomat. I juni började Uusi Suomis veckobilaga följa med Viktor och Klaras familjeliv, och fr.o.m. augusti ingick serien även på vardagar i de reguljära numren. Även katten Felix uppträdde i Helsingin Sanomats bilaga i större omfattning än i vardagsserien. I söndagsbilagorna i slutet av 1930-talet utgjorde de tecknade serierna det mest skrymmande materialet: av de sex sidorna i Helsingin Sanomats bilaga var två tecknade serier och av Uusi Suomis fyra sidor en och en tredjedels sida. Viktor och Klara blev stående hjältar i Uusi Suomi, katten Felix, Pigge och Gnidde, Skeppar-Kalle och Musse Pigg i Helsingin Sanomat.

De tecknade serierna vann snart även insteg i de regionala tidningarnas spalter. Stor-Klas och Lill-Klas förekom åtminstone i Borgåbladet redan år 1929 och Adamson ingick åtminstone i Hämeen Sanomat och Turun Sanomat. Blott ett fåtal regionala tidningar utgav en söndagsbilaga, men särskilda weekendavdelningar ingick i alla blad. Aamulehti differentierade år 1929 sitt weekendmaterial till en bilaga, men dess publikationsform varierade. Men oberoende av om det skedde som bilaga eller ej så ökade underhållningsmaterialet i allmänhet i tidningspressen under 1920–1930-talet och speciellt i tidningarnas veckoslutsnummer.

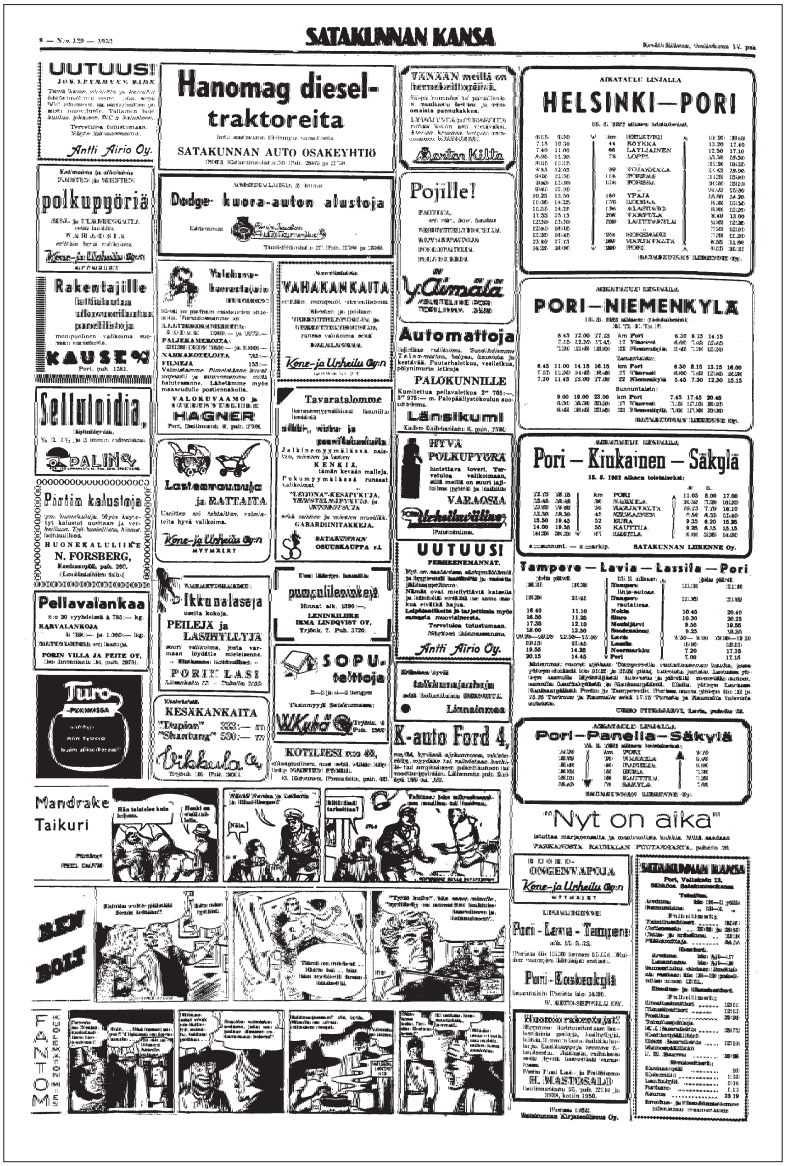

Tecknade serier vann insteg i de finländska tidningarna på 1930-talet. I Satakunnan Kansa (Björneborg) fanns de år 1952 på baksidan omgivna av annonser. I annonserna utbjöds färdmedel från barnvagnar och cyklar till traktorer och lastbilar samt bl.a. byggnadsmaterial, möbler och textiler. Även bussarnas tidtabeller fanns på samma sida.

Politik, nyhetsjournalistik och ekonomi på marknaderna

Den politiska tankemodellen möter den ekonomiska

Tidningsförläggarnas Förbund gav 1920 rådet, att minst hälften av varje tidningsnummer borde bestå av annonser, och redaktionen borde nöja sig med det utrymme som den ekonomiska ledningen utan förluster kunde lämna åt redaktionen att fylla. Den annonsmängd som förbundet rekommenderade var i praktiken svår om inte omöjlig att uppnå, men det väsentliga i detta råd var, att tidningsbolaget skall förtjäna mera än vad det förbrukar, ifall underskottet inte kan täckas på annat sätt. Redaktionen åter var böjd att förmoda att den snåla ekonomiska ledningen ingenting visste om tidningens uppgift och dess redigering.

Förändringen på tidningsmarknaderna gjorde den ekonomiska ledningens grepp fastare. Politiseringen av tidningspressen nådde sin höjdpunkt under första hälften av 1920-talet, och på 1930-talet ökade den ekonomiska medvetenheten. Partier och övriga betalare kunde inte längre förmås pumpa in sådana summor i tidningarna som under föregående årtionde.

Det politiska synsättet i dess mest tillspetsade form representerade den borgerliga tidningsekonom, som i förläggarförbundets tidning år 1928 sörjde över att antalet annonser som annonsbyråerna förmedlade till arbetartidningarna hade ökat förhållandevis mera än de som styrts till borgerliga tidningar. Han förebrådde ”de borgerliga annonsörerna” för att de hade avfallit från principen att ”i socialistiska tidningar bör man göra sparsam reklam, då de socialistiska tidningarna nu en gång för alla även i sin textavdelning företräder en antiborgerlig hållning”. Vissa borgerliga organisationer hade under hela 1920-talet påverkat strömmen av annonsmedel. En representant för en dylik organisation berättade vid samlingspartiledningens förhandlingar år 1929 om sin ”kamp” för att få ”borgerliga affärsmän att upphöra med annonsering i kommunistiska tidningar”, men beklagade sig över det klena resultatet. För säljaren dög även en icke-rättrogen köpare.

I förläggarförbundets tidning fördes åren 1929–30 en linjedebatt mellan kommersiellt och ideellt tänkande. Debattinledaren skrev: ”Varans kvalitet är varje producents stolthet och är det som i sista hand är avgörande för framgången.” Därför borde man göra en högklassig tid-

ning och locka abonnenten med kvalitet och inte med politisk pliktkänsla, politiska kopplingar eller genom att skymfa konkurrenten. ”Allmänheten är inte alls ett så upplyst partifolk som partiorganen mången gång inbillar sig, utan den kan sätta värde på en god tidning, även om denna skulle vara av annan partifärg”, var hans bedömning.

Enligt den ideella debattören utgjorde livsåskådning och partibekännelse grunden för valet av tidning. En kommersiell tidning som ville vara alla till lags ”har en kort tid bättre åtgång än den tidning som är en bättre nyhetstidning, redigeras i fosterländsk anda och företräder en viss politisk uppfattning”. Men den tidning som konsekvent följer sitt program utgår slutligen med segern.

Under den fortsatta debatten preciserade den ”kommersiella” deltagaren att nyheterna var tidningens viktigaste del. Därför prenumererade folk på tidningen, och övriga avdelningar hade endast ett kompletterande värde. Han pikade partimännen för att tidningens hela innehåll av dem underställdes partiändamål – det var ändå allmänheten som avgjorde vilken tidning som var bättre. Enligt debattören kunde man endast genom tidningens kvalitet överskrida partigränserna inom läsarkåren och varje tidning hade enligt honom en möjlighet att erhålla läsare ur alla politiska och sociala grupper genom att hålla en hög journalistisk nivå.

Debatten förmedlade en medvetenhet om att pressen i verkligheten huvudsakligen var en partipress, men inte längre kunde fungera som en sådan under samma förutsättningar som under föregående decennier.

Varför utgick Helsingin Sanomat som segrare?

Den lokala spridningen är avgörande

Tidningsmarknaden i Helsingfors hade senast åren 1922–23 återgått till det normala efter att händelserna 1917–18 lett till onaturligt höga upplagor. Den mest spridda tidningen under dessa brytningsår var Suomen Sosialidemokraatti, vars toppsiffra i april 1919 var 99 300 exemplar. Förklaringen låg i att den under hösten 1918 och i början av år 1919 var landets enda arbetartidning och man därför även i regionerna prenumererade på densamma. I takt med att de socialdemokratiska regionala tidningarna åter började utkomma sjönk Suomen Sosialidemokrattis upplaga. I slutet av år 1920 var den 35 000, hösten 1921 ca 24 000 och i slutet av år 1922 blott 17–18 000 exemplar. Helsingin Sanomats största spridningssiffra år 1918 var 65 000 exemplar.

I början av 1920-talet hade Hufvudstadsbladet ännu landets största upplaga, men i mitten av årtiondet tvingades den släppa Helsingin Sanomat och Uusi Suomi förbi sig. Sistnämnda tidnings kontor visste i januari 1925 berätta att Helsingin Sanomats upplaga var knappa 34 000 och Hufvudstadsbladets ca 30 000. Uusi Suomis egen vardagsupplaga uppgick år 1925 till i genomsnitt 32 100 exemplar.

År 1928 spreds Helsingin Sanomat i ca 55 000 exemplar på vardagar och 68 500 på söndagar, medan åter Uusi Suomi på vardagar spreds i 40 700 exemplar. Suomen Sosialidemokraatti uppnådde år 1927 sin högsta upplagesiffra under normaltid, 27 000. Det faktum att Suomen Sosialidemokraattis upplageökning avstannade och upplagan i stället började sjunka var väsentligt för huvudstadens tidningsmarknad, men lika väsentligt var att avståndet mellan Helsingin Sanomat och Uusi Suomi på några få år kraftigt ökade. Under den ekonomiska depressionen växte avståndet ytterligare: år 1930 var Helsingin Sanomats vardagsupplaga 63 200 och Uusi Suomis 43 800. Helsingin Sanomats ryck karakteriseras av att dess upplaga inte heller under de ekonomiskt svåra åren slutade växa, utan att tillväxten blott blev långsammare. Uusi Suomi däremot nådde först år 1934 den genomsnittliga upplagesiffran för 1931. År 1939 var Helsingin Sanomats vardagsupplaga 88 300 och Uusi Suomis 64 700. Suomen Sosialidemokraattis spridning sjönk under depressionsåren till ca 16 000 exemplar och den kunde i slutet av 1930-talet endast redovisa en knapp uppgång. Indragningen av kommunistpressen och lappooroligheterna sommaren 1930 höjde för en kort tid Suomen Sosialidemokrattis upplaga från 20 000 till hela 48 000 exemplar, men återgången till det normala var snabb. De flesta av kommunisttidningens tidigare prenumeranter valde till slut Helsingin Sanomat.

Helsingin Sanomat lösgjorde sig sålunda från sina konkurrenter redan år 1927. Sambandet med förnyelserna inom tidningen är intressant. För att förstå konkurrenssituationen måste man emellertid uppspjälka tidningens spridningssiffror, så att man erhåller spridningen för Helsingfors och för det övriga landet.

En viktig information är att Helsingin Sanomat och Uusi Suomi hade en ungefär lika stor spridning utanför huvudstaden, Uusi Suomi i början av 1930-talet t.o.m. en något större spridning. Under den senare hälften av 1930-talet ökade Uusi Suomis landsortsupplaga betydligt, och inte heller då distanserades den regionalt av Helsingin Sanomat. Då man känner till tidningarnas totalupplaga, är en vanlig subtraktion tillräcklig för att förtälja att Helsingin Sanomat blev en huvudstadens ledande tidning. År 1932 var nämligen sistnämnda tidnings upplaga i Helsingfors hela 32 000 exemplar, vilket var nästan lika mycket som alla konkurrenters sammanlagda upplaga. Hufvudstadsbladets huvudstads-

UUSI SUOMI

Nro 235 – 1941 1941 – Nro 235

Viipuri on jälleen meidän.

Joukkomme tunkeutuivat kaupunkiin eilen.

Linnan tornissa siniristilippu liehui jo perjantai-iltana.

Hyökkäys Kannaksella jatkuu menestyksellisenä: mm. Kivennapa saavutettu.

PÄÄMAJAN TILANNETIEDOITUS 10. 8. 1941.

TAKAISIN VALLATUSSA Viipurissa.

MILTÄ KAUPUNKI NÄYTTÄÄ.

Solamarsalkalle rautaristin ritariristi.

Saksan pääesikunta

På sommaren 1941 förtäljde Uusi Suomi om krigsframgångarna med breda rubriker samt stora typer och bilder. Rubriken lyder: "Viborg är åter vårt. Våra trupper trängde i går in i staden. I slottets torn vajade den blå-vita fanan redan på fredagskvällen."

UUSI SUOMI

Nro 76 – 1948 1948 – Nro 76

Euroopan kriitillinen tilanne.

USA:n puolustusta nopeasti vahvistettava.

"IKUINEN LIEKKI"

Länsivaltojen liitto 50 vuodeksi.

Sopimus allekirjoitettu Brysselissä.

Eduskuntaryhmien kanta neuvotteluohjeista eilen

Kommunistikuluu

Saksan kommunistien kansanneuvostosuunnitelmat

Toimintavaliokunnat

Labourin asema horjuu.

Den tätt packade paradsidan från år 1948 med jämnt ombrutna rubriker andades dyrtid och ransonering. Rubrikerna är strängt sakliga, t.ex. den som berättar om Natos grundande: "Västmakterna i förbund på 50 år. Fördraget undertecknat i Bryssel."

upplaga var år 1925 ca 14 000 och Uusi Suomis och Suomen Sosialidemokraattis år 1932 ca 9 000 respektive 9 500 exemplar.

Även Uusi Suomis huvudstadsupplaga ökade, men långsammare än Helsingin Sanomats. År 1923 var medelupplagan 6 300 exemplar och 1939 13 900 exemplar. Suomen Sosialidemokraattis huvudstadsupplaga uppvisade en mera ojämn utveckling. År 1924 var den 9 900 exemplar, 1929 i genomsnitt 11 700 och våren 1930 under 10 000, men efter sommarens händelser 13 300 exemplar i oktober 1930. Åren 1935–36 hade Suomen Sosialidemokraattis upplaga i Helsingfors sjunkit till närmare 6 000 exemplar, och började sedan långsamt att öka.

Förhållandet mellan Suomen Sosialidemokraattis upplaga i huvudstaden och i övriga landet var ungefär jämnt tills upplagan för det övriga Finland fr.o.m. år 1933 började stiga snabbare än huvudstadsupplagan. Helsingin Sanomat lockade nämligen allt flera läsare i Helsingfors. Uusi Suomis upplaga i det övriga Finland översteg hela tiden klart tidningens upplaga i huvudstaden, vilket småningom fick följder på annonsmarknaden.

En analys av huvudstadstidningarnas spridningssiffror visar alltså att Helsingin Sanomat fr.o.m. slutet av 1920-talet vann prenumeranter på konkurrenternas bekostnad speciellt i huvudstadsområdet. Den fick sålunda mera annonsintäkter än övriga tidningar, den hade en bättre täckning på sin utgivningsort och i dess närmaste omgivning än konkurrenterna, och den behövde inte distribuera en lika stor del av sin upplaga till landsorten som konkurrenterna.

En tjock tidning med mycket annonser

Enligt mätningarna i ”tidningsbiografierna” i *Suomen sanomalehdistön historia* (Den finländska tidningspressens historia, SLH 5-7) utvecklades sidmängden per nummer och annonsandelarna för de fyra största tidningarna i Helsingfors som följer:

	HBL		HS		US		SSD	
	sid	ann %	sid	ann %	sid	ann %	sid	ann %
1920	13,0	46,4	9,5	48,2	10,1	45,1	6,1	28,4
1930	13,3	37,8	15,3	38,1	13,4	33,7	8,3	24,1
1939	14,2	32,3	17,3	36,8	15,1	30,1	10,1	20,0

År 1920 var Hufvudstadsbladet Helsingfors klart tjockaste tidning och Uusi Suomi var fortfarande tjockare än Helsingin Sanomat, medan Suomen Sosialidemokraatti var blott hälften så tjock som Hufvudstadsbladet.

Hufvudstadsbladets tjocklek underströks ytterligare av att tidningen utkom varje dag. Även Helsingin Sanomat var daglig, men Suomen Sosialidemokraatti började utkomma på söndagarna först år 1928 och Uusi Suomi på måndagar från och med ingången av år 1929. Därförinnan hade Uusi Suomis måndagsnummer ersatts av samma bolags Iltalehti. Trots att det blev dyrt så utgavs Iltalehtis måndagsnummer ända till slutet av år 1926 både som en morgon- och en eftermiddagsupplaga, och därefter utsändes Iltalehtis måndagsnummer enbart på morgonen.

År 1930 hade Helsingin Sanomat vuxit sig störst i fråga om sidmängden, Uusi Suomi och Hufvudstadsbladet hade samma storlek och Suomen Sosialidemokraatti hade vuxit till 54 procent av den största konkurrentens tjocklek. Uusi Suomi var dock till sitt genomsnittliga sidantal ca 88 % av Helsingin Sanomat. År 1939 hade Helsingin Sanomat ytterligare något utökat sitt försprång och Uusi Suomi hade passerat Hufvudstadsbladet. Uusi Suomis sidmängd var 87 % av Helsingin Sanomats och Suomen Sosialidemokraatti, som nu uppnått samma sidantal som konkurrenterna haft år 1920, hade år 1939 en tjocklek som uppgick till 58 procent av Helsingin Sanomats.

Tidningarna var som tjockast år 1929 före depressionen, men sidmängden sjönk sedan katastrofalt fram till år 1932. Uusi Suomi och Hufvudstadsbladet sjönk till nivån i början av 1920-talet och Helsingin Sanomats och Suomen Sosialidemokraattis sidantal motsvarade nivån i mitten av decenniet. Helsingin Sanomat överskred 1929-års sidmängd först år 1938 och Uusi Suomi och Suomen Sosialidemokraatti följande år, medan Hufvudstadsbladet på grund av förändringarna i huvudstadens språkstruktur inte år 1939 ännu uppnått 1929-års tjocklek.

Emedan en tidning består av redaktionellt utrymme och annonser och då det föregående gör av med och de senare hämtar in pengar, är det skäl att utreda hur tidningens yta fördelas mellan ifrågavarande kategorier. I urvalet för åren 1920, 1930 och 1939 bevaras den inbördes ordningen mellan tidningarna konstant: Helsingin Sanomat innehåller förhållandevis mest annonser redan år 1920, Hufvudstadsbladet nästmest, sedan kom Uusi Suomi och minst annonser fanns det i Suomen Sosialidemokraatti.

Absolut sett fanns det under 1920-års urvalsvecka mest annonsyta i Hufvudstadsbladet, Helsingin Sanomats annonsvolym utgjorde därav 73, Uusi Suomis 65 och Suomen Sosialidemokraattis 25 procent. År 1930 hade Helsingin Sanomat gått förbi Hufvudstadsbladet med knapp marginal. Den sistnämnda tidningens annonsvolym var 96 procent av lokalkonkurrentens. Uusi Suomis annonsvolym uppgick vid samma tidpunkt till 76 procent och Suomen Sosialidemokraattis till 41 procent av Helsingin Sanomats. Och om Helsingin Sanomats annonsvolym år 1939 var

100 procent så var Hufvudstadsbladets 85, Uusi Suomis 77 och Suomen Sosialidemokraattis 37 procent.

Då man granskar Uusi Suomis och Suomen Sosialidemokraattis egna ekonomiska uppgifter förtydligas detaljerna. Enligt dessa siffror skulle Helsingin Sanomat i fråga om annonsvolym år 1927 ha gått förbi Uusi Suomi och sannolikt passerade tidningen Hufvudstadsbladet år 1929. Enligt Uusi Suomis noggranna uppgifter utgjorde Uusi Suomis annonsvolym från år 1929 till slutet av 1930-talet ca 82–83 procent av Helsingin Sanomats volym medan Hufvudstadsbladet låg något under dessa siffror. Den ekonomiska depressionen gjorde att annonseringen sjönk till samma nivå som i början av 1920-talet, och inte ens Helsingin Sanomat uppnådde före kriget sin annonsvolym från år 1929.

Även med ögonmått kan man angående olika typer av annonser fastslå att privata småannonser förekom i mycket större utsträckning på Helsingin Sanomats sista sidor än i andra tidningar. De bidrog för sin del till att öka den spiralformade utveckling som i slutet av 1920-talet förde upp Helsingin Sanomat till huvudstadens mest spridda tidning. Allmänheten bakom dessa småannonser utgjordes av helsingforsare och i dessa annonser erbjöds just denna grupp människor vad den behövde: arbetsplatser, hyresbostäder, använda föremål, d.v.s. alla möjliga varor och tjänster.

Annonsernas motivkrets var sådan att om ej Helsingin Sanomat skulle ha funnits så skulle de flesta ha ingått i Suomen Sosialidemokraatti. Men ändå infördes de just i Helsingin Sanomat och dessa småannonser som var av intresse för arbetarna lockade till sig nya prenumeranter. Således prenumererade en från landet inflyttad arbetare inte nödvändigtvis på Suomen Sosialidemokraatti utan kanske på Helsingin Sanomat. Suomen Sosialidemokraattis chefredaktör framförde sålunda år 1932 som en förklaring till den dåliga framgången för tidningens söndagsnummer att alla småannonser flyttat till Helsingin Sanomat. Dessutom annonserade en mängd små affärsrörelser i arbetarstadsdelarna i Helsingin Sanomat, men inte i Suomen Sosialidemokraatti – förmodligen för att handlandena lagt märke till förändringen i sina kunders tidningsval.

En ”bättre” tidning?

Suomen Sosialidemokraattis verkställande direktör analyserade år 1933 träffande tidningens ställning: prenumerationspriset var högt i jämförelse med Helsingin Sanomats, formatet litet, redaktionssättet ”tungt och ensidigt” och tidningen utkom på eftermiddagen då Helsingin Sanomat utdelades redan på morgonen före man gick till sitt arbete. Arbetarnas inställning till sin tidning hade förändrats. Tidigare prenumere-

rade man på den för idéns skull, fastän den utkom sent på dagen och innehållet var bristfälligt. Men nu dög inte längre enbart idén: ”Om man inte är nöjd med den egna tidningen, så prenumererar man på en annan utan att bry sig om dess färg.”

En smula tillspetsat kan man säga att Helsingin Sanomat fr.o.m. slutet av 1920-talet blev ”vanligt folks” huvudtidning medan Uusi Suomi kvarstod som ledande tidning för ”bättre folk”. Uusi Suomi förverkligade först hösten 1939 en flott kampanj i syfte att värva småannonser, men då hade kriget redan brutit ut i Europa och resultatet blev inte mycket att hurra för.

En tidning med stor spridning fick mera annonsintäkter och kunde erbjuda sina annonsörer vad som senare började kallas ”kontakter” samt kunde debitera högre annonspriser än övriga tidningar. Först i slutet av 1930-talet beslöt tidningarna i Helsingfors att differentiera sina annonspriser; därförinnan hade de mindre tidningarna blott tvingats bevilja större rabatter. Differentieringen var en följd av att skillnaderna i tidningarnas upplagor och täckning hade ökat i huvudstaden och att annonsörerna visste att Helsingin Sanomat hade flera läsare.

Oaktat deras ställning hade försvagats tvingades de tidningar som hamnat i underläge att försöka upprätthålla ett lika fylligt redaktionellt material som den ledande tidningen. De ekonomiska ramarna gjorde uppgiften svår, men trots detta var den kvantitativa skillnaden mellan den ledande tidningens och de övrigas tidningarnas redaktionella innehåll klart mindre än skillnaden i annonsvolym för att inte tala om skillnaderna i fråga om annonsintäkterna. Till denna problematik skall vi återkomma i följande kapitel med Åbo som exempel. Samma eller nästan samma mängd garanterade emellertid inte samma kvalitet.

Tidningsmarknaden är emellertid inget rör som oundvikligen leder till ett enda slutresultat, utan en utveckling som går i en viss riktning och inom vars ramar människor fattar besluten. Helsingin Sanomat kunde ha kört på grund under 1920-talet, men så skedde inte. Generationsskiftet i tidningens ledning och den därtill anslutna kvalitativa förändringsprocessen i fråga om själva tidningen hade en förtydligande inverkan på dess ledarposition.

Eljas Erkko fattade inom de ramar som marknaden utgjorde beslut som i efterhand visade sig vara ”rätta” och han hade även makt att förverkliga sina idéer. Erkko fäste medvetet uppmärksamheten vid anskaffningen av småannonser; och vad bättre var, annonserna utbjöds i en tidning vars nyhets- och underhållningsinnehåll var mera lockande än övriga tidningars. Eljas Erkko förnyade tidningens innehåll i riktning mot både en nyhetstidning och en underhållande sådan, och han drog sig inte för att göra nyheterna underhållande, t.o.m. sensationella. Sam-

tidigt förblev huvudkonkurrenterna Uusi Suomi och Suomen Sosialidemokraatti till sitt allmänna yttre tyngre och mera politiska tidningar.

En viktig bakgrundsfaktor för framgång på prenumerantmarknaden också då marknaden är stadd i förändring var emellertid politiken. Framstegspartiet var ett liberalt parti, som hade kontaktyta både åt höger och vänster. Framför allt var det väsentligt, att Helsingin Sanomat var en ”möjlig” tidning ur arbetarnas synvinkel, ty den stötte inte genom en hård högerpolitik bort den delen av arbetarbefolkningen som röstade på vänstern. Den lockade tvärtom genom sitt innehåll dessa att prenumerera på tidningen. Den delen av arbetarbefolkningen som röstade på socialdemokraterna lockades alltså att abonnera på Helsingin Sanomat och ännu mera vänsterut föddes sommaren 1930 en ny ”lös” läsargrupp då den kommunistiska pressen förbjöds. Den i journalistisk mening ”goda” Helsingin Sanomat var för många vänsterradikaler ett bättre alternativ än den på ”fel” sätt socialistiska Suomen Sosialidemokraatti. Till höger hade Helsingin Sanomat däremot inte i samma grad möjlighet att erövra mera utrymme, ty Uusi Suomi förblev högklassig och tillfredsställde i stor utsträckning sin egen läsarkår.

Framgången på både prenumerant- och annonsmarknaderna gjorde att Helsingin Sanomat kunde spendera mera pengar än konkurrenterna och tidningen kunde satsa på att göra innehållet ännu ”bättre” och mera attraktivt. Framgång födde framgång, men resursernas användning på tidningen förutsatte beslut, ett medvetet linjeval. Bolagsstämman kunde, om den så velat, ha utdelat hela vinsten som dividender till ägarna och låtit bli att investera i den egna produkten, men den gjorde det inte. Marknadsramarna var gynnsamma för Helsingin Sanomat, och man drog fördel av detta.

Regionalpressens inbördes rangordning börjar ta form

Partifolket är villrådigt

I samlingspartiets arkiv har bevarats material som uppkommit då partiet i mitten av 1920-talet gjorde förfrågningar bland tidningarna om olika angelägenheter. Även samlingspartiets tidningsfolk hade anammat idén om parallella tidningsmarknader för de olika partierna. Tidningen gjordes främst för ”de egna”, och för ”de övriga” kunde måhända ett ljus gå upp då de läste tidningen, men egentligen var det överhuvudtaget ej mening att de ens skulle läsa densamma. Man konkurrerade sålunda i första hand med samlingspartiets organ i grannområdena och inte med övriga partiorgan på det egna området. Under partibindningens tankebanor började emellertid en ny idé om journalistikens kvalitet tränga fram.

Tammerforstidningen Aamulehti var överlägsen inom sitt område och redan i den ställningen att den lästes även av andra än samlingspartiets anhängare, men tidningens representant ansåg att den enbart tävlade med samlingspartiets övriga språkrör. Också Hämeen Sanomat såg partikollegan Riihimäen Sanomat som det största hindret för sin egen upplageökning. Den socialdemokratiska tidningen i samma stad ansåg man däremot ej vara skadlig, fastän dess upplaga knappast var mindre än Hämeen Sanomats.

Tidningen Kajaani (Kajana) fördömde de tidigare borgerliga partiernas gemensamma språkrör för att deras ”himphamp-neutralitet” oåterkalleligt lämnat fältet fritt för agrarförbundet. Också tidningarna Savo (Kuopio) och Vaasa (Vasa) betonade agrarförbundets effektivare partimaskineri och även många andra hänvisade till agrarförbundets anhängare. Agrarförbundets snabba frammarsch inom tidningen Kokkolas (Gamlakarleby) spridningsområde ansågs utgöra det största hindret för upplagans tillväxt, medan åter Karjalainen (Joensuu), som i enlighet med styrkeförhållandena mellan partierna hade en större spridning än agrarförbundets Karjalan Maa (Joensuu), hyste den uppfattningen att agrarförbundets anhängare genom att effektivera sitt spridningsarbete och förbättra sin tidning även kunde utöka dess upplaga.

Speciellt de tidningar som inte var så framgångsrika såg de kostnadsfria eller billiga fabriksprenumerationerna som enda medel att vinna spridning utanför det egna partiet, men även starka tidningar gagnades av en dylik distribution. Etelä-Suomis (Kotka) representant skrev att ”vi vet av erfarenhet, att nästan varje arbetare, även om han vore kommunist, tar emot en tidning om den betalas av bolaget.”

I de framgångsrika tidningarnas recept talade man om ”kvalitet”. I den stora viborgstidningen Karjala visste man berätta att tidningen Etelä-Savo i Villmanstrand på grund av sin låga kvalitet fått så dåligt rykte att inte ens alla samlingspartister längre abonnerade på den. Om den egna tidningen fastslogs, att en förbättring av innehållet bäst tycktes öka upplagan. Tidningarna Karjalainen och Vaasa hänvisade till samma faktum i sina svar. Partisekreteraren beskyllde å sin sida Uusi Aura (Åbo) för att journalistiskt vara sämre än Turun Sanomat, och tidningen Kaiku i Uleåborg erkände själv att den var sämre i jämförelse med Kaleva.

Länsi-Suomi i Raumo förhöll sig en smula villrådigt till sin egen starka position. Tidningens spridning hade skett av egen tyngd, och ”av läsarna är en stor del röda, vilka i avsaknad av en egen tidning var tvungna att använda sig av Länsi-Suomi som nyhets- och annonsorgan”. Enligt Länsi-Suomi var dess spridning inom det egna trånga området ”onaturligt” stor: uppenbarligen ”hörde redan nu över hälften av läsarna till andra partier”. Slutsatsen beträffande det faktum att även an-

dra partiers anhängare måste prenumerera på Länsi-Suomi var: ”En dylik situation tvingar tidningen att hålla sig pigg, och enbart däri ligger grunden för dess nuvarande ställning.”

”Kvaliteten” lockar även i regionerna

Åbotidningen Sosialistis chefredaktör framhöll vid tidningens styrelsemöte i december 1922, att ”förrän man kan sprida tidningen måste man göra innehållet bättre”. Litet senare formulerades samma problem så här: ”Man ansåg att tidningens innehåll inte varit sådant, att den i alla avseenden kunnat konkurrera med övriga lokala tidningar, utan att den till sitt innehåll varit mindre attraktiv och därför gått miste om en stor del av sina prenumeranter.”

År 1910 hade intet avgörande skett på den finskspråkiga tidningsmarknaden i Åbo. Uusi Aura var med sin upplaga på 14 000 exemplar klart större än Turun Sanomat och Sosialisti vilka bägge hade en upplaga på 8 000 exemplar. Uusi Auras och Turun Sanomats vardagsnummer var fyr- och weekendnummer sexsidiga. Den till sidformatet mindre Sosialisti var oftare åtta- än sexsidig. Tidningarnas annonsmängder uppvisade inga nämnvärda skillnader.

Sedan började det hända: under brytningsåren led Sosialisti av upprorets följder, och arbetarrörelsen spjälktes i två delar. Uusi Auras politiska linje vacklade från gammalfinskhet till folkpartism, republikanism och slutligen via monarkism till samlingspartism. Kungavänligheten inverkade negativt på understödet och agrarförbundets språkrör tog en del av läsarna på landsbygden. Turun Sanomat var däremot konsekvent i sin politik: ungfinsk, republikansk, framstegspartist. Arvo Ketonen bidrog i betydande grad till att tidningen började utvecklas innehållsmässigt.

År 1920 uppgick Turun Sanomats upplaga till 21 000, Uusi Auras till 12 600 och Sosialistis till knappt 5 000. År 1939 var siffrorna 30 000, 13 000 och 6 000. En hade ökat sin spridning, de två övriga stampade på stället, och Sosialistis upplaga sjönk t.o.m. till endast 2 400 exemplar under depressionsåren. Till sitt yttre format avvek inte Turun Sanomat och Uusi Aura från varandra, ty bägge hade i genomsnitt drygt sju sidor under hela 1920- och 1930-talet, medan Sosialisti hade en aning färre sidor i mindre format.

Men hur avspeglade sig skillnaderna i fråga om konkurrensläge i dessa tidningars innehållsstruktur? År 1920 var Uusi Auras tjocklek per nummer i genomsnitt 97 procent av Turun Sanomats tjocklek, och Sosialistis tjocklek 69 procent av Turun Sanomats. År 1939 var Uusi Auras siffra 86 och Sosialistis 67. Och ifall man från innehållet minskar annonserna, så utgjorde år 1920 Uusi Auras redigerade yta 99 procent och

Sosialistis 77 procent av Turun Sanomats redigerade yta. År 1939 var siffrorna 94 och 79 procent.

Den ledande tidningen var störst och den innehöll mera annonser än de övriga. Skillnaden mellan Turun Sanomat och Uusi Aura var inte stor, men fastän Uusi Aura redan i slutet av 1920-talet fick upp ögonen för betydelsen av småannonser, så erhöll Turun Sanomat mera sådana. Turun Sanomat var även mera underhållande än konkurrenten: den innehöll mera både ren ”förströelse” och idrott, och den innehöll även flera personintervjuer. Den lilla Sosialisti innehöll i slutet av 1930-talet absolut sett en aning mera nyheter än Turun Sanomat, men på alla andra områden var stadens ledande tidning störst.

Den viktigaste processen på tidningsmarknaden i Åbo var att Turun Sanomat blev lättare till sitt innehåll, men dess seger var dock summan av många orsaker. Politiken var utgångspunkten: republikanismen gjorde den mera populär än Uusi Aura sommaren 1918, och senare innebar dess liberala linje att även de vänstersinnade arbetarna kunde godta tidningen. Just tack vare arbetarna redde sig Turun Sanomat bättre än Uusi Aura i Åbo och dess förstäder. Framgången påskyndades av innehållets utvecklande genom att man satsade på idrott, bilder och underhållning vid sidan av det normala nyhetsutbudet. Utan arbetarrörelsens splittring skulle Sosialisti ha kunnat utgöra en mycket hårdare konkurrent.

Också i Uleåborg avancerade Kaleva till positionen som stadens största tidning med hjälp av samma utvecklingstrend. Den fick nämligen därigenom en bättre täckning i sin utgivningstad än samlingspartiets Kaiku. Agrarförbundets Liitto hade ännu på 1920-talet en större spridning på landsbygden än Kaleva, men i Uleåborg var dess spridning ringa. Arbetartidningen hade en rätt stor upplaga i Uleåborg, men den liberala borgerliga tidningen Kaleva dög fr.o.m. 1920-talet även åt vänsterns anhängare.

I Viborg och Tammerfors hade tävlingen avgjorts redan under autonomins tid. År 1918 var både Karjala och Aamulehti monarkistiska, men deras ställning var redan så pass stark, att de klarade av denna prövning. I bägge tidningars fall var storleken till nytta redan under det politiska tidningssystemets utvecklingsskede. Också i Vasa lyckades den konservativa tidningen bli ledande på den finskspråkiga marknaden redan under autonomins tid och förmådde bevara sin ställning i långt över ett halvsekel.

I Uleåborg, Viborg och Vasa spreds agrarförbundets tidning till landsbygden men inte på utgivningsorten och detsamma var fallet i Kuopio. Samlingspartiets Savo utkom sex gånger i veckan och tillfredsställde läsarna i staden. På landsbygden härskade däremot agrarförbundets tredagarstidning Savon Sanomat. Men Kuopio var en alltför li-

ten stad för att Savo skulle ha kunnat täcka kostnaderna för sin dyra sexdagarsutgivning och för Savon Sanomats läsare räckte tredagars läsning väl till. Savo inbringade stora förluster, medan Savon Sanomat gav vinst även under 1930-talets depressionsår. Den ekonomiska grunden gav sålunda tidningarna olika utgångspunkter inför det avgörande konkurrensskedet under senare årtionden.

Grunden för agrarförbundets blivande pressframgång var ett starkt stöd på landsbygden kring respektive tidningars utgivningsorter, men någon ledande ställning uppnådde dessa tidningar inte före krigen. Den konservativa tidningen har däremot i allmänhet nödgats erövra sin ledande ställning redan under autonomins tid. Många liberala tidningar uppnådde en ledande position under 1920- och 1930-talet, vilket i stor utsträckning skedde med arbetarbefolkningens hjälp. Ett tillräckligt lockande innehåll har i alla tider varit en nödvändig förutsättning för framgång och under övergångsskedet från ett partipolitiskt tidningssystem till en kommersiell nyhetspress ökade dess betydelse.

Hufvudstadsbladet och den svenskspråkiga tidningsmarknaden

Då eftermiddagstidningen Svenska Tidningen hösten 1921 sammanslogs med den av Hufvudstadsbladet ägda Dagens Press och den nya tidningen fick namnet Svenska Pressen hade Hufvudstadsbladets bolag för första gången i sin ägo huvudstadens hela svenskspråkiga press. År 1920 hade den förmögne affärsmannen Amos Anderson blivit huvudägare i Hufvudstadsbladets nya bolag och 1928 köpte han slutgiltigt ut den förre ägaren A. R. Frenckell ur bolaget. Också för Anderson var Hufvudstadsbladet ett kommersiellt företag, även om han deltog i politiken.

Den år 1922 grundade agrara tidningen Nyland riktade sig till den nyländska landsbygden och den hösten 1922 startade journalistiskt nyskapande måndagsmorgontidningen Nya Tidningen var avsedd att blott fylla den lucka på marknaden som Hufvudstadsbladets ändrade utgivning till måndagseftermiddagen lämnat. Från och med ingången av år 1925 fyllde Hufvudstadsbladet själv denna lucka och skuffade Nya Tidningen först till lördagen och sedan helt bort från marknaden samt plockade upp Nya Tidningens främsta journalister.

Hufvudstadsbladet skapade turbulens på de svenskspråkiga regionala marknaderna genom att år 1927 starta en landsbygds- eller B-upplaga med en särskilt god lantbruksavdelning. Anderson ville göra sin tidning riksomfattande och samtidigt betona lantbrukets betydelse. B-upplagan fick redan den första våren 5 000 abonnenter, de flesta av dem nya läsare av Hufvudstadsbladet, och år 1930 var dess upplaga drygt 8 000 exemplar. Den karakteriserades som en tidning gemensam för hela

den svenska landsbygden, men samtidigt försäkrades att dess avsikt inte var att konkurrera med lokala tidningar utan blott komplettera dem.

Hufvudstadsbladets landsbygdsupplaga blev emellertid en konkurrent till de lokala tidningarna, ty dess pris hölls lågt och den hade en stor tidnings redaktionella resurser bakom sig. De övriga svenskspråkiga tidningarna ansåg att dess prissättning utgjorde en form av illojal konkurrens och sökte utöva inflytande på Anderson, både direkt och genom tidningsförläggarförbundet. Hufvudstadsbladets prispolitik var även såtillvida skadlig för de lokala tidningarna, att de inte av konkurrensskäl kunde höja sina egna priser. Nedläggandet av ”folkbladet” Västra Finland, som utgavs av Åbo Underrättelsers bolag, hänför sig synbarligen till Hufvudstadsbladets landsbygdsupplaga och dess intåg på marknaden, och var likaså en delfaktor vid Österbottens Bondetidnings upphörande.

I Nyland innehades det vidsträcktaste spridningsområdet av ekenästidningen Västra Nyland, som år 1922 begynte definiera sig som lokalblad för Västra och Mellersta Nyland och i 1933-års innehållsreform gav egna nyhetsrubriker åt alla svenskspråkiga kommuner från länets västgräns till Grankulla. Den i Helsingfors utkommande Nyland ansåg mellersta Nyland som sitt egentliga spridningsområde, men strävade som politisk agrartidning att värva läsare längs hela sydkusten. Till en början begränsade den sitt område från Sibbo till Sjundeå, men meddelade år 1934 att den var en tidning för hela det svenskspråkiga Nyland. De östnyländska tidningar som utgavs i Kotka, Lovisa och Borgå fick sålunda i viss mån konkurrens i utkanten av sina egna spridningsområden. Då förutom de redan nämnda det även i Hangö utkom en svenskspråkiga tidning, så var det faktiskt trångt i Nyland och det förekom en tydlig innehållsmässig konkurrens mellan tidningarna. Den journalistiska banbrytaren var i allmänhet Nyland, som fr.o.m. år 1929 på lördagar utgav ett åttasidigt underhållnings- och faktapaket.

De svenskspråkiga tidningsmarknaderna i Österbotten var minst lika trånga, ty tidningar utkom i Kristinestad, Kaskö, Vasa, Nykarleby, Jakobstad och Gamlakarleby. Som mest utgavs i Vasa samtidigt tre borgerliga och en kommunistisk svenskspråkig tidning. Vasabladet var ledande på marknaden. Tidningens strävan efter en samlande politisk linje och dess höga kvalitet som nyhetstidning gjorde att den godkändes av många. Den ärvde 1932–33 även två konkurrerande agrartidningars prenumeranter och kontrollerade därefter hälften av tidningarnas totalupplaga i det svenskspråkiga Österbotten. Tidningen Österbottningen i Gamlakarleby behärskade länets norra del och Pedersöre/Jakobstads Tidning staden Jakobstad med omnejd. Tidningarna i Nykarleby, Kaskö och Kristinestad var närmast lokaltidningar.

Tidskrifter för folket

Tidningens mest karakteristiska innehåll är nyheten, aktualiteten. Men beträffande ”tidskriftsträdet” ser Ullamaija Kivikuru (1996) ända från början två grenar: en sektor för fritiden och underhållning samt en sektor för special- och fackinformation. Inom ramen för denna grundindelning har tidskriftskonceptet utvecklats även i Finland, tidsmässigt avancerande från lärdom till förnöjelse.

Det stora antalet tidskrifter som utkommit i Finland överträffar ofta alla gissningar. Redan i början av 1900-talet fanns det ett par hundra titlar, i början av 1920-talet ca 400, i slutet av 1930-talet ungefär 800 och i början av 1950-talet drygt 1 200. I början av 1990-talet fanns det ungefär 2 500 tidskrifter som utkom minst fyra gånger i året, och ifall två gånger årligen anses tillräckligt, så stiger antalet titlar till 4 500. Pirkko Leino-Kaukiainen (1992) har beräknat att av de drygt 3 700 tidskrifter som utkom åren 1880–1955 endast drygt ett hundra har varit allmänna tidskrifter, vilka ”företrätt hela tidskriftgruppens elit och gett intryck av flotta, rikligt illustrerade tidskrifter, vilka behandlat ämnen som stått allmänheten nära.”

Under 1990-talet har den av Tidskrifternas Förbund uppgjorda grova indelningen i fyra grupper vunnit insteg: populärtidskrifter riktade till en bred allmänhet (allmänna tidskrifter, damtidningar, familjetidningar, barn- och ungdomstidningar, herrtidningar, special- och hobbytidningar), fack- och organisationstidningar, kund- och företagstidningar samt opinionstidskrifter. Totalvolymen för de populärtidskrifter vilka riktats till en bred allmänhet – upplagan multiplicerad med antalet utgivningsgånger – uppgick i början av 1990-talet till drygt en tredjedel av samtliga, eller något mindre än för fack- och organisationstidningarna, ”men de kvarstod i alla fall som flaggskepp för tidskrifterna”, enligt Kivikurus (1996) karakteristik.

I de följande kapitlen begränsar vi granskningen av den omfattande tidskriftsfloran till enbart tre stora grupper av tidskrifter vilka är avsedda för allmänheten, men det är skäl att också konstatera att t.ex. antalet tidskrifter inom näringslivets olika områden och olika föreningsorgan har ökat. Mest spridd var andelsrörelsens Pellervo, vilken på 1930-talet tidvis trycktes i över 100 000 exemplar. En stor upplaga hade även fackförbundet FFC:s Palkkatyöläinen/Löntagaren.

Två bildmagasin

Bokförlaget Otava grundade år 1916 Suomen Kuvalehti (Finlands Bildtidning), som snabbt blev den ledande populärtidskriften i Finland. Dess upplaga steg i början av 1920-talet till nästan 50 000 exemplar. Bildtidningen var rikligt illustrerad och, vilket är anmärkningsvärt, bilderna var inte statiska, utan berättande. Tidskriften var till sin grundkaraktär urban, så också Suomen Kuvalehti, som på 1920-talet gärna behandlade allt nytt och förunderligt, från den tekniska utvecklingen till filmens stjärnkult. Tidningen bidrog själv till skapandet av en sådan samfällighet genom att t.ex. efterlysa en nationell kvinnotyp.

En annan bokförläggare, WSOY (Werner Söderström Osakeyhtiö), utmanade Otava och Suomen Kuvalehti. Hos WSOY lade man märke till Suomen Kuvalehtis urbanitet och grundade år 1926 Kansan Kuvalehti (Folkets Bildtidning), vilken riktades till befolkningen på landsbygden. Den marknadsfördes som en efterföljare till Kyläkirjaston Kuvalehti, som ju på sin tid var mycket populär. Konkurrensen hårdnade, då Ilmari Turja, en äktfinsk jurist och författare, år 1929 utsågs till chefredaktör för Kansan Kuvalehti. Han fick fullmakt av sin förläggare att utveckla en uttryckligen finsk allmän tidning, som skulle vara en nationell motvikt till den internationella Suomen Kuvalehti. Kansan Kuvalehtis linje fick respons och år 1934 låg den med en upplaga på 80 000 exemplar alldeles i hälarna på Suomen Kuvalehti som i sin tur förlorat läsare.

Konkurrensen mellan bildmagasinen och bolagens övriga tidskrifter blev dyr, och den ledde sommaren 1934 till att Otava och WSOY grundade ett gemensamt tidskriftsförlag Yhtyneet Kuvalehdet Oy (Förenade Bildtidningar Ab). Kansan Kuvalehti fusionerades med Suomen Kuvalehti, och den sistnämnda blev ensam herre på populärtidskriftsmarknaden. Efter övergångsskedet blev Ilmari Turja år 1936 ensam chefredaktör för Suomen Kuvalehti, en post som han innehade till år 1951. Under Turjas ledning ”nationaliserades” Suomen Kuvalehtis innehåll. ”Inhemska personer ersatte de amerikanska stjärnorna, och misserna fick ge rum åt finländska mödrar. Hem och fosterland var i 1930-talets andliga klimat trumfkort med vars hjälp tidningarna ökade sin popularitet”, bedömer Leino-Kaukiainen (1992).

Suomen Kuvalehti innehade från mitten av 1930-talet till början av 1950-talet en ohotad ledning bland populärtidskrifterna. Under de sista krigsåren hade den en spridning på ca 200 000 exemplar och ännu efter kriget kring 170 000. För sin berömda medarbetarkår var den ett inflytelserikt debattforum: nästan alla ledande namn från samhällets olika områden skrev i tidningen.

Tidningar för kvinnor

Flera olika förläggare gjorde på 1910-och 1920-talet försök att finna ett fungerande koncept för en familjetidning utan att lyckas därmed, åtminstone permanent. Däremot vann man framgång med tidningar riktade till kvinnor. Kotiliesi (Hemmets Härd) som WSOY grundade år 1922 var ”en yrkestidning för husmödrarna” med devisen ”hemmet är samhällets hjärta”. Den erhöll redan år 1925 en spridning på dryga 50 000 exemplar och nådde i slutet av decenniet över 80 000. Kotiliesi blev ”den flitiga och ekonomiska husmoderns tidning” som instruerade, gav råd och igångsatte reformsträvandena i fråga om kvinnans och familjen ställning; till redaktionskåren hörde således flera betydande borgerliga kvinnliga riksdagsrepresentanter.

WSOY:s Kotiliesi hade sina allra trognaste läsare bland husmödrarna på landet, och sålunda startade Otava år 1931 en tidning vid namn Oma Koti (Eget Hem), som riktades till stadsborna. Den var lättare och mera underhållande än den nyttiga Kotiliesi och nådde nästan upp till sin medtävlares spridningssiffror. Konkurrensen mellan dessa två damtidningar var ett annat starkt skäl till grundandet av Yhtyneet Kuvalehdet. Av damtidningarna fick Kotiliesi fortsätta och Oma Koti uppgick däri. Kotiliesi övertog emellertid just ingenting annat av konkurrenten än Martta Wendelins pärmar, vilka sedermera blev Kotiliesis varumärke samt den tecknade serien Kieku och Kaiku.

Redan före grundandet av Yhtyneet planerade Hufvudstadsbladets förläggare Amos Anderson damtidningen Eeva. Denna högklassiga tidning som trycktes på gott papper började fr.o.m. december 1933 bjuda sina läsare på mode och skönhet. Yhtyneet Kuvalehdet startade emellertid hösten 1936 Hopeapeili (Silverspegeln) som var avsedd för samma marknad. Den leddes av Oma Kotis förra huvudredaktör.

Marknaden för damtidningar drog ganska många läsare: i mitten av 1940-talet hade både Eeva och Hopeapeili en upplaga på närmare 100 000 exemplar. Kotiliesi hade år 1947 en upplaga på hela 230 000; den var Finlands mest spridda tidskrift. Kotiliesis ställning var såtillvida tryggad, att nästan hela dess spridning bestod av prenumerationer, medan ”stadstidningarna” också var beroende av lösnummerförsäljning.

Veckomagasin

Det historiska stridsparet bland förströelsetidskrifterna har utgjorts av Apu (Hjälpen) och Seura (Sällskap). Yrjö Lyytikäinen grundade vintern 1933 tidningen Apu, vars valspråk var ”Köp Apu – hjälp de arbetslösa”; tidningen såldes nämligen av arbetslösa, vilka själva erhöll 1,25 mark av dess försäljningspris på två mark.

Tidskriften Kotiliesi (Hemmets Härd) riktade sig på 1920-talet till invånarna på landsbygden och den hade ett vardagligt nyttoinnehåll. Gloria avspeglade på 1990-talet den urbana högre medelklassens värderingar och var även i fråga om nyttoaspekten lättare. "Välkommen vackra år" önskar den.

På tidningen Apus pärm fanns tidvis underrubriken "Förströelsemagasin" (Ajanvietelukemisto), vilket väl beskrev denna underhållande tidskrifts innehåll under de första åren: rikligt med noveller och följetonger med billiga filmillustrationer. Apu riktade sig till den del av folket som törstade efter underhållande läsning och lyckades därmed i sådan utsträckning, att Yhtyneet Kuvalehdet hösten 1934 grundade en konkurrent till tidningen.

Yhtyneets Seura, "Underhållande läsning för finska hem", var något mera familjecentrerad än Apu och till sitt innehåll mångsidigare, ty den hade bakom sig ett stort förlags resurser. Efter krigen hade bägge tidningars upplagor stigit till över 100 000, och Apu nedslogs inte ens av det faktum, att Folkförsörjningsministeriet, som ansåg att dylik underhållning var onödig, i ett par års tid inte beviljade förlaget tryckpapper och att myndigheterna senare placerade tidningen i samma höga omsättningsskattekategori som herrtidningar och s.k. spännande läsning. Medelst denna moraliska skatt sökte man begränsa spridningen av alltför underhållande eller annars lastfulla tidningar. Apu befriades emellertid från denna skatt år 1951 och i slutet av årtiondet låg Apu med en spridning på dryga 200 000 exemplar en aning före Seura.

Amerikanska Reader's Digests inträde på den finländska marknaden genom den av Sanoma Oy utgivna Valitut Palat (Det Bästa) år 1945 var även en ideologisk fråga. Valitut Palat förmedlade en amerikansk världsbild till det efterkrigstida Finland och dess läsning innebar öppnandet av ett fönster mot väst. Tidskriften nådde snabbt en spridning på över 100 000 exemplar.

Förströelselitteraturens genombrott i Finland skedde på 1920-talet, då förlagsverksamheten och distributionen effektiverades samtidigt som läsarnas fritid och köpkraft ökade. På basis av innehållet i de underhållande magasiner som i stor utsträckning såldes i kiosker utgjordes grundtemat av romantik (för kvinnorna) och spänning (för männen), och platsen för händelserna varierade från den finländska landsbygden till de amerikanska storstäderna. Under krigstiden hade förströelsetidningarna speciellt stor framgång: t.ex. kategorins flaggskepp Nyyrikkis spridning steg till inemot 100 000 exemplar. Den efterkrigstida pappersransoneringen inverkade emellertid menligt på dessa ”onyttiga” tidningars utveckling.

Krig och undantagsförhållanden

Den finländska tidningspressens utveckling karakteriserades före andra världskriget av två till varandra anslutande drag: den starka politiseringen av tidningssystemet minskade, medan nyheternas och underhållningens inflytande på människornas tidningsval ökade. Under krigen och de efterföljande åren var villkoren för pressens verksamhet onormala: yttrandefriheten var begränsad och det förekom ransonering av varor och ren brist på material.

Censur och propaganda

Vården av sinnesstämningarna

Tryckfrihetsparagrafen i regeringsformen möjliggjorde införandet av förhandscensur vid krigstillstånd. Andra världskriget inleddes i Europa då Tyskland angrep Polen i slutet av augusti 1939. I oktober antog Finlands riksdag skyddslagen för republiken, enligt vilken man medelst förordning kunde avge bestämmelser vilka inskränkte de normala medborgerliga rättigheterna. Lagen förlängdes senare två gånger och den var i kraft ända till utgången av år 1945. Tysklands anfall mot Polen hade föregåtts av ett avtal med Ryssland; i dess hemliga tilläggsartikel enades parterna om intressesfärer och på grundval av denna artikel ockuperade Sovjetunionen de östra delarna av Polen och senare införlivades också de baltiska länderna med Sovjetunionen. Även Finland hörde enligt avtalet till Sovjetunionens intressesfär, men för att åstadkomma dess införlivande tvingades Sovjetunionen angripa landet – därav vinterkriget.

Då det internationella läget skärptes under 1930-talet blev det andliga försvaret aktuellt även i Finland. Försvarsmakten anordnade fr.o.m. år 1937 repetitionsövningar även för de redaktörer, författare och reklamarbetare, vilka utsetts till informatörer. De som deltagit i repetitionsövningarna grundade Propagandaförbundet r.f. (Propagandaliitto r.y.), som sedermera blev en del av statens informationsorganisation. Organisationens kärna bestod till en början av Statsrådets Informationscentral (Valtioneuvoston Tiedotuskeskus, VT), som både utövade informationsverksamhet i enlighet med regeringens politik och övervakade sinnestämningarna hos folket genom ombudsmän.

Statsrådets informationscentral anordnade under vinterkriget för journalister avsedda informationstillfällen, där ledande politiker, tjänstemän och militärer framförde vilka krav som det aktuella läget ställde på skrivandet. Man sökte på så sätt i förväg påverka skrivandet, och dessutom utfärdades brevledes och via FNB instruktioner rörande vad man fick skriva om och vad man skulle förtiga. Sakligt sett var de utrikespolitiska instruktionerna de viktigaste, ty de uppmanade, speciellt efter fredsslutet, tidningarna till yttersta försiktighet i utrikespolitiska frågor.

Det viktigaste området för statens informationsverksamhet under vinterkriget utgjordes av utrikespropagandan, en strävan att påverka omvärlden genom de krigskorrespondenter som samlats i Helsingfors. Man behövde nämligen ej påverka de egna medborgarna, ty folket stod rätt enat i fråga om kampens berättigande och kriget blev kort. Under hela det 105 dagar långa vinterkriget försedde informationsorganen pressen med frontrapporter i samma utsträckning som under ett par dagar i fortsättningskrigets inledningsskede. Under vinterkriget var propagandaavdelningens huvuduppgift att till offentligheten förmedla högkvarterets fåordiga lägesrapporter och dagorder.

I praktiken innebar informationsverksamheten snarare att man förhindrade densamma, d.v.s. censur. Denna leddes av ett i Helsingfors förlagt krigscensurverk, vilket bl.a. ansvarade för förhandsgranskningen av pressen i enlighet med instruktioner utfärdade av högkvarterets censurbyrå och utrikesministeriet. Finland indelades i fem censurdistrikt, under vilka lydde tidningsorternas publikationsgranskningsbyråer. Till Helsingfors insändes dock inga artiklar för granskning, utan den utfördes av lokala censorer på den egna orten, vilka när det gällde de viktigaste tidningarna utförde sitt värv vid redaktionen. Om det ej fanns någon censor på orten så gick tidningarna per telefon igenom det mest delikata materialet med den närmaste granskaren. FNB:s och övriga nyhetsbyråers material granskades redan i Helsingfors. Under vinterkriget arbetade ca 2 000 anställda inom censurväsendet, men huvudparten av dessa övervakade posten, telegrafen och telefonen.

Statsmaktens utgångspunkt var att yttrandefriheten inte skulle begränsas mera än vad som var absolut nödvändigt. Under vinterkriget gick det emellertid så, att den officiella rapporteringen och tidningspressen som följde denna, gav en alltför positiv bild av läget för Finlands del och sålunda kom fredsvillkoren med dess överlåtelse av områden som en chock för majoriteten av finländarna.

Det spröda fredstillståndet från mars 1940 till juni 1941 började efter det nya krigets utbrott kallas stillestånd, egentligen ”interimsfred” (välirauha). Under de osäkra förhållandena splittrades den eniga opinionen snabbt, och i april 1940 förbjöd högkvarterets censurbyrå kritik rik-

tad mot regering och myndigheter. Övervakningen av utrikespolitiska ställningstaganden effektiverades, ty Finlands relationer till både Sovjetunionen och Tyskland var ömtåliga. Genom en ändring av censurorganisationen fördes censuren under politisk kontroll och censurnätet på fältnivå gjordes finmaskigare.

Under fredstillståndet mellan de bägge krigen genomgick censuren småningom en förändring mot retroaktiv censur. På sommaren 1940 bad inrikesministern och censuren i förtroende tidningarna att inte framhäva Finlands inre problem och slitningar samt att i dessa frågor iakttaga en likadan moderation som i fråga om utrikespolitiska ärenden. Detta förblev pressens och censorernas allmänna rättesnöre och dagliga direktiv utfärdades inte. Då det nya kriget bröt ut i juni 1941 förelåg dock ett färdigt censursystem.

Under fortsättningskriget sammanfördes censuren och propagandan under Statens Informationsverk (Valtion Tiedotuslaitos, VTL) och ställdes under den politiska ledningens kontroll sålunda underlydande statsministern. Officiellt utfärdades direktiven angående informationsverket av statsministern, men i praktiken kom de ofta från utrikesministeriet och från högkvarteret i S:t Michel. Emedan VTL skulle åtnjuta både den politiska och den militära ledningens absoluta förtroende, besatte statsministern de viktigaste vakanserna inom ämbetsverket med sina egna pålitliga män. Kustaa Vilkuna som 1941–43 fungerade som censurchef och 1943–44 stod i ledningen för hela VTL skrev senare i sina memoarer: ”Pressen i ett krigförande land måste solidariskt stå bakom staten samt armén och dess ledning och någon form av solidaritet måste ävenledes utsträckas till bundsförvantens (Tysklands) fronter.” Tyskarna krävde nog hela tiden en skärpning av den finländska censuren.

Då fortsättningskriget drog ut på tiden ökade betydelsen av den propaganda som VTL riktade till hemmafronten. Vid VTL utarbetades under fortsättningskriget ca 2 400 tidningsartiklar – av vilka ungefär en tredjedel var ställningstagande ledare och knappt en fjärdedel kåserier – vilka alla i genomsnitt publicerades i 12–13 tidningar. Med denna aktiva propaganda sökte VTL för medborgarna i huvuddrag påvisa, hur man borde tänka i politiska och militära frågor. De stora tidningarna undvek visserligen att införa artiklarna, åtminstone som sådana, men för de mindre bladen dög de nog. Artiklarna fick ytterligare spridning genom att de upplästes i Rundradions tidningsöversikter.

VTL sände även till tidningarna högkvarterets dagliga lägesrapporter och inalles över 7 000 omsorgsfullt granskade TK-artiklar, vilka var och en i medeltal ingick i 5–8 tidningar. TK är en förkortning av Tiedotuskomppania (Informationskompaniet); skrivkunniga personer hade inkallats såsom frontkorrespondenter för att producera propagandatexter avsedda att höja försvarsviljan. I TK-uppgifter fanns under

fortsättningskriget dryga 200 man, av dem var hälften tidningsredaktörer eller andra journalister, resten utgjordes av författare, reklammän, lärare och studenter.

Under fortsättningskriget ordnade VTL en gång i månaden ett informationstillfälle för pressens representanter, varvid man utredde bakgrundsfaktorer mera ingående än vad som var möjligt i offentligheten. Dessutom förekom ungefär en gång i veckan smärre tillfällen avsedda för huvudstadspressens representanter. Av statsministrarna kallade särskilt Edwin Linkomies ofta till sig Helsingin Sanomats, Hufvudstadsbladets, Suomen Sosialidemokraattis och Uusi Suomis chefredaktörer för konfidentiella diskussioner; dessa ledande tidningars skriverier var nämligen riktingivande för övriga tidningar. VTL utskickade även konfidentiella, rätt optimistiska rundbrev till huvudredaktörerna.

Under fortsättningskriget upprätthöll VTL 19 granskningsbyråer på olika orter och vid dessa arbetade totalt ca 70 censorer. De var sålunda inte särdeles många i förhållande till drygt tvåhundra tidningarna och tidskrifterna och övriga tryckalster. De lokala censorerna var ofta läroverkslärare eller tidigare redaktörer. Till Aamulehtis redaktion anlände t.ex. varje kväll vid 20–21 tiden två kvinnliga läroverkslektorer för att gå igenom de av följande dags texter vilka inte kommit från FNB eller VTL. I vissa fall fick t.o.m. någon av tidningens egna redaktörer ansvara för förhandsgranskningen, och kännedom om tidningens idévärld ansågs även i övrigt önskvärd.

Emedan censuren var politisk, så följde dess linje regeringens målsättning. VTL sände sålunda under fortsättningskriget till censorerna 1 501 enskilda direktiv angående förbjudna och farliga ämnen. Touko Perkos (1971) beräkningar visar att ju längre kriget fortskred, desto oftare behövdes dylika direktiv. De överlägset flesta instruktionerna utfärdades år 1944, då man samtidigt måste upprätthålla folkets stridsvilja och på grund av fredssträvandena iaktta försiktighet utåt; Tysklands nederlag kunde redan skönjas, men landet var ännu starkt och Finlands bundsförvant.

Enligt Perkos beräkningar granskade censorerna i månaden över 30 000 artiklar och nyheter, varav över hälften i Helsingfors. Ungefär 98 procent av artiklarna föranledde inga åtgärder, vilket Perko å ena sidan anser utgöra ett bevis på pressens vida rörelsefrihet och å andra sidan på journalisternas eftertanke och självkontroll. Varje månad förbjöds i medeltal ett hundra artiklar helt och delvisa strykningar gjordes i ca femhundra artiklar, i allmänhet för att de uppvisade spår av utländsk propaganda. Saxens vinande förmärktes oftast på tre håll: i Ajan Suunta och den övriga yttersta högerpressen för dess tyska sympatier, i de svenskspråkiga Svenska Pressen och Vasabladet för deras principiella censurmotstånd och västliga sympatier samt i Suomen Sosiali-

demokraatti och Arbetarbladet. Ajan Suuntas ledande artikel ströks 25 gånger helt eller delvis och Suomen Sosialidemokraattis 12 gånger. Men fördelade på drygt tre år visar även dessa toppsiffror på förenämnda eftertanke och självcensur.

Detsamma visar det faktum, att myndigheterna endast i två fall indrog en tidning. Sommaren 1941 visade censuren sin styrka genom att indra tidningen Rovaniemi för att få bukt med den hetaste krigsivern under anfallsskedet. Tidningen fick emellertid efter två veckor ånyo tillstånd att utkomma, mot löftet att vara mera städad i sitt uppträdande.

Det andra fallet gällde den av Hufvudstadsbladets förläggare utgivna eftermiddagstidningen Svenska Pressen år 1944. Tidningens ledande redaktörer var motståndare till censuren av rent principiella skäl och särskilt till tyskorienteringen. Tyskland riktade oupphörligen klagomål angående tidningen till den finländska regeringen, och på sommaren 1943 förbjöds dess försäljning i det ockuperade Norge. På vintern 1943 konfiskerades ett nummer av tidningen på uppmaning av president Ryti, vilket ingalunda förbättrade tidningens förhållande till statsmakten. Då Tyskland på våren 1944 upphörde med sina sädes- och vapenleveranser till Finland, lät man förstå att huvudorsaken var en del finländska tidningars, speciellt Svenska Pressens skriverier. Tidningens rapporter om landstigningen i Normandie i juni baserade sig på de västliga nyhetsbyråernas material och däri förmärktes t.o.m. skadeglädje gentemot Tyskland. På grund av tyska påtryckningar lät regeringen sedan indra Svenska Pressen; ryssarnas storanfall på Karelska näset hade inletts och Finland behövde säd och vapen från Tyskland. När den politiska situationen förändrats upphävdes indragningen i augusti 1944, men tidningen började utkomma först i november och ändrade från ingången av år 1945 sitt namn till Nya Pressen.

Självcensur i nationens intresse

Om man med censur avser att statsmakten på förhand ingriper i massmediernas innehåll, innebär självcensur att massmediet eller den enskilde journalisten själv undviker ömtåliga ämnen eller behandlar dem med silkesvantar. Det ringa behovet att censurera den finländska tidningspressen under andra världskriget indikerar att man utövade självcensur. Det inskärpte redan marskalk Mannerheim våren 1939 i ett konfidentiellt brev till tidningarnas chefredaktörer, där han skrev att pressen ”under dessa spänningsmättade förhållanden i rikets allmänna intresse måtte förhålla sig moderat i alla sina ställningstaganden rörande främmande stater och inte använda sig av kränkande och retfulla ordval. Sålunda kan tidningspressen för sin del stöda dem som ansvarar

för vår neutralitet, medan ett motsatt förfarande är ägnat att skada vårt land."

I den finländska debatten har man varit böjd att se självcensuren mycket snävt, enbart som en känslighet i fråga om Sovjetunionen "under tiden efter andra världskriget", som avslutades med sovjetimperiets upplösning och kommunismens sammanbrott 1989–91. Självcensur är emellertid all självvald klok och övervägd återhållsamhet. I praktiken har man i alla fall, om man talat om utrikespolitisk självcensur, i allmänhet avsett Sovjetunionen, så redan i Mannerheims ovan citerade vädjan. Detta sammanfattades på ett kärvt sätt i censurens konfidentiella brev till chefredaktörerna på dagen för Tysklands kapitulation den 9 maj 1945: "Även om Sovjetunionen har valt att ej ockupera vårt land, bör man inte därav dra alltför långtgående slutsatser. Vi bör ihågkomma, att den tid av vapenstillestånd som vi nu genomlever, inte ännu innebär ett normalt fredstillstånd. Den bör anses som en slags prövotid."

Vapenstillestånd ingicks med Sovjetunionen i september 1944, men censuren var i kraft till hösten 1947, alltså ända tills det slutliga fredsavtalet undertecknats i Paris. Informationsverket började emellertid nedmonteras redan fr.o.m. hösten 1944: dess namn ändrades till Statens Informationscentral (Valtion Tiedotuskeskus, VTK) och censuren avskiljdes till en egen enhet. VTK erbjöd inte längre tidningarna färdiga artiklar utan anordnade informationstillfällen och utsände herdabrev. Censuren ställdes under inrikesministeriets ledning, och man granskade inte längre egentlig text utan sände ut direktiv och utfärdade publiceringsförbud.

Statsmaktens strävan var uttryckligen att undvika en sträng censur och i praktiken underhandlade granskningsavdelningen med pressen och upprätthöll kontakt med de viktigaste chefredaktörerna. Åtminstone för Helsingin Sanomats, Hufvudstadsbladets, Suomen Sosialidemokraattis och Uusi Suomis chefredaktörer anordnades regelbundna gemensamma sammankomster, där man diskuterade aktuella problem.

Under kriget våren 1944 hade det funnits ungefär 180 granskare och ännu i början av år 1945 var de kring hundra, ty tidskrifterna och speciellt litteraturen utgjorde ett omfattande arbetsfält. Men år 1947 hade antalet censorer redan minskat till femton. Enligt Esko Salminens (1979) siffror utfärdade censuren ännu år 1945 sammanlagt 130 direktiv, men 1947 blott åtta. År 1945 strök censuren 153 nyheter eller artiklar ur tidningarna, år 1947 endast tio.

Också statsminister, sedermera president Paasikivi satte i princip värde på yttrandefriheten, men under den nya utrikespolitikens inkörningsskede krävde han återhållsamhet av journalisterna. Han tvingades emottaga Sovjets reaktioner och därav dra sina slutsatser. Vintern 1946 mullrade han att chefredaktörerna inte tycks förstå Finlands politiska si-

VAPAA SANA

IRTONUMERO 2:—

Suomen Kansan Demokraattisen Liiton äänenkannattaja

1945 Nro 62 — Torstaina maaliskuun 15 pnä — 1945 Nro 62

Vaalitaistelun lähtömerkki

Mahtava ulkoilmajuhla Helsingin Hakaniemessä

KAISU-MIRJAMI RYDBERG:

Nuorisoliitosta mulisen on saatuaan ... ehdotuksen. Niin ei ole tapahtunut mitäkä. Minua ylipyy valtiollisen poliisin lakkautamisen, mitä tekevät SS-miehet?

VILJO TUOMI:

Suurtoilisuus on Suomessa suunnattomin rehtiä, sovinnaisin. On ensiksi ... ja ... ja ...

HETTA KUUSINEN:

Niinä ... ei ... demokratian ... ja ...

EINO PEKKALA:

Näissä vaaleissa on vain kaksi rintamaa — demokratian ja ... Oikeamme ... ja ...

HEIKKI TOMMISKEN:

Ei-enemmän ... kansanvallan puolesta — se on nyösnytyspolitiikkalaan tulot kansanyytiksesi — ja siitä ... ei ...

CAY SUNDSTRÖM:

Edelleen ... vaan ... ja ...

PRAVO NORSTEDT:

Jatkakaamme ... ja ...

KENELLE RAUHA on rakkaampi kuin sota?

Suurmyötäilä on mäjoonanoittaja ... ehdokkaiksi

Hallituksen vetoomus ... ehdokkaille

SKDL:n kirjelmä Valtioneuvostolle

SKDL:n ohjelma on kansamme oma

Entistien Sotilaiden Helsingin Toverikunta r.y.:n perjantaina 16. 3. kello 17,30 järjestämän

Vaalimainoskulkueen

joukkuejärjestys on seuraava:

Suomen lippu ja Toverikunnan lippu
Helsingin Piirorkesteri Uusimaalaisten Läänipiirit
Helsingin ja Hallitan Demokraattiset Naiset
Entisten Sotilaiden Helsingin Toverikunta
Espanjan suomalaiset vapaaehtoiset
Toveriseura
SKDL:n Poliisilan os.
Helsingin Metallityöläisten amm. os.
Kunnantyöntekijät
Maalarien amm. os.
Rakennusmiesten osastot

ENTISTEN SOTILAIDEN HELSINGIN TOVERIKUNTA r.y.

I Finland arrangerades på våren 1945 riksdagsval medan kriget ännu fortsatte i Europa och Asien. Den yttersta vänstern, som nu kunde träda fram i offentligheten, deltog ivrigt i valrörelsen med sina nya språkrör. Vapaa Sana (Det Fria Ordet) var ledande organ för Demokratiska Förbundet för Finlands Folk (DFFF), som ursprungligen var avsett att vara en takorganisation för vänstern. Huvudartikeln rubricerades "Valkampens startskott. En ståtlig utomhusfest i Hagnäs i Helsingfors". På sidans nedre kant förekom en puff för en valreklamsprocession.

tuation då de skriver vad som faller dem in. Han citerade Bismarck då han sade att landet i sin helhet får betala de fönsterrutor som tidningsmännen söndrar. I censurdirektiven talade man om utrikespolitiken, men det var också fråga om självcensur då man beträffande det utrikespolitiska huvudväderstrecket höll sig inom ”sakliga” ramar. Paasikivi tog som vana att i telefon läxa upp chefredaktörerna ifall morgonkaffet vid tidningsläsningen hamnat i vrångstrupen.

Statsminister Mauno Pekkala pålade det offentliga ordet nationellt ansvar vid VTK:s informationstillfälle hösten 1946 då han yttrade: ”...skapa själva en censur ibland er på samma sätt som journalisterna i England och Förenta Staterna gjorde under kriget. Skriv alltså era artiklar och nyheter så, att de personer som ansvarar för handhavandet av angelägenheterna inte för er skull råkar i svårigheter.”

Ett faktum som man brukar påminna om när man talar om självcensuren, är den förändring i strafflagen som på regeringens förslag tillkom år 1948. På grundval av denna kunde en redaktör dömas till högst två års fängelse för skriverier som kränkte främmande makt och var ägnade att skada Finlands förhållande till andra stater. Detta var också en klar signal angående självcensurens behövlighet i den allt kyligare världen av kallt krig, även om ingen någonsin fälldes på grundval av detta lagrum under hela den tid lagen var i kraft till år 1995. Problemet beträffande debatten om den utrikespolitiska självcensuren utgörs i allmänhet av en bristfällig kontext; endast stormakternas medier har i praktiken råd med fullständigt nonchalanta ställningstaganden, och något absolut mått på vad som är gott och sant finns inte.

Stora nyheter men knappa resurser

Krig ger i allmänhet anledning till en stor mängd nyheter, feta stilar och breda rubriker. Överhuvud började man i allt större utsträckning utbreda rubrikerna över spaltgränsen speciellt i de med varandra konkurrerande huvudstadstidningarna. Pekka Mervola (1995) har konstaterat att ”rubrikerna blev bredare i samma takt som de finska soldatstövlarna erövrade nya områden” i början av fortsättningskriget och att de i motsvarande grad blev smalare under det stillsamma ställningskriget. På samma sätt var bildmaterialet som rikast just i anfallsskedet. Breda rubriker och många bilder hade ett samband med styrkan i tidningarnas storfinska anda.

Förutom nyhetsämnena inverkade även ransoneringen av tidningspapper centralt på tidningarnas spaltutrymme och dess användning. Det rådde också brist på tryckfärger och sättningsmateriel. På våren 1942 uppmanade statsministern tidningarna att frivilligt minska

INTONMERKT
mk 5:—
No 14130
(45)

Turun Sanomat

No 14130
(45)

Sunnuntaina helmikuun 16 p:nä 1947 — 43. vuosikerta — Sunnuntaina helmikuun 16 p:nä 1947

SS ja SKP.

HISTORIALLINEN HETKI.

Suomen ensimmäisiä allekirjoituksen.

Viat kesen odotetta ratkaisujaksosta ei lopulliset vahvistuksen kuitenkin Tarjoissa. Kuvassamme, jota on lähetetty radiolaitoksen, näemme ulkomaisiset Carl Enckellin juuri merkiten nimen Suomen ratkaisuesimuksen.

Nehru jättänyt uhkavaalimuksen.

Vaatii muhamettilaisten ministerien eroittamista

Uhkaako Intiaa uusi väkivallan aalto?

New Delhi, 15. 2. (R?) Intian väliaikainen hallituksen pääministeri Pandit Nehru on ilmoittanut vuodenvaihteen Wavellille uhkavaalimuksen. Nehru vaatii muhamettilaisen liittoon kuulumisen ministeriö ministerinsä ohella, ellei mennen tapauksessa kaksoisvaalimuksen ja lakkautaa kaksoisvaalimuksen jäljiteen pahkasen.

Kongressipuolue on hallituksen suunnitelmia, ilmoitettiin vuoden sisällä ministeriöstä ovat lähtenä ratkaisua, koska se edellä Intian vapautumista. Nehru joka ilmoitti kuulu puolueessa muslimien ryhmässä, on tarkasti yritäkyt pitävä neriäisen muhamettilaisen kanssa.

Nehrun uhkavaalimuksen perusteena kuluvan viimeisiksi tapahtumaan. Ensimmäin ovat muhamettilaiset Karachiset mellakoset päätöksessä ella muslimimaalta pesuotuksiksi siitäkin hanselliskoskeksen työhön. Tulevat on muhamettilaisen valtioparlamentiset kiellätyisyyt ulkomaalta budjettilausuntelelisen hanselliskuuvosilla. Kolmannekel varpäisäisäs Vavell on ehdäkäytyt vahvistamaan hanselliskuohuhen päätöstä, joka koskee Sahbas Shanda Bose sodanaikaisen armeijaan kuuluneiden intialaisten vapautumista vankeudesta. Muhamettilaisen Siitä on puolestaan kiirkäytyneet kotiumasta pois järjestäkö hallituksesta.

Seitsemän vanhusta palanut

eräässä vankilassa salkaaressa tulipalosta

LAHELLA TUKHOLMAA.

Tukholma, 15. 2. (STT) Tukholman läheisyyttä sijaitsevassa Frotsta vankeinkodissa tapahtuneessa tulipalossa yksi tapahtuneessa tulipalossa sai 7 vanhusta surmansa. [illegible] palkeet puhtiin aikana ja vanha puisen palot syttyivät. Onnettomuuden aikaisessa kodissa oli jäänjäätäisen ja apulaisen lisäksi 10 vanhusta. Vain alimmassa kerroksessa olleet saatiin pelastetuksi.

Yhteistyöneuvottelut

eräiyneet viikon puolivälissä.

Sosdem. puolueen ja SKP:n neuvottelut yhteistyöstä eräiyneet alkamaan eilen, kiinkin yli seitsiä eri muotoi, että sosdem. puolueyhtäkkun. Siten lakulla ilmoittiin hälkäisemen neuvottelijäin ollen esteestä saapumasta neuvottelukokoukseen. Yhteistyö neuvottelut siirtyneet alkeisen viikon puolella.

Kuten tunnettu, ilmoittiin epäsuoraisesti yhteistyöpuolueen taho ja sosdem. puolueyhtäkkunaalle hälsmaalisesta työstäpäätöksen ja laiskuudesta. Asia koskenen kirjeessä syyn SKP:n neuvottelukokoukseen. Tuntemuksen 15 aikana [illegible] SKP:n kirjeessä ole tullut, ja Gulbrandsonin jäähdeta on SKP:n taholta ilmoittiin, että sosdem. puolueyhtäkkunaalle [illegible] SKP:n kanssa eikä hakkiten [illegible] puolueiden yhteistyöstöstä.

Kauniita koristehelmiä ja paljetteja
saatavana.
PAPERI, LEKU- JA LIHYTTÄVÄRALIKIE.
Yliopistonkatu 18.

Tiiltolmisto
ATTE VESA
Kauppaelit. kand

PAITOJA
SINGER-OMPELIMO.

Väärä luulo
TERVETULOA!
Ruotsi & Pyöräkulma

NAISTEN, MIESTEN ja LASTEN
KÄÄNNETÄÄN, KORJATAAN ja PRÄNSÄTÄÄN. Ansikkaiden kaikenlaiset valmistetaan NAISTEN TAKKEJA, KAVELYPUKIJA ja LASTEN PUKIMIA, MIESILLE SAAPASSIN SIJA, TYÖLIITÄKKÄJÄ ja PUSKIRUOTA sekä SUOJAPUKIJÄ. Ansaita ja hankkija.
takkeja ja pukuja
HOUSUNEULOMO
Läntinenk. 15, puoro B 2. Puh. 17 615.

Uusilla renkailla
(4 kpl. 9.00—20) varustetta ajo FIRSTAUNU myrsäin hintaan 120.000.—
VUÇLAN KUMI OY

Oy Viite Ab
Turku, puhelin 17 332
HALUEMPAA — NOPEAMMIN — PAREMPAA ja siis kilsäkkäkeisempää tulee tiyvyyn, koska ne kannediksi suositeltemi Oviite loppuun.

Suomalaisia laatutuotteita
SIS
VALMISTAMME
AUTOJA
RAITIOVAUNUJA,
AUTO-, PAIKALLIS- JA VENEMOOTTOREITA
OY SUOMEN AUTOTEOLLISUUS AB
Helsinki ● Pietarigat. 27 ● Puh. 72 181 vaihde.
Edustajina Turussa:
AUTO-HEZONOEN OY
ex. Turku 9. Aningaisteinsil, puh. 10 671 serja.

Etelämantereella tavattu kallioita
jotka näyttävät sisältävän malmeja.
Vesi eräässä järvessä tuntuvasti lämpimämpää kuin muualla Etelänapumantereella.

Otsaturkkeja
ja LASTEN KANTUHKKEJA myösäen halpaan hintaan. Kaikenlaista TÄYSKÄSITÄÄN KÄSÄ suoriinaan kovin ja halvalla.
Turkiavalmistamo ja Myymälä
Puutarhakatu 23. Puh. 13 878.

Arvoisat asiakkaat!
Ottamme vastaan maanviljelyskoneita, korjuukoneita, [illegible] kengiä, tyviä sekä kaikkea repäkämän kaltaista [illegible] Ilmoittaudu.
LEHDETTIEN METALLIPAJA, omat Kroksqvi ja Hakala, Rauin, Kauttalankatu, puhelin, Rauma 44.

POTKUKELKKOJA
10694
valmistaa
ARVO GRÖNROOS OY
KONELIIKE
Turku. Puutarhat. 9.

pappersförbrukningen, men resultatet var skiftande, och i november 1942 infördes en papperskvot för tidningarna. För år 1943 erhöll tidningarna 10 procent mindre papper än vad de förbrukat under föregående år, vilket var ett straff för speciellt de tidningar som utökat sin upplaga. För andra än dagstidningarna var minskningen 20–30 procent. På grund av kritiken ändrades ransoneringen snart så att en tidning fick tilläggspapper i samma utsträckning som dess upplageökning ifall den minskade sin sidmängd med 10 procent. Pappersransoneringen upphörde först i januari 1949; genom att sälja papper till utlandet erhöll Finland nödvändig utrikesvaluta, och dessutom nådde produktionen av tidningspapper först i början av 1950-talet samma nivå som år 1939. Under krigsåren låg dock produktionen endast 10–20 procent från det normala.

Tidningspressen ansågs dock även under ransoneringsförhållandena vara viktig. Då tidningarnas spridningssiffror under kriget och de därpå följande åren ökade, sjönk totalförbrukningen av tidningspapper inte ens under perioderna av värsta dyrtid mera än ca tio procent under 1939-års nivå. Visserligen hade förbrukningen av tidningspapper åren 1928–38 ökat med i genomsnitt 13 procent per år, vilket innebar att den ”normala” ökningen nu avstannade. Av pappersransoneringen följde sålunda, att man tvingades förkorta artiklar och lämna dem opublicerade. Alla tidningar böjde sig inte heller för ransoneringen, utan framför allt mellan Helsingin Sanomat och ransoneringsmyndigheterna fördes en tidvis häftig debatt. Landets största tidning erhöll t.ex. år 1944 en femtedel av landets hela kvot för tidningspapper. Under det sista ransoneringsåret 1948 anslogs i alla fall tidningspapper för inrikesbruk ungefär en sjättedel mera än 1944.

Myndigheterna utövade även påtryckningar för att få tidningarna att minska rubrikernas storlek och antalet bilder, vilken lösning slutligen även Tidningsförläggarnas förbund rekommenderade sina medlemmar. Följden var att innehållet i tidningarna såg ytterst hopträngt ut. Före kriget hade rubrikerna varit breda och fördelade på flera rader med flera olika stilarter, efter kriget blev de knappare och sattes på en enda rad, så att rubriken faktiskt fyllde hela spalten och läsaren fick intryck av ett effektivt utnyttjande av utrymmet. Mervola (1995) karakteriserar detta tidningens utseende som en produkt av den nationella återuppbyggnadens och knapphetens tid och kallar det tidningspressens svar på de krav som det nationella sparandet ställde. Då pappersransoneringen upphört började rubrikerna åter bli bredare, fastän prisökningen på tidningspapper fortsättningsvis tvingade tidningarna till sparsamhet.

Undantagstiden medför stelnande strukturer

År 1939 utkom i Finland 188 tidningar och lokalblad, men redan följande år enligt samma kriterier endast 154. Den största nedgången föranledde IKL-pressen, som på grund av den ekonomiska krisen minskade från 13 till en. Kvar blev huvudorganet Ajan Suunta, som indrogs hösten 1944. Därtill upphörde en del av den karelska pressen att utkomma helt eller för en viss tid. Under krigsåren låg antalet tidningar under 160, och drygt 50 av dem var lokaltidningar. Ransoneringsmyndigheterna var ytterst ovilliga att bevilja papper åt nya tidningar.

Omedelbart efter kriget växte antalet tidningar med ett tiotal, främst för att den yttersta vänstern åter tilläts verka. År 1949 fanns det 175 tidningar, varav 55 lokala tidningar. För pressens partistruktur innebar krigsåren intet annat anmärkningsvärt än tillkomsten av DFFF:s och FKP:s språkrör; de uppgick som mest till 14 år 1948.

Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF/SKDL), som var avsett att fungera som en takorganisation för vänstern, grundades i oktober 1944, och dess ledande tidning Vapaa Sana (Det Fria Ordet) började utkomma i november. Touko Perko (1988) karakteriserar det som tidstypisk och som ett historiskt skämt att Vapaa Sana till sitt förfogande fick den indragna extremt högersinnade Ajan Suuntas utrymmen. Som huvudredaktör för Vapaa Sana (1945–52) fungerade den vänsterintellektuelle Raoul Palmgren, vars linje Finlands kommunistiska partis (FKP/SKP) stalinistiska ledning inte alltid förmådde påverka. FKP grundade fr.o.m. 1946-års början som sitt huvudorgan Työkansan Sanomat (Tidningar för Arbetarfolket), som partiet höll i sitt fasta grepp. Från och med ingången av år 1957 sammanslogs tidningarna till DFFF:s och FKP:s gemensamma språkrör Kansan Uutiset (Folkets Nyheter), ty det var ekonomiskt betungande att utge två tidningar och DFFF:s politiska roll hade inte förverkligats på avsett sätt.

Under år 1945 grundades språkrör för DFFF i Kuopio, Uleåborg, Vasa, Åbo, Kotka och Tavastehus, år 1946 i Tammerfors och Joensuu, år 1947 i Jyväskylä och S:t Michel och 1948 i Björneborg. I Helsingfors utkom en svenskspråkig tidning fr.o.m. december 1944. Tidningen i Tavastehus överflyttades år 1947 till Lahtis och den upphörde 1950, språkröret i Joensuu flyttades 1948 till Villmanstrand och upphörde 1949, tidningen i S:t Michel nedlades 1948. Keski-Suomen Työ (Mellersta-Finlands Arbete) i Jyväskylä utkom till och med utgången av år 1956, Raivaaja (ung. Röjaren) i Kotka till hösten 1959 och Uusi Päivä (Ny Dag) i Åbo ända till sommaren 1969.

Det oblida ödet för många av DFFF:s språkrör ger en hänvisning om att situationen på tidningsmarknaden inte längre var gynnsam för sådana tidningar som vädjade enbart till en politiskt begränsad läsarkår.

Det är givetvis klart, att förhoppningsfulla kommunister efter kriget ville grunda en egen tidningsgrupp, men då marknaderna ändå förblev kapitalistiska, var dess möjligheter till framgång inte goda på längre sikt. År 1948 uppgick de folkdemokratiska tidningarnas totala spridning till ungefär 130 000, då enbart Helsingin Sanomat spreds i 160 000 och Uusi Suomi i 105 000 exemplar. Den mest framgångsrika folkdemokratiska tidningen på sitt eget område var Kansan Tahto (Folkets Vilja) i Uleåborg, som år 1948 med sin upplaga på drygt 17 000 exemplar endast låg 9 000 exemplar efter Kaleva, men klart distanserade de övriga tidningarna i Uleåborg.

De spridningsuppgifter som Perko (1988) insamlat för åren 1942 och 1948 samt procentsiffrorna för upplageökningen visar att utvecklingen fortsatte enligt den trend som påbörjats redan i slutet av 1920-talet, d.v.s. att en del tidningar ökade mer än andra. Perko konstaterar allmänt att tidningarnas inbördes storleksordning inte nämnvärt rubbades under åren 1942–48. På grund av ransoneringen hade konkurrensen inte ett fullödigt inflytande, och den politiska kampen efter kriget var så hård, att tidningarna fortfarande behövdes som partivapen. Detta var särskilt fallet på vänsterhåll, då socialdemokrater och kommunister kämpade om arbetarnas stöd – och i öst och norr, där kampen stod mellan agrarförbundet och kommunisterna.

Då ransoneringen avvecklats befann sig i den bästa situationen de tidningar, som före kriget hade förnyat sin maskinpark, som även under krigsåren erhållit duglig arbetskraft för upprätthållandet av sin standard, fastän en stor del av yrkesarbetarna var vid fronten eller handhade informationsuppgifter, och som från förut hade en god spridningsbas och gärna även den evakuerade karelska befolkningens stöd.

Förstatidningarna växer, andratidningarna går tillbaka (från slutet av 1940–talet till 1980–talet)

Närmast på initiativ av Sveriges presskommitté och däri verkande Lars Furhoff började man på 1960-talet använda termerna ”förstatidning” och ”andratidning” då man talade om tidningspressens struktur. Med den föregående avsåg man marknadsområdets ledande tidning och med den senare hänvisades till alla andra tidningar inom samma marknadsområde. Den strukturförändring, för vars beskrivning ifrågavarande termer togs i bruk, ledde logiskt till en tredje term, nämligen ”tidningsdöden”. Med detta syftade man på det faktum, att då marknadsområdets största tidning växer och de övriga stampar på stället eller går tillbaka har de sistnämnda svårt att upprätthålla sin lönsamhet och på längre sikt hållas vid liv.

Fenomenet i sig är internationellt. Åren 1945–68 minskade antalet tidningstitlar i Frankrike med 54, i Danmark med 51, i Sverige med 39, i Västtyskland med 38 och även i Norge med 16 procent. När man talar om Finland är det viktigt att göra skillnad mellan tidningar med ett omfattande innehåll och de mera inskränkta lokaltidningarna, ty i Finland drabbade döden uttryckligen ”de egentliga dagstidningarna”, medan lokaltidningarnas antal tvärtom började öka fr.o.m. slutet av 1940-talet.

Tidningar dör

År 1950 utkom i Finland 114 ”egentliga” tidningar och 66 lokaltidningar, sammanlagt 180 titlar. År 1980 fanns det kvar endast 79 ”egentliga”, men 168 lokalblad, och tidningstitlarna sammanlagda antal hade ökat till 247.

Ännu år 1950 fanns det i Finland åtta orter där det utkom minst fyra tidningar minst tre gånger i veckan. Dessa var Helsingfors, Jyväskylä, Kotka, Kuopio, Tammerfors, Uleåborg, Vasa och Åbo. År 1980 var endast Helsingfors, Uleåborg och Vasa sådana orter.

Orter med tre tidningar som utkom 3–7 gånger i veckan var år 1950 sju till antalet (Björneborg, Borgå, Gamlakarleby, Joensuu, Lahtis, S:t Michel och Villmanstrand) och 1980 fyra (Björneborg, Joensuu, Tam-

merfors och Åbo). Det fanns nio tvåtidningsorter både år 1950 och år 1980.

Under perioden 1950–1980 minskade sålunda antalet orter med mer än en 3–7-dagarstidning från 24 till 16, men antalet orter med en enda tidning ökade från 19 till 40. Bakom detta låg två utvecklingslinjer: å ena sidan partipressens nedgång och å andra sidan lokalpressens kraftiga ökning, vilket tog sig uttryck i att de största lokaltidningarna växte sig till tredagarstidningar eller t.o.m. började utkomma ännu oftare.

Det småstadsaktiga regionalcentret Jyväskylä utgör ett tillspetsat exempel på hur partipressens dekadens framskred. På 1920-talet utgavs i denna småstad med 7 000 invånare fyra tidningar; framstegspartiets Keskisuomalainen, den socialdemokratiska Työn Voima, agrarförbundets Saarijärven Paavo och samlingspartiets Sisä-Suomi (Inre Finland). Agrarförbundets anhängare köpte år 1932 Keskisuomalainen, förändrade dess partifärg och nedlade sin gamla tidning. Åren 1936–39 utkom även IKL:s språkrör i staden, och efter kriget steg antalet tidningar åter till fyra, då DFFF:s Keski-Suomen Työ utkom 1947–56, tills den ”förenades” med Kansan Uutiset, som fick en regionalredaktion i Jyväskylä. Den socialdemokratiska tidningen upphörde år 1959 genom ”sammanslagning” med tidningen i Tammerfors. Slutligen upphörde också samlingspartiets tidning att utkomma år 1970, då inte ens en differentiering av utgivningstidpunkten kunde rädda densamma. Kvar på marknaden fanns endast Keskisuomalainen, resultatet av en fusion (1917) mellan två borgerliga tidningar, vilken även som agrarförbundets organ hade bevarat ett lösare grepp och en allmännare målsättning än de flesta av sina partikolleger.

Om man medtar alla tidningar som levt minst ett år och vilka vid sin nedläggelse utgavs minst tre gånger i veckan, får man som resultat att tidningsdöden drabbade 35 tidningar fr.o.m. hösten 1949 t.o.m. vintern 1977. Vid tiden för sitt upphörande var 29 av dem partiorgan och även några av de övriga hade ursprungligen varit partitidningar. Tolv av de nedlagda var samlingspartiets tidningar, sju folkdemokratiska, fyra socialdemokratiska, en var organ för agrarpartiet, tre var språkrör för övriga partier och två var svenskspråkiga.

Samlingspartiet förlorade sitt språkrör i Uleåborg (1949), S:t Michel (1954), Kemi (1954 och på nytt 1957), Rovaniemi (1955), Villmanstrand (1955), Lahtis (1963), Åbo (1964), Kajana (1966), Nyslott (1969) och i Kuopio (1972). I Pieksämäki drabbade tidningsdöden år 1951 Laatokka, som hade ett samlingspartiförflutet i Sordavala. F.d. organ för samlingspartiet var även den år 1957 som oavhängig nedlagda Haminan Lehti (Fredrikshamn). Anmärkningsvärt är att de avlidna samlingspartitidningarna var gamla, många var grundade på 1800-talet, och deras rötter sträckte sig åtminstone genom en föregångare ända till finskhets-

rörelsens blomstringstid eller till mobiliseringsperioden efter storstrejken 1905. I detta avseende är det fråga om en äkta upplösning av partitidningssystemet, samma fenomen som gallrade bland liberalpressen redan under 1930-talet.

De avlidna socialdemokratiska tidningarna i Jyväskylä (1959) och S:t Michel (1963) hade sina rötter i arbetarrörelsens expansionstid efter storstrejken och tidningen i Kuopio (1958) härstammade från början av 1930-talet, medan åter den i Kouvola (1951) nedlagda tidningen endast i några år hann verka som partiets språkrör. De folkdemokratiska förlusterna har redan tidigare konstaterats. Det enda fallet av tidningsdöd bland agrarförbundets press under denna period skedde i Åbo (1953).

Statligt stöd för partier och tidningar

Tidningsdöden väckte oro i de kretsar som drabbades: nämligen inom partierna. I Sverige tillsattes år 1963 en presskommitté i vars uppdragsbeskrivning konstaterades att en kraftig förändring av tidningspressens politiska struktur inte låg i samhällets intresse och att en politiskt mångsidig press var nödvändig för en fri opinionsbildning. Kommittén föreslog för statsmakten en mängd stödåtgärder, med vilka man kunde förbättra förutsättningarna för en mångsidig partipress. Detta förslag förverkligades visserligen ej, men däremot inrättade Sveriges regering år 1965 ett partistöd, som avsåg att befrämja opinionsbildningen. Partierna kunde t.ex. använda dessa pengar för att stöda sina språkrör. Senare övergick man i Sverige till ett direkt tidningsstöd utan att partierna fungerade som mellanhänder.

Även i Finland föreslog pressens finanskommitté inrättandet av statsstöd för tidningar i ekonomiska svårigheter och landets regering upptog denna framställning i sitt förslag till 1967-års budget. Riksdagen femdubblade den föreslagna summan, men förvandlade den till partistöd. Via partierna fördelades sedan stödet till deras språkrör.

Från och med år 1971 innehöll statens budget även ett anslag för pressens transportstöd. Tidningarna måste ansöka om detta, och regeringen utdelade sedan stödet på basis av den politiska presstödsnämndens förslag. Veikko Löyttyniemi (1988) skriver om presstödets första decennium: ”Enligt en helhetsberäkning har hälften av pengarna för presstödet fördelats på vänsterns språkrör och hälften på övriga partiers organ. Den största delen av medlen har gått till de av regeringspartiernas språkrör som länge befunnit sig i ekonomiskt trångmål.”

År 1974 tog man i bruk ett presstöd som fördelades på partierna enligt de parlamentariska styrkeförhållandena. Partierna fick sålunda

själva besluta om stödets användning och fick utdela det även åt andra än sina egna språkrör. Samlingspartiet dirigerade t.ex. en del av stödet till Uusi Suomi även efter att tidningen år 1976 förklarat sig oavhängig. Till sin storlek var detta genom partierna kanaliserade stöd av samma storleksklass som det av regeringen utdelade.

År 1976 upptogs i statsbudgeten ”ett allmänt transportstöd för pressen”. I bakgrunden låg förhöjningen av tidningarnas posttariffer, vilket av staten kompenserades genom transportstödet. I praktiken gick pengarna inte via tidningsbolagen, utan de kom direkt till postverket.

Enligt Löyttyniemis siffror motsvarade statens stöd till tidningarna åren 1972–81 ungefär 3–4 procent av den finländska tidningspressens omsättning, d.v.s. det låg på ungefär samma nivå som i Sverige. Stödet hade en avgörande betydelse för många vänstertidningar och för en del av centerns andratidningar. Å andra sidan dirigerade centerpartiet och samlingspartiet stöd även till några regionala förstatidningar och förbättrade sålunda ytterligare dessa tidningars konkurrensbetingelser.

Den ursprungliga avsikten med det enligt politiska grunder fördelade presstödet var att bevara tidningspressens strukturella mångfald och därigenom försäkra en viss minimioffentlighet för olika åsikter. Å andra sidan så uppfordrade stödet inte emottagarna till förnyelse, inte heller till anpassning efter marknaderna eller strävan efter lönsamhet. När sedan statens ekonomiska situation i samband med den ekonomiska lågkonjunkturen i början av 1990-talet snabbt försämrades, riktades spararnas blickar även mot presstödet.

Trafikministeriet begynte år 1992, på basis av ett utlåtande från en av ministeriet tillsatt utredningsman, att gradvis minska stödet och förnya dess struktur. Väsentligt var att partierna förlorade sitt inflytande i fråga om stödets fördelning. Det statliga presstödet nådde sin kulmen år 1991, då 478 miljoner mark utdelades i stöd. De största besparingarna riktades mot transportstödet, vilket då det var som störst år 1989 uppgick till 350 miljoner mark; år 1995 var det endast 49 miljoner. Det direkta stödet minskade i mindre grad: från 158 miljoner år 1991 till 101 miljoner år 1995.

De nedskärningar som drabbade presstödet var en delorsak till att den politiska andrapressen på 1990-talet ånyo tvingades minska sin utgivning och att några tidningar även måste upphöra. Å andra sidan drabbade även annonseringens allmänna nedgång just andratidningarna hårdast.

De politiska bindningarna uppluckras

Nationella framstegspartiet upphörde med sin verksamhet år 1951, men partiet fick två efterföljare: finska folkpartiet och de frisinnades förbund. Dessa efterträddes i sin tur av liberala folkpartiet. Helsingin Sanomat hade gradvis frigjort sig från det krympande framstegspartiet under 1930-talet. Etelä-Suomen Sanomat i Lahtis lämnade partiet på 1940-talet, fastän tidningen också därefter hyste en klockarkärlek till det liberala partiet, tills tidningens inställning på 1960-talet småningom blev allt konservativare.

Efter att framstegspartiet upphört blev tidningen Kaleva i Uleåborg obunden, med målsättningen att utvecklas från partiorgan till språkrör för norra Finland. Bakom låg tanken att det fanns skäl för områdets förstatidning att betrakta angelägenheter ur regional synvinkel. Av chefredaktörerna under 1950- och 1960-talet var den första nog en aktiv medlem av liberalpartiet och den följande t.o.m. tidigare partisekreterare, men som representant för ägarsläkten var verkställande direktörens linje en accentuerad regionalism. Kaleva började på 1950-talet referera de olika partiernas möten och tillfällen. Detta var en ny form av nyhetsbetjäning och det tog tid för en del läsare att vänja sig vid den.

Turun Sanomat förblev språkrör för finska folkpartiet ända till år 1961, vilket torde ha medverkat till att liberalpartiet länge var starkt i Åbo. Sedermera har närmast samlingspartiet varit föremål för tidningens kommunal- och allmänpolitiska sympatier, även om dess oavhängighet blev större efter 1970-talets kampår.

Kärnan i liberalpressens partirelation utgjordes alltsedan 1930-talet av det faktum att de liberala tidningarna var partiorgan på sina egna villkor. Partiet fick bara vara tacksamt för att en stor tidning drev dess sak, även om detta skedde på av tidningen valt sätt.

Också de samlingspartitidningar som besparades från tidningsdöden kan betraktas som lönsamma affärsföretag vilka understödde partiet på sina egna villkor, detta gäller t.o.m. Uusi Suomi som led kraftiga förluster, ty till dess traditioner hörde att inte ta notis om partiledningen ifall denna hyste ”fel” åsikt. Liksom liberaltidningarna kan även de konservativa tidningarnas förhållande till partiets centralledning närmast beskrivas med Esko Salminens (1988) ord om samlingspartiets press efter 1970-talet som en form av borgerlig oavhängighet hellre än partiorgan, ifall man karakteriserar tidningarnas nyhetsavdelningar. Salminen skriver emellertid att de av samlingspartiets tidningar som hade en stor spridning och var framgångsrika, särskilt under 1950–60-talet såg till det egna partiets intressen vid valet av nyheter och att detta drag accentuerades inför valen samtidigt som man noggrant rensade ut artiklar som var fördelaktiga för konkurrenterna.

Under 1950-, 60- och 70-talet strävade samlingspartiets ledning sålunda till att upprätthålla en personlig kontakt med sina språkrör och partiet närstående obundna tidningar genom att för chefredaktörerna arrangera informationstillfällen där partiordförandena utredde och förklarade linjefrågor. Ännu på 1960-talet anordnades dylika en gång i månaden, men i slutet av 1970-talet blev de allt mera sällsynta.

Relationerna mellan Uusi Suomi och samlingspartiet började åter tillspetsas under senare hälften av 1960-talet, då tidningens konservativa styrelse och chefredaktör Pentti Poukka ville fortsätta på sin tidigare linje medan partiet förnyade sin yttre profil och mildrade sin inställning till kulturradikalerna och president Kekkonen. Förbindelserna mellan Kekkonen och Uusi Suomi var under Poukkas tid som första chefredaktör (1967–76) ganska inflammerade, vilket för samlingspartiets del var pinsamt då partiet samtidigt sökte bli hovdugligt. Emellertid var det först andratidningen Uusi Suomis tillspetsade ekonomiska djupdykning i mitten av 1970-talet som fick förändringar till stånd. Dessa var i första hand journalistiska, men samtidigt politiska: byte av chefredaktör år 1976, en förnyelse av tidningens yttre layout, en ekonomisk saneringskur med stöd från näringslivet – och tidningens deklaration att den var en ”av partierna oberoende borgerlig tidning”. Tidningarnas värderingar var nog gemensamma med samlingspartiets, så i det avseende förändrades ingenting, även om partiet formellt miste sitt ledande språkrör.

Agrarförbundets (fr.o.m. 1965 centerpartiet) starka regionalpress var ägomässigt bunden till landskapen, och dess partbundenhet var sålunda regional. I allmänhet var tidningarna rätt ideella, även om en mera ingående definiering var chefredaktörernas sak. Chefredaktörerna innehade ofta förtroendeuppdrag inom partiets förvaltning, och även centern anordnade informationstillfällen för sitt eget pressfolk. Agrarförbundets Tidningscentral (Maalaisliiton Sanomakeskus) som var inhyst i partibyrån utskickade renlärigt material till tidningarna, vilket enligt partiledningens uppfattning i högre grad kunde ha ingått i spalterna än vad som förekom i de regionala förstatidningarna, som strävade till att bli allmänna organ. Partiledningen tvingades då och då särskilt dryfta detta spörsmål, innan den medgav att tidningarnas spridning över partigränserna även kunde medföra nytta för partiet.

År 1968 indelade centerpartiet sina anhängare i tre grupper: 1) förstatidningarna som säkrat positionen inom sin ekonomiska region (Keskisuomalainen, Savon Sanomat, Keskipohjanmaa, Kainuun Sanomat, Pohjolan Sanomat, Etelä-Saimaa), 2) tidningar som erövrat en fast ställning inom ett mindre ekonomiområde (Iisalmen Sanomat, Itä-Savo, Kymen Sanomat) och 3) tidningar i en svag konkurrenssituation (Ilkka, Karjalan Maa, Lalli, Liitto). De mest betydelsefulla förändringarna har

därefter varit Ilkkas avancemang till den första gruppen (vi skall senare återkomma till detta) och nedläggandet av Kymen Sanomat; den tidning som utges i Kotka sedan 1992 är inte längre densamma utom till sitt genom köp förvärvade namn.

Vägarna för agrarförbundets ledande språkrör har varit krokiga. I Maakansa, som från Viborg via Lahtis flyttade till Helsingfors år 1945, var partiet inte ekonomiskt involverat förrän år 1952, men på 1950- och 1960-talet var tidningen tolk för den kekkonenska falangen och i hög grad direktstyrd av presidenten. I samband med partiets namnändring år 1965 blev tidningen Suomenmaa, och 1967 blev den partiets officiella språkrör, med partiets ordförande som direktionsordförande. Tidningens uppgift var länge att framför allt inneha rollen som utrikespolitiskt renlärig riktningsvisare.

Vänsterpressen började redan på 1930-talet att glida in i en situation, där dess representanter fick rollen av traditionella partivapen när ortens ledande tidning redan ryckt upp ett alltför stort försprång i fråga om spridningen. Den normala situationen blev anpassning till positionen som andratidning och de svårigheter som var förenade med denna.

Den av det socialdemokratiska partiet ägda Suomen Sosialidemokraattis upplaga var i början av 1950-talet nästan 45 000 (Helsingin Sanomat nådde 200 000 exemplar år 1952). Den sjönk under perioden av partisplittring, men steg åter på 1970-talet då partiet konsoliderats och var ännu vid övergången till 1980-talet 43 000 (och Helsingin Sanomat översteg 400 000 år 1981).

Folkdemokraternas huvudorgan Kansan Uutiset låg hela tiden före socialdemokraternas ledande tidning i fråga om spridning. Före partiets splittring var dess upplaga i mitten av 1960-talet ca 57 000, sjönk sedan till ungefär 44 000 och steg sedan i början av 1980-talet för en kort tid till 57 000 exemplar. Tiedonantaja (Rapportören), vilken grundats hösten 1968 som organ för FKP:s extrema linje som gick under namnet taistoiterna (efter riksdagsman Taisto Sinisalo), anmälde fr.o.m. mitten av 1970-talet en upplagesiffra på drygt 20 000 exemplar. Tidningen hade under detta årtionde av student- och kulturradikalism ett stort inflytande på det allmänna samhällsklimatet.

Av de folkdemokratiska regionala tidningarna var under 1950–1980-talet Kansan Tahto i Uleåborg störst och mest betydande. Den bevarade sin andra plats på marknaden och dess upplaga var som störst 1979 drygt 23 000 exemplar. Kaleva hade redan då fått upp ett stort försprång med en spridning på 74 000 exemplar, men för sin egen läsarkår sökte Kansan Tahto erbjuda en fullödig betjäning, även om tidningen år 1969 tvingats nedskära utgivningen från sex till fem dagar i veckan.

Ett betydelsefullt undantag från den socialdemokratiska pressens andratidningsprofil utgjorde Eteenpäin (Framåt) i Kotka. Inom dess

krets analyserade man redan i början av 1950-talet noggrant nejdens konkurrensläge och beslöt att kämpa med journalistiska vapen. Denna lösning utgjorde grunden för det faktum, att Eteenpäin i mitten av 1970-talet passerade den oberoende lokalkonkurrenten Etelä-Suomi som hade en bakgrund som samlingspartiets språkrör.

Även i Eteenpäins fall väckte tidningens lösning diskussion i bakgrundskretsarna om lämpligheten i ett sådant beslut. För alla andra vänsterorgan var en läsarkår som i huvudsak bestod av det egna partiets anhängare den enda möjliga. Sålunda kvarstod vänsterpressens andratidningar beträffande partibundenheten i samma form som under partipressens blomstringsperiod, medan de borgerliga tidningarna vid samma tid alltmer fjärmade sig från sina bakgrundspartier.

Tidningspressens struktur förändras

År 1950 var dagstidningarnas (de som utkom 3–7 gånger i veckan) totalupplaga dryga 1,6 miljoner, 1960 knappa 1,9 miljoner, 1970 nära 2,2 miljoner och 1981 nästan 2,9 miljoner. Totalupplagan hade på tre decennier ökat med drygt 1,2 miljoner exemplar eller 78 procent.

Om man endast räknar antalet titlar, så skedde tidningspressens politiska strukturomvandling i två skeden. Först dog många partitidningar på 1950- och 1960-talet, sedan stabiliserades situationen genom press- och partistödet, tills en ny förändring inträffade i slutet av 1980-talet. Samlingspartiet hade år 1950 hela 20 språkrör, men på 1980-talet endast 4–5. Agrarförbundet hade år 1950 i sina led 16 tidningar och centerpartiet ännu på 1980-talet 13–14. År 1950 fanns det 15 socialdemokratiska tidningar, men på 1970-talet blott ett tiotal och i slutet av 1980-talet endast sju. Folkdemokraterna hade år 1950 11 tidningar, men på 1970–80-talet fanns endast 6–7 kvar. De finskspråkiga obundna tidningarnas antal visade en jämn ökande trend, vilken förstärktes av de största lokaltidningarna då man talar om 3–7 gånger i veckan utkommande tidningar; år 1950 var de finskspråkiga obundna tidningarna 23, men 1989 redan 57.

Bilden blir skarpare om man ser till spridningens fördelning mellan partigrupperingarna åren 1950 och 1989. I detta avseende redde sig samlingspartiets tidningspress väl, ty bägge åren var dess andel av spridningen större än antalet tidningstitlar, och på 1960- och 1970-talet var skillnaden t.o.m. anmärkningsvärt stor. Agrarförbundets och centerpartiets språkrör hade före mitten av 1980-talet en spridning som var något större än andelen av tidningstitlar. För vänsterpressens del förändrades däremot förhållandet mellan antalet titlar och spridning hela tiden i allt oförmånligare riktning. Klar segrare var den finskspråkiga

obundna pressen, vars andel av totalspridningen år 1950 var 29,2 procent och 1989 redan 68,7 procent.

Samma sak kan också sägas på ett annat sätt: de borgerliga partiernas språkrör, av vilka de flesta var regionala förstatidningar, hade ursprungligen större spridning än vänsterns tidningar, vilka var regionala andratidningar, och hela tiden växte de stora tidningarnas upplagor snabbare än de små tidningarnas. Den obundna pressens spridningsandel ökade även genom att några stora tidningar blivit oavhängiga – speciellt Helsingin Sanomat – men också genom att en del större lokaltidningar höjde sin utgivningsfrekvens till minst tre gånger i veckan.

År 1950 utgjorde de regionala förstatidningarnas (den svenskspråkiga pressen är inte medräknad) andel av tidningspressens (3–7-dagarstidningar) totalupplaga 43,1 procent och år 1981 53,1 procent, vilket förtäljer om samma fenomen ur konkurrenssituationens synvinkel.

Förstatidningarnas försprång utökas ytterligare av det faktum, att ju närmare nutiden man kommer, desto säkrare är att de utkommer oftare än andratidningarna. Då man som måttstock använder volymen, tidningens spridning multiplicerad med antalet utgivningsgånger i året, får man ett tal, som även avspeglar förändringarna i fråga om utgivningstäthet. Sålunda ökade tidningspressens totalvolym åren 1950–81 ett par procentenheter mera än spridningen. Volymtalen förstärker även uppfattningen om styrkan i samlingspartiets och centerpartiets regionala förstatidningars position och på motsvarande sätt klargör de också vänsterpressens svaga situation.

Ända till slutet av 1960-talet var det vanligare att den finländska tidningen utgavs sex gånger i veckan än att den utkom varje dag, sedan var antalet sex- och sjudagarstidningar ungefär lika stort fram till år 1980, varefter utgivning sju dagar i veckan småningom blev en nödvändig egenskap för en regional förstatidning. Före början av 1970-talet fanns det t.o.m. flera sexdagars- än tredagarstidningar (av vilka alltså en del är lokalblad, andra politiska andratidningar).

Tidningar som utgavs fyra eller fem gånger i veckan var sällsynta före slutet av 1960-talet. Den grafiska branschens övergång till femdagarsvecka år 1968 samt en del andra faktorer i anslutning till löneavgörandena, bl.a. journalisternas stigande lönenivå efter 1971-års riksomfattande journaliststrejk, inverkade förhöjande på tidningarnas kostnader. Åren 1967–73 skar sammanlagt 22 tidningar ned sin verksamhet. Särskilt vänsterns andratidningar minskade antalet utgivningsgånger.

Konkurrensen på de regionala marknaderna

Varierande tillväxt

Finlands Tidningsförläggare Förbund (numera Tidningarnas Förbund) och Finlands Reklamförening (Suomen Mainosyhdistys) avtalade år 1937 om enhetliga regler gällande granskningen av tidningarnas upplaga. Under perioden av pappersransonering blev granskningarna allmännare och de fortsatte även därefter, ty det behövdes tillförlitliga uppgifter vid bestämmandet av annonspriser och reklambyråernas rabatter. I Finland grundades år 1955 ett av tidningar, annonsörer och reklambyråer samägt granskningsorgan, Levikintarkastus Oy (Upplagegranskning Ab). Tidningarnas upplagor under en viss period började granskas enligt gemensamma regler och över utförd granskning utfärdades även ett intyg; annonsörerna behövde jämförbara och tillförlitliga uppgifter om upplageutvecklingen. Granskningen av upplagan är emellertid frivillig, och alla tidningar har inte låtit granska sin upplaga.

För upplagegranskningen behövdes en regional indelning, genom vilken Finland år 1955 indelades i 19 marknadsområden. Regionalindelningen grundade sig på systembolaget Alkos s.k. spritkortssystem; ända till år 1968 behövde nämligen Alkos kunder en motbok, som i folkets mun gick under namnet spritkort, och vilken gav dem rätt att företaga inköp i Alkos butik på en viss ort. Varje inköp föranledde en stämpel i motboken och man statistikförde noggrant dessa stämplar enligt speciella motboksdistrikt. Denna distriktsindelning användes även som utgångspunkt för upplagegranskningen. Därtill beaktades andelsaffärernas centralförbunds kontorsindelning och länsindelningskommitténs nyss utfärdade betänkande angående förslag till ny länsindelning. 1955-års regionalindelning var i bruk ända till mitten av 1980-talet, då den ersattes av Suomen Gallup Oy:s (Finlands Gallup Ab) landskapsindelning som anpassats till de förändrade ekonomiska förhållandena.

Marknadsområdena var både till omfattning och befolkningsunderlag mycket olika, och tidningspressens konkurrenssituation varierade likaså. Då man jämför åren 1950 och 1981 med varandra, förmärker man att tidningarnas totalupplaga ökade mest i norra Finland, där det ännu i början av 1950-talet fanns många hushåll, som inte alls fick någon tidning, men som då levnadstandarden höjdes började anse tidningen som en nödvändighet. Enligt Löyttyniemis (1988) beräkningar ökade totalupplagan i Uleåborgs och Rovaniemis marknadsområden med över 140 procent och även inom Kemis marknadsområde med över 120 procent. En tillväxt på över hundra procent uppnådde också Joensuus och Tammerfors marknadsområden.

Endast inom S:t Michels marknadsområde sjönk totalupplagan. Ännu år 1950 utkom det tre tidningar i staden, men samlingspartiets tidning upphörde år 1954, det socialdemokratiska organet sammanslogs med partiets tidning i Villmanstrand 1963 och Länsi-Savo blev den enda kvarvarande tidningen i regionen. Dess spridning ökade visserligen med nästan det dubbla 1950–81, men den lyckades ändå inte övertaga alla de avlidna tidningarnas läsare. Också i Nyslotts marknadsområde var tillväxten ringa, ty fastän Itä-Savos upplaga fördubblades under ifrågavarande tid, så inverkade nedläggandet av stadens andra tidning år 1969 på helhetssiffran. En omfattande tidningsdöd i Kuopio och i Jyväskylä förhindrade å andra sidan inte totalupplagans kraftiga tillväxt i bägge områden, ty antalet hushåll i dessa områden ökade snabbare än i S:t Michel och Nyslott.

Tillväxtprocenten för volymen och sidantalet avspeglar allmänt taget det faktum, att det fanns mera utvecklingspotential i norr och i öster – d.ä. att tidningarna i landets fattigaste områden i början av 1950-talet var tunna och utkom sällan. Inom Rovaniemis, Kemis, Uleåborgs, Kajanas, Joensuus och Nyslotts marknadsområden ökade tidningarnas volym 1950–81 med över hundra procent och i Uleåborgs, Joensuus, Nyslotts och Vasas marknadsområden ökade sidmängden med över 200 procent.

I en klass för sig stod emellertid i bägge avseenden Kotkas marknadsområde, till vilket även hörde tidningsstäderna Fredrikshamn och Kouvola. Åren 1950–81 minskade tidningarna i området från åtta till sex och totalupplagans ökning höll en god medelnivå, men både volym och sidantal ökade med drygt 300 procent. De till sin upplaga ganska små tidningarna tvingades i sitt begränsade och trånga marknadsområde i hård konkurrens öka sin utgivning och producera en tjockare tidning. Enligt Löyttyniemis uträkningar ökade t.ex. sidmängden för en tidning i Kotka i genomsnitt från fem till femton sidor, och regionens största tidning Kouvolan Sanomat niodubblade sitt årliga sidantal.

Man måste erövra den egna staden

Nästan varje större tidning i ett marknadsområde hade år 1980 på sin utgivningsort en täckning på över 90 procent – det innebär att 90 av hundra hushåll i staden prenumererade på tidningen. Tidningarna Vaasa (Vasa) och Keskipohjanmaa (Gamlakarleby) i tvåspråkiga städer nådde över hundra procent, ty täckningen räknades på basis av antalet finskspråkiga hushåll. Lapin Kansa i Rovaniemi nådde också nästan fulla hundra procent. Knappt under 90 procent låg blott Aamulehti – i Tammerfors utkom år 1980 fortfarande två andra tidningar – och Hel-

singin Sanomat som en tidning för ett storstadsområde med migrationsöverskott.

År 1960 hade endast Vaasa nått över 90 procent i sin hemstad; den ledande tidningen i fem övriga städer nådde över 80 procent, åtta andra minst 70 procent. Som ett uttryck för marknadernas omvandling uppvisar täckningsprocenten i Kemi, Nyslott, Gamlakarleby och Kuopio den mest intressanta utvecklingen.

Pohjolan Sanomat hade år 1960 i Kemi en täckning på ungefär 65 procent, men år 1980 redan nästan 96 procent. Emedan det inte heller år 1960 längre utgavs någon annan tidning i Kemi, måste förklaringen sökas i stadens röda politiska färg: många folkdemokrater i Kemi abonnerade inte på centertidningen i sin egen hemstad utan prenumererade i stället på det egna partiets språkrör Kansan Tahto i Uleåborg. Kansan Tahto utkom ända till vintern 1969 sex gånger i veckan, liksom även Pohjolan Sanomat. Då Kansan Tahtos utgivningsfrekvens sänktes till fem dagar i veckan, minskades dess lockelse, och då Pohjolan Sanomat hösten 1980 blev daglig, blev skillnaden mellan tidningarna allt större.

I Gamlakarleby, Nyslott och Kuopio var konstellationen den att samlingspartiet hade en stark ställning i staden, men att agrarförbundets tidning med en större totalspridning behärskade den omgivande regionen. Tidningen Keskipohjanmaa hade en täckning på knappa 70 procent i fråga om de finskspråkiga hushållen i Gamlakarleby år 1960, då tidningen Kokkola visserligen ännu drog sina sista suckar, men fortfarande under första hälften av året utgavs sex gånger i veckan. Efter att sistnämnda tidning omvandlats till en lokaltidningen som utkom en gång i veckan och snart blev en gratistidning, lämnades fältet fritt för Keskipohjanmaa, som redan år 1970 hade en nästan total täckning i fråga om de finskspråkiga hushållen i staden.

Itä-Savo hade år 1960 i Nyslott en täckning på blott ca 40 procent, och den likaså sex gånger i veckan utgivna Savonmaa hade många anhängare i staden. Men denna andratidning upphörde år 1969 och redan år 1970 prenumererade 96 procent av stadens hushåll på Itä-Savo.

Kuopios andratidning Savo lade efter kriget speciell tonvikt på stadens egna ärenden, och i detta avseende var den stadens ledande tidning, men ute i regionen redde den sig emellertid inte mot Savon Sanomat och tidningen producerades med förlust. År 1960 prenumererade inte ens vart fjärde hushåll i Kuopio på Savon Sanomat. Stadens socialdemokratiska tidning hade nedlagts år 1958 och Savon Sanomats strategi blev att ”intränga i staden från vänster” genom att erbjuda nyheter angående vänsterorganisationer och annat som kunde locka arbetarläsare. Samtidigt sökte man locka näringslivet, förde ett priskrig och värvade berömda skribenter. År 1970 låg Savon Sanomats täckning i Kuopio redan nära 60 procent, år 1972 köpte man tidningen Savo, och år

1980 var Savon Sanomats täckning i Kuopio redan ”normal”, d.v.s. drygt 90 procent.

Det är nödvändigt att ha spridningsområdets högsta täckning

År 1960 låg t.o.m. de högsta täckningarna för enskilda tidningar inom ett marknadsområde kring 70 procent; Kainuun Sanomat nådde knappt över denna gräns och Keskisuomalainen låg knappt under. År 1980 nådde Kainuun Sanomat inom sitt marknadsområde över 90 procent och Lapin Kansan nästan lika högt. Den ledande tidningen i sex andra marknadsområden hade en täckning kring 80 procent. Ökningar på över 20 procentenheter åren 1960–80 uppvisade Etelä-Suomen Sanomat, Kainuun Sanomat, Pohjolan Sanomat, Kaleva, Lapin Kansa samt Itä-Savo, som stod för den bästa ökningen.

De lägsta täckningarna inom marknadsområdet hade Kouvolan Sanomat och Etelä-Saimaa i sydöstra Finland samt Satakunnan Kansa och Vaasa. Delvis förklaras detta av områdesindelningen – en senare indelning skulle fr.o.m. mitten av 1980-talet ge ett annat resultat – och dels de trånga områdena.

Etelä-Saimaa hade nog en hög täckning i Villmanstrand, men täckningen i hela marknadsområdet försvagades av tidningen Ylä-Vuoksi i Imatra, vilken tidning emellertid var i Etelä-Saimaas ägo. Satakunnan Kansas täckning sänktes av det faktum, att Raumo låg i utkanten av Björneborgs marknadsområde och i sistnämnda stad utkom tidningen Länsi-Suomi. Kouvolan Sanomat var åter den största tidningen i hela Kotkas marknadsområde, men tidningsmarknaden i Kotka och Kouvola var egentligen två skilda saker. Vi återkommer senare till fallet Kotka. Tidningen Vaasas låga täckning inom Vasas vidsträckta marknadsområde förklaras åter av att tidningen Ilkka i Seinäjoki täckte samma landskap; mera om denna konkurrens i följande kapitel.

Den väsentligaste iakttagelsen är emellertid denna: som en följd av partitidningssystemets upplösning och utvecklingen av ett system med första- och andratidningar fick småningom en enda tidning en hög täckningsprocent både på utgivningsorten men också inom hela sitt spridningsområde. En hög täckning innebar att tidningen hade prenumeranter och då det fanns prenumeranter lönade det sig för annonsörerna att satsa på tidningen, som därmed fick ett ökat kassaflöde.

Tidningskrig på den österbottniska slätten

År 1960 hade tidningen Vaasa i sin hemstad en täckning på ungefär 94 procent av de finskspråkiga hushållen. Dess totalspridning var drygt 48 000. Av dess tre finskspråkiga konkurrenter var agrarförbundets

Lauantaina 6.6.1998
23. viikko
Nro 150 (29180)

ILKKA

— Etelä-Pohjanmaan maakuntalehti —

TÄNÄÄN

16

Aho istuttaisi oikeusministeriksi muitakin kuin lainoppineita

Maanviljelijän tukihenkilö auttaa

Puumerkit puhuttavat

Matti Vanhala Suomen Pankin pääjohtajaksi

Jännitys pitää Kirsin hereillä

SISÄLLYS

Ilkka, som utkommer i Seinäjoki, utgör de senaste decenniernas specialfall inom den finländska tidningspressen: den avancerade från en klar nederlagsposition till härskare i sin region och förvärvade t.o.m. sin argaste konkurrent genom köp. På den stora bilden syns centerns partiordförande Esko Aho. Tidningen har inte ens som formellt obunden (fr.o.m. våren 1997) dolt sina politiska sympatier.

Ilkka störst, men vasaborna prenumererade inte alls på sistnämnda tidning som i regionen hade en spridning på 25 000 exemplar.

Inom kretsen kring tidningen Ilkka började man i början av 1950-talet dryfta möjligheten att korrigera konkurrensläget genom att flytta från Vasa, som låg på den annars svenskspråkiga kusten, till Seinäjoki mitt på den finskspråkiga landsbygden. Flyttningen genomfördes hösten 1962 efter en långvarig inbördes tvist som splittrat både tidningens egen krets och partifolket. Den nya chefredaktören Veikko Pirilä motiverade år 1959 flyttningsbehovet med uttalandet: ”ifall tidningen blir kvar i Vasa ligger den och kommer också i framtiden att ligga utanför sitt eget spridningsområde”. Han konstaterade också ”att om inte Ilkka lägger beslag på Seinäjoki, som är ett centrum för det i utveckling vardande landskapet, så kommer någon annan tidning att göra det”.

Etableringen i Seinäjoki visade sig vara svår både ekonomiskt och politiskt. Ilkka skakades av agrarförbundets inre slitningar, vilket år 1964 ledde till att chefredaktör Pirilä först avskedades och sedan anställdes på nytt. Och även om Seinäjoki bara var en anspråkslös järnvägsknutpunkt så sågs Ilkka där som lantaktig. Sålunda var tidningens upplaga år 1965 tretusen exemplar lägre än då man lämnade Vasa och mindre än hälften av tidningen Vaasas upplaga. Ilkkas ekonomi stabiliserades genom olika sanerings- och nedskärningsbeslut, tills man i början av 1970-talet beslöt att anamma en ny verksamhetsidé, nämligen att tidningen kunde ha framgång endast som ett mångsidigt nyhetsmedel.

Under 1970-talet ökade Ilkka sin upplaga med en takt på 10 procent i året och i slutet av årtiondet hade den nått sitt första mål: den hade en högre täckningsprocent i Seinäjoki och i dess kranskommuner än konkurrenten Vaasa. Ilkkas spridning ökade under 1970-talet med 54 procent, medan Vaasas tillväxt endast var åtta procent. Sin egen andel i upplageökningen hade tidningens aggressiva kampanj som väckte nationell uppmärksamhet. En ståtlig reklam lovade år 1979: ”Genom att bli biträdande ombud för vår tidning och anskaffa en (1) ny stående prenumeration på Ilkka får Du som belöning en kaffeservis med rosmotiv. För två prenumerationer får Du en matservis.”

Konkurrensen mellan Ilkka och Vaasa om regionens läsare var även innehållsmässig och sänkte bl.a. den lokala nyhetströskeln till ett minimum. Det var svårt att ens ge namn åt en katt i Sydösterbotten utan att båda tidningar skulle ha berättat därom. Jaana Orjala (1995) har påvisat att Ilkka som ett medel i konkurrensen försökte förändra innebörden i begreppet ”Syd-Österbotten”, och fick stöd av den nya marknadsområdesindelning som infördes i mitten av 1980-talet. Det gamla ”Syd-Österbotten” hänvisade till hela (nu redan det förra) Vasa län, förutom Gamlakarlebytrakten, men för Ilkka var det ett finskspråkigt landskap och särskilt då Seinäjokis marknadsområde. Tidningen Vaasas namn-

ändring till Pohjalainen (Österbottningen) hösten 1984 hänför sig till denna tävlan om områdesidentiteten: det gamla namnet hade endast hänvisat till tidningens utgivningsort, men det nya anspelade på hela det vidsträckta spridningsområdet.

Vaasa/Pohjalainen ställdes under 1980-talet inför ytterligare ett problem: s.k. hörnerövring. Några affärsmän från Helsingfors försökte i smyg köpa upp tidningens aktier av små aktieägare, vilka ärvt dem och ansåg dem värdelösa, för att övertaga Vaasa Oy, vars aktievärde inte alls motsvarade bolagets verkliga värde. Erövrarna lyckades lägga beslag på ca en tredjedel av bolagets aktier, men bolagets ledning väcktes till motåtgärder och kuppen misslyckades. I slutskedet betalade man verkligt höga priser för aktierna och i striden slösade tidningsbolaget mycket av sina resurser. Situationen löstes först då Aamulehti-yhtymä i Tammerfors år 1987 köpte de aktier som hörnerövrarna hade i sin ägo och därtill så många aktier av de gamla ägarna att man blev majoritetsägare i Vaasa Oy. Aamulehti sålde i sin tur slutligen år 1993 bolaget till Ilkka – d.v.s. tidningskriget på den österbottniska slätten slöt slutligen i en seger för Ilkka, som till en början varit klart distanserad. Segraren hade makt att fördela tidningarnas spridningsområden enligt den nya marknadsområdesindelningen, alltså skuffa undan Pohjalainen till ”den österbottniska kusten” och själv behålla ”Syd-Österbotten”.

Men varför utgick då Ilkka som segrare? Det var knappast fråga om journalistisk kvalitet, ty där fanns ingen skillnad. Det var inte heller i avgörande grad fråga om politik, ty också samlingspartiet var ett stort parti i Sydösterbotten, även om partiet inte var lika stort som centerpartiet. I efterhand låg den avgörande visdomen i Ilkkas flyttning till Seinäjoki, som växte från en liten järnvägsknutpunkt till ett livligt regioncentrum. Ett sådant centrum behövde en egen tidning, och då Seinäjoki ersatte Vasa som sydösterbottningarnas ”egen” stad, var det naturligt att även prenumerera på den i Seinäjoki utkommande tidningen, i synnerhet som den kraftigt klargjorde vilken ort som var regionens centrum och vilken tidning som var dess stämma och vilken som inte var det. Dessutom tvingades ju konkurrenten kämpa för sitt ägande och råkade i främmande händer. Kort sagt: Ilkka kastade sig 1962 i tidningsmarknadens medström, även om det till en början inte såg så ut.

Samarbete löser den låsta situationen i Kymmenedalen

Tidningsmarknaderna i sydöstra Finland var mycket trånga, ty på ett begränsat område utkom tidningar eller större lokalblad i Kotka, Fredrikshamn, Kouvola, Anjalankoski och Kuusankoski, och inte heller Villmanstrand låg långt borta. Enbart i Kotka utgavs år 1950 tre finskspråkiga tidningar, alla tredagars: samlingspartiets Etelä-Suomi, den so-

cialdemokratiska Eteenpäin och den folkdemokratiska Raivaaja. Därtill utkom Kotka Nyheter såsom delupplaga till lovisatidningen Östra Nyland, även den tre gånger i veckan. Raivaaja upphörde år 1959 och Kotka Nyheter 1971.

Raivaajas upplaga var ungefär en tredjedel av Etelä-Suomis upplaga, men de lokala tidningarna övertog endast en del av Raivaajas tidigare prenumeranter, ty den dagliga Kansan Uutiset, som förbättrat sin distribution, hade även i övrigt ökat sitt understöd i området. Konkurrensen i Kotka var uttryckligen en lokal och regional konkurrens mellan Etelä-Suomi och Eteenpäin.

År 1951 blev bägge tidningar sexdagars och Etelä-Suomis upplageförsprång växte på 1950- och 1960-talet. Etelä-Suomis upplaga uppgick i mitten av 1960-talet till 16 000 exemplar, medan Eteenpäin stampade på stället med en upplaga på mindre än 10 000 exemplar. Etelä-Suomi innehade de nödvändiga tekniska förutsättningarna för att utöka sin spridning, och tidningens oavhängighetsdeklaration år 1964 var en till det vänstersinnade spridningsområdet riktad kampsignal. Under den första hälften av 1970-talet förändrades dock läget snabbt: 1975 passerade Eteenpäin med en upplaga på 18 300 exemplar sin konkurrent Etelä-Suomi, vars upplaga förblivit kring 17 000 exemplar.

Situationen började påminna om en del tidigare tävlingar: på den borgerliga sidan hade tidningen på utgivningsorten en större täckning än vad den till sin sammanlagda upplaga större konkurrenten kunde uppvisa. Då i de tidigare fallen centerns tidning hade vuxit genom landsbygdens stöd, växte nu Eteenpäin kraftigt med stöd i den socialdemokratiska ekonomiska regionen. Kotka blev fr.o.m. mitten av 1970-talet för ett drygt årtionde framåt en såtillvida sällsynt finländsk stad, att två rätt jämnstarka tidningar där kämpade om ledningen. Stridens allvarlighet kom till synes då bägge tidningar på hösten 1980 utvidgades till sjudagars.

Tidningen Eteenpäins uppsving berodde på summan av många faktorer. Det redaktionella materialets politiska uppluckring fr.o.m. 1950-talet gjorde att den också blev ”möjlig” för borgerliga läsare. Även tidningens tekniska kapacitet och distribution utvecklades och man var aktiv på annonsmarknaden. Från slutet av 1960-talet utökade Eteenpäin sin annonsering snabbare än Etelä-Suomi och gick förbi konkurrenten i fråga om annonsmängd. Etelä-Suomi var därtill passivare än medtävlaren. I Eteenpäins fall verkade partibindningen förenad med ett utvidgat innehåll till tidningens förmån. Det socialdemokratiska partiet hade ett högt understöd på tidningens spridningsområde, och från början av 1970-talet begynte tidningen få statligt partitidningsstöd, vilket den obundna Etelä-Suomi först mycket senare kom i åtnjutande av och då i mindre utsträckning. Därtill har det av fackföreningsrörelsen på 1970-

talet inrättade tidningssedelsystemet gagnat vänsterns språkrör – förbundet har betalat en del av fackföreningsmedlemmarnas prenumeration på tidningar som förbundet godkänt. T.ex. år 1981 var nästan 18 000 av tidningen Eteenpäins upplaga på 20 500 exemplar tidningssedelabonnemang.

År 1984 köpte bolaget som gav ut Kouvolan Sanomat också Etelä-Suomi och man började mellan dessa två bolag och tidningar förverkliga ett samarbete både på den redaktionella sidan och på annonsmarknaden samt beträffande tryckningen. Detta förbättrade Etelä-Suomis konkurrensläge, men fick småningom medtävlarna att dryfta följderna av den långvariga konkurrensen och det oavgjorda resultatet. Totalupplagan för tidningarna i Kotka uppgick till knappa 40 000, vilket motsvarade en mindre regional tidning, och med intäkterna från en sådan läsarkår tvingades man upprätthålla två sjudagarstidningar och ännu utveckla dem. Resultatet blev att tidningarna i Kymmenedalen förenades under samma ägare. I Kotka började från och med ingången av år 1989 Kotkan Sanomat (fr.o.m. år 1992 Kymen Sanomat) utkomma som en gemensam obunden efterföljare till den socialdemokratiska Eteenpäin och den obundna Etelä-Suomi, med samlingspartibakgrund. Under sitt första utgivningsår fick Kotkan Sanomat en upplaga på drygt 23 000, endast ca tretusen mera än vad Eteenpäin hade haft under sitt sista år. Väsentligare var emellertid att annonseringen nu koncentrerades till en enda tidning i stället för två.

Konkurrenssituationerna mellan Vaasa/Pohjalainen och Ilkka samt Eteenpäin och Etelä-Suomi utgjorde de sista i Finland, där man förde en verklig kamp om ett gemensamt marknadsområde. Till båda fallen skall vi återvända då vi behandlar följande skede i tidningsmarknadernas utveckling, där de enskilda tidningarna börjar bli kedjornas spelbrickor.

Befolkningsunderlaget utgör den svenskspråkiga pressens problem

Den svenskspråkiga tidningspressens spridning höll sig åren 1950–80 kring drygt 160 000 exemplar. Antalet tidningstitlar sjönk en aning. De svenskspråkiga små tidningarna i finskspråkiga städer, med en upplaga på några hundra, torkade bort. Björneborgs Tidning utkom till år 1965, Kotka Nyheter – egentligen en delupplaga av Östra Nyland – upphörde att utkomma år 1971, och 1972 nedlades Tammerfors Aftonblad.

Men en större förlust för den svenskspråkiga pressen utgjorde nedläggningen av den av Hufvudstadsbladets bolag utgivna eftermiddagstidningen Nya Pressen vintern 1974. Även om en stor del av Nya Pressens upplaga var abonnerad, ledde den allt finskare huvudstadens andra eftermiddagstidning Ilta-Sanomat till att intresset för Nya Pressen bland den tvåspråkiga befolkningen minskade. Åren 1973–75 fanns yt-

99. vuosikerta
Irtonumero —35
No 82 • 1968
Suomenkielinen maakunnan 24. pnä

Hämeen Sanomat

ETELÄ-HÄMEEN MAAKUNTALEHTI

Herkullinen PERHELOUNAS tänään klo 12—16 RAVINTOLA HYÄTAINEN Orava

Hallitus aloitti käskynjaolla ja kättelyllä

Ohjelma virallisesti julkiseksi

Myöhään perjantai-iltana nimitetty maan uusi hallitus piti ensimmäisen istuntonsa jo lauantaina. Istunnossa pääministeri Koivisto ilmoitti hallituksohjelmasta, joka siten tuli virallisesti julkiseksi. Lisäksi istunnossa vahvistettiin niiden ministeriöiden, joissa on useampia ministereitä, ministerien välinen työnjako, määrättiin valtioneuvoston alkoesiintyvaliokunnan ja raha-asiainvaliokunnan jäsenet.

'Suoranainen skandaali'

SP:n johtokunnan viidestä jäsenestä kolme hallituksessa

Ylioppilaat liikehtivät kaikkialla Euroopassa

Varsovan istumalakko lopetettiin

Lontoo 22. 2. (STT—R): Lerdt-ennusteet ovat toistaiseksi hiessä Englanninkin yliopistoilla, ja opiskelijat ovat monessa kaupunkeja vaikuttaneet Varsovan sodan saaliksi. Hallituksen mielestä ongelmat ovat kyllä, ja yliopistoviranomaisten on järjestettävä istumalakkoja. Aika ajoin Iisäselkäin vähäistäkin on saatuna mm. Oxfordin kaun Cambridgen ja uudempienkin yliopistojen opiskelijoiden keskuudessa.

Kuvassa Kenraali Westmoreland

Uusi komentaja Vietnamiin

Kenraali Westmoreland siirtyy Washingtoniin

Washington 23. 2. (STT—R): Varusmiesten ulkoministeriön puolesta kerrottiin, kenraali William Westmoreland nimitetään lähiaikoina Vietnamiin. Siirtoikuun 31. päivänä puhuvat lähettämistoimessa presidentti Johnson kiinnostuksella kuulemaan lähettämistä. Westmoreland on ilmoittanut, ettei tämä merkitse muutosta Yhdysvaltain Vietnam-politiikassa. Presidentti Johnson ei kuitenkaan esittänyt komentoimisessa siitä arvelluja.

Kenraali Westmoreland, joka ensiaikoilleen on saanut uudelleen arvostelua Yhdysvaltain kongressin jäseniltä taholta, nimitetään henkilökunnan Washington-alueen armeijan pääkunnan pääkiltaksi. Presidentti Johnson kiinnostuksella kuulemaan siitä, onko siitä ehkä tulossa uusi ehdokas presidentiksi. Westmoreland ilmoittanut Vietnamista. Siirtoikuun 31. päivänä puhuvat lähettämistoimessa presidentti Johnson kiinnostuksella kuulemaan lähettämistä. Westmoreland on ilmoittanut, ettei tämä merkitse muutosta Yhdysvaltain Vietnam-politiikassa. Presidentti Johnson ei kuitenkaan esittänyt komentoimisessa siitä arvelluja.

Kenraali Westmoreland, joka ensiaikoilleen on saanut uudelleen arvostelua Yhdysvaltain kongressin jäseniltä taholta, nimitetään henkilökunnan Washington-alueen armeijan pääkunnan pääkiltaksi. Presidentti Johnson kiinnostuksella kuulemaan siitä, onko siitä ehkä tulossa uusi ehdokas presidentiksi. Westmoreland ilmoittanut Vietnamista. Siirtoikuun 31. päivänä puhuvat lähettämistoimessa presidentti Johnson kiinnostuksella kuulemaan lähettämistä. Westmoreland on ilmoittanut, ettei tämä merkitse muutosta Yhdysvaltain Vietnam-politiikassa. Presidentti Johnson ei kuitenkaan esittänyt komentoimisessa siitä arvelluja.

Musta kissa muuraa Hämeen vanhaa linnaa

Den i Tavastehus utkommande Hämeen Sanomats förstasida som ombrutits i s.k. blocklayout vintern 1968 belönades i Tidningarnas Förbunds årliga tävling om bästa paradsida.

VASABLADET

Nr 89 — Söndagen den 19 april 1970 Årgång 115 Lösnummer 30 penni (rikspen)

Här från Bock

HARTWALL
Milt för magen
VIP och VICHY

Zigenarna behöver tusen lägenheter

Samma jobb, olika företag 200 mk lägre månadslön!

Enskild värnlös i vilda sektorn

Svensk tågfärja på grund i dimma

Färjan ersätter isväg till Bergö

Manskörer i medvind

Apolloprogrammet fortsätter försenat

Åldringsvård i Vasa byggd på välgörenhet

Vasabladets paradsida representerade också blocklayout och den vann i sin tur Tidningarnas Förbunds tävling år 1970. Blocktänkandet hade vid denna tid nästan helt undanträngt övriga layoutstilar i den finländska tidningspressen.

terligare eftermiddagstidningen Iltaset på marknaden, men i första hand inverkade huvudstadens minskande svenskspråkiga befolkning på att Nya Pressens roll som annonsorgan uppluckrades.

Efter krigen hade Nya Pressen en spridning på över 15 000 exemplar, en siffra den för en kort tid åter uppnådde i början av 1970-talet efter att under mitten av föregående decennium sjunkit till under 10 000. Tidningen gick slutligen i graven på grund av Hufvudstadsbladets fr.o.m. slutet av 1960-talet försvagade ekonomi, ty eftermiddagstidningens förluster kunde inte längre täckas med medel från modertidningen utan att Hufvudstadsbladet själv skulle ha lidit oskäligt mycket därav.

Hufvudstadsbladet hade år 1950 en upplaga på ca 66 000 exemplar och 1980 ett par tusen mera. Tidningens ägare Amos Anderson var utan familj och han inrättade en stiftelse, Föreningen Konstsamfundet, som arvtagare till sin stora förmögenhet. Dess uppgift var att förvalta förmögenheten och använda avkastningen till kulturella ändamål, av vilka utgivningen av Hufvudstadsbladet var den viktigaste. Som enda riksomfattande svenskspråkiga dagstidning är Hufvudstadsbladet en betydande finlandssvensk kulturinstitution. Denna uppgift har tidningen skött genom att stå i politiskt förhållande till svenska folkpartiet, genom att ikläda sig rollen som ett moderat samlande organ och genom att med stöd av stiftelsen vara en journalistiskt högklassig tidning.

Under åren mellan 1950 och 1980 utökade de svenskspråkiga tidningar som satsat på full service sin upplaga, nämligen de österbottniska tidningarna Vasabladet och Jakobstads Tidning samt Borgåbladet och Åland. Konkurrens mellan svenskspråkiga tidningar uppstod endast på det fullständigt enspråkiga Åland, där en inre redaktionell linjetvist vid tidningen Åland ledde till grundandet av tidningen Nya Åland år 1981. Tidningen hade i mitten av årtiondet en upplaga på ungefär 6 000 exemplar, vilket var drygt hälften av tidningen Ålands upplaga. Anmärkningsvärt är, att den äldre tidningens upplaga endast sjönk med några hundra. År 1996 var Ålands upplaga 10 700 och Nya Ålands 7 600.

Under 1980-talets lopp började den finlandssvenska tidningspressens bipolära karaktär skönjas allt tydligare. I Helsingfors fanns Konstsamfundet och Hufvudstadsbladet och i Vasa den andra stora tidningen Vasabladet, men de mindre tidningarnas blickar började söka efter samarbetspartners.

Mera utrymme för flera artiklar

Mera sidor och bilder, större rubriker

De finländska tidningarnas innehållsmängd ökade blott långsamt från början av 1920-talet till början av 1950-talet. Pappersransoneringens upphörande och samhällets tilltagande välstånd öppnade portarna och under 1950- och 1960-talet växte tidningarna snabbt kvantitativt och samma trend fortsatte också under följande decennier. Det förelåg dock stora skillnader i tillväxten mellan olika tidningar: den tidning som blivit ortens förstatidning växte, men andratidningarna blev inte delaktiga i uppgången. T.ex. Helsingin Sanomat hade år 1970 tre gånger mera innehåll än år 1920, Keskisuomalainen fyra gånger mera, medan Uusi Suomis, Suomen Sosialidemokraattis och Hufvudstadsbladets innehåll kvantitativt endast fördubblades. Annonsutrymmets andel av tidningarnas totala yta var ungefär lika stor som tidigare, vilket innebar att det redaktionella utrymmet erbjöd prenumeranterna mera läsning än förut.

Under 1920-talet hade en finländsk tidning i genomsnitt 4,6 sidor, men år 1970 ca 12. Helsingin Sanomats genomsnittliga sidmängd för de jämna åren 1950–90 växte i följande takt: 15–24–39–46–65. Uusi Suomis motsvarande serie (i slutskedet har sidorna omvandlats till broadsheetformat) var 13–22–21–15–24. Uusi Suomi som fallit ned till positionen som andratidning förmådde således inte ens under 1980-talets ekonomiska högkonjunktur överskrida 1960-talets nivå, medan Helsingin Sanomat sedan dess hade utökat sidantalet 2,5-faldigt. Hufvudstadsbladet mer än fördubblade sitt sidantal 1950–90, från tio till 21 sidor. Som exempel på en regional ledande tidnings tillväxt lämpar sig Keskisuomalainens serie fr.o.m. år 1950: 7–15–22–23–28. Tillväxten var relativt sett kraftigast på 1950-talet, liksom för många andra regionala tidningar vilka då förstärkte sin position som förstatidning.

Det finns många faktorer som förklarar innehållets tillväxt. Den enklaste är de nya effektivare tryckpressarna som möjliggjorde en snabbare tryckning av tjockare tidningar. Uusi Suomi och Hufvudstadsbladet hade sedan 1920-talet haft 64-sidiga rotationspressar och 1952 anskaffade den förra en 96-sidig och 1964 den senare en 80-sidig maskin. Helsingin Sanomats tryckpark förnyades fr.o.m. år 1920 i snabb takt, och ännu i början av 1970-talet fanns det vid sidan av den nyaste tryckpressen maskiner som anskaffats på 1920-talet. Keskisuomalainen er-

satte sin gamla 8-sidiga rotation med en 32-sidig år 1951. Överhuvudtaget anskaffade tidningshusen större och effektivare tryckpressar på 1950- och 1960-talet, då ökningen av tidningarnas sidmängd och upplaga var som kraftigast.

Men för att det skulle finnas behov och möjligheter att förnya maskinparken, måste det finnas ett tillväxttryck och ekonomiska förutsättningar. Efter år 1950 visade tidningspressens upplaga och prenumerationsintäkter samt annonsvolym, -pris och -intäkter en uppåtgående trend. Tidningarna, åtminstone förstatidningarna, fick varje år större intäkter än föregående år, och ökningen av inkomsterna översteg ökningen av löne- och materialkostnaderna. Annonsmängdens tillväxt utökade även automatiskt åtminstone de framgångsrika tidningarnas sidantal, medan andratidningarna blev allt längre efter.

En överlevnadsstrategi för andratidningarna blev tabloidformatet, som utgjorde ungefär hälften av en normal tidningssida. Det var sällsynt inom den finländska tidningspressen före 1960-talet, med ett betydelsefullt undantag, nämligen Ilta-Sanomat som övergick till tabloid redan 1949 och trycktes på rödskiftande papper. Under 1960-talet blev tabloiden småningom det karakteristiska formatet för andratidningarna, ty den inbesparade papper och möjliggjorde en tidning som såg tjockare ut fastän innehållsmängden var oförändrad. År 1960 fanns det sju tidningar i tabloidformat i Finland, år 1970 sexton och år 1980 25. Alla var andratidningar förutom Ilta-Sanomat och Kauppalehti (Handelstidningen). Mervola (1995) tolkar t.ex. Suomen Sosialidemokraattis (weekendnumret tabloid 1972, helt 1976) och Uusi Suomis (1980) övergång till tabloidformat som en reaktion mot att dessa tidningar vid sidan av den allt tjockare Helsingin Sanomat i broadsheet-format såg alldeles obetydliga ut; det mindre sidformatet gjorde att de åter såg ut som riktiga tidningar.

Bildmaterialet började åter öka efter att pappersransoneringen avskaffats. År 1920 var endast 0,5 procent av de finländska tidningarnas redaktionella utrymme bilder, 1930 4,5 och 1950 9,5 procent. År 1960 var siffran redan 17 procent, ett tal som Förenta Staterna uppnått ungefär ett årtionde tidigare. Många finländska tidningar, t.ex. Helsingin Sanomat, Kainuun Sanomat, Lapin Kansa, Pohjolan Sanomat, Savon Sanomat och Vasabladet anställde under 1950-talet sina första fotografer. På 1960-talet hade så gott som varje tidning en fastanställd fotograf och en egen klichéapparat.

Satsningen på illustrerat material var mest synlig i Helsingin Sanomat och Uusi Suomi, men även de övriga huvudstadstidningarna utökade detta material. I Jyväskylä innehöll andratidningarna ungefär hälften av Keskisuomalainens bildmängd. På 1950-talet ökade speciellt användningen av medelstora, d.v.s. 3–4 spaltiga fotografier, och från 1950-

talets mitt ända till 1980-talet höll sig bildernas storleksförhållande rätt oförändrat. Bilder över 1–2 spalter uppgick till fyrtio procent av samtliga bilder, 3–4 spaltiga till tjugo procent och resten utgjordes av olika vinjetter (ca trettio procent) samt stora fotografier, teckningar och grafik.

Bruket av bilder ökades även genom konkurrensen från tidskrifterna, fr.o.m. slutet av 1950-talet även av televisionens intåg. Sanoma Oy:s Viikkosanomat (Veckotidningen) blev på 1950-talet en nyhetsbildtidning, vars bildanvändning även påverkade dagstidningarnas redaktörer. Man läste även utländska bildtidningar så länge som dessa fanns – ett internationellt fenomen som även drabbade Viikkosanomat, var att televisionen gjorde slut på de tidskrifter vilka satsat på bildjournalistik. Grundandet av särskilda bildbyråer ökade både aktningen för bilder och likaså deras användning. Sanoma Oy grundade i väntan på de olympiska spelen i Helsingfors Lehtikuva 1951 och Hufvudstadsbladet konkurrenten Pressfoto år 1954.

Mervola (1995) skriver: ”Ännu i slutet av 1950-talet var tidningarnas utseende i stor utsträckning likadant som det varit i början av 1930-talet, men i mitten av 1960-talet var skillnaden redan stor. Rubrikerna var bredare och bilderna mera allmänna.” Artikeln eller nyheten var fortfarande vanligen enspaltig, men i mitten av 1960-talet var redan ungefär var fjärde rubrik utbredd över två spalter, och mängden av ännu bredare rubriker (över minst tre spalter) hade nästan fördubblats sedan 1950-talet. Tydligast förmärktes denna utvecklingstrend, d.v.s. att flerspaltiga rubriker blev allmänna, i de stora huvudstadstidningarna, särskilt i Uusi Suomi.

Också på insidorna uppträdde fr.o.m. 1960-talet bredare rubriker. Enligt Mervolas layoutperiodisering räckte ”paradsidornas tid” från ca 1920 ända till ungefär 1960. Benämningen kommer av det faktum, att tidningarna tog i bruk en sida för s.k. huvudnyheter, där man placerade de största nyheterna som försågs med bilder och breda rubriker, medan de övriga nyhetssidorna blev en hackelse av enspaltiga små nyheter. Under 1960-talet blev det vanligt med en noggrann ombrytning av insidorna och också dessa utvecklades småningom i riktning mot en paradsidemodell. I bakgrunden fanns även förändringar inom redaktionen.

Flera redaktörer, ett decentraliserat ansvar

Enligt Esko Keränens (1984) beräkningar fanns det år 1954 sammanlagt ca 650 journalister vid de finländska dagstidningarna, i genomsnitt sju per tidning. År 1973 var de ungefär 1 800, ett medeltal på 21 per tidning,

och år 1981 översteg antalet redan 2 400, vilket gav ett genomsnitt på drygt 26 per tidning.

Keränen har även beräknat att en sjudagarstidning år 1950 hade i genomsnitt tjugo journalister, tio år senare hade de utökats med blott fem till 25, men 1970 var de redan ca 48 och 1980 ca 56. En sexdagarstidning gjordes på 1950-talet och i början av 1960-talet av 8–9 journalister, men på 1970-talet växte redaktionerna och bestod av i genomsnitt 31 journalister. En tredagarstidning hade år 1980 en redaktion bestående av ungefär lika många anställda som en sexdagars 1960 eller en sjudagarstidning under seklets första decennium. En regional förstatidning hade år 1950 i genomsnitt 11 journalister, medan andratidningen kämpade vidare med sex, men antalet journalister vid förstatidningen hade år 1980 fyrdubblats samtidigt som de anställda vid andratidningen endast fördubblats.

Helsingin Sanomat hade år 1950 i sin tjänst mindre än 50 journalister, år 1970 över 170 och 1980 över 230. För Uusi Suomis del ökade antalet journalister från under trettio till drygt ett hundra; huvudstadens två stora tidningar fem- respektive fyrdubblade således sitt journalistantal. Hufvudstadsbladet uppvisade en ökning från ca trettio till knappa sjuttio. Suomen Sosialidemokraatti, som tidigast hamnat i en klar andratidningsposition, hade en redaktionsstyrka på 33 när den var som störst år 1951, en nivå som man behöll ända till början av 1980-talet. I början av 1950-talet var alltså Suomen Sosialidemokraatti vad redaktionens personal anbelangar lika stor som Uusi Suomi, men i början av 1980-talet måste jämförelsepunkterna sökas bland mindre regionala tidningar såsom Hämeen Sanomat, Pohjolan Sanomat och Vasabladet.

De regionala tidningarnas redaktioner som länge arbetat med endast ett fåtal journalister började förstärkas fr.o.m. slutet av 1940-talet. Sålunda femdubblades antalet redaktörer vid Aamulehti, Turun Sanomat och Keskisuomalainen 1945–80, medan redaktionerna vid orternas andratidningar inte just kunde uppvisa någon personaltillväxt. I allmänhet synes förstatidningens redaktionsstyrka under nämnda tid ha fyr- eller femdubblats, i några fall, såsom Karjalainen t.o.m. sexdubblats.

Ökningen av antalet journalister födde även ett behov av organisationsförändring. Redaktionssekreteraren hann nämligen inte längre både sammanställa tidningen och fungera som arbetsledare för redaktionen. Sålunda fick han i allt högre grad koncentrera sig på att sammanställa materialet och för arbetsledningen inrättades en helt ny chefsinstans. Hufvudstadsbladet och Uusi Suomi inrättade redaktionschefsvakanser redan på 1920-talet och Uusi Suomi anställde år 1960 en nyhetschef. Suomen Sosialidemokraatti har haft en nyhetschef sedan slutet av 1920-talet och en redaktionschef sedan år 1940. Helsingin Sanomat

införde redaktionschefs- och nyhetschefs-befattningar vid övergången till 1960-talet.

Inom regionalpressen inrättades redaktionschefsvakanserna tidigast vid bl.a. Vaasa (1929), Etelä-Suomen Sanomat (1940), Pohjolan Sanomat (1944), Savon Sanomat (1945), Turun Sanomat och Aamulehti (1950) samt Kaleva (1951). Titeln nyhetschef kom först till bl.a. Kaleva (1958), Vaasa (1960), Aamulehti (1961) och Savon Sanomat (1962).

Redaktionsarbetets differentiering på olika ämnesområden startade med idrotten. De stora tidningarna i Helsingfors höll sig med en egen idrottsreporter redan under seklets första decennium och vid de regionala tidningarna började idrottsredaktörerna dyka upp på 1920-talet (Vaasa, Turun Sanomat, Uusi Aura), men i större utsträckning först efter krigen. Redan på 1910-talet fanns det en ekonomisk redaktör vid Hufvudstadsbladet, vid Helsingin Sanomat på 1930-talet, Uusi Suomi på 1940-talet och inom regionalpressen fr.o.m. 1960-talet. Kulturen fick en egen ansvarsjournalist vid Uusi Suomi i början av 1920-talet, vid en del regionalblad på 1940- och 1950-talet, men i de flesta tidningar först fr.o.m. 1960-talet. Vid en del tidningar, åter åtminstone vid Aamulehti, Turun Sanomat och Vaasa, differentierades utrikesredaktionen på 1950-talet.

Ända till slutet av 1960-talet gick det mesta av tidningens innehåll genom redaktionssekreterarens händer och utvecklingen i riktning mot olika ämnesredaktioner begynte även minska på sekreterarens ombrytningsmakt till förmån för underredaktionerna. T.ex. vid Keskisuomalainen särskiljdes år 1963 kulturen och ekonomin från inrikessidorna och bägge avdelningar fick en egen ombrytning. I mitten av 1970-talet fick också de sista avdelningarna ansvaret för sina egna sidors utseende. Vid Helsingin Sanomat började övergången till avdelningarnas eget ombrytningsansvar i början av 1960-talet, men inom den stora tidningen fortgick decentraliseringen av ombrytningsansvaret ända till senare hälften av 1980-talet.

Hufvudstadsbladet och Uusi Suomi utgör exempel på en annan modell. Hufvudstadsbladets ombrytning handhades ända till mitten av 1960-talet av en kvällssekreterare, tills tidningen enligt svensk modell införde ett centralredaktionssystem med flera kvällssekreterare och journalister med layoutansvar, vilka ombröt hela tidningen. Vid Uusi Suomis redaktion infördes centralbordsorganisationen med flera ombrytande journalister i början av 1970-talet.

Mervola (1995) hänför ökningen av antalet ombrytande journalister till uppkomsten av en ny layoutperiod. Inom den finländska tidningspressen skedde i början av 1970-talet en allmän övergång till s.k. blocklayout vilket enligt Mervola i stor utsträckning berodde på att en redaktör fick ansvaret för ett mycket mindre antal sidor och sålunda

hade mera tid att grundligt koncentrera sig på ombrytningen än vad den enda redaktionssekreteraren tidigare haft. Detta möjliggjorde användningen av flerspaltiga rubriker; utan dem skulle blocklayouten inte ens ha lyckats. Enspaltiga notiser kan man bara låta löpa efter varandra över sidan, men en sida bestående av mångspaltiga artiklar måste planeras. Mervola sammanfattar att layouten även i Finland på 1960- och 1970-talet blev en del av tidningsproduktionen och journalistiken. Ett uttryck härför är t.ex. tävlingen om den bästa paradsidan som igångsattes av Tidningarnas Förbund år 1962. Dagstidningarna har tävlat enbart med sina paradsidor, men i klassen för lokaltidningar har både layouten och innehållet bedömts.

Tidningen blir mångsidigare och öppnare

Redan före andra världskriget kunde man göra den iakttagelsen att tidningar med en till sin politiska och sociala struktur mångsidig läsarkår, i allt större utsträckning började observera fenomen i sin omgivning och i världen. Om läsaren av en borgerlig tidning röstade på vänstern och var intresserad av arbetarorganisationernas strävanden, måste han få ta del av nyheter rörande sitt intresse. Denna utveckling fortsatte efter krigen, då tidningssystemet allt tydligare avlägsnade sig ifrån den politiska modell som varit rådande under seklets första decennier och systemet med regionala första- och andratidningar blev klarare.

Det ställningstagande materialet undergick också förändringar då hela pressystemet förvandlades. Ledare och andra opinionsbildande artiklar blev kortare och senast på 1970-talet började man t.o.m. förmärka att alla ställningstagande författare inte stödde samma parti som tidningen. Man började t.ex. upplåta spaltutrymme på ledarsidan åt alla riksdagsrepresentanter inom det egna spridningsområdet oberoende av partifärg, vilket till en början fick partitrogna läsare att haja till. Allmänhetens spalt blev i stället en ”opinionssida” och genom att placera den på en mera framträdande plats utvidgade tidningen också sin egen åsiktsskala. Helsingin Sanomat gick i spetsen för denna utveckling. Samma tidning hade i mitten av 1960-talet aktivt utvidgat sin opinionsbildande medarbetarkår genom att värva även radikalt kulturfolk samtidigt som Uusi Suomis kulturavdelning stängdes för radikalerna. Även inom Kansan Uutiset förmärktes under 1960-talet en strävan att öppna sina spalter.

Ökningen av nyhetsmängden medförde att fastän det fanns mera utrikesnyheter än förut, deras relativa andel minskade i samma takt som rapporteringen från hemlandet och i synnerhet det egna spridningsom-

rådet effektiverades. Minskningen av utrikesnyheternas relativa andel, ibland även dess absoluta kvantitet, ledde även till en ökning av den text som tidningens egna journalister producerade. Utrikesnyheterna kom från nyhetsbyråerna och i form av färdigt material från FNB kunde man lätt fylla tidningen med dylika. Å andra sidan skapade 1960-talets medvetna och solidariska internationalism ett behov att utvidga den internationella rapporteringen till den tredje världen, även om nyhetsförmedlingens koncentreringen på Europa och Förenta Staterna bevarades och t.o.m. ökade på lång sikt.

Tidningarnas weekendsidor och de omfattande reportage som publicerades i tidskrifterna fungerade ännu på 1950-talet tydligt som ställföreträdande förmedlare av erfarenheter, ty finländarna reste sällan utomlands eller ens i hemlandet, radion erbjöd endast i begränsad omfattning liknande erfarenheter och televisionen fanns ännu inte eller hade först begynt sitt segertåg. En vidlyftig artikelform, som på ett samtidigt sakligt men underhållande sätt för läsarna berättade om människor, angelägenheter, händelser och processer var också ett konkurrensmedel. Den av Helsingin Sanomat år 1983 startade månadsbilagan var ny i Finland, men internationellt ett välkänt sätt att erbjuda läsarna underhållande och informativt material i form av ibland rätt omfattande helheter.

Nya speciella serviceformer utökade även sin andel i tidningspressen fr.o.m. 1950-talet. Radioprogrammen har ”alltid” ingått i tidningen, så det var logiskt att också publicera televisionsprogrammen och med tiden även programpuffar och -recensioner. De största tidningarna inledde på 1960-talet egen radio- och tv-kritik. Även väderleksprognoserna utgjorde ett växande område för detta servicematerial, liksom olika former av ”Aktuellt” eller ”I dag” -spalter, vilka på sätt och vis framträdde vid sidan av det egna partiets organisationsspalt och sedan då materialet ökade helt undanträngde denna.

Hur har då den journalistiska kulturen i Finland förändrats från seklets början till 1980-talet? Vilka värden och normer har påverkat journalismens innehåll och form? Det är bra att än en gång ta tidningssystemet som utgångspunkt. I det politiska tidningssystemet var tidningarna partiets vapen och journalisterna idéns stridsmän. Journalisterna var i allmänhet anhängare av det parti, som tidningen var språkrör för, eller stod åtminstone inte främmande för dess idévärld. Detta återspeglades även i redaktörernas fackliga organisering: Finlands Journalistförbund grundades visserligen år 1922, men det utgjorde länge en klubb för borgerliga journalister, och såväl borgerliga som vänsterpartiernas journalister hade sina egna partibaserade organisationer. Motsvarande förhållande rådde mellan det på 1910-talet startade Finlands Tidningsförläggare Förbund (fr.o.m. 1947 Tidningarnas Förbund) och de partibaserade förlagsförbunden.

Det faktum att förstatidningarnas tillväxt fortsatte medan andratidningarna stampade på stället ledde med tiden till att personer utan lämplig politisk åskådning lättare fick anställning vid de stora tidningarnas redaktioner även om det länge var svårt, ja ibland t.o.m. omöjligt för vänstersinnade kandidater att få anställning vid vissa tidningar. På 1990-talet har dessa portvakter även offentligt redogjort för sina hågkomster i detta avseende. Men hela pressystemets förändring medförde i alla fall även en långsam förändring av journalistiken i den riktning att godkännande av politisk favorisering, s.k. ”dragande hemåt”, började minska och i stället ersattes av en professionell inställning till journalistens yrke: om man driver en sak, så driver man den i ”allmänhetens” intresse, och försvarar den enskildes rätt att få veta vad som sker i världen och hur dessa händelser påverkar hans liv. Men t.ex. Jukka Löytömäkis (1991) undersökning påvisar emellertid, att även inom detta system tidningens bakgrund inverkar på hur ärendena framförs i nyhetsrapporteringen.

Till nyhetsjournalistikens uttalade ideal hör neutralitet samt en strävan att framföra fakta. De omnämns i både Journalistreglerna (den nyaste versionen från 1992, flera tidigare under olika namn fr.o.m. 1958) och i reglementet för Rundradions programverksamhet (den första versionen 1967). Pertti Hemànus (1988) har granskat tidningsjournalistiken, bl.a. via begrepp som förlagsjournalistik och redaktörsjournalistik; den förra är närmast bevarande, medan den senare även innehåller ett frö till kritik. Det förekommer emellertid ingen tydlig konflikt mellan dessa båda arter; detta förklaras även bl.a. av att förläggare och journalister, som ovan konstaterats, historiskt varit förenade i samma läger. Hemànus betonar hellre det inbördes sambandet mellan de bägge arterna av journalistik, men också deras speciella komplexitet. Hemànus egen intervjuundersökning från 1980-talets början visar inte heller på några större konflikter, utan journalisterna var i allmänhet nöjda med sin egen journalistiska frihet och överhuvud med sitt yrke.

Även det år 1968 inrättade självreglerande organet Opinionsnämnden för Massmedierna utgår från antagandet att det existerar en för alla gemensam ”god journalistsed”. Svårast torde i detta avseende uppnående av enhet ha varit i fall, där journalistiska ideal och ”produktens” försäljning har ställts emot varandra som alternativa medel.

Efter att man fastslagit ställningstagandet som journalistikens historiska utgångspunkt samt (per definition och i princip men ej i praktiken) en icke-ställningstagande nyhetsjournalistik som ett allt allmännare drag i utvecklingen, har man utpekat två centrala synpunkter, vilka även under nyhetsjournalistikens epok har framträtt i tidningspressen i form av olika blandningar.

I nyhetsskalans ena ända finns händelsenyheten, som utan bakgrund lämnar valet av synvinkel åt nyhetskällan. I andra ändan finns den noggranna, tidsdryga och ingående nyhetsjournalistiken, som närmar sig forskarens arbetsfält och därför är kritisk och sålunda även innehåller möjlighet till ett välgrundat ställningstagande. Denna grundliga undersökande journalistik var under 1950–80-talet sällsynt inom den finländska pressen, ofta framfördes kritiken som en följd av en valbar (politisk) synvinkel.

Finlandiserad och krälande i stoftet?

Begreppet ”finlandisering” uppfanns i Österrike på 1950-talet som ett inhemskt slagträ i en debatt som gällde den österrikiska utrikespolitiken. Finland användes som exempel på hur man inte borde gå tillväga. Mera känt blev ordet under senare hälften av 1960-talet i Västtyskland, då den lokala högern kraftigt motsatte sig förbundskansler Willy Brandts nya östpolitik. Finland fick symbolisera en stat som hamnat i Sovjetunionens intressesfär. I den västliga pressen användes termen finlandisering speciellt under första hälften av 1970-talet. För Finlands utrikespolitiska ledning var detta ett stort problem, ty det ”finlandiserade” Finlands neutralitet saknade trovärdighet.

Den finländska självcensurdebatten inleddes år 1975 med Carl-Gustaf Lilius artikel i tidskriften Index of Censorship som ingick på finska i tidskriften Kanava. Debatten om finlandisering och självcensur blev speciellt livlig och fördes i en anklagande ton efter Sovjetunionens upplösning på 1990-talet, då hotet som föranlett självcensuren bortfallit. De mest betydande bidragen till debatten var yttrandefrihetsveteranen Simopekka Nortamos omfattande artikel i Helsingin Sanomats månadsbilaga år 1991 samt Esko Salminens undersökning *Den tigande statsmakten* (Vaikeneva valtiomahti) 1996 (även på engelska *The Silenced Media* 1998).

Salminen godtar Nortamos definition, där man med självcensur avsåg att de finländska medierna under efterkrigsdecennierna ”i sina ställningstaganden och också i sina nyheter bortlämnade eller medvetet förringade eller uppmjukade sådana uppfattningar och fakta rörande Sovjetunionen, vilka man bedömde vara obehagliga för Sovjetunionen och sålunda stå i konflikt med den finska statens officiella utrikespolitik”. Till självcensuren hörde även publicerandet av propagandistiskt idealiserande beskrivningar av Sovjetunionen och motsvarande överkritiska inställning gentemot väst. Salminen ser självcensuren som en frivillig självregleringsmekanism, som dels grundade sig på rädsla och dels på ett taktiskt politiskt maktspel. Det sistnämnda kallar han aktiv

självcensur och använder i detta sammanhang även uttrycket ”ödmjuk undergivenhet” (nöyristely).

Attityderna i självcensurdebatten har levt på en axel som i sin ena ända haft en uppfattning om att de enligt västliga principer fungerande massmedierna i ett demokratiskt land har som uppgift att offentliggöra allt som kommit till deras kännedom och ta ställning till alla möjliga frågor – och i andra ändan åsikten, att den maximala yttrandefrihetens princip av massmedierna måste underställas det nationella ”bästa” sådan den definieras av landets utrikespolitiska ledning. En förmedlande ståndpunkt har intagits av dem som påmint om svårigheten att definiera när man överskrider en viss gräns och när man iakttar större försiktighet än vad som är nödvändigt. I efterhand, då man vet vad allt detta ledde till, har det varit mycket lättare att säga hur långt man haft möjlighet att gå i olika fall.

Allt eftersom forskningen analyserar bl.a. Sovjetunionens politiska lednings, utrikesförvaltnings och underrättelsetjänsts samt de finländska politiska aktörernas och skyddspolisens material, får man en noggrannare bild av hur Sovjetunionen såg på Finland och hur Finland såg på sin egen situation. T.ex. Kimmo Rentola (1997) anser, på basis av sovjetunderrättelsens verksamhetsformer, att Sovjetunionen i början av 1950-talet såg Finland som ett fiendeland. Redan tidigare har olika undersökningar gett vid handen hur stark den press faktiskt var som Sovjetunionen riktade mot Finland på 1970-talet, då finlandiseringen och också självcensuren var som djupast.

Salminens pressanalys visar att Finlands tidningspress enhälligt fördömde ockupationen av Tjeckoslovakien år 1968, men att försiktigheten sedan ökade. Som sin slutdom säger Salminen att man nog bugade sig utan att dock kräla i stoftet och att det även förekom motstånd. Forskningen beträffande den finländska offentligheten åren 1944–91 och dess villkor befinner sig emellertid ännu i sitt inledningsstadium.

Lokalpressen utbreder sig över hela landet

Lantliga sockentidningar

I Finland har man brukat indela tidningarna i ”lokaltidningar” och ”egentliga tidningar”. Sistnämnda term togs i bruk på 1970-talet av Tidningarnas Förbund, som till ”de egentliga tidningarna” hänförde alla som utkom minst tre gånger i veckan. Lokaltidningarnas Förbund har däremot inte använt utgivningsfrekvensen utan innehålls- och identifikationsmässiga kriterier. Den finländska indelningen motsvarade på ett ungefär den engelska indelningen i dailies/non dailies eller den svenska i flerdagars-/fådagarstidningar, men i internationellt bruk skulle en ”daily” eller ”flerdagarstidning” utkomma minst fyra gånger i veckan. Efter att tidningsförbunden sammanslagits år 1993 har man också i Finland övergått till internationell praxis. Lokaltidningarnas Förbund (Paikallislehtien Liitto), ursprungligen Sockentidningarnas Förbund (Pitäjänlehtien Liitto), hade grundats år 1945, då utgivarna av lokaltidningar ansåg att Tidningsförläggarnas Förbund inte bevakat deras intressen i pappersransoneringsfrågor.

Utgivningsfrekvensen ger endast en, om än ganska praktisk antydan om tidningens uppgift, men tidningens strävan till full service eller dess inriktning på det lokala framgår endast ur innehållet. Den antydan som utgivningsfrekvensen ger är även beroende av tidpunkten. På 1990-talet var en tidning som utgavs tre gånger i veckan vanligtvis lokal, men historiskt var ännu på 1930-talet tre utgivningsdagar i veckan den typiska frekvensen för en regional tidning som strävade till full betjäning av sina läsare. Skillnaden mellan en ”lokal” och en ”full service” -tidning har aldrig varit helt klar och ofta har tidningen befunnit sig i en slags grå zon där lokaltidningens och den ”egentliga” tidningens drag har blandats.

Under tiden mellan världskrigen var basfrekvensen för den finländska tidningspressens utgivning en, tre och sex gånger i veckan. En del veckotidningar som inom sina egna ramar strävade efter en full betjäning av läsarna fanns visserligen, men många tvådagarstidningar placerade sig i den gråa zonen mellan lokalt och universalt. Inom denna zon fanns även tredagarstidningar, men i allmänhet gav denna utgivningsfrekvens redan en antydan om en strävan mot full service.

Finlands första lokaltidning var den år 1894 grundade Tyrvään Sanomat. Den grundades av en lärare som varit i Amerika och där stiftat bekantskap med denna tidningstyp. Visserligen vet man att det bland ortens ståndspersoner redan tidigare varit tal om att grunda en sockentidning. Tyrvään Sanomat utgavs år 1998 tre gånger i veckan och dess upplaga var år 1996 ungefär 9 400 exemplar. Grundarna av de tidigaste lokaltidningarna var sålunda oftast lärare, bankdirektörer eller andra på orten framstående personer, för vilka tidningen mera var ett upplysningsmedel eller en hobby än affärsverksamhet.

Antalet lokaltidningar förblev rätt lågt fram till mitten av 1920-talet. Först år 1909 fanns det mera än två samtidigt, år 1914 uppgick de till tio och år 1921 till tjugo. De tidigaste lokaltidningarna koncentrerades till de burgna jordbruksområdena i Tavastland, Egentliga-Finland och Satakunda samt mera glest i Karelen. På 1920-talet spreds tidningskategorin till norra Tavastland, Sydösterbotten samt i några fall till Savolax. År 1929 översteg antalet lokaltidningar 50 och därefter underskreds inte denna gräns ens under åren av ekonomisk depression och krig. Lokalpressen uppnådde emellertid ånyo 1929-års titelmängd först år 1949.

Enligt Eeva-Liisa Aalto (1985) förklaras lokalpressens tillväxt under 1920-talet framför allt av två faktorer. Tryckfrihetslagen av år 1919 tillät grundande av boktryckerier utanför städerna och år 1925 upphörde man att under gudstjänsten uppläsa världsliga kungörelser från kyrkornas predikstolar. Det behövdes sålunda en ny kanal för den lokala kommunikationsförmedlingen och man var inte heller beroende av avståndet till närmaste stad beträffande tryckeritjänster.

Efterfrågan på tidningar som kunde prenumereras till ett billigt pris ökades av det faktum att det fortfarande på landsbygden fanns familjer som inte erhöll någon tidning. Ännu på 1930-talet publicerade många lokaltidningar även i viss mån t.o.m. utrikesnyheter. Det var dels fråga om en strävan att fungera som enda tidning i de hushåll, där kraven inte var stora, men dels även att tidningen ofta trycktes på tidningstryckeriet i närmaste stad, där det var lätt att få fyllnadsbitar ur dagstidningens färdiga trycksats. Efter andra världskriget upphörde man med detta bruk, och fastän det fortfarande finns tidningar som placerar sig i gråzonen mellan olika tidningstyper, så blev den typiska lokaltidningen bokstavligen lokal även till sitt innehåll.

Det nygrundade Sockentidningarnas Förbund definierade år 1945 den tidningsgrupp som man företrädde sålunda: ”Med sockentidning avses en sådan regelbunden minst en gång i veckan utkommande tidning, vars spridningsområde omfattar vissa bestämda socknar och vars nyhets- och annonsmaterial behandlar dessa socknars kommunala och kyrkliga samt övriga lokala angelägenheter och vilka till sitt idéinnehåll

inte företräder något bestämt politiskt parti eller någon speciell politisk riktning.”

I en definition från början av 1980-talet hänvisades redan till ställningstagandet, debatterandet och till rollen som regionalt språkrör med ordval som även kunde tillämpas på de i monopolställning varande regionala förstatidningarnas programförklaringar: ”Till sin karaktär är lokaltidningarna i huvudsak tidningar som koncentrerar sig på informationsspridning inom sitt eget spridningsområde. De utkommer 1–7 gånger i veckan, är prenumererbara, oavhängiga och opartiskt redigerade, förmedlare av olika synsätt och ställningstagande språkrör för sin region.”

På basis av dessa deklarationer och sina egna forskningsresultat sammanfattar Aalto och Pirjo Santonen (1985) de historiska kännetecknen för lokaltidningen: tidningen publicerar i huvudsak lokalt material, behandlar allmänna frågor inom sitt spridningsområde, sprids som abonnerad och är inte enligt egen utsago språkrör för något parti.

Nätet blir tätare, likaså hushållstäckningen

År 1950 utkom det i Finland 66 lokaltidningar. Antalet titlar steg till hundra år 1959, år 1970 fanns det 150 och 1983 180 lokaltidningar. Antalet ”full service” -tidningar nådde sin kulmen redan på 1930-talet, och därefter har lokalpressen ända till slutet av 1980-talet stått för ökningen av tidningspressens titelmängd. Fr.o.m. slutet av 1950-talet fanns det i Finland flera lokaltidningstitlar än dagstidningar, och i mitten av 1980-talet stod lokalpressen för ungefär två av tre tidningstitlar.

Lokaltidningarnas totalupplaga låg emellertid långt bakom dagstidningarnas upplagor. På 1950-talet uppgick lokaltidningarnas genomsnittliga spridning till ca 3 400 exemplar och totalupplagan till ca 200 000, dagstidningarnas till knappt 1,7 miljoner. År 1960 hade lokalpressens totalupplaga stigit till över 300 000 exemplar och år 1970 till ungefär 650 000, medan ”de egentliga” tidningarnas upplaga var ca 2,2 miljoner. Kring år 1980 uppgick lokalpressens sammanlagda upplaga till ungefär en miljon och ”de egentliga” tidningarnas till 2,5 miljoner.

År 1949 utkom en lokaltidning på 56 orter, 1959 på 101 orter, 1969 på 143 och 1979 på 158 orter. Expansionsriktningen sträckte sig från sydväst mot nordost; i slutet av 1950-talet gick gränsen för ”lokaltidnings-Finland” söder om Uleåborg till trakten kring Imatra, tio år senare längs Finlands ”midja” i höjd med Uleåborg. Då tidningsnätet blev tätare minskade lantligheten, dels även av den anledningen att flera mycket agrara kommuner har erhållit eller efter lagändring tillvunnit sig beteckningen stad.

År 1973 spreds lokaltidningar i totalt 360 kommuner och utanför deras spridningsområden fanns ca 125 kommuner. Bland de sistnämnda var andelen städer och köpingar mycket större än inom lokalpressens spridningsområde, men det oaktat hade lokalpressen förvandlats till en tidningsgrupp som även betjänade städerna. I många fall var ”staden” visserligen en landskommun som fått benämningen stad, men åtminstone i Kristinestad, Lovisa, Nystad, Idensalmi och Imatra hade stadens eller köpingens gamla tidning bytt karaktär och tillägnat sig lokaltidningens roll. I en del fall hade en lokaltidning grundats i en stad eller köping som tidigare saknat tidning, såsom Lieksa (1954), Kuusankoski (1959) och Karis (1963). I början av 1980-talet utkom en lokaltidning i varannan stad – även köpingarna hade under 1970-talet förvandlats till städer.

Vid beräkningar som gjorts under olika perioder ända till början av 1980-talet har man uppskattat storleken av lokaltidningens spridningsområde till i genomsnitt 2,5 kommuner. Typiskt för den etablerade lokaltidningen har varit att den inom sitt egentliga spridningsområde haft en tät hushållstäckning. I allmänhet har den varit det enda lokala informationsmedlet inom sitt spridningsområde och den till tidningstypens kännetecken hörande oavhängigheten – ibland rentav undvikandet av varje antydning till partipolitik – har gjort den lämplig för alla invånare i området. År 1974 uppgick täckningen för medlemstidningarna i Lokaltidningarnas Förbund till minst 90 procent i mer än fyra spridningskommuner av tio och minst 70 procent i nästan tre av fyra kommuner.

En äkta över hundra procents täckning var möjlig, ty i vissa fall närmade sig prenumerationstäckningen redan hundra procent och ämbetsabonnemang samt lösnummerförsäljningen kvällen före hembärningen lyfte den till över hundra procent. En hög upplagetäckning har sålunda utgjort ett livsvillkor för lokaltidningen, ty på detta sätt har alla invånare effektivt fått vetskap om affärernas specialerbjudanden i kyrkbyn.

Konkurrensen har åtminstone inte nämnvärt inverkat negativt på täckningen, ty lokalpressens utvidgningsmodell påminde om bosättningen av ödemarken: tidningen har grundats på en ort, där en sådan inte tidigare funnits. Konkurrenssituationerna har oftast hängt samman med någon lokal tvistefråga och konkurrensen har i allmänhet inte räckt länge. Pirjo Santonen (1985) sammanfattar att konkurrens med en etablerad lokaltidning har visat sig svår eller t.o.m. omöjlig. På fältet rådde även länge ett slags revirtänkande, enligt vilket det inte ens var lämpligt att söka rubba en etablerad lokaltidnings monopolställning. Lokaltidningarnas Förbund godkände ännu på 1970-talet endast motsträvigt som medlemmar sådana tidningar, vilka grundats på en etablerad medlemstidnings område.

Enligt Santonens träffande karakteristik förvandlades lokaltidningen från 1950- till 1980-talet ”från nära nog naturahushållning till ett affärsföretag”. Ännu på 1950- och 1960-talet rådde bland huvuddelen av lokaltidningarna med Santonens ord ”en slags småbrukaranda”. Man var sparsam, personalens uppgifter var odifferentierade, familjemedlemmar och bekanta användes under rusningstider som nästan gratis arbetskraft. Prenumerations- och annonspriserna hölls på låg nivå, då man inte hade några större investeringsbehov och emedan annonsörerna kunde påverka priserna. Kostnaderna kunde också hållas på en låg nivå, då lönerna var låga och tryckningen av en glest utkommande tidning inte blev mycket att kosta.

Ett yttre tecken på att affärsmannakaraktären växte sig allt starkare var t.ex. att man flyttade till särskilda affärsutrymmen. Länge gjordes lokaltidningen hemma hos redaktören eller i sambrukade kontorslokaler. Santonen har även lagt märke till en förändring i språkbruket: senast på 1970-talet började man i lokaltidningarna i stället för ”prenumerations- och annonsanskaffning” tala om ”marknadsföring och försäljning”.

Befattningen som ekonom handhades långt in på 1960-talet vanligen som bisyssla av någon bankdirektör, församlingsekonom eller lärare med siffersinne etc. Vanligt var också att hela ekonomiskötseln överläts åt den lokala spar- eller andelsbanken. Under 1960- och 1970-talet dök de första heltidsanställda kontoristerna upp på lokaltidningarnas kontor. De var anträffbara under vissa bestämda tider och tog då av allmänheten emot annonser och prenumerationer samt handhade bokföringen. Inom familjeföretag var det ej ovanligt att kontoret sköttes av förläggaren-chefredaktörens hustru, vars verksamhetsbild oberoende av titeln började närma sig verkställande direktörens.

Professionaliseringen av lokaltidningens redaktörskår fr.o.m. 1960- och 1970-talet ansluter sig dels till att tidningen ofta piggnade till inför en eventuellt hotande konkurrens, dels till att dess ekonomiska grundval förstärktes då annonseringen ökade, och dels till att tillväxten av det erbjudna materialet tvingade redaktören att välja ut och planera tidningens innehåll. Även läsarna lärde sig snabbt att av lokaltidningens redaktör eller redaktion kräva ett aktivt grepp om händelserna i spridningsområdet.

Enligt en till lokaltidningarna ställd förfrågan hade tidningarna år 1966 i allmänhet en enda heltidsanställd journalist, som emellertid också handhade skötseln av ekonomin. Redan i början av 1970-talet fanns det dock vid nästan varannan lokaltidning mer än en journalist, men det utkom fortfarande ett tiotal lokatidningar utan en enda heltidsanställd journalist. År 1980 fanns det enligt beräkningar gjorda av Lokaltidningarnas Förbund vid varje tidning i genomsnitt tre journalister. I mit-

ten av 1960-talet hade lokaltidningen i genomsnitt ungefär en journalist per utgivningsdag i veckan, i början av 1970-talet ca en och en halv och i början av 1980-talet i genomsnitt ungefär två och en halv.

En förutsättning för ökningen av antalet journalister har varit ett förbättrat ekonomiskt resultat. Iakttagandet av journalisternas kollektivavtal har förutsatt en utökning av arbetskraften, och därtill har förändringen av uppfattningarna beträffande tidningens uppgift lett till ett behov att förstärka redaktionen. Postlåderedaktionen redde sig genom att någon samlade in det influtna materialet och sände iväg det till tryckeriet, men för en aktiv journalistik behövdes flera anställda och framför allt professionella journalister.

Den oroliga tidskriftsmarknaden

Avslöjanden och ställföreträdande upplevelser

Suomen Kuvalehtis chefredaktör Ilmari Turja trampade gärna också på riktigt stora tår, men stötte sedan på storkapitalismens makt och avgick från sin post år 1951. På våren 1952 grundade han Uusi Kuvalehti (Nya Bildtidningen), som både till sitt yttre och till innehållet påminde om Suomen Kuvalehti. Enligt Raili Malmbergs (1991) karakteristik: ”Turjas Uusi Kuvalehti var en likadan fästning för finskheten och härd för patriotismen som hans forna bildtidningar hade varit.” Från Suomen Kuvalehti förde Turja med sig nästan hela sin namnstarka skara av medarbetare, t.o.m. Urho Kekkonen.

Sitt största rykte vann emellertid Uusi Kuvalehti genom sin undersökande journalistik. Där ställde sig Turja alltid på den lilla människans sida, likt de amerikanska ”muckrakers” i början av seklet. Det var särskilt tre fall som väckte uppmärksamhet: fallet med soldat Hytti, som sköts av en namngiven officer som desertör sommaren 1944, utredningen av Mannerheims Barnskyddsförbunds oklara penningaffärer samt margarinaffären i början av 1960-talet. I sistnämnda fall avslöjades hur en känd i utländsk ägo varande margarinfabrik som råvara använde sig av slakteriavfall vilket var odugligt som människoföda. ”I Finland skall man kalla katten för katt och inte för kokospalm”, lärde Turja och åstadkom en stor nedgång i margarinkonsumtionen. Visserligen trampade han samtidigt alltför tungt på näringslivets tår, och tidningens annonsintäkter sjönk. Turja måste år 1963 sälja Uusi Kuvalehti till Uusi Suomi, som tämjde tidningen genom att sammanslå den med en annan av sina tidskrifter. En betydande del av ”turjanerna” övergick till Apu.

Suomen Kuvalehti hämtade i sin tur, med Malmbergs (1991) ord, andan på 1950-talet. Tidskriften avspeglade borgerskapets dämpade charm och undvek all destruktivism. Kuvaposti (Bildposten), som grundades år 1954, var en av Yhtyneet Kuvalehdet mot Turja riktad operation, och den folkliga illustrerade tidskriften lyckades nå en bred läsekrets.

Sanoma Oy:s Viikkosanomat förnyades på 1950-talet till en pigg nyhetsbildtidning. ”Viikkosanomats journalister och fotografer började röra sig i den vida världen på ett sätt som både till sin kvalitet och sin omfattning var något helt nytt inom den finländska tidskriftslittera-

Huumausainehysteriaa Ruotsissa

ILTA-SANOMAT

Kuuma vastaanotto YK:n valtuuskunnalla

TULITAISTELU ALKOI ADENISSA

'Purtsin' nyrkki parasta

ATOMIVOIMALAITOSKILPAILU:

Emmel esitti L-Saksan dollarilupauksen

Kansan Uutiset

VIIKKO LEHTI

TIITINEN JA TERRORISMI

Luontofasismi kauhistuttaa

Tellervo Koivisto

Uusi Kuvalehti

VÄINÖ LINNA

SUOMEN KUVALEHTI

Tasavallan presidentti Urho Kekkonen

Lösnummertabloiden Ilta-Sanomat lyfte år 1967 på sin förstasida fram nyheter, vilka även kunde ha funnits på Helsingin Sanomats paradsida: oroligheter i Aden samt konkurrensen om leverans av ett kärnkraftsverk till Finland. Också bilden från en boxningsafton kunde ha förekommit på en prenumererbar tidnings nyhetssida, men då säkerligen som en mindre "vink". Den ovanför titeln förekommande rubriken "Narkotikahysteri i Sverige" är däremot typiskt kvällstidningsstoff. – Kansan Uutisets Viikkolehti (Veckoblad) gjorde år 1985 en tidskriftsmässig paradsida för sitt weekendmaterial. Intervjuade var författaren Heikki Turunen, presidentens gemål Tellervo Koivisto samt Skyddspolisens chef Seppo Tiitinen. – Suomen Kuvalehti och Uusi Kuvalehti tävlade på 1950-talet delvis på samma marknad. Urho Kekkonen skrev även som president i Suomen Kuvalehti under skydd av signatur. På Uusi Kuvalehtis pärm finns författaren Väinö Linna, som ännu vid tiden för utgivningen av Okänd Soldat arbetade i en fabrik.

turen” skriver Malmberg. Viikkosanomat som tillämpade modeller från den stora världens nyhetsbildtidningar blev en legend inom den finländska bildjournalistiken, men televisionen överträffade den liksom dess utländska kolleger genom att vara mera visuell.

Malmberg uppskattar att bildtidningarna var informativa faktatidskrifter med en stark kulturinsats. Viikkosanomat var också aktuell. Även Apu och Seura började under 1950-talet röra sig i riktning mot allmänna tidskrifter, även om de var något lättare till innehållet än bildtidningarna. Bägge tog i bruk en ny ”engagerad journalistik” (Malmberg): tidningarnas reportrar rörde sig i hem- och utlandet och deltog i alla slags experiment. Apus reporter Matti Jämsäs ”påhitt” – bl.a. som lejontämjare, levande begravd, fallskärmshoppare och medverkande i en misstävling – gjorde honom till en nationell berömdhet och utökade tidningens upplaga.

Även resereportagen gav tidningarna en ännu starkare roll som förmedlare av ställföreträdande erfarenheter än dagstidningarnas söndagssidor på 1930-talet, ty artikelserierna var ibland långa bokmässiga följetonger. T.ex den Afrika-safari som Seuras reporterpar företog i sin terrängjeep gav en säljande reportageserie. Apu sände å sin sida bl.a. en expedition som förstärkts med en vetenskapsman till Nya Guinea.

Förändringens vindar

Apus och Seuras inbördes kamp var hård på 1960- och 1970-talet. Apu var i svårigheter i slutet av 1960-talet och den förnyades år 1969 till ”Uusi Apu” (Nya Apu), varefter upplagesiffrorna åter begynte stiga. Tvekampens andra part Seura förnyades i sin tur år 1974 till ”Suur-Seura” (Stor-Seura). Förläggarna fredade den allt dyrare upplagekampen i slutet av 1980-talet.

Redan år 1971 hade Yhtyneet Kuvalehdet och Kustannusliike Apu ingått ett avtal, utgående från vilket man grundade A-lehdet Oy för utgivning av bl.a. damtidningen Anna och hemtidningen Avotakka (Öppen eldstad). Yhtyneets Hopeapeili (Silverspegeln) sammanslogs med den förra och Kaunis Koti (Det vackra hemmet) med den senare.

Lehtimiehet Oy:s Hymy (Leendet) tappade terräng delvis på grund av att lagstiftningen om intimitetsskydd som trädde i kraft år 1975 begränsade dess sensationsjournalistik. Å andra sidan låg också de mest ursinniga åren av strukturförändringar i samhället bakom, år som även gett näring åt Hymys framgångar. Lehtimiehet lappade Hymys nedgång med att inköpa andra tidskrifter, bl.a. Tekniikan Maailma (Teknikens Värld) samt det amerikanskägda Williams tidningar. En del tidningar

Armi Kuusela valdes år 1952 till Miss Universum och blev givetvis Seuras (Sällskap) pärmbildsflicka. Samma år bidrog de olympiska spelen i Helsingfors samt den sista raten av krigsskadeståndet till att öka finländarnas självkänsla.

Urpo Lahtinens Lehtimiehet Oy:s tidning Hymy (Leendet) var ännu i början av 1960-talet "snäll" läsning, men nådde en rekordupplaga under perioden av snabb strukturomvandling under senare hälften av årtiondet. Hymys social-pornografi och grävande i privata angelägenheter påskyndade å sin sida offentlighetslagstiftningen.

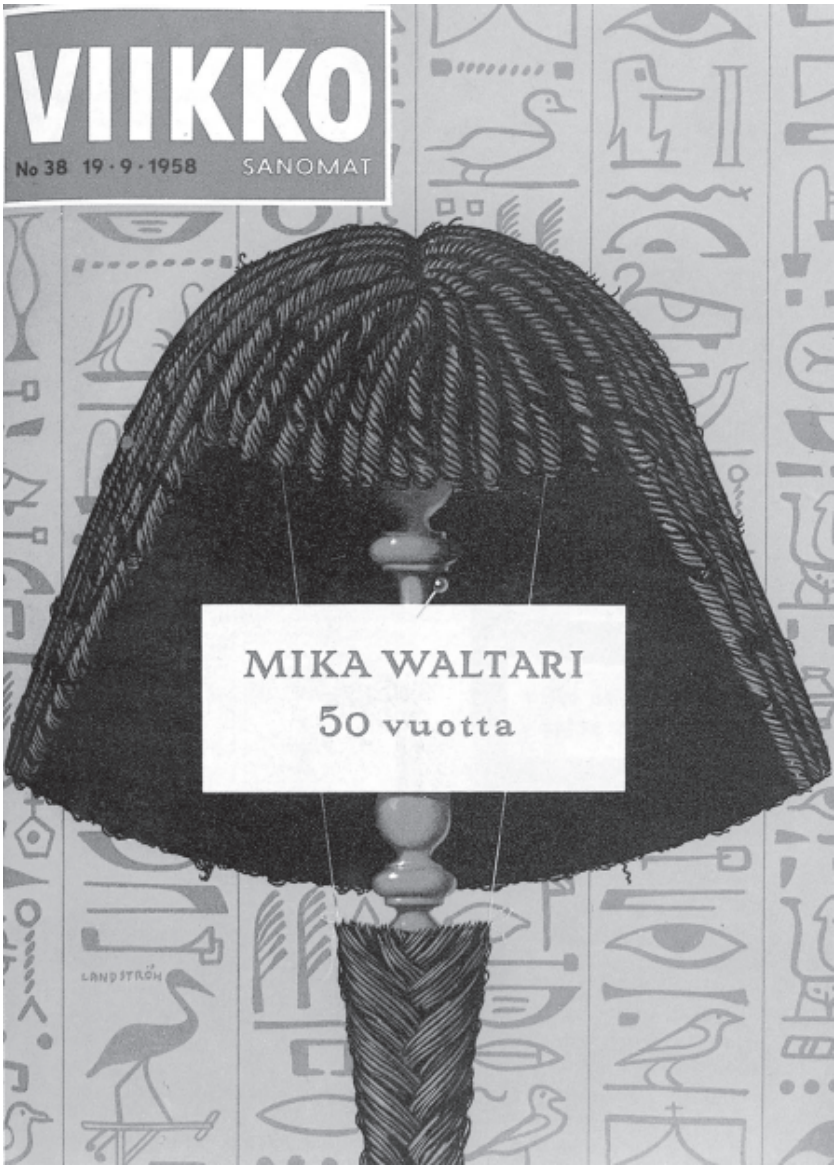

Sanoma Oy:s veckotidning Viikkosanomat (Veckotidningen) förnyade den finländska bildjournalistiken på 1950-talet, men förlorade spelet efter televisionens genombrott.

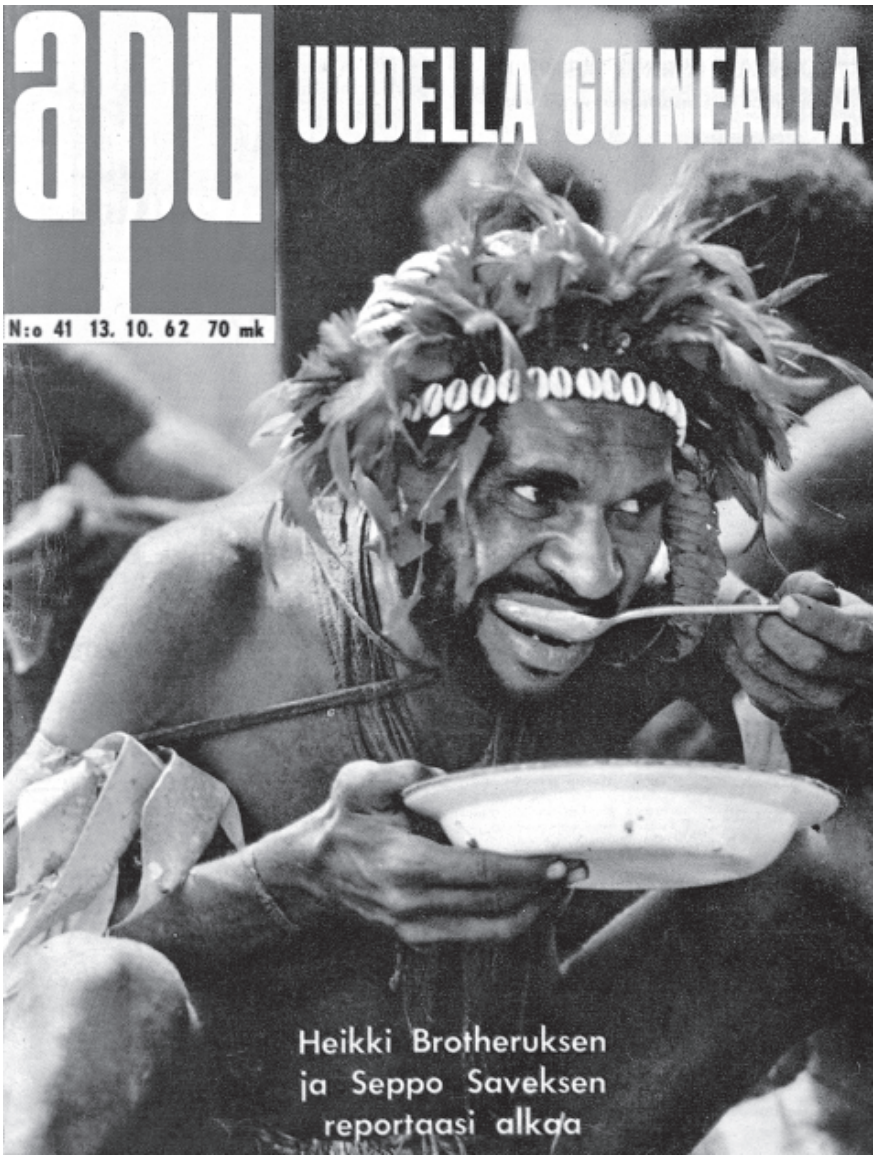

En av Apus (Hjälpen) stora satsningar under sin "kulturtidskriftsperiod" i början av 1960-talet var en omfattande reportageserie om Nya Guinea. Sociologen Erik Allardt medföljde på resan som vetenskapligt stöd för Heikki Brotherus, tidigare diplomat som blivit journalist, och fotografen Seppo Saves.

hann under 1970-talet ha flera än två ägare. Sålunda hann Kustannuskeidas, Lehtimiehet och Apulehti alla vara utgivare av damtidningen Jaana. Den hårda konkurrensen mellan utgivarna framgår av att A-lehdet upplöstes då Apulehti förvärvade Jaana år 1979, ty Jaana och Apulehtis Anna kämpade på samma marknad. Anna överflyttades år 1980 till Yhtyneet, medan åter t.ex. Avotakka gick till Apulehti. Följande år ändrade Apulehti sitt namn till A-lehdet Oy, som således är ett annat bolag än 1970-talets A-lehdet Oy.

Veikko Kallio (1992) sammanfattar: ”Som ett resultat av utvecklingen blev frontlinjerna på tidskriftsmarknaden klarare i slutet av 1970-talet. Man gallrade bort dubbelheterna i tidningsurvalet och de tidskrifter överlevde som hade tillräckligt med läsare för att klara sig i den hårdnande konkurrensen.”

Specialtidskrifternas ställning blev starkare under 1980-talet, samtidigt som de allmänna populärtidskrifternas position försvagades. Den sammanlagda upplagan för fem allmänna tidskrifter (Seura, Apu, Nykyposti, Hymy, Suomen Kuvalehti) sjönk under 1980-talet från 1,14 miljoner till 0,96 miljoner exemplar. Några dam- och hemtidningars (såsom Anna och Eeva) upplaga ökade igen på 1980-talet, vilket delvis berodde på nedläggningen av Jaana och ”vänsterns Kotiliesi” Uusi Nainen (Den nya kvinnan). I enlighet med marknadernas vågrörelse tappade t.ex. Kotiliesi, Kodin Kuvalehti och Me Naiset i spridning. Specialtidskrifternas nyhet på 1980-talet var datortidningarna, vilka snabbt erövrade en etablerad ställning. Även de till män riktade traditionella hobbytidningarna som specialiserat sig på jakt, fiske, bilar, båtar och teknik var framgångsrika, likaså olika tidskrifter som behandlade temat ”god hälsa” och ”välmående” (Kauneus ja Terveys, Kotilääkäri, Kaks’plus).

Speciellt Sanoma Oy (som 1993 avskiljde sina tidskrifter och elektroniska medier till Helsinki Media) satsade på specialtidskrifter både genom att inköpa teknik- och olika hobbytidningar och genom att grunda nya. Inom den ekonomiska specialpressen fusionerades Insinöörilehdet Oy och Talouselämä Oy till Talentum Oy, till vars stall hörde bl.a. Talouselämä (Näringslivet) samt Tekniikka ja Talous (Teknik och Ekonomi), f.d. Insinööriuutiset (Ingenjörsnytt). Den största av 1980-talets tidskriftsaffärer gjordes då Yhtyneet Kuvalehdet år 1989 köpte utgivningsrätten till Lehtimiehet Oy:s publikationer. En del genom köpet förvärvade gratistidningar samt herrtidningar (Jallu och Kalle), vilka inte passade till företagsbilden, sålde Yhtyneet bort.

Tidskrifterna redde sig bättre än dagstidningarna under 1990-talets ekonomiska depressionsår. Massmediestatistiken (1998) förtäljer om dess ”succéberättelse” i jämförelse med tidningspressens ”överlevnadshistoria”. Tidskrifternas andel av mediereklamen har ökat, och deras upplagor har likaså utvecklats i gynnsam riktning. Särskilt special-

tidskrifterna har fortsatt att växa. Vid lansering av nya tidskrifter har man ofta tytt sig till testning av marknaderna genom en för ett annat marknadssegment avsedd skräddarsydd version av någon existerande tidskrift. Tidskrifternas upplageförändringar utjämnas även av det faktum, att man i Finland även i internationell jämförelse prenumererar hem en exceptionellt stor del av inte blott tidningarna utan även tidskrifterna.

I Finland fanns år 1996 ca 2 700 tidskriftstitlar upptagna i postens distributionsstatistik. Genom att uppluckra kriterierna för utgivningsfrekvens och innehåll erhålls t.o.m. 4 500 titlar. Av de 2 700 tidskrifterna var knappt 300 allmänna s.k. populärtidskrifter, ca 2 000 fack- och organisationstidningar, ungefär 160 opinionstidskrifter samt ca 190 kund- och företagstidningar. Populärtidskrifterna stod för 35 procent av årsvolymen (upplagan multiplicerad med antalet utgivningsgånger) samt fack- och organisationstidningarna för 42 procent.

Efter köpet av Lehtimiehet blev Yhtyneet Kuvalehdet den klart största förläggaren. Två andra stora var Helsinki Media och A-lehdet. Dessa tre grupper utgav år 1996 totalt 68 populärtidskrifter med en sammanlagd årsvolym på 96 miljoner exemplar. Av de åtta största tidskriftsbolagen i Finland har fyra utländsk bakgrund, bland dem den traditionsbundna Valitut Palat (Det Bästa) samt det nyaste tillskottet, danska Aller, vars nordiska produkts (Se och Hör) finländska version 7 päivää (7 dagar) blivit framgångsrik. De utländska företagen ligger dock långt efter de största inhemska utgivarna.

Tidningsföretaget blir en handelsvara

Den mest anmärkningsvärda utvecklingstrenden inom den finländska tidningspressen under 1980- och 1990-talet har varit en koncentration av ägandet och ett ökat samarbete. Som en utlöpare av det gamla presssystemets kvarlevor kan man se det faktum, att de ledande regionala tidningarna under dessa årtionden en efter en har övergivit sin formella partibundenhet. Särskilda drag vilka föranleddes av den ekonomiska depressionen i början av 1990-talet var nedgången av antalet tidningstitlar, totalupplagans minskning och upplagetäckningens uttunning.

Antalet tidningar överskrider sin kulmen

Enligt de exakta talen i bokserien *Suomen lehdistön historia* (Den finländska pressens historia) fanns det år 1985 i Finland 257 titlar för dagstidningar och lokaltidningar, vilket var ett rekord för alla tider. I slutet av högkonjunkturen år 1990 var de 252 och år 1991 endast 241. Det största ”liket” var Uusi Suomi, som nedlades sistnämnda år. I Finland utkom det alltså mest tidningar under 1980-talets mitt och senare hälft.

Antalet veckotidningar, då närmast lokaltidningar, var som störst år 1979 (126 titlar), men i mitten av 1980-talet var de blott 90; lokaltidningarnas utgivningsfrekvens ökade och de började utkomma två eller tre gånger i veckan. Då antalet två- och tredagarstidningar år 1979 uppgick till 29 titlar, var tvådagarstidningarna redan år 1985 rekordartade 69, på vilken nivå antalet sedan dess har hållit sig. Detta visar att lokalpressen blivit starkare. Det faktum, att antalet tredagarstidningar inte just överstigit trettio och under depressionen sjönk till ca 25, är i sin tur ett uttryck för att det i Finland endast finns ett begränsat antal spridningsområden som kan försörja en lokaltidning av denna storlek.

Under nästan hela 1970-talet fanns det i Finland 20 dagliga tidningar, men år 1981 steg antalet till 26 och var som störst år 1986 då det fanns hela 30 titlar, tills antalet på 1990-talet stabiliserades kring 26 dagliga förstatidningar inom sina respektive marknadsområden.

Den ekonomiska depressionen inverkar minskande på upplagan och uttunnande på täckningen

År 1990 var den finländska tidningspressens (1-7 gånger i veckan utkommande tidningar) totalupplaga som störst, ungefär 4 080 000 exemplar. År 1996 hade totalupplagan sjunkit till 3 321 000 exemplar. Det största raset inträffade år 1992, då pressen förlorade ungefär 330 000 upplageexemplar. 1996-års siffra var endast 81,4 procent av 1990-års rekordupplaga.

Förhållandevis bäst bevarade lokaltidningarna sin upplaga, ty i jämförelse med år 1990 hade 1–2-dagarstidningarna år 1996 i alla fall kvar 93,2 procent av sin totalupplaga. Tredagarstidningarna hade däremot tappat över hälften av sin upplaga – en del av de lokaltidningar som under högkonjunkturen ökat sin upplagefrekvens hade återgått till att utkomma två gånger i veckan, och depressionen hade gallrat bland de politiska andratidningarna både i fråga om antal och de kvarblivnas utgivningsfrekvens. De tidningar vilka enligt internationellt räknesätt var ”dagstidningar” (”dailies”, 4–7 gånger i veckan utgivna) hade kvar 83,9 procent av sin upplaga och de egentliga dagliga tidningarna (7 gånger i veckan) 86,1 procent. Alla tidningar led sålunda av den ekonomiska depressionen, men om man bedömer utgående från här använda mått så drabbades de bägge yttersta ändarna minst – lokaltidningarna och de ledande regionala sjudagarstidningarna. Värst drabbades de som redan tidigare hade det svårt – nämligen de politiska andratidningarna.

Men allra bäst klarade sig eftermiddagstidningarna igenom den ekonomiska lågkonjunkturen, ty Ilta-Sanomats och Iltalehtis sammanlagda upplaga var år 1996 t.o.m. en aning högre än 1990, visserligen lägre än rekordet från år 1992. Emellertid är lösnummerförsäljningen i Finland ringa i jämförelse med t.ex. de övriga nordiska länderna. Grundandet av Iltalehti år 1981 ledde till att marknaden för eftermiddagstidningarna började växa: redan år 1984 hade dess och Ilta-Sanomats totalupplaga fördubblats i jämförelse med Ilta-Sanomats upplaga år 1980, och även under de ekonomiska krisåren på 1990-talet har totalupplagan hållit sig kring 320 000 exemplar. En del tidigare tidningsprenumeranter har även övergått till att köpa lösnummer av eftermiddagstidningarna.

Internationellt sett har finländarna under de senaste decennierna som tidningsläsare hört till tätgruppen. Danmark passerades redan strax efter andra världskriget, Norge och Sverige på 1970-talet – även om Norge i slutet av 1980-talet tillsammans med Japan blev ledande land i världen i fråga om tidningskonsumtion. I det oljerika Norge led pressens spridning inte nämnvärt ens under 1990-talet, vilket däremot skedde i Sverige och i ännu större utsträckning i Finland. Då tidningarna år 1990 i Norge på tusen personer hade en upplaga på 611, var den

ILTA-SANOMAT

PERJANTAI 24.7.1998 HINTA 5,-

PÄIVYRI

Bruce ja Demi oikeustaistoon lastenhoitajaansa vastaan

SIVU 21

Geena on vihdoin valmis elokuvaan

SIVU 25

Suomalaismiesten uskomaton SEIKKAILU MEREN ARMOILLA

Suomalaisveljekset suunnistivat Virosta kolme kertaa kohti Porkkalaa pääsemättä koskaan perille. Lopulta merenkäynti yltyi, moottori sammui ja vene ajelehti Venäjän vesille. Sivu 2.

TÄNÄÄN

Ehrnrooth pöyristyi porno-Henryn lippupöksyistä

SIVU 9

Mansikan HINTA ALKAA NOUSTA

SIVU 3

Lastaan läimäyttänyt äiti vältti syytteen

SIVU 8

002154 - 9830 ★★ N:o 172

"Kuuma linja" lahoaa rauhassa

SIVU 10

Läsaren av finländska eftermiddagstidningar bör på basis av förnamnet känna till Bruce (Willis), Demi (Moore) och Geena (Davis) eller (nere till vänster) porno-Henry (Saari, som "uppträtt" i amerikanska porrfilmer). Den åldrige generalen Adolf Ehrnrooth, som offentligt ogillat att Finlands flagga funnits avbildad på Henrys underbyxor, nämns dock i egenskap av nyfosterländskhetens ikon vid sitt efternamn. Huvudartikeln är rubricerad "De finländska männen utlämnade på nåd och onåd åt havet under sina otroliga äventyr".

I lösnummertidningen möter nöjesvärlden (Mel B, Cindy Crawford) den föräldralöse som fallit på cirkelsågen ("Jag trodde att tarmarna låg på havets botten"; "Man dök på hö-stör") och mördaren ("Ögonvittne berättar om blodsdådet i Tölö: Jag trodde att mördaren skulle förfölja mig") den trötta lilla fågeln ("Brandmännen räddade en uttröttad svala"). I motsats till de prenumererbara dagstidningarna sjönk kvällstidningarnas upplagor inte under 1990-talets ekonomiska depressionsår.

i Finland 558 och i Sverige 526 exemplar. Motsvarande siffror var år 1995 i Norge 600 och i Finland och Sverige 464 exemplar. I samtliga dessa länder hänför sig tidningspressens starka ställning till att tidningarna prenumereras hem för hela året eller åtminstone för flera månader åt gången, medan man i det övriga Europa allmänt köper tidningen som lösnummer, varvid det också är lättare att låta bli att skaffa den.

Pekka Mervola (1998) har räknat ut att tidningen statistiskt sett redan på 1950-talet kom till nästan varje finländskt hem. Från 1960-talet till början av 1990-talet var tidningspressens täckning ca 90 procent av hushållen, men under 1990-talets lågkonjunktur sjönk den till drygt 70 procent. Enligt Mervola har pressens upplaga och nationalekonomins bruttonationalprodukt utvecklats i samma takt, tills ökningen av BNP under 1990-talets senare del inte längre avspeglade sig i tidningarnas prenumerationer.

Sjudagarstidningarna förlorade åren 1990–93 157 000 abonnenter, och fastän landets ekonomi fr.o.m. år 1994 förbättrades, förlorade tidningarna fram till år 1997 ytterligare 114 000 prenumeranter. Sjudagarstidningarnas totalupplaga sjönk under 1990-talet till samma nivå som i slutet av 1970-talet. I varje större stad började det på 1990-talet finnas stadsdelar eller områden, där täckningen för de dagliga tidningarna var speciellt låg, t.o.m. mindre än hälften av alla hushåll.

I till exempel Jyväskylä översteg Keskisuomalainens täckningsprocent fr.o.m. början av 1960-talet 90 procent och var ännu år 1990 hela 95,5 procent – men år 1997 var den endast 74,3 procent. Motsvarande siffror för stadsdelarna avslöjar områden, där blott 24–45 procent av hemmen längre prenumererade på en daglig tidning. Mervola (1998) gestaltar sålunda tre spridningscirklar i städerna: ”den ruttna kärnan”, d.v.s. innerstaden, där den egna stadens tidning har en svag täckningsprocent, men Helsingin Sanomat en förhållandevis stark; inom detta område bor studenter och andra unga inflyttade människor samt pensionärer. Kring centrum finnes ett ”friskt bälte”, bestående av villaområden med välbärgade medelklassinvånare, för vilka tidningen hör till normlivet. ”De svaga utkanterna” är av arbetslöshet drabbade höghusförorter bebodda av yngre människor med små inkomster, i vilka områden tidningarna har en svag ställning.

En ytlig förklaring till minskningen av tidningsprenumererandet och -läsandet under 1990-talet är arbetslösheten och penningbristen, men liksom Mervola kan förklaringen även sökas i den förändrade konkurrenssituationen. De regionala huvudtidningarna behärskade utan större konkurrens informationsförmedlingen inom sina områden åtminstone fr.o.m. 1970-talet. Även den underhållningsmässiga konkurrensen från televisionens sida var mindre än i slutet av 1980-talet och 1990-talet. Inget annat informationsmedel kunde tävla med den ledande

tidningen om annonsintäkterna. De kommersiella lokalradiostationerna och den fr.o.m. mitten av 1980-talet allt starkare kommersiella televisionen samt den växande lokalpressen och gratistidningarna började emellertid inkräkta på den dagliga tidningens livsrum, liksom även de expanderande tidskrifterna och specialtidningarna. Annonspengarna skulle fördelas på allt flere händer och allt flera tävlade om allmänhetens intresse och förloraren var den regionala tidningen.

Mervola framhåller också att den dagliga tidningens framgångar i Finland har byggt på medelklassens expansion i samhället; i ett sådant samhälle hörde en tidning till saken och människorna hade råd att prenumerera på den. Samhällets polarisering i ”bättre” och ”sämre” folk har emellertid fortgått med accelererad hastighet sedan 1980-talets slut och detta har även inverkat på prenumerering och läsning av tidningar. Enligt Mervolas tillspetsade påstående riktas de högt utbildade höginkomsttagarnas (”A-människor”) intresse mot ”kvalitetsmedier” såsom Helsingin Sanomat och de dåligt utbildade låginkomsttagarnas (”B-människor”) mot lokaltidningarna och televisionen. Den regionala tidningen var ett medel för medelklassen, men då medelklassen vittrar sönder, upplöses på samma gång även den regionala tidningens ställning.

Johanna Leinonen (1997), som undersökt människornas medieval i ett glesbygdsområde, har erhållit liknande resultat, vilka antyder att för den växande gruppen av alienerade och underhållningsinriktade personer de elektroniska medierna är tillräckliga, särskilt den kommersiella televisionen – medan livet i den andra yttersta ändan vore tomt utan Helsingin Sanomat. Enligt både Leinonen och Mervola har framför allt den regionala tidningen de största svårigheterna att bevisa att den är värd sitt pris, medan lokaltidningen har sitt eget starka område som gör den nödvändig för nästan alla.

Enligt Mervolas (1998) uträkningar kostade ännu i början av 1980-talet årsprenumerationen på en regional tidning ungefär hälften av tv-licensens pris, men under 1990-tales första hälft överskred snart tidningens pris tv-licensens. Samtidigt har televisionen utökat sitt programutbud snabbare än tidningarna sitt innehåll. Under tioårsperioden 1985–94 ökade televisionens programtimmar 2,5 faldigt, medan tidningens innehåll hölls oförändrat. Det genomsnittliga intresset för tidningarna minskade i jämförelse med televisionen, emedan de inte förmådde erbjuda sina läsare nytt material. Utvidgningen av den kommersiella televisionens kanalutbud gav visserligen tittaren närmast mera av det utbud som redan fanns och knappast någonting nytt, men valmöjligheterna i fråga om olika versioner av detta samma utbud ökade dock.

Partibundenheten blir en historisk kvarleva

De partibundna tidningarnas antal minskade knappast alls under 1970-talet och den första hälften av 1980-talet. Andratidningarna var politiska språkrör och även de regionala förstatidningarna bevarade sitt av historisk tradition betingade formella partiband. Men då de spreds till nästan varje hem, kunde de inte vara likadana politiska vapen som tidigare under perioden av det politiska tidningssystemet. Sålunda började man i tidningshusen dra sina egna slutsatser av det förändrade marknadsläget och ta avstånd ifrån sitt eget förflutna.

Jouni Pihlajasaari (1996) som undersökt oavhängighetsutvecklingen inom pressen åren 1986–92 sammanfattar utvecklingen med att ”man blir ej oavhängig på en natt”. De tidningar som han undersökt hade under 1980-talet blott formella relationer till det tidigare moderpartiet. Tidningarna följde sin egen politik, även om de deklarerade sig som språkrör. De emottog även partibaserat presstöd, en del i riklig mängd. Kontakterna till partiet förekom även genom att den finländska regionala tidningens ägande av tradition fördelats på många händer. De förändringar i ägostrukturen som betingats av s.k. hörnerövringar medförde den regionala bakgrundens söndervittrande för vissa tidningars del, men å andra sidan underlättade det avståndstagandet från partitraditionen. Många av de chefredaktörer och verkställande direktörer som Pihlajasaari intervjuat, betonade att oavhängighetsdeklarationen inte egentligen förändrade någonting och att tidningen alltid är bunden till sin omgivning.

De regionala huvudtidningarnas rörelse mot obundenhet inleddes år 1986 av den i Jyväskylä utgivna Keskisuomalainen, då sistnämnda tidning meddelade att den ej längre skall räknas till centerpartiets språkrör och att den upphör att ta emot partipolitiskt presstöd. Tidningen meddelade visserligen att den även i fortsättningen var en ”centertidning”, att den alltså i formellt avseende fortfarande var partiinriktad även om den inte längre var partibunden. Keskisuomalainens chefredaktör Erkki Laatikainen skrev i samband med partibandets avklippande att inte heller ägarna önskade en partipublikation: det räckte att tidningen ”har varit en regionens känsliga väktare, vars ideella position är nära centerpartiet och för vilken landsbygdens angelägenheter är ett tyngdpunktsområde”.

Lösgörandet av Satakunnan Kansa, som utkommer i Björneborg, från samlingspartiet år 1989 skedde inte problemfritt, utan samlingspartisterna i tidningens förvaltningsråd samt det lokala partifolket bromsade genomförandet av chefredaktör Erkki Teikaris planer. Oavhängighet förespråkades även av det investeringsbolag, som i samband med ett försök till hörnerövring blivit tidningens huvudägare, och par-

tiet tvingades ge vika; men förändringen var inte lätt att svälja för de ledande samlingspartisterna i landskapet. Chefredaktör Erkki Teikari och tidningens verkställande direktör Tuomo Saarinen konstaterade å sin sida i Pihlajasaaris intervju, att de ansåg det illojalt att samlingspartiet i samband med erövringsförsöket försålde sina aktier i tidningsbolaget. Bägge framhöll för forskaren att en tidning som fungerar som en regional institution inte kan vara språkrör för något parti.

Den i Kuopio utkommande Savon Sanomat upphörde att vara språkrör för centerpartiet år 1991, och upphörde samtidigt att ta emot politiskt presstöd. I sin nya linjedragning kallade sig tidningen språkrör för Savolaxregionen. I fallet Savon Sanomat ledde en hörnerövring till dramatiska förändringar, då tidningsbolaget med en bred ägobas hamnade i händerna på ett ”räddande” bolag, som blev ny majoritetsägare och som bestod av traditionella tidningsutgivare i form av tolv andra tidningar. Kuopiotidningens oavhängighetsförklaring var en klar följd av förändringen i dess ägostruktur och även bytet av chefredaktör anslöt sig därtill. Den nya chefredaktören Tapani Lepola karakteriserade sitt egen centersinne som lamt och betonade journalistiska synpunkter.

Pohjalainen i Vasa hamnade även som en följd av ett erövringsförsök in i en spiral av ägoförändringar. Aamulehti-yhtymä förvärvade år 1988 majoriteten i bolaget, men sålde år 1993 den till Pohjalainens konkurrent Ilkka. Även till Pohjalainens deklaration om obundenhet år 1991 anslöt sig ett chefredaktörbyte, men förändringarna förbereddes i detta fall av den chefredaktör som stod i beråd att gå i pension. Planerna stötte blott på svagt motstånd i bolagets styrelse, men chefredaktör Erkki Malmivaara berättade i Pihlajasaaris intervju, att han fick vidare anledning att driva igenom ärendet på den grund att samlingspartisterna bland läsarkåren inte tyckte om att andra partianhängare fick skriva i tidningen. Chefredaktören kunde således hänvisa till att partibindningen begränsade den redaktionella friheten.

Aamulehti i Tammerfors lösgjorde sig från samlingspartiet år 1992. Den främsta drivkraften var i detta fall tidningsbolagets nye verkställande direktör Pekka Junnila och tidningens nye chefredaktör Raimo Seppälä. Enär initiativet kom jämförelsevis sent – Satakunnan Kansa och Pohjalainen, vilka ingick i den egna koncernen, hade redan tagit detta steg – så stötte planerna inte på nämnvärt motstånd i förvaltningsorganen, även om man tog sig ett par månaders betänketid. I tidningens artiklar betonades att hela det finländska tidningsfältet var på glid mot oavhängighet.

Redan tidigare har det konstaterats att Kotkan Sanomat, som grundats år 1989 som efterträdare till två olika tidningar, var obunden redan från starten. En fortsättning på den ovan beskrivna utvecklingsgången mot de ledande regionala tidningarnas oavhängighet utgjorde även

Etelä-Saimaas frigörelse från centerpartiet år 1993 och Kainuun Sanomats (Kajana) lösgörande från ställningen som organ för samma parti år 1994. Länsi-Suomi i Raumo hade frigjort sig från samlingspartiet redan år 1991, och partiet miste sitt sista språkrör då Karjalainen, som utkom i Joensuu, år 1995 förklarade sig oberoende. Keskipohjanmaa i Karleby upphörde å sin sida att vara språkrör för centerpartiet år 1996.

Den i Seinäjoki utkommande tidningen Ilkkas förvaltningsråd deklarerade våren 1997 vid ett möte i Bryssel sin obundenhet i förhållande till centerpartiet. Detta skedde under ett besök hos den av centerns EU-parlamentariker, som företrädde tidningens egen region. Enligt chefredaktör Kari Hokkanen hade Ilkka ”vuxit ut ur partitidningarnas klass”. ”Stämpeln som partitidning ger fel bild av regionens förstatidning. Detta är en klassificeringsfråga, som inte påverkar tidningens journalistiska linje.” Också i övriga uttalanden i anslutning till oavhängighetsförklaringen betonades att tidningens linje var oförändrad och den historiska traditionen intakt.

Ilkka hade ansetts som ett tämligen fundamentalistiskt centerorgan (visserligen på sina egna och ej på partiets villkor) och dess ”avfall” illustrerar lämpligen det faktum, att tidningarnas oavhängighetsdeklarationer normalt inte har föranlett större förändringar i deras ställningstaganden, förutom ett mindre avståndstagande till partiet, och i fråga om nyhetsjournalistiken har förändringarna varit ännu mindre. Det finns visserligen tills vidare rätt litet forskningsresultat på detta område, men t.ex. Jukka Löytömäkis (1991, 1998) undersökningar ger vid handen att tidningar, då de förmedlar politiska nyheter, har en tendens att ”dra hemåt” utgående från sin historiska tradition.

Då detta skrivs (vintern 1998) finns det i Finland kvar tre partibundna regionala huvudtidningar: centerorganen Pohjolan Sanomat (Kemi), Iisalmen Sanomat (Idensalmi) och Itä-Savo (Nyslott). Deras sammanlagda upplaga är ca 74 000 exemplar, d.v.s. lika stor som Keskisuomalainen eller Savon Sanomat.

De svenskspråkiga borgerliga tidningarnas förhållande till svenska folkpartiet konstaterades redan vara ganska löst, på sätt och vis av samma typ som de finskspråkiga tidningarnas relation till sina gamla bakgrundspartier. På 1980-talet lösgjorde sig Jakobstads Tidning samt Östra Nyland i Lovisa från positionen som formellt språkrör. Under senare hälften av 1990-talet var det formellt endast den tvåspråkiga lokaltidningen Hangö-tidningen – Hangon Lehti som deklarerade sig som organ för svenska folkpartiet.

En ny grupp av obundna andratidningar föddes på vänsterhåll, då DFFF och FKP upphörde och vänsterförbundet grundades år 1990 för att föra den radikala vänsternas traditioner vidare. DFFF:s och FKP:s språkrör började med huvudorganet Kansan Uutiset ville inte längre fung-

era som vänsterförbundets språkrör i samma mening som de tidigare varit organ för DFFF och FKP. Kansan Uutisets egen definition ”obunden vänster” hör till samma kategori som Keskisuomalainens ”oavhängig center”.

En vedertagen benämning på denna grupp är ”vänsterförbundet närstående tidningar”. År 1990 hörde till denna grupp, förutom Kansan Uutiset i Helsingfors, även Kansan Tahto i Uleåborg, Kansan Ääni i Vasa, Hämeen Yhteistyö i Tammerfors, Satakunnan Työ i Björneborg och Kansan Sana i Kuopio. Vintern 1998 finns ännu Kansan Uutiset, Kansan Tahto och Satakunnan Työ kvar. Som en veckotidning, dock ej som ”vänsterförbundet närstående”, utkom år 1998 fortfarande också Tiedonantaja, som på 1970-talet var ett inflytelserikt språkrör för kommunistpartiets taistoitminoritet.

Partibundna andratidningar har, förutom redan nämnda partier, under 1990-talet även centerpartiet och socialdemokratiska partiet.

Centerpartiets huvudorgan Suomenmaa utkom i Helsingfors, tills den på grund av den ekonomiska krisen i början av 1990-talet hamnade i svårigheter. Då övertogs den av tidningen Liitto i Uleåborg. I Helsingfors var tidningen femdagars, men åren 1992–93 en veckotidning. År 1993 tog den nordösterbottniska regionala tidningen Liitto namnet Suomenmaa, vilket innebar att den förra Liitto blev Suomenmaas nordösterbottniska femdagarsupplaga, vartill man även utgav en tvådagars riksupplaga av Suomenmaa, som fr.o.m. 1996 blev tredagars.

Tidningen Lalli som utgavs i Kumo övergick år 1995 till att utkomma endast en gång i veckan under eget namn, men därtill fick dess prenumeranter tre dagar i veckan Suomenmaas riksupplaga. Även Karjalan Maa som utkom i Joensuu var en tredagarstidning.

Det socialdemokratiska partiet hade år 1990 förutom huvudtidningen Demari också femdagarstidningar i Tammerfors och Åbo, en fyrdagarstidning i Vasa samt tredagarstidningar i Uleåborg och Tavastehus och därtill ett tiotal veckotidningar. I 1996-års tidningsförteckning är endast Demari och Turun Päivälehti femdagars, och den sistnämnda har fr.o.m. hösten 1996 varit Demaris delupplaga och endast publicerat några lokalsidor per nummer. Pohjolan Työ i Uleåborg och Uusi Aika i Björneborg är tredagarstidningar och antalet veckotidningar har sjunkit till sex.

Uppluckringen av den partibundna pressen kommer ovedersägligt till synes då man betraktar de 3–7 gånger i veckan utkommande tidningarnas partibaserade upplagesiffror. Ännu år 1970 var de finskspråkiga obundna tidningarnas andel av totalupplagan mindre än hälften och år 1986 ca 60 procent, men år 1995 utgjorde den redan ungefär 86 procent. Om man till dessa siffror lägger till den svenskspråkiga pressen, så uppgår de obundna tidningarnas upplageandel år 1995 till över 90 procent.

Och om man ännu tar i beaktande Keskipohjanmaa och Ilkka, vilka efter år 1995 frigjort sig från partibandet samt andratidningarnas upplageminskning, så står de politiska språkrören år 1998 för endast några procent av totalupplagan.

Det politiska pressystemet har förvandlats till en historisk kvarleva. Minnena därav lever dock fortfarande mer eller mindre synligt kvar i de förra språkrörens ställningstaganden, nyhetsval och nyhetsperspektiv.

Ägokoncentration och ökat samarbete

Jyrki Jyrkiäinen (1994) som undersökt tidningspressens koncentration före år 1990, sammanfattar att tidningsköp var sällsynta före slutet av 1970-talet. Han konstaterar de viktigaste köpen efter andra världskriget: Itä-Häme i Heinola övergick till tidningen Etelä-Suomen Sanomat i Lahtis år 1945, Ylä-Vuoksi i Imatra till Etelä-Saimaa i Villmanstrand 1947 samt Kauppalehti i Helsingfors till Uusi Suomi 1958.

Det enda försöket som påminde om en tidningskedja fanns hos socialdemokraterna. År 1949 grundades Työväenlehdistön kannatusyhdistys ry (Arbetartidningarnas stödförening rf), som på 1950-talet förvärvade ägoandelar i flera tidningar och senare blev huvudägare i nästan alla dessa tidningar. I stödföreningens ägo fanns i slutet av 1980-talet sex socialdemokratiska tidningar.

Tidningskedjorna blir vanligare på 1980-talet

Jyrkiäinen (1994) fastslår att tidningsaffärerna blev livliga fr.o.m. mitten av 1980-talet. Åren 1986–89 ingicks ett femtiotal tidningsköp om man medräknar tidskrifterna. Enbart år 1988 gjordes inom grafiska industrin 36 företagsköp, där den nya ägarens andel uppgick till minst 40 procent och köpets omsättning översteg tre miljoner mark. I det tidigaste stadiet av utvecklingen mot tidningskedjor begynte regionala tidningar att förvärva lokaltidningar i sin ägo. Enligt Jyrkiäinens uträkningar ägdes 38 procent av Finlands samtliga lokaltidningar år 1989 av en större tidning och dessa lokaltidningar stod för en andel på 46 procent av lokalpressens upplaga.

Aamulehti i Tammerfors ägde år 1989 sju lokaltidningar av vilka tre fanns i norra Finland. Också Savon Sanomat i Kuopio var ägare till sju lokaltidningar, alla i Savolax. Keskisuomalainen i Jyväskylä och Liitto i Uleåborg hade sex lokaltidningar var, bägge inom sitt ”eget” revir. Den stora lokaltidningen Pieksämäen Lehti, som i fråga om utgivningsfrekvens tillhörde ”tidningsklassen”, ägde dessutom fem andra

lokaltidningar. Ägare till fyra lokaltidningar var år 1989 Iisalmen Sanomat i Idensalmi, Ilkka i Seinäjoki, Karjalainen i Joensuu, Pohjolan Sanomat i Kemi och Satakunnan Kansa i Björneborg. Kainuun Sanomat i Kajana och Lapin Kansa i Rovaniemi ägde tre lokaltidningar var.

Men på 1980-talet blev också större tidningar föremål för köp. Keski-Uusimaa i Tusby köpte år 1983 tidningen Uusimaa i Borgå, och följande år förvärvade Kouvolan Sanomat Etelä-Suomi i Kotka. År 1986 övergick Warkauden Lehti i Savon Sanomats ägo. Turun Sanomat köpte år 1988 Salon Seudun Sanomat (Tidningar från Salo med omnejd) och Uudenkaupungin Sanomat (Nystads Tidning). Hufvudstadsbladet utvidgade år 1988 sitt tidigare ägoinnehav i lovisatidningen Östra Nyland till majoritet samt blev minoritetsägare i Österbottningen i Karleby, men är även där numera majoritetsägare. Hufvudstadsbladet köpte år 1989 dessutom Borgåbladet.

Kraftigast expanderade under 1980-talet Aamulehti-yhtymä. I början av årtiondet köpte bolaget lokaltidningar, men vintern 1988 förvärvade det majoriteten av aktierna i Vaasa Oy som utgav Pohjalainen, och fick på köpet den stora lokaltidningen Etelä-Pohjanmaa som utkom i Seinäjoki. Uusi Suomi Oy, som förutom Uusi Suomi också utgav Iltalehti och Kauppalehti, och som länge brottats med stora problem övergick hösten 1988 i Aamulehtis ägo, och år 1991 nedlade bolaget den traditionsrika högertidningen Uusi Suomi som länge hade gått med förlust. Åren 1983–89 sexdubblades Aamulehti-yhtymäs omsättning och koncernen blev med sina 12 dags- och lokaltidningar Finlands största tidningskedja.

Genom köpet av ett tidningshus i huvudstaden steg Aamulehti in på Sanoma Oy:s hemmaplan. På eftermiddagstidningsmarknaden blev dessa två direkta konkurrenter. Sanomat hade trots sina stora resurser undvikit att utvidga sitt ägande till regionerna – åtminstone delvis av den orsaken att samhällsklimatet före 1980-talets casinoår förhöll sig njuggt till ett så stort bolags expansion – men år 1988 förändrades dess politik. Man hade redan börjat befrämja Helsingin Sanomats och Ilta-Sanomats spridning genom beslut om satellittryckerier, av vilka det första togs i bruk i slutet av 1980-talet i Varkaus. Strax efter Uusi Suomis försäljning meddelade Sanomat sin avsikt att bygga ett andra satellittryckeri i Forssa i västra Finland. Det stod färdigt i början av 1990-talet.

En försiktig aktivering av Sanomats politik syntes redan då bolaget sommaren 1988 blev minoritetsägare i Kymen Viestintä Oy. Redan tidigare hade Etelä-Suomi i Kotka blivit dotterbolag till Kouvolan Sanomat och nu fusionerades Etelä-Suomi och en annan kotkatidning Eteenpäin till Kotkan Sanomat och samtidigt grundades Kymen Viestintä Oy, som började utge Kouvolan Sanomat och ägde en betydande minoritetsandel i Kotkan Sanomat.

Emellertid betydde först köpet av Hyvinkään Sanomat sommaren 1989 en öppen förändring i Sanoma Oy:s politik. ”Tidningsköpet innebär att Sanoma Oy:s linje har förändrats”, formulerade sig Helsingin Sanomat. I notisen citerades bolagets verkställande direktör, enligt vilken Sanomat dittills av principskäl låtit bli att förvärva andra tidningar. Pressens strukturomvandling hade emellertid fått bolaget att ändra sin politik: landets största tidningshus måste reagera då övriga tidningsbolag köpte upp varandra. Verkställande direktören sade emellertid att bolaget inte ämnade vara en aktiv köpare, utan endast verka i enlighet med vad situationen krävde.

Även hörnerövrarna aktiverade Sanomat, fastän sådana inte närmade sig det egna bolaget. Erövringarna började med Pohjalainen under första hälften av 1980-talet, då ungefär en tredjedel av Vaasa Oy:s aktier genom köp övergick till affärsmän i Helsingfors. Bolagets traditionella ägare inledde en motoperation för att bevara ägandet inom det egna landskapet. Under stridens gång bytte mer än två tredjedelar av bolagets aktier ägare, och ingen erövring skedde, men försvaret blev dyrt och ledde senare till att bolaget försåldes till Aamulehti.

Som ett av de mest centrala dragen i tidningspressens strukturförändring lyfter Jyrkiäinen (1994) fram de professionella finansinvesterarnas framträdande inom branschen. Till en början var de privatpersoner, vilka hade upptäckt att aktierna i de bredbasigt ägda gamla tidningsbolagen var billiga till sitt pris i förhållande till bolagens förmögenhet. I följande skede kom ”utvecklingsbolagen”, bakom vilka emellertid de tidigare privatpersonerna kunde dölja sig.

Den som bäst drog fördel av situationen var det år 1988 grundade Suomen Viestintäkehitys Oy (Finlands Kommunikationsutveckling Ab), som strävade efter att förvärva minoritetsandelar i etablerade och lönsamma kommunikationsföretag. Bolaget lyckades även erövra betydande ägoandelar i Aamulehti-yhtymä, Satakunnan Kansa, Savon Sanomat och Ilkka samt mindre andelar i drygt ett dussin andra kommunikationsbolag.

På Sanoma Oy:s och Turun Sanomats initiativ grundade de traditionella tidningsförläggarna Pro Lehdistö Oy (Pro Pressen Ab) för att slå tillbaka de fientliga erövringsförsök som riktade sig mot de regionala tidningarna. I Pro Lehdistö deltog, förutom de två förenämnda, även Etelä-Suomen Sanomat, Hufvudstadsbladet, Hämeen Sanomat, Ilkka, Kainuun Sanomat, Kaleva, Keskipohjanmaa, Keskisuomalainen, Savon Sanomat och Satakunnan Kansa. Flera av dessa tidningar hade blivit föremål för angrepp från hörnerövrare, men Aamulehti fanns inte med bland deltagarna i denna av Sanomat organiserade sammanslutning. Aamulehtis ledning gjorde även sura uttalanden angående Pro Lehdistös verksamhet.

Våren 1989 köpte Pro Lehdistö en aktieandel som berättigade till majoriteten av röstantalet i Viestintäkehitys Oy, varefter Pro Lehdistö ägde majoriteten i Savon Sanomat samt betydande minoritetsandelar i Satakunnan Kansa, Ilkka, Aamulehti och Pohjalainen – som i sin tur var Aamulehtis dotterbolag. Andelarna i Aamulehti sålde Pro Lehdistö omedelbart bort.

De tidningarna som hade en centerbakgrund grundade i slutet av år 1988, under ledning av Savon Sanomat och Keskisuomalainen, Maakuntien Viestintä Oy (ung. Landskapens Kommunikation Ab), vars mest betydelsefulla anskaffning i inledningskedet var en stor andel i Keskipohjanmaa.

Jyrkiäinen (1994) konstaterar att köpen i slutet av 1980-talet fick två viktiga konsekvenser: tröskeln för erövringen av ett tidningshus steg och tidningarnas inbördes korsägande ökade. Man kan ställvis t.o.m. tala om ett ringägande, ty genom Pro Lehdistö ägde några tidningar sig själva. Själva strukturomvandlingen påskyndades av 1990-talets ekonomiska depression och till den anslöt sig en allmän strävan mot stora enheter även inom kommunikationsbranschen, gärna så att enheten bestod av både grafiska och elektroniska medier.

Kommunikationsfältet indelas i olika läger på 1990-talet

I maj 1998 meddelade de ”erkkoska” bolagen Sanoma Osakeyhtiö och Helsinki Media samt bokförlaget WSOY sin avsikt att inom ett år fusioneras till Sanoma-WSOY, som skulle utgöra det näststörsta medieföretaget i Norden. Endast den svenska Bonnier-gruppen placerar sig före. Sistnämnda grupp har även gjort intåg på de finländska mediemarknaden genom ett stort aktieinnehav i Alma Media. Då i Sanomakoncernen ytterligare ingick såsom dotterbolag Rautakirja (bl.a. R-kioskerna, Pizza Hut, Finnkino och bokhandelskedjan Suomalainen Kirjakauppa), blev den med en omsättning på 7,4 miljarder den överlägset största mediekoncernen i Finland; Alma Medias omsättning var ca 2,8 miljarder och Yleisradios (Rundradion) ungefär två miljarder.

Till det nya bolaget hörde via Sanoma Oy även Helsingin Sanomat och Ilta-Sanomat samt bl.a. andelar i Kymen Lehtimedia Oy och andra tidningsbolag. Helsinki Media utger å sin sida ett stort antal tidskrifter, är huvudägare i tv-kanalen Nelonen (Fyran) och har genom kabel-tv-bolaget HTV ett stort inflytande på den finländska kabeltelevisionens utbud. WSOY:s mest betydande insats i pressen är att bolaget äger hälften av Yhtyneet Kuvalehdet Oy som utger tidskrifter. I sistnämnda bolags bolagsordning finns dock en inlösningsparagraf som gör det möjligt för den andra ägaren, bokförlaget Otava att inlösa hela Yhtyneet Kuvalehdet; när detta skrivs tycks det som om just detta skulle ske.

Ursprungligen äger släkten Erkko (Aatos Erkko samt hans syster Patricia Seppälä jämte barn) direkt och genom olika bolag aktiemajoriteten i Sanoma-WSOY och knappt hälften av rösträtten i bolaget. Olika kulturinstitutioner (bl.a. Alfred Kordelins stiftelse och Suomen Kulttuurirahasto) förfogar sammanlagt över knappt 19 procent av rösträtten, vilket förstärker bolagets ”finskhet” – under förutsättningen att bolaget kan avkasta goda dividender vilka kan fördelas vidare som stipendier till vetenskap och konst.

I Helsingin Sanomats ledare av den 16.5.1998 hänvisas till den snabba förändringen inom den nationella och internationella mediemiljön, en utveckling som förutspås fortsätta. I detta läge är Sanoma-WSOY ”ett mediaföretag av betydande storlek internationellt sett”, ”och en ökad internationalisering är inte heller något uteslutet alternativ i den nya koncernens strategier”. I tidningens ledare och överhuvud i samband med fusionen, framhölls lösningens ”finskhet”, som säkerställdes för fem år framåt genom en inbördes inlösningsklausul mellan släkten Erkko och de kultursamfund som tillhörde WSOY:s ägare. Bolagets upptagande på börsen innebär emellertid i framtiden möjligheter till ägoförändringar.

Kärnan i Sanomas medieläger utgörs av Nordens mest spridda dagstidning Helsingin Sanomat samt Finland största eftermiddagstidning Ilta-Sanomat. Dit hör också den hösten 1997 grundade Taloussanomat (Ekonomiska underrättelser), som emellertid med sin upplaga på 10 000 exemplar (1998) inte på allvar kan tävla med Alma Medias mest lönsamma produkt Kauppalehti (Handelstidningen). Via Kymen Lehtimedia hör också Kouvolan Sanomat, Kymen Sanomat (Kotka) och Etelä-Saimaa (Villmanstrand) till Sanomas läger. Därtill har Sanoma Oy varit aktiv utmed de nyländska järnvägsbanorna och har våren 1998 också börjat trygga sitt revir på marknaden för gratisutdelade tidningar.

Sanomalägrets borg för elektroniska medier utgörs av landets ena kommersiella tv-kanal Nelonen. I dess bolag, som hösten 1996 erhöll koncession, ingick Helsinki Media som huvudaktionär. I detta sammanhang beviljade trafikministeriet även koncession för en riksomfattande kommersiell radiokanal åt ett bolag, som ägdes av Aamulehti och MTV (Reklam-TV). Då MTV och Aamulehti-yhtymä våren 1997 meddelade att de om ett år skulle fusioneras till Alma Media, uppkom en situation där Sanoma i sitt läger vid sidan av de etablerade tidningarna har ”blott” en nystartad tv-kanal, medan Alma i sitt läger vid sidan av tidningarna har en etablerad tv-kanal och en numera framgångsrik radiokanal Radio Nova.

Kärna i Alma-lägrets press är, förutom Aamulehti (Tammerfors), Kauppalehti och Iltalehti, vilka som arv från Uusi Suomi övergått till Aamulehti. Den förra är, efter att länge ha varit enda och numera är le-

dande affärstidning, mycket lönsam, men den senare har förblivit ”tvåa” i landet bland lösnummertabloiderna. Till Almas press hör dessutom de dagliga regionala tidningarna Satakunnan Kansa (Björneborg), Lapin Kansa (Rovaniemi) och Pohjolan Sanomat (Kemi) samt en hel skara regionala och lokala tidningar.

Långt bakom de två stora finns mindre tidningskedjor och sammanslutningar. Störst är den s.k. Väli-Suomi (Mellan-Finland) -gruppen, som omfattar tidningar från Vasa till Joensuu. Dess västra vinge består av Ilkka-koncernens Ilkka (Seinäjoki) och Pohjalainen (Vasa) och dess östra flank av den till ägoformen självständiga Karjalainen (Joensuu). Mitt emellan befinner sig en grupp som behärskas av Keskisuomalainen (Jyväskylä) – genom Keski-Suomen Media Oy behärskar Keskisuomalainen även Savon Sanomat (Kuopio) och Iisalmen Sanomat (Idensalmi) med deras regional- och lokaltidningar. Den gemensamma nämnaren för Väli-Suomis tidningar är Väli-Suomen Media Oy, som producerar de fem tidningarnas söndagssidor under namnet Sunnuntaisuomalainen (Söndagsfinländaren), vilken inledde sin verksamhet vintern 1998.

Den svenskspråkiga pressen har på 1990-talet grupperat sig kring två stiftelser. Konstsamfundet behärskar förutom Hufvudstadsbladet även Borgåbladet, Österbottningen (Karleby) samt Östra Nyland (Lovisa) och Harry Schaumans stiftelse i Vasa kontrollerar Vasabladet, Jakobstads Tidning, Pietarsaaren Sanomat samt Syd-Österbotten (Närpes).

Utanför dessa läger står fortfarande både stora tidningar och små tidningskedjor och det ter sig som mycket osannolikt att ägokoncentrationen inte skulle fortsätta.

Ökat innehållsmässigt samarbete

Till tidningspressens organisationsförändring anslöt sig också de partibaserade nyhetsbyråernas utveckling. Från centerns nyhetsbyrå tvättades partifärgen bort år 1992 och den blev Suomen Uutistoimisto (SUT, Finlands Nyhetsbyrå) och betjänade regionaltidningar oavsett partibakgrund. Lehdistön Sanomapalvelu (LSP, Pressens Tidningstjänst), som hade en samlingspartibakgrund, upphörde vid samma tid med sin verksamhet. SUT upphörde år 1997, då några av tidningarna i Väli-Suomi -gruppen avstod från dess tjänster och i stället igångsatte ett eget samarbete. En del av SUT:s kunder övergick till att använda Uutispalvelu (UP, Nyhetstjänst) med socialdemokratisk bakgrund; även denna byrå hade tvättat av sig partifärgen och under 1990-talet vid sidan av socialdemokratiska tidningar även betjänat en del obundna och centerns tidningar. De folkdemokratiska tidningarnas Demokraattinen Lehdistöpalvelu (DLP, Demokratisk Presstjänst) fortsatte på 1990-talet

att betjäna vänsterförbundet närstående tidningar med artiklar rörande politik, ekonomi och arbetsmarknaden tills den lade ned verksamheten i slutet av år 1997. De svenskspråkiga tidningarnas Svensk Presstjänsts utbud koncentrerades till att komplettera FNB:s nyhetsström.

Ett motiv för det utökade samarbetet mellan tidningarna var inbesparingen av kostnader samt åstadkommande av ett kvalitativt mervärde genom delvis gemensamt innehåll. Minskningen av de ekonomiska resurserna under 1990-talets krisår fick tidningarna att speciellt leta efter nya samarbetsmönster. Som en liten rörelse i denna riktning kan man se Turun Sanomats och Savon Sanomats redan på 1980-talet inrättade gemensamma Helsingforsredaktion samt Satakunnan Kansas och Etelä-Suomen Sanomats motsvarande redaktion som inledde sin verksamhet på 1990-talet.

Ett större uttryck för samarbete var de under senare hälften av 1990-talet grundade veckobilagarna med sammandrag av tv-programmen. Bakom den år 1996 grundade Treffi-bilagan (Träff-bilagan) fanns tidningar tillhörande Kärkimedia, som handhade pressens gemensamma annonsmarknader. Till en början utgavs Treffi av ca ett halvt dussin tidningar, men några drog sig ur av olika orsaker. Aamulehti producerar Treffi-materialet, men det överförs elektroniskt till övriga tidningshus och trycks där, i en del fall kompletterat med eget tilläggsmaterial.

Tidningarna i Kymen Lehtimedia (Kouvolan Sanomat, Kymen Sanomat, Etelä-Saimaa) har en motsvarande och lika gammal bilaga som heter Seepra (Sebra). Ansvaret för dess produktion roterar årsvis mellan tidningarna.

På vintern 1998 började fem Väli Suomi -tidningar (Pohjalainen, Ilkka, Keskisuomalainen, Savon Sanomat, Karjalainen) bidraga till ett gemensamt weekend-material för Sunnuntaisuomalainen. Materialet produceras av Väli-Suomen Media Oy, med Jyväskylä som centralort.

Bakom samproduktionen av bilagor, gemensamt material och temasidor samt förvärvet av andra tidningar genom köp ligger dock inte enbart en strävan att spara på kostnaderna, utan en viktig bakgrundstanke är åstadkommandet av ett ”bättre”, d.v.s. mera konkurrenskraftigt innehåll. Särskilt Väli-Suomis söndagssidor har också offentligt motiverats med behovet att medelst ett utökat innehåll försvara de regionala tidningarnas revir under trycket från Helsingin Sanomat, de elektroniska medierna och lokaltidningarna.

Dagstidningen tävlar med sina bilagor och sitt weekendmaterial med övriga medier. Helsingin Sanomats Månadsbilaga (Kuukausiliite) satsar på omfattande reportage vid vilka möda inte sparats, och samma tidnings Nyt (Nu) - veckobilaga kring veckans tv-program är med sitt "postmoderna" grepp speciellt populär bland ungdomen. Rundradions på månadsbilagans pärm avbildade tv-nyhetsveteran Arvi Linds status som "Finlands mest tillförlitliga man" blev inte skamfilad av det faktum, att denne under tv-nyheternas 40-årssändning uppträdde som sångsolist i redaktionens utmärkta rockvideo (Tutti Frutti).

Journalistik under kostnadsmedvetenhetens tryck

Journalistiken har alltid ur tidningsekonomins synvinkel även uppfattats som en utgiftspost. Prenumerations- och annonsintäkterna har behövts för att täcka journalisternas löner och övriga redaktionella utgifter, och något borde även bli över. De regionala tidningarnas tillväxt nådde sin kulmen under 1980-talets casinoekonomi, som kolliderade med en djup ekonomisk nedgång i början av 1990-talet. Tidningarnas annonsinkomster minskade på grund av både depressionen och konkurrensen från övriga medier. Arbetslösheten och kampen mot andra medier gjorde att tidningarna miste prenumeranter och läsare. Det fanns mindre pengar än tidigare, vilket innebar ett mindre och billigare utfört redaktionellt innehåll och en minskning av antalet månadsavlönade journalister.

Under den ekonomiska lågkonjunkturen på 1990-talet ökade antalet arbetslösa journalister samtidigt som också antalet freelance-redaktörer utan fast arbetsförhållande sköt i höjden, För många har ett fritt redaktörskap i praktiken varit det enda sättet att utöva journalistens yrke, även om det bland den yngre generationen i allt högre grad finns journalister vilka inte ens önskar fast anställning. Finlands Journalistförbund noterade våren 1998 den förändrade situationen genom att som medlemmar upptaga även sådana journalister vilka har ordnat sitt arbete i privatföretagarform och vilka kan vara arbetsgivare åt andra journalister.

Medierna har i sin tur börjat minska på de fasta utgifterna och man undviker att anställa ny personal och köper i stället motsvarande service av fria journalister eller mediebolag. I många tidningshus har man inte på 1990-talet under långa tider ombildat ett enda arbetsförhållande till ordinarie, utan tvärtom genom pensionering eller genom omflyttning och annan ”naturlig avgång” minskat den fastanställda personalen.

Journalistiken har påverkats av den ekonomiska depressionens följder, av konkurrensen från de elektroniska medierna och av samhällsklimatets glidning i riktning mot en nyliberalism som röjer hindren för marknadsekonomin.

Gränsen mellan nyhetsjournalistiken och puffen har ånyo börjat bli otydligare, då man har tvingats börja ”förstå” de intressegrupper som inbringar annonsintäkter och då en växande del av tidningens innehåll produceras av andra än tidningens månadsavlönade journalister och avdelningarnas traditionella medarbetare.

Å andra sidan hade sjunkande täckningsprocenter fått tidningshusens strateger att tänka på sin traditionella ”referensgrupp” och intressera sig för s.k. public journalism. Så amerikaimporterad den än är, så innebär denna form av journalistik en strävan att närma sig läsaren

och ge honom en röst på sätt och vis också en återgång till det traditionella inhemska politiska pressystemets tidning. Det politiska språkröret formulerade ju uttryckligen av samma åsikt varande läsares åsikter bättre än de själva förmådde och skrev på ett sätt som likasinnade läsare igenkände som sitt eget. Skillnaden är blott den att det nu sker i nyheter och reportage, där ”den vanliga människans” stämma hörs. Journalisten väljer naturligtvis också denna stämma. Nämnda strateger torde också ur historieböckerna läsa om framgångsrecepten för 1800-talets masstidningar.

Utvecklingstrenden är sålunda delvis motstridig. Å ena sidan leder den ökade arbetspressen inom redaktionerna till att man allt mera sällan påträffar artiklar som kräver en fördjupning i ämnet. Å andra sidan satsar vissa medier (särskilt Helsingin Sanomat och Yleisradio) på en undersökande journalistik som erfordrar resurser, möda och mod. Fastän den allmänna utvecklingen inom journalistiken synes vara en ökning av skräp och populism, så inryms även en strävan efter en fördjupad analys av angelägenheter och fenomen. Tidningsinnehållets motstridiga utvecklingslinjer ansluter sig sålunda till pressens differentiering. Det samhälle som strävade efter jämlikhet, och som lyckades tämligen bra i denna sin strävan, producerade den för alla avsedda omnibuspressen, men nyliberalismen som godkänner olikvärdighet kan inom kort producera skilda tidningar för eliten och folket. Samtidigt kan det gå så, att de tryckta medierna överhuvudtaget blir elitistiska, och att televisionen allt tydligare blir det ledande populära massmediet. Tidningspressen har framför sig svåra och betydelsefulla avgöranden angående den kommande kursen – eller befinner sig redan mitt inne i dessa.

Litteratur

Suomen lehdistön historia -sarja (SLH) 1987–1992. Kuopio: Kustannuskiila. (serien Den finländska pressens historia (SLH) 1987–1992. Kuopio: Kustannuskiila.)
Verk som upptas i litteraturförteckningarna i seriens olika delar omnämns i detta sammanhang endast i fall att därtill speciellt hänvisats.

SLH 1: *Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905 (Tidningspressen intill år 1905)*

Tommila, Päiviö (1988): Tutkimussuunnitelma ja sen toteutuminen; Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet; Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. (Forskningsplanen och dess genomförande; Den finländska tidningspressens första skeden; Från en tidning till en tidningspress 1809–1859.)

Landgren, Lars (1988): Kieli ja aate – politisoituva sanomalehdistö 1860–1889. (Språk och idé – tidningspressen politiseras 1860–1889.)

Leino-Kaukiainen, Pirkko (1988): Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890-1905. (En växande tidningspress i censurens bojor 1890–1905.)

SLH 2: *Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan (Tidningspressen från storstrejken till vinterkriget)*

Nygård, Toivo (1987): Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. (De politiska motsättningarna fördjupas inom tidningspressen.)

Salokangas, Raimo (1987): Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. (Partipolitik och nyhetsjournalistik på förändrade tidningsmarknader.)

SLH 3: *Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle (Tidningspressen från kriget till 1980-talet)*

Perko, Touko (1988): Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939–1949. (Tidningspressen under trycket från krig och ransonering 1939–1949.)

Salminen, Esko (1988): Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. (Obundenhet och ökad information 1950–1980.)

Löyttyniemi, Veikko (1988): Sanomalehdistön rakenne ja talous 1940-luvulta 1980-luvulle. (Tidningspressens struktur och ekonomi från 1940-talet till 1980-talet.)

Hemánus, Pertti (1988): Suomen sanomalehdistö tänään ja huomenna. (Finlands tidningspress i dag och i morgon.)

Tommila, Päiviö (1988): Suomen sanomalehdistön kehityslinjat. (Den finländska tidningspressens utvecklingslinjer.)

SLH 4: *Paikallislehdistön historia (Lokalpressens historia)*

Aalto, Eeva-Liisa & Santonen, Pirjo (1985): Millainen on paikallislehti? (Hurudan är lokaltidningen?)

Aalto, Eeva-Liisa (1985): Paikallislehdistön alkutaival. (Lokalpressens första skede.)

Santonen, Pirjo (1985): Kasvun vuosikymmenet. (Årtionden av tillväxt.)

Kyllönen, Matti (1985): Paikallislehdistö 1980-luvulla. (Lokalpressen på 1980-talet.)

SLH 5 (1988): Ekman-Salokangas, Ulla, Aalto, Eeva-Liisa & Salokangas, Raimo (red.): *Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. (Uppslagsverk Aamulehti – Kotka Nyheter. Tidnings- och lokalpressen 1771–1985.)*

SLH 6 (1988): Ekman-Salokangas, Ulla, Aalto, Eeva-Liisa & Salokangas, Raimo (red.): *Hakuteos Kotokulma – Savon Lehti. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. (Uppslagsverk Kotokulma – Savon Lehti. Tidnings- och lokalpressen 1771–1985.)*

SLH 7 (1988): Ekman-Salokangas, Ulla, Aalto, Eeva-Liisa & Salokangas, Raimo (red.): *Hakuteos Savonlinna – Övermarks Tidning. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. (Uppslagsverk Savonlinna – Övermarks Tidning. Tidnings- och lokalpressen 1771–1985.)*

SLH 8: *Yleisaikakauslehdet (Allmänna tidskrifter)*

Uino, Ari (1991): Autonomian ajan kuvalehdistö; Kuvalehtien kehitys yleisaikakauslehdiksi 1918–1934; Pilalehtien monenkirjava sukupuu; Kansallisen sivistyksen tienraivaajat. (Den illustrerade pressen under autonomins tid; Bildtidningarnas utveckling till allmänna tidskrifter 1918–1934; Skämttidningarnas brokiga släktträd; Den nationella bildningens nyröjare.)

Malmberg, Raili (1991): Yleislehtien kuohuvat vuodet 1934–1980: Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina. (De allmänna tidskrifternas stormiga år 1934–1980; Kvinnornas och hemmens tidningar som speglar av sin egen tid).

Leino-Kaukiainen, Pirkko (1991): Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkijät – kulttuuripoliittiset keskustelulehdet Finsk Tidskriftin perustamisesta 1950-luvulle. (Traditionsvärnare mot värdeförstörare – kulturpolitiska debatt-tidskrifter från Finsk Tidskrifts grundande till 1950-talet.)

Kallio, Veikko (1991): Kulttuurilehdet viime vuosikymmenillä. (Kulturtidskrifterna under de senaste decennierna.)

SLH 9: *Erikoisaikakauslehdet (Specialtidskrifter)*

Raittila, Pekka (1991): Uskonnollisen lehdistön valtakausi. (Den religiösa pressens storhetstid.)

Heikkilä, Markku (1991): Uskonnolliset lehdet 1905–1980. (De religiösa tidskrifterna 1905–1980.)

Uino, Ari (1991): Lastenlehtien kehitys 1854–1880. (Barntidningarnas utveckling 1854–1880.)

Leino-Kaukiainen, Pirkko (1991): Lastenlehdistön avartuva maailma. (Barnpressens vidgade värld.)

Leikola, Anto (1991): Tieteelliset aikakauslehdet ja sarjat. (Vetenskapliga tidskrifter och serier.)

Kilkki, Pertti (1991): Suomen maanpuolustuslehdistö. (Den finländska försvarspressen.)

Perko, Touko (1991): Suomalainen urheilulehdistö. (Finlands idrottspress.)

Valonen, Kari (1991): Suomen maatalouslehdistö. (Finlands lantbrukspress.)

Michelsen, Karl-Erik (1991): Teollisuuden ja tekniikan aikakauslehdet. (Industrins och teknikens tidskrifter.)

Nuutinen, Heikki (1991): Talous- ja liike-elämän lehdistö. (Närings- och affärslivets press.)

Mansner, Markku (1991): Työnantajalehdistö 1907–1985. (Arbetsgivarnas press 1907–1985.)

Reuna, Risto (1991): Ammattilehdistä SAK:n ja STTK:n ammattiyhdistyslehdistöksi. (Från facktidningar till FFC:s och FTFC:s fackföreningspress.)

Henttonen, Antti (1991): TVK:n ja Akavan järjestölehdet. (TOC:s och Akavas organisationstidningar.)

SLH 10: *Aikakauslehdistön kehityslinjat (Den periodiska pressens utvecklingslinjer)*

Tommila, Päiviö (1992): Suomen varhaisimmat aikakauslehdet. (De äldsta tidskrifterna i Finland.)

Uino, Ari (1992): Aikakauslehdistön vakiintumisen kausi 1830–1880. (Den periodiska pressens stabiliseringstid 1830–1880.)

Leino-Kaukiainen, Pirkko (1992): Monipuolistuva aikakauslehdistö 1880–1917; Aikakauslehdistön itsenäistymisvuodet 1918–1955. (En mångsidigare periodisk press 1880–1917; Tidskriftspressen blir självständig 1918–1955.)

Kallio, Veikko (1992): Katsaus aikakauslehdistön kehitykseen vuoden 1955 jälkeen. (En översikt av den periodiska pressens utveckling efter år 1955.)

SLH-projektets publikationsserie 1-25 (1975–1984)

Regionala presshistorier

Ekman-Salokangas, Ulla (1992): Lahti Päijät-Hämeen sanomalehtikeskuksena. (Lahtis som tidningscentrum i Päijät-Häme.) I verket Lahden historia 2. Lahti: Lahtis stad.

Kinnunen, Matti (1982): Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa I. Kuopion sanomalehdistön historia 1844–1917. (Ordets makt i staden vid Kallavesi. Tidningspressens historia i Kuopio 1844–1917.) Kuopio: Savon Sanomain Kirjapaino Oy.

Piironen, Kaija (1982): Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II. Kuopion sanomalehdistön historia 1918–1979. (Ordets makt i staden vid Kallavesi. Tidningspressens historia i Kuopio 1918–1979.) Kuopio: Savon Sanomain Kirjapaino Oy.

Tommila, Päiviö (ansv.) & Salokangas, Raimo (red.) (1979): Sanomalehti ja maakunta. Tutkimuksia Turun sanomalehdistöstä ja Varsinais-Suomesta. (Tidningen och landskapet. Undersökningar av tidningspressen i Åbo och Egentliga Finland.) Turku: Oy Turun Sanomat.

Tommila, Päiviö (1970): Keski-Suomen lehdistö 1, 1864–1885. (Pressen i Mellersta Finland 1, 1864–1885). Jyväskylä: Oy Keskisuomalainen.

Tommila, Päiviö (1973): Keski-Suomen lehdistö 2, 1886–1917. (Pressen i Mellersta Finland 2, 1886–1917). Jyväskylä: Oy Keskisuomalainen.

Tommila, Päiviö & Raitio, Tuire (1976): Keski-Suomen lehdistö 3, 1918–1944. (Pressen i Mellersta Finland 3, 1918–1944). Jyväskylä: Oy Keskisuomalainen.

Tommila, Päiviö & Raitio, Tuire (1979): Keski-Suomen lehdistö 4, 1945–1978. (Pressen i Mellersta Finland 4, 1945–1978). Jyväskylä: Oy Keskisuomalainen.

Annan använd litteratur

Björne, Lars (1977): ”...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...” Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918–1939. (”...på skäl och lag och icke på godtycke...”. En undersökning av politiska rättegångar vid Åbo hovrätt åren 1918–1939.) Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Jyrkiäinen, Jyrki (1994): Sanomalehdistön keskittyminen. Joukkoviestinnän ja erityisesti sanomalehdistön keskittymisilmiö, sen kulku ja seuraukset jälkiteollisissa yhteiskunnissa 1980-luvun lopulla. (Tidningspressens koncentration. Koncentrationsfenomenet inom masskommunikationen och enkannerligen tidningspressen, dess förlopp och följder i postindustriella samhällen i slutet av 1980-talet.) Tampere: Tammerfors universitet.

Keränen, Esko (1984): Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys sanomalehdistössä. (Den förändrade arbetsbilden. Redaktionsarbetets differentieringsutveckling inom tidningspressen.) Helsinki: Projektet Den finländska tidningspressens historia (SSLH).

Kivikuru, Ullamaija (1996): Vieraita lehtiä. Aikakauslehti ajan ja paikan risteyksessä.(Främmande tidningar. Tidskriften i korsningen mellan tid och rum.) Helsinki: Yliopistopaino.

Kulha, Keijo K. (1989): Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomain poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan. (Ordväxling och medling. Helsingin Sanomats politiska linje från självständigheten till vinterkriget.) Helsinki: Helsingin Sanomat.

Landgren, Lars-Folke (1995): För frihet och framåtskridande. Helsingfors Dagblads etableringsskede 1861–1864. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Leino-Kaukiainen, Pirkko (1990): Kirja koko elämä. Gummeruksen kustannustoiminnan historia. (Boken hela livet. Historien om Gummerus’ förlagsverksamhet.) Jyväskylä.

Leinonen, Johanna (1997): Mediamikseri – miksi? Alueellisuuden vaikutus asukkaiden mediavalintoihin haja-asutusalueella, tapaus Pyhäjärvi Oulun läänissä. (Mediamixer – varför? Regionalitetens inverkan på invånarnas medieval i glesbygdsområdet, fallet Pyhäjärvi i Uleåborgs län.) Pro gradu -arbete i journalistik: Jyväskylä universitet.

Löytömäki, Jukka (1991): Poliittiset uutiset lehden taustan ilmentäjänä. Viiden valtakunnallisen sanomalehden pääuutissivut maaliskuussa ja elokuussa 1987. (De politiska nyheterna som uttryck för tidningens bakgrund. Fem rikstidningars huvudnyhetssidor i mars och augusti 1987.) Pro gradu -arbete i journalistik: Jyväskylä universitet.

Löytömäki, Jukka (1998): Vedetäänkö kotiinpäin? Sanomalehden taustan näkyminen poliittisissa uutisissa. (En dragning hemåt? Tidningens bakgrund i skenet av de poli-

tiska nyheterna.) I Touko Perko & Raimo Salokangas (red.), Kymmenen kysymystä journalismista (Tio spörsmål om journalistiken). Jyväskylä: Atena.

Manninen, Turo (1982): Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918. (Frihetskamp, medborgarkrig och uppror. Stridens karaktär i de vitas krigspropaganda år 1918.) Jyväskylä: Jyväskylä universitet.

Mervola, Pekka (1995): Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994. (Bok, bokaktig, tidning. Utseendespiralen och de finländska tidningarnas yttre 1771–1994.) Jyväskylä & Helsinki: Jyväskylä universitet & Finska Historiska Samfundet.

Mervola, Pekka (1998): Suomalaiset ovat sanomalehtien lukijakansaa. (Finländarna är ett tidningsläsande folk.) I Touko Perko & Raimo Salokangas (red.), Kymmenen kysymystä journalismista. (Tio spörsmål om journalistiken). Jyväskylä: Atena.

Nieminen, Petri (1998): Yksin vai lenkkinä lehtiketjussa? Suomen sanomalehtien omistuksen keskittyminen sekä niiden välinen kilpailu lehtiketjujen rakenteen ja vakausanalyysin perusteella. (Ensam eller en länk i tidningskedjan? Koncentrationen av tidningarnas ägande i Finland samt konkurrensen mellan dem på basis av tidningskedjornas struktur och utjämningsanalys.) Pro gradu -arbete i journalistik: Jyväskylä universitet.

Nordenstreng, Kaarle - Wiio, Osmo A. (red.) (1994): Joukkoviestintä Suomessa. (Masskommunikationen i Finland.) Helsinki: Weilin & Göös.

Orjala, Jaana (1995): Omaksi ja maakunnan hyväksi. Alueellisten ykköslehtien levikkialuetta yhdistävä ja puolustava sisältö. (För sitt eget och landskapets bästa. De regionala förstatidningarnas innehåll som förenare och försvarare av spridningsområdet.) Licentiatavhandling i journalistik: Jyväskylä universitet.

Perko, Touko (1971): Aseveljen kuva. Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941–1944. (Bilden av en vapenbroder. Inställningen till Tyskland i fortsättningskrigets Finland 1941–1944.) Helsinki: WSOY.

Pihlajasaari, Jouni (1996): Sitoutumattomaksi ei tulla yhdessä yössä. Viiden maakuntalehden taival puolueen äänenkannattajasta sitoutumattomaksi ykköslehdeksi. (Man blir inte oavhängig över en natt. Fem landskapstidningars färd från partiorgan till oavhängig förstatidning.) Pro gradu -arbete i journalistik: Jyväskylä universitet.

Salminen, Esko (1979): Aselevosta kaappaushankkeeseen. Sensuuri ja itsesensuuri Suomen lehdistössä 1944–1948. (Från vapenstillestånd till kuppavsikter. Censur och självcensur i den finländska pressen 1944–1948.) Helsinki: Otava.

Salminen, Esko (1996): Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991. (Den tigande statsmakten? Sovjetunionen/Ryssland i Finlands press 1968–1991.) Helsinki: Edita.

Vesikansa, Jyrki (1997): Sinivalkoiseen Suomeen. Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia 1 1847–1939. (Mot ett blåvitt Finland. Uusi Suomis och dess föregångares historia 1 1847–1939.) Helsinki: Otava.

Bokens bilder har, om inte annat angetts, tagits ur Den finländska pressens historia eller fotograferats direkt ur ifrågavarande tidning.

Den finländska pressens utveckling har präglats av såväl allmänna europeiska som inhemska politiska och samhälleliga strömningar. Pressens historia består å ena sidan av många långvariga strukturer och invand praxis, men å andra sidan har det ibland skett snabba och rätt drastiska förändringar. Detta verk hjälper att förstå bakgrunden till pressens utveckling i Finland.

Den första tidningen i Finland började utkomma 1771, då landet ännu var en del av det svenska riket. Den egentliga finländska pressen uppkom emellertid först under 1800-talets första hälft då Finland var ett ryskt storfurstendöme. Begreppet den allmänna opinionen föddes i Finland på 1850-talet. Den finskspråkiga pressens utveckling vid sidan av den svenskspråkiga sköt likaså fart först under senare hälften av 1800-talet. 1900-talets första decennier utgjorde å sin sida den politiska pressens storhetstid.

Under 1900-talet har pressen varit utsatt för mångahanda omvälvningar. Tidningsdöden har inte kunnat undvikas, men ständigt har även talrika nya tidningar grundats. Omvälvningarna på informationsspridningens fält har varit speciellt omfattande under 1990-talet och brytningen fortsätter. *Päiviö Tommilas* och *Raimo Salokangas* bok är avsedd för alla som är intresserade av hur man nått dagens situation: pressens olika skeden utgör ju en viktig del av Finlands politiska och kulturella historia.

NORDICOM

Nordiskt Informationscenter för Medie- och Kommunikationsforskning
Göteborgs universitet
Box 713, 405 30 Göteborg, Sverige
Tel. 031-773 10 00 (vx). Fax 031-773 46 55

E-post: nordicom@nordicom.gu.se

ISBN 91-89471-04-0

NORDICOM är en institution inom Nordiska Ministerrådet